عبدالقادر عبدالعزيز

بەردەوفرۆكەيەتی

بەرگی یەکەم | 01

وەرگێڕانی

نجم الدين فرج احمد

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتَدى إِقرَا الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتَدى إِقرَا الثَقافِي)

براي دانلود كتابهای مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ، عربي ، فارسي)

بردهٔ وفا قتیبه‌ی

بەرەو فەقێیەتی

نووسینی: عبدالقادر عبدالعزیز

وەرگێڕانی: نجم الدين فرج أحمد

مافی لە چاپدانەوەی پارێزراوە بۆ نوسینگەی تەفسیر
چاپی یەکەم ٢٠٢١ز-١٤٤٢ك

نوسینگەی تەفسیر
بڵاوکردنەوە و بڵاوکردنەوە
هەولێر- شەقامی 30 مەتری تەنیشت منارەی چۆلی
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice

ئامادەکردنی پێڕست - نوسینگەی تەفسیر
عبدالعزیز ، عبدالقادر
بەرەو فەقێیەتی، عبدالقادر عبدالعزیز (نووسەر)، نجم الدين فرج أحمد (وەرگێڕ)
٣٣١ لاپەڕە،
١٧* ٢٤ سم
بابەت، ئاینیی، فیکری
ISBN:978-9922-654-32-4

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتیەکان
هەرێمی کوردستان ژمارە سپاردنی (٥٨٧) ی ساڵی ٢٠٢١ پێدراوە.

"بیروبۆچونی ئەم کتێبە، مەرج نیە هەمان بیرو بۆچونی نوسینگەی تەفسیر بێ"

خەتی بەرگ: نەوزاد کۆیی
دیزاین :عمر عثمان عمر

بەردەوفەقییەتی

بەرگی یەکەم

نووسینی

عَبْدالقَادِرْعَبْدالعَزِیزْ

وەرگێڕانی

بَحْمَالدِّینْ فَرَجْ اَحْمَدْ

بسم الله الرحمن الرحيم

انَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ ونَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، ونَعوذُ باللهِ مِنْ شُرورِ أنْفُسِنا ومِنْ سَيِّئاتِ أعْمالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا الهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ ورسُولُهُ.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ آل عمران: ١٠٢

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾﴾ النساء: ١

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾﴾ الأحزاب: ٧٠ - ٧١

أمَّا بعدُ: فإنَّ أصْدَقَ الحَديثِ كِتابُ اللهِ، وخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وشَرَّ الامُورِ مُحْدَثاتُها، وكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وكُلَّ ضَلالةٍ في النَّارِ.

پێشەکیەك:

(مەبەست لەو زانستییەی، کە خوێندکارەکانی مەتح کراون)

١- **مەبەست لە زانستی شەرعی:** ئەو زانستیەیە، کە خوای پەروەردگار لە ئاسمانەوە بە وەحی بۆ پێغەمبەری مەزن (محمد)ی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردۆتە خوارەوە، ئەمیش لە قورئان و فەرموودەدا ڕوونکراوەتەوە، ئینجا لەم دوو سەرچاوەیەوە لقە زانستی تری شەرعی جوێ بۆتەوە.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾﴾ النساء: ١١٣

واتە: خوای گەورە قورئان و حیکمەتی بۆ ناردوویتە خوارەوە، ئەوەی نەشتدەزانی ئەو فێری کردیت، بەراستی فەزڵی خوا گەورەیە لەسەرت.

هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى: ٥٢.

واتە: ئێمە هەر ئاوا ڕۆحێکمان (قورئانێکمان) لە لایەن خۆمانەوە بۆ تۆ نارد، ئەو زەمانە نەدەتزانی قورئان چییەو نەدەتزانی باوەڕ چییە؟ بەڵام ئێمە کردمانە تیشکی ڕوناکیەك کە هەر کەسێکمان ویست لە بەندەکانی خۆمان ڕێنمایی

پێبکەین. تۆش بە راستی رێنمایی خەڵکی بەرەو رێبازێکی راست دەکەیت..

هەروەها:﴿فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ﴾ آل عمران: ٦١.

واتە: جا هەر کەس دوای ئەوەی زانستیەکەت بۆ هات، موناقەشەت بکات..

خوای پەروەردگار ئەوە روون دەکاتەوە، کە لە رێگای وەحییەوە زانستی بۆ پێغەمبەری نازدار (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردووە، زانستیەکەشی بەوە وەسف کردووە: کە نوورە، تیشکی رونـاکییە، چونکە دڵە مردووەکانی پێ زیندوو دەکاتەوەو خەڵکی لە تاریکییەوە بەرەو رونـاکی دەردەهێنێت پێی، وەکو دەفەرموێ: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَٰفِرِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ الأنعام: ١٢٢

واتە: ئایا ئەو کەسەی، کە مردوو بووەو ئێمە زیندوومان کردۆتەوەو نوورمان پێ بەخشیوە ،تا (بە شارەزایی و دید پڕوونـیەوە) بە نێـو خەڵکیـدا بـڕوات، ئەمە وەکو ئەو کەسە وایە، کە لە تاریکستانیدایەو ناتوانێت خۆی لێ قوتار بکـات؟! ئاخر ئە ئاوا ئەو کارو کردەوانەی کافران دەیان کەن، لەبەر چاوی خۆیـان جـوان کراوە..

(ئیبنو حەجەر) -رحمه الله- دەفەرموێ: (مەبەست لە زانستی: ئەو زانستیە شـەرعیەیە، کە فەرمـانی دینـەکە روون دەکـاتەوە، لە خواپەرسـتی و مـامەڵەو رەفتاردا، لە ناسینی خواو زانینی سیفات و ئەو ئەرکانەی لەسەر مرۆڤ بەرامبەر خـوای گەورە دیـاری کـراون لە بە دوور راگرتنـی لە کەم و کـورتی.. ئەوی ئەمانەش لە خۆ دەگرێت ،تەفسیری قورئان و فەرموودە و شەرع (فِقه)ە..[1]

(١) فتح الباری ١٤١/١/

ئەمە ئەو زانستییەیە، کە مەتح کراوە، ئەوی بەڵگەکان باسی پیرۆزی و گرنگی خۆی و مەزنی و بەرێزی خوێندکارانی دەکەن.

ئەمەشە، کە ئێمە لێرەدا مەبەستمانە، ئەگینا خۆ زانستی تر زۆرن، زانستی وا هەیە، هەر بە خراپ ناوزەد کراوەو، هەشە بە چاك باسکراوە.. لەوەی، کە بەخراپ ناوزەد کراوە، ئەوەیە: کە خوای گەورە دەرهەقی فەرموویەتی:﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ﴾ البقرة: ١٠٢.

واتە: ئەوە فێر دەبن، کە زیانیان پێدەگەێنێت، نەك سوود (لێرەدا مەبەست لە سیحر زانینە)، بۆ خۆشیان ئەوە دەزانن، کە ئەوان مامەڵەی پێوە دەکەن، هیچ پشکێکی قیامەتیان بۆ مسۆگەر ناکات..

کەوا بوو ـ وەکو خوای پەروەردگار بەیانی دەکات ـ زانستی وا هەیە زیانبەخشەو هیچ سوودێکی نییە، وەکو ئەو زانستییەی، کە کافرە بێدینەکان لە بەرهەڵستیکردنی پەیام و بانگەوازی پێغەمبەرانی خوادا (سەلامیان لێ بێت) بەکاریان دەهێنا.. کە خوای گەورە دەرهەقیان فەرموویەتی:﴿فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِندَهُم مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨٣﴾﴾ غافر: ٨٣

واتە: کاتێك، کە پێغەمبەرەکانیان بە بەڵگەو نیشانەی روونەوە لێیان دەهاتنە پێش، ئەوان (کافرەکان) بە زانستیەکانی خۆیان خۆشحاڵ دەبوون! بەڵام خوای گەورە دوایی خۆیان و رەفتاریانی مەفح کردەوە..

زانستی جۆری وای هەیە لە هەندێك حاڵەتدا مەتحکراوە، وەکو ئەو زانستیانەی لە دنیادا بەسوودن، کە لە ئیسلامدا فەرزی کیفایەن، وەکو زانستیەکانی پزیشکی و چاندن و پیشەسازی و..هتد.

ئەوانەی، کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەرهەقیان فەرمووی: (أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِأَمْرِ دُنْيَاكُمْ).[1]

واتە: ئێوە خۆتان لە کاروباری دنیایی خۆتاندا شارەزاترن.

٢- **خوێندکارانی زانستی شەرعی:** ئەمما ئەو کەسانەی، کە بەڵگەکان لەسەر گەورەیی خۆیان و رێزی پلەو پایەیان و قەدری بوونیان و زۆری پاداشتیان هاتووە، ئەوە ئەو کەسانەن کە ئەهلی ئەم زانستییەن، ئەوانەن کە هەرچی وەریان گرتووەو فێری بوون، یەکسەر لە خۆیاندا جێبەجێیان کردووە، ئینجا گەیاندوویانەتەوە بە خەڵکی، بە فێرکردنەوەو روونکردنەوەی..

خۆ بەڵگەی سەرزەنشتی لەسەر ئەو کەسانە زۆر هاتووە، کە زانستیەکە فێربوون و کاریان پێنەکردووە، وەکو کە خوای گەورە دەربارەی ئەوانە فەرموویەتی: (كَبُرَ مَقْتًا عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ) الصَّفّ/٣ .

واتە: گەورەترین شتێك، کە رقی خوا هەستێنێت ئەوەیە: ئەوی دەیڵێن خۆتان کاری پێنەکەن..

لەمەوە ئەوە روون دەبێتەوە: کە ئەو کەسانەی مەتح دەکرێن ئەو زانایانەن، کە کار بە زانستیەکەی خۆیان دەکەن، ئەوی زەمیش دەکرێت ئەو زانایانەن، کە کار بە زانستیەکەی خۆیان ناکەن.

بگرە خوای گەورە ئەو زانایانەی کار بە زانستیەکەی خۆیان ناکەن لە ریزی نەزانان حسێبی کردوون! ئەوەتا دەفەرموێ:﴿وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ البقرة: ١٠٢.

---

(١) رواه مسلم.

واتە: ئەوە فێر دەبن، کە زیانیان پێدەگەێنێت نەك سوود (لێرەدا مەبەست لە سیحر زانینە)، بۆ خۆشیان ئەوە دەزانن کە ئەوان مامەڵەی پێوە دەکەن، هیچ پشکێکی قیامەتیان بۆ مسۆگەر ناکات، بەراستی - گەر بیانزانیایە- پەییان بەوە دەبرد کە خۆیان بە نرخێکی کەم و گەن فرۆشتووە..

سەیری سەرەتای ئایەتەکە بکە، کە ئەهلی کیتاب (خاوەن پەیامە ئاسمانیەکان)ی بە خاوەن زانست ناساند، بە پیتی (وَلَقَدْ) یش جەختی زیاتری لەسەر شارەزاییان کردۆتەوە، کەچی لە کۆتایی ئایەتەکەدا دەفەرموێ: ﴿لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾﴾ گەر بیانزانیایە!!

کەوابوو: زانا بوون، بەڵام کاریان بە زانستیەکەی خۆیان نەکرد، بەمەش چوونەوە ریزی ئەو کەسانەی هیچ نازانن!!

شەیخولئیسلام ئیبنوتەیمییە دەفەرموێ: (ئەوەی موسوڵمانان دەیزانن و لە بیرو ژیریایاندا جێی خۆی گرتووە، ئەوەیە کە ئەو کەسانە میراتگری نێرراوانی خواو جێنشینی پێغەمبەرانن، کە دینەکەیان بە شارەزایی وەرگرتووەو بە کردەوە پیادەیان کردووەو بانگەوازەکەی خواو پێغەمبەرییان هەڵگرتووە.

لە راستیدا ئا ئەوانە شوێنکەوتووی سەرڕاستی پێغەمبەرانن، ئەوانەشن کە لە پلەو پایەی ئەو دەستەیەدان، کە پاڵفتەکراون و بوونەتە ئەو خاکە بە پیتەی ئاوی بارانەکەی لە خۆ گرتووەو پاوەن و سەوزاییەکی زۆریشی پێ رواندووە.

گەشەو نەشونمای بە خۆی پێکردووەو گەشەو نەشونمای بە خەڵکانی تریش کردووە.

ئەوانە هەر ئەو کەسانەن ،کە دیدی بەرفراوانی دینیی و ئیرادەی بەهێزیان بۆ بانگەوازەکەی خوا پێدراوە، ئاخر بۆیە بووشنەتە میراتگری پێغەمبەران و جێی ئەو رێزەی خوای کردگارن ،کە بیانکاتە شوێنکەوتووی ئەو پێغەمبەرانەی

دەربارەیان دەفەرموێ: ﴿وَٱذۡكُرۡ عِبَٰدَنَآ إِبۡرَٰهِيمَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ أُوْلِي ٱلۡأَيۡدِي وَٱلۡأَبۡصَٰرِ ۝٤٥﴾ ص: ٤٥

واتە: ئەو بەندانەی ئێمەت لە بیر بێت: (ئیبراهیم و ئیسحاق و یەعقوب)ی خاوەن هێزو دیدی زیت!! (الْأَيْدِي): هێزی دینداریی و پاباسییە بە فەرمانی خواوە، (الْأَبْصارِ)یش دیدی بەرفراوان و زەین روونییە، لە پەیبردن بە دینی خوادا، بە (أبصار)ەکە پەی بە حەق دەبات و شارەزای دەبێت، بە هێزەکەش دەتوانێت بیگەێنێتەوە، ئاوا بانگەوازە خواییەکە هەڵدەگرێت: بە گەیاندنەوەو بانگێشتکردنی خەڵکی بۆی..).[1]

ئیمامی (شاطبی) یش - رحمه الله - دەفەرموێ: (زانستی هۆکارە، خۆی لە خۆیدا مەبەست نییە، بەڵکو هۆکاری کارکردنە، بۆیە هەرچی لەسەر گەورەیی و مەزنی و رێزی زانستی هاتووە لەبەر پیادەکردن و جێبەجێکردن و کارپێکردنەکەیەتی).[2]

لە لاپەڕە (٦٩)شدا دەفەرموێ: (زانستی ئەوەیە: کە لای شەرع پەسەندە - مەبەستم لەوەیە: کە خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مەتحی خۆی و خوێندکارانی کردووە - ئەویش ئەوەیە :کە دەبێتە پاڵنەرو هاندەری خاوەنەکەی بۆ کارکردن پێی.

ئەوە ئەو زانستیەیەیە، کە لێناگەڕێت خاوەنەکەی بە کەیفی خۆی هەڵسوکەوت بکات و بە حەزی خۆی کار بکات!

ئەوە ئەو زانستییەیە، کە خاوەنەکەی - خۆشیی بێ و ترشیی بێ - ناچار دەکات پێوەی پابەند بێت).. لەمانەوە ئەوە دەردەکەوێت: کە ئەو زانایانەی

---

(١) مجموع الفتاوى/ ٤/٩٢ـ٩٣

(٢) الموافقات ١/٦٥ چاپی (دار المعرفة).

بەڵگەکان لەسەر مەتح کردنیانن، ئەوانەن کە کار بە زانینەکەیان دەکەن..

دوای ئەم پێشەکییە دەڵێین :کە بەڵگەی قورئان و سوننەت لەسەر گەورەیی زانستی شەرعی و بەڕێزی خوێندکارو مامۆستایان و پابەندو پەیڕەوانی زۆرە.

لەم کتێبەدا چوار باس هەیە، دوانیان ئەو بەڵگانە روون دەکەنەوە، سێیەمیشیان راوبۆچوونی هەندێك لە زانایانی سەلەفە، لە چوارەمیشدا پلەو ئاستی خەڵکی لەم ڕێزو قەدرەیاندا روونکراوەتەوە، هەموویان بەم شێوەیەن:

باسی یەکەم: بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی.

باسی دووەم: بەڵگەی فەرموودە لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی.

باسی سێیەم: رای سەلەفی سالّح لەسەر گەورەیی زانست و ڕێزی زانایانی.

باسی چوارەم: ئاستی خەڵکی لە شایانێتی ئەو ڕێزەی زانایاندا.

با بە پشت و پەنای خوای گەورە دەست بە باسی مەبەست بکەین..

باسی یەکەم

بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی

١- ئەو ئایەتەیە، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَعَلَّمَ ءَادَمَ ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِى بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّىٓ أَعْلَمُ غَيْبَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾﴾ البقرة: ٣١ - ٣٣

واتە: ئیتر خوای گەورە ئادەمی فێری هەر هەموو ناوەکان کردو پاشان خستیە پێشچاوی فریشتەکان و پێی فەرموون: دەی ئەگەر راست دەکەن ناوی ئەوانەم پێ بڵێن!

ئەوانیش فەرموویان: پاك و بێخەوشیی بۆ تۆیە خوایە، ئێمە هیچ زانیاریەکمان نیە ،جگە لەوە کە خۆت پێت بەخشیووین، تۆش زاناو دانایت.

فەرمووی: ئادەی ئادەم! ناوەکانیان پێ بڵێ، کە ناوەکانی پێفەرموون، فەرمووی: ئەدی پێم نەوتن: کە من نادیاری ئاسمانەکان و زەوی دەزانم؟! ئەوەش دەزانم، کە ئێوە ئاشکرای دەکەن و ئەوەش، کە پەنهانتان کردبوو..

(قورتوبی) دەفەرموێ: خوای گەورە، کە دەفەرموێ: (قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ).

واتە: ئادەی ئادەم! ناوەکانیان پێ بڵێ، ئەمە پێنج باسی لە خۆ گرتووە:

یەکەم: لە (أَنۢبِئۡهُم بِأَسۡمَآئِهِمۡۖ) ناوەکانیان پێ بڵێ، تا فەزڵ و گەورەیی ئادەمیان نیشاندا، تا بزانن، کە لەوان زاناترەو پلەو پایەی لای خوای گەورەی بەرزە، ئەوەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی، کە لەوان بەڕێزترە بۆیە پێش ئەوانی خست و پێی فەرموون:کە کڕنووشی بۆ ببەن، تا ببنە قوتابی ئەو، تا لەوەوە فێربن، چونکە بەو زانیاریە تایبەتیەی دەیزانی ئەو پلەو پایەو ڕێزەی دەستکەوت، کە بگاتە ئەوەی کڕنووشی بۆ ببرێت!

دووەم: ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر: فەزڵ و گەورەیی زانستی و زاناو فێرخوازان، لە فەرموودەشدا هاتووە: (إِنَّ الملائكةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضاً لِطَالِبِ العِلْمِ).

واتە: فریشتەکان باڵیان رادەخەن بۆ فێرخوازانی زانستی.

مەبەست لەوەیە: کە خۆبەکەم دەزانن لە بەرامبەریاندا، ئەمەش لە ناو ئەو هەموو خەڵکەدا، تەنها بۆ ئەهلی زانستیە شەرعیەکە دەکەن، چونکە خوای گەورە لە سەردەمی ئادەمەوە ئاوای ڕاهێناون و فەرمانی ئەو ڕەفتارە جوانەی پێکردوون، کە دەبێت بەرامبەر بە زانایان ئاوا بە ئەدەب بن!!

جا هەر زانستیەك لە مرۆڤێکدا دەرکەوێت ئەم فریشتانە ئاوا بە ڕێزەوە بۆی دەوەستن و ڕازی دەبن، کە لە خزمەتیدا بوەستن و دوعای بۆ بکەن!

ئەمە بۆ قوتابی و فێرخوازانی زانستە، ئەدی دەبێ بۆ زانایان و شارەزایانی خواناس چۆن بن؟!

فەزڵی خوای گەورە زۆرە، بە لوتفی خۆی، ئێمەش و ئێوەش بخاتە ڕیزیانەوە..[1]

---

(١) تفسير القرطبي ١/٢٨٨- ٢٨٩

٢- ئەو ئایەتەی، کە خوای گەورە تێیدا دەفەرموێ:﴿وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾﴾ النساء: ١١٣

واتە: خوای گەورە قورئان و سوننەتی بۆ ناردوویتە خوارەوە (چونکە رەفتارو هەڵسوکەوتی خۆشت بە ئاڕاستەی ئەو دەکەیت) هەموو ئەوانەشی فێر کردوویت کە نەتدەزانین، بەڕاستی فەزڵی خوای گەورە لەسەرت زۆرە..

دەقی ئایەتەکە، خۆی بەڵگەی فەزڵ و ڕێزی فێرخوازانە، چونکە دەفەرموێ: (وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ).

واتە: هەموو ئەوانەشی فێرکردوویت، کە نەتدەزانین، پاشان ئەم فێرکردنەشی بە فەزڵێکی گەورە وەسف کردووە، کە فەرموویەتی: (وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا).

واتە: بەڕاستی فەزڵی خوای گەورە لەسەرت زۆرە..

خوای گەورە، هەروەکو کە باسی ئەم فەزڵەی خۆی بۆ سەیدنا (محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کردووە، باسی ئەو فەزڵی فێرکردنەی خۆی بۆ پێغەمبەرانی دیکەش کردووە.

دەرهەق سەیدنا (ئیبراهیم) دەفەرموێ:﴿يَٰٓأَبَتِ إِنِّى قَدْ جَآءَنِى مِنَ ٱلْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَٱتَّبِعْنِىٓ أَهْدِكَ صِرَٰطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾﴾ مریم: ٤٣.

واتە: بابە گیان، بە تەئکید من ئەوەندەم زانیاری بۆ هاتووە، کە بۆ تۆ نەهاتووە، دەی سا شوێنم بکەوە، تا هیدایەتی ڕێی ڕاستت بدەم.

دەربارەی سەیدنا (یەعقوب) دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾﴾ یوسف: ٦٨ .

واتە: بەراستی ئەو خاوەن ئەو زانستە بوو، کە فێرمان کردبوو، بەڵام ئەوەیە کە زۆرینەی خەڵکی نازانن.. دەرهەق سەیدنا (یوسف)یش دەفەرموێ: ﴿ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ﴾ یوسف: ٦ .

واتە: هەر بەو شێوەیەش خوای گەورە هەڵت دەبژێرێت و فێری لێکدانەوەو پەی پێبردنی هۆکارو ئەنجامی رووداوەکانت دەکات..

دەربارەی سەیدنا (داود)یش دەفەرموێ: ﴿ وَءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ٱلْمُلْكَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُۥ مِمَّا يَشَآءُ ﴾ البقرة: ٢٥١ .

واتە: خوای گەورە دەسەڵات و دانایی ئیداریی پێ بەخشی و، ئەوەی خۆی حەزی دەکرد فێری کرد!

دەربارەی سەیدنا (سولەیمان) دەفەرموێ: ﴿ وَوَرِثَ سُلَيْمَٰنُ دَاوُۥدَ ۖ وَقَالَ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ عُلِّمْنَا مَنطِقَ ٱلطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِن كُلِّ شَىْءٍ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ ٱلْفَضْلُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾ ﴾ النمل: ١٦ .

واتە: (سولەیمان) میراتەکەی (داود)ی پێبڕاو گرتیە دەست، ئیدی بەخەڵکەکەی فەرموو: هۆ خەڵکینە! ئێمە فێری زمانی دوان و دواندنی باڵندەش کراوین و زانیاری هەموو شتێکیشمان دراوەتێ! ئا ئەمە فەزڵ و ڕێزی ئاشکراو دیارە!!

بۆ سەیدنا (عیسا)ش دەفەرموێ: ﴿ إِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ٱذْكُرْ نِعْمَتِى عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَٰلِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلْقُدُسِ ۖ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِى ٱلْمَهْدِ وَكَهْلًا ۖ وَإِذْ عَلَّمْتُكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَٱلتَّوْرَىٰةَ وَٱلْإِنجِيلَ ﴾ المائدة: ١١٠

واتە: کە خوای گەورە فەرمووی: ئەڕێ عیسای کوڕی مەریەم! یادی ئەو فەڕو نیعمەتە بکە ،کە بەسەر خۆت و دایکتدا ڕشتوومە! کە بە (جوبرەئیل) پشتم گرتیت و وام لێکردیت بتوانیت لەسەر بێشکە ،وەکو سەردەمی

پێگەیشتنت بێیتە قسەو بدوێیت، ئینجا فێری زانست و داناییم کردیت و (تەورات) و (ئینجیل)م فێر کردیت!

خوای گەورە هەر وەکو، کە باسی نیعمەتەکانی خۆی دەفەرموێ، کە بەسەر پێغەمبەرانیدا رشتووە، کە یەکێك لەوانە زانستیە، ئاواش باسی ئەو نیعمەتانە دەکاتەوە کە بەسەر پیاوچاکانی شوێنکەوتووی ئەو پێشەوا مەزنانەیدا ڕشتووە کە ئەوانیشی فێری شت کردووە، وەك دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلُ لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾﴾ آل عمران: ١٦٤

واتە: بە ڕاستی خوای گەورە نیعمەتی زۆری بە موسوڵمانان بەخشی، کە لە ناو خۆیاندا پێغەمبەرێکی لێ هەڵبژاردن تا ئایەتەکانی خوایان بەسەردا بخوێنێتەوەو پەروەردەی ڕاست و ڕەسەنیان کات و قورئان و سوننەتیان فێرکات، کە پێشتر لە گومڕاییەکی تەواو ئاشکرادا بوون..

٣- ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) طه/١١٤ .

واتە: بڵێ خوایە زانستیم زیاتر بکە..

(بوخاری) - ڕەحمەتی خوای لێ بێت - لە (سەحیح)ەکەی خۆی لە سەرەتای (كتاب العلم) لە (باب فضل العلم) دا ئەو ئایەتەی سەرەوەی هێناوەتەوەو، (ئیمامی ئیبنوحەجەر)ی ڕەحمەتیش دەربارەی ئەوە لە ڕاڤەیدا فەرمووێتی: ئەو فەرمایشتەی خوای گەورە (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) بەڵگەیەکی ئاشکرایە لەسەر فەزڵ و ڕێزی زانستی، چونکە خوای پەروەردگار فەرمانی بە پێغەمبەرە نازاداراەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هیچ شتێکدا ،جگە لە زانستی نەکردووە کە زیاتری لێ داواکات.

مەبەستیش لەو زانستییە، زانستی شەرعییە، ئەو زانستییەی کە ئەو

ئەرکانە بۆ موسوڵمان روون دەکاتەوە، کە یارمەتی دەدات لە زانینی ئەحکامی دینەکەی و خواپەرستی و زانینی سنورەکانی شەرع و چۆنییەتی مامەڵە کردنی.

هەروەها ناسینی خوای گەورە و زانینی سیفاتەکانی و، ئەو پاك و بێ خەوشییەی کە موسوڵمان دەبێت بۆ خوای گەورەی بڕیار بدات، چوارچێوەی ئەمانەش زانستییەکانی: تەفسیرو فەرموودەو شەرعناسییە.. [1]

٤- ئەو ئایەتەی، کە خوای گەورە تێیدا باس لە سەیدنا (موسا)و غولامەکەی دەکات، کە لە خزمەتیدا بوو، پاشان سەیدنا (خدر)یان بینی، کە دەربارەیان دەفەرموێ: ﴿فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ ءَاتَيْنَٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَعَلَّمْنَٰهُ مِن لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُۥ مُوسَىٰ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰٓ أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾﴾ الكهف: ٦٥ - ٦٦

واتە: بەندەیەك لە بەندەکانی ئێمەیان دیت، کە لە لایەن خۆمانەوە رەحمەتێکمان دابوویەو زانستیەکمان لە لایەن خۆمانەوە فێرکردبوو، (موسا) پێی فەرموو: ئەرێ رێم دەدەیت شوێنت بکەوم، تا لەو زانیاریەی فێرکراویت شتێکت لێوە فێر بم و بگەمە پلەی پەیپێبردن؟!

ئەم ئایەتانەی دەرهەق سەیدنا (موسا)و سەیدنا (خدر)ن، هەر وەکو ئایەتەکەی پێشوو، کە دەرهەق پێغەمبەری پێشەوای خۆمانە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا) ،چونکە سەیدنا (موسا)ش، هەر داوای زانستی زیاتر دەکرد، ئەگەرچی لە کەسێکیشەوەیە، کە پلەو ئاستی فەزڵ و گەورەیی لە خۆی کەمتریش بووبێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)دەفەرموێ: (بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلَإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لَا، فَأَوْحَى اللَّهُ

(١) فتح الباري ١٤١/١.

عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُوسَى بَلَى عَبْدُنَا خَضِرٌ. فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ.فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْحُوتَ آيَةً وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ. وَكَانَ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ. فَقَالَ لِمُوسَى فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا فَوَجَدَا خَضِرًا فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الَّذِي قَصَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي كِتَابِهِ)[1] البخاری.

واتە: لەو کاتەی (موسا) -علیه السلام- لە ناو کۆمەڵێك لە بەنی ئیسرائیلیانی قەومەکەی خۆیدا بوو، کابرایەك هاتە خزمەتی و لێی پرسی: کەسێکت پێ شك دێت لە خۆت زاناتر بێت؟!

موسا فەرمووی: نەخێر، ئیدی خوای گەورە وەحی بۆ نارد،کە بەڵێ هەیە، بەندەکەی خۆمان، کە ناوی (خدر)ە! ئیدی (موسا) داوای لە خوای گەورە کرد کە رێی دیداری ئەوی نیشان دا، خوای گەورە ماسیەکەی بۆ کردە نیشانەو پێی وترا: بڕۆ، لە هەر کات و شوێنێك ئەم ماسیەت لێ ونبوو، بگەڕێرەوە ئەوە (خدر) لەوێیەو دەیبینیت، لە جێیەك ماسیەکەیان لێ ونبوو، هەر ئاسەوارێکی لێجێما (پاشان کە سەیدنا موسا بە غولامەکەی فەرموو: ماسیەکەمان بۆ بێنە) غولامەکەی وتی: دەزانیت ماسیەکەم لای تاوێرە بەردەکەی، کە لاماندا بیرچوو، شەیتان بیری بردمەوە پێت بڵێم.

موسا فەرمووی: ئێ ئەمە مەبەستەکەمانە، ئیتر بە شوێن پێی خۆیاندا گەڕانەوە لای تاوێرە بەردەکە، (خدر)یان لەوێ بینی، باقی چیرۆکەکەش ئەوەیە ،کە خوای گەورە لە قورئانەکەیدا بۆی گێڕاونەتەوە.

ئەمە بەڵگەیەکی راشکاوو رۆشنە، لەسەر گەورەیی و فەزڵی زانست و فێربوون، کە دەبینی سەیدنا (موسا)،کە یەکێکە لە ناوداری پێغەمبەران

---

(١) بوخاری (٧٨، ١٢٢، ٢٥٧٨، ٣١٠٤، ٤٤٤٨ - ٦٢٩٥، ٧٠٤٠).

(سەلامی خوایان لێ بێت) کە لە خاوەن ویستە بەرز (اولو العَزم)ە کانە، لە پێناوی وەرگرتنی زانست و فێربووندا دەڕواتە لای کەسێکی دیکە، کە سەیدنا (خدر)ە، کە لە فەزڵ و گەورەییدا لە خۆی کەمترە..

(ئیبنوحەجەر) لە بەراوردکردنی فەزڵی هەردووکیاندا (سەلامی خوایان لێ بێت)، دەفەرموێ: ((سەیدنا (خدر) هەرچەندە پێغەمبەرە، بەڵام زانایان راکۆن لەسەر ئەوەی: کە خاوەن پەیام (رسول) نەبووە،[1] خاوەن پەیامیش گەورەترە لە نێرراوی بێ پەیام، تەنانەت ئەگەر بشوترێت: کە سەیدنا (خدر) پێغەمبەری خاوەن پەیام بووە، هەر ناگاتە ئاست و پلەی سەیدنا (موسا)، کە پەیامەکەی گەورەترو ئوممەتەکەشی زیاتر بوون، ئەگەر سەیدنا (خدر) پێغەمبەرێکی بەنی ئیسرائیل بێت، دیسان سەیدنا (موسا)، هەر پێغەمبەرێکی ئەوانەو سەرکردەیانەو لە هەموو پێغەمبەرەکانی بەنی ئیسرائیل گەورەترە.

ئەگەر بشڵێین: سەیدنا خدر پێغەمبەر نەبووەو هەر وەلیەکی خوابووە، ئەوە دیسان ئاشکرایە، کە پێغەمبەرێك لە وەلیەك گەورەترە، گەورەیی پێغەمبەرێك لە وەلییەك بەڵگە نەویستێکی ژیریاری و شەرعی رۆشنەو ئەوی پێچەوانەی

---

(١) پێغەمبەرانی خوا سێ پۆلن:

پۆلی یەکەم: ئەوانەی هەر وەحیان بۆ هاتووەو لە نێوانی دوو پێغەمبەری خاوەن پەیامدا هاتوون بۆ میللەتان، تا بیانخەنەوە سەر رێبازی پێغەمبەرەکەی پێشوو، وەکو ئەو پێغەمبەرانەی لە نێوان سەیدنا موساو سەیدنا عیسادا بۆ بەنی ئیسرائیل نێرراون.

پۆلی دووەم: ئەوانەی، کە پەیامی سەربەخۆیان بۆ هاتووە، وەکو: سەیدنا شوعەیب و سولەیمان و ئەو بەڕێزانەی دیکە.

پۆلی سێیەم: پێشڕەوانی پێغەمبەرانن، کە پێنجی خاوەن ویست و ئیرادەی بەرزیان پێیان دەووترێت: (اولو العزم)، کە بریتین لە: سەیدنا نوح و ئیبراهیم و موساو عیساو محمد (سەلامی خوای گەورە) لە هەموان.. (و).

ئەوە بڵێت، بەرەو کوفر چووە، چونکە ئەوە لە رێسا نەگۆڕەکانی شەرعە)).[1]

٥- ئەو ئایەتەی کە خوای گەورە دەفەرموێ:﴿شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ ۚ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٨﴾﴾ آل عمران: ١٨

خوای پەروەردگارو فریشتەکان و خاوەن زانستەکان شایەتیانداوە، کە جگە لە (اللە) هیچی دیکە خوا نییە، هەموشیان دادی خوایی دەچەسپێنن، بە راستی هیچ شتێك نیە شایانی ئەوە بێت بە خوا دانرێت جگە لە اللە، خوای گەورە بە دەسەڵات و دانایە.

(ئیبنولقەییم) - رحمه الله - دەفەرموێ: لەم ئایەتەدا خوای گەورە شایەتی خاوەن زانستەکان لەسەر تاکێتی خۆی دەهێنێتەوە، کە دەفەرموێ: (شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ وَالْمَلائِكَةُ وَأُوْلُواْ الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ) ئەمە لە چەند لایەنێکەوە بەڵگەیە لەسەر گەورەیی و فەزڵی زانست و ئەهلی زانستی:

یەکەمیان: پەسەندکردنی شایەتیەکەی ئەوان لە نێوان ئەو هەموو خەڵکەدا کە هەن!

دووەمیان: هێنانی شایەتیەکەی ئەوان لە ریزی شایەتیەکەی خۆی.

سێیەمیان: ریزیکردنی شایەتی ئەوان لەگەڵ شایەتی فریشتەکانی خۆی.

چوارەمیان: ڕێزلێنانیان بە ناساندنیان بەوەی کە دادپەروەرن، چونکە شایەت دەبێ: دادپەروەرو سەرڕاست بێت، ئەمەش تەزکیەی خوای گەورەیە بۆ ئەوان! ئیتر چ تەزکیەو وەسفێك لەمە گەورەترە؟!

ناببینیت پێغەمبەری نازدار صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەرهەقی زانایان دەفەرموێت:

---

(١) فتح الباري (٢٢١/١).

(يَحْمِلُ هَذَا العِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفُوْنَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الغَالِينَ وانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ وتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ)[1] .

واتە: ئەم زانستیە لە هەر نەوەیەك دادپەروەرانی هەڵیدەگرن، لادێبوونی تووندڕەوان و خۆبەشیاوزانی گەندەڵان و لێکدانەوەی نەفامانی لێ لادەبەن..

تا دەگاتە: شەشەمیان: پاشان خوای گەورە بۆ خۆی دەبێتە شاهید! کە شیاوترین و لێزانترین و بەڕێزترین شایەتەو ئینجا فریشتەو خاوەن زانستیەکان باس دەفەرموێ.. بە تەئکید ئا ئەمە فەزڵ و پلەو ڕێزە.. [2]

(قورتوبی) - رحمه الله - دەفەرموێ: ئەم ئایەتە بەڵگەی گەورەیی و گرنگی زانست و پلەو ڕێزی زانایانی تێدایە، ئەگەر کەسانێکی دیکە لە ئاستی زانایاندا بوونایە، حەتمەن خوای گەورە دەیهێنانە ڕیزی ناوی پیرۆزی خۆی و فریشتەکانیەوە.. [3] (ئەبوحامیدی غەزالی) ڕەحمەتیش قسەیەکی وەکو ئەمەی هەیە.. [4]

٦- هەروەها ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێ: ﴿أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُواْ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ۝٩﴾ الزمر [٩]

---

(١) ئیبنو عەدی لە سەیدنا علی و عومەرەوە (خوا لێیان ڕازی بێت) گێڕاوێتیەوە، هەروەها خەتیبی بەغدادیش لە موعازەوە،تەبەریی لە ئوسامەی کوری زەیدەوە، هەروەها لە ئەبو هورەیرەو ئیبنومەسعودەوە هاتووە، ئیمام ئەحمەد دەفەرموویت: فەرموودەیەکی صەحیحە. (خەللال لە کتێبی (العلل) ەوە لێوەی گێڕاوێتیەوە، وەکو ئیبنولقەییم لە کتێبی (مفتاح دار سعادة ١٣٦/١) وخەتیبی بەغدادیی لە ئیمام ئەحمەدەوە هێناوێتیەوە. بڕوانە: کتێبی (شَرَفُ أصحاب الحديث ل٢٩).

(٢) مفتاح دار السعادة (٤٩).

(٣) تفسير القرطبي (٤١/٤).

(٤) احياء علوم الدين (١٥/١).

واتە: چـما ئەو کەســەی لە تـاریکی شـەواندا ملکەچـانە لە سـوجدەدایەو خەریکی شەونوێژێتی و هۆشی لە چارەنووسی قیامەتێتی، وەك ئەو کەسەیە کە هاوبەشی بۆ خوای گەورە دانـاوە؟! چـما ئەو کەسـانەی دەزانـن کە خواناسـیی و خواپەرستیی چییە، وەکو ئەوانەن کە نازانن؟! ئەوانەی خاوەن هزرو ژیریین پەی بەم جیاوازیی زانینە دەبەن..

(ئیبنولقەییم) - رحمه الله- دەفەرموێ: ((خوای پەوەردگار جیاوازیی خسـتۆتە نێوان ریزی ئەو کەسانەوە، کە زاناو ئەهلـی خواناسـیی و خواپەرسـتین، لەگەڵ ریزی ئەو کەسانەدا کە وا نین، هەروەکـو کە جیـاوازی خسـتۆتە نێـوان ئەهلـی بەهەشـت و ئەهلـی دۆزەخەوە، کە فەرمـوویەتی: ﴿لَا يَسْتَوِيٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ وَأَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ﴾ الحشر: ٢٠ ئەمە بەڵگەیە لەسەر پلەی بەرزو ڕێزی زانایان)).[1]

٧- ئەو ئایەتەش ،کە دەفەرموێ: ﴿۞ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾﴾ الرعد: ١٩

واتە: چـما ئەو کەســەی کە دەزانێـت ئەمە وەحیـیەو حەقەو لە خـوای پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە وەکـو ئەو کەسـەیە، کە کـوێرە؟! ئـاخر ئەو کەسـە پەی بەمە دەبات کە خاوەن هزرو ژیرییە.

(ئیبنولقەییم) - رحـمه الـله- دەفەرمـوێ: ((خـوای گەورە نەزانـی خسـتۆتە ڕیزی کوێرو نابیناکانەوە، کە توانای دیتنیان نییە! نابینیت چۆن دەفەرموێ: (أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ)، چـونکە خەڵکـی دوو پـۆلن: زاناکـان و کوێرەکان. خوای گەورە لە زۆر شوێنی قورئاندا، نەزانەکانی بە کوێرو کەڕو لاڵ وەسف کردووە)).[2]

---

(١) مفتاح دار السعادة (٤٨-٤٩).

(٢) هەمان سەرچاوە (٤٩).

٨- ئەو ئایەتەی تریش کە دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى: ٥٢

واتە: ئێمە رۆحێکمان لە تەرەفی خۆمانەوە بۆ ناردویت، کە پێشتر نەتدەزانی قورئان و وەحی چین و باوەڕو ئیماندارییی چین، ئێمە وەحیەکەمان کردە نووری رێ، تا ئەو عەبدانەمانی پێ هیدایەت بدەین، کە دەخوازیین رێنمایی خوایی وەربگرن، دڵنیابە جەنابیشت خەڵکی بۆ رێبازی راست و دروستی خوایی بانگهێشت دەکەیت.

دەبینیت خوای گەورە ئەوەی، کە بە وەحیی ناردوێتی بە (نوور: تیشکی رونـاکیی) وەسفی دەکات، ئاشکرایە ئەوەی کە بە وەحییەکەی بۆ جەنابی ناردووە زانستییە: خواناسیی و خواپەرستییە. وەك دەفەرموێ: ﴿فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ﴾ آل عمران: ٦١ .

واتە: ئەوی دوای ئەوەی کە زانستییت بۆ هاتووە موناقەشەت لەگەڵدا دەکات.. بۆیە کاتێك کەسێك پشکی زیاتری لەم زانستییە بەردەکەوێت پشکی زیاتریی لەو نوورە خواییە پێدەبڕێت بەو نوورەش- کە هیدایەتە خواییەکەیە- حەق و باتڵ دەناسێت و سنووری نێوانیان لێك جودا دەکاتەوە. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَٰهُ وَجَعَلْنَا لَهُۥ نُورًا يَمْشِى بِهِۦ فِى ٱلنَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُۥ فِى ٱلظُّلُمَٰتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا﴾ الأنعام: ١٢٢

واتە: چما ئەو کەسەی مردوو بووەو ئێمە زیندووومان کردۆتەوەو نوورێکمان خستۆتە بەرچاویی و بەوە رێی راستی لە ناو خەڵکییدا دۆزیوەتەوەو پێی دەڕوات، وەکو ئەو کەسەیە کە لە تاریکستانییەکی چڕدایەو ناتوانێت لێی قوتار

بێت؟! ئەمە ئەو زانستییە شەرعییەیە کە خاوەنەکەی بەرەو تەقواکاریی و لەخواترسان دەبات. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَءَامِنُواْ بِرَسُولِهِۦ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِۦ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِۦ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٨﴾﴾ الحديد: ٢٨

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە لە خوای گەورە بترسن، باوەڕ بە نێرراوەکەی بهێنن دوو پشکی زەمانەتتان بۆ مسۆگەر دەکات (کە چاودێریی کردنتانە لە دنیاو لە قیامەتدا)و نوورێکیشتان پێ دەبەخشێت کە مایەی بەرچاوڕوونیتان دەبێت و لێشتان خۆش دەبێت.. خوای گەورە لێخۆشبوو و بەبەزەییە.

۹- ئەو ئایەتەش کە دەفەرموێ: ﴿قَالُواْ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا سُبْحَٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ۖ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَٰنٍۭ بِهَٰذَآ ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾﴾ يونس: ٦٨

واتە: دەیانوت: کە خوای گەورە کوڕی بۆ خۆی هەڵبژاردووە! خوای گەورە بێنیازە، پێویستی بە هیچ نییە، هەرچی لە ئاسمانەکان و زەمیندان موڵکی ئەون، دەی ئێوە هیچ بەڵگەیەکتان لەسەر راستی ئەو قسەیەتان پێیە؟ یان هەر لە خۆتانەوە - بێئە وەی هیچ بزانن - لە وەسف و سیفەتی خوای گەورەوە دەدوێن..

خوای گەورە لەم ئایەتەدا زانست و بەڵگەی بە (سُلْطَان) ناوبردووە، داوای لە کافرەکان کردووە کە بەڵگەی راست لەسەر قسەکانیان بهێنەنەوە، (إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَانٍ) بە تەئکیید نیشیانە. ئینجا ئەو هەڵوێستەیانی رەتکردۆتەوە کە بە بێ هەبوونی زانیاریی قسە لەسەر سیفاتی خوای گەورە دەکەن: (أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ).

ئـایەتێکی تـری هەر وەکـو ئەمە: (أ﴿أَتُجَٰدِلُونَنِي فِيٓ أَسۡمَآءٖ سَمَّيۡتُمُوهَآ أَنتُمۡ وَءَابَآؤُكُم مَّا نَزَّلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلۡطَٰنٖ﴾ الأعراف: ٧١

واتە: ئەو موناقەشـەیەم لەسـەر نـاوو سـیفات و وەسـفی (بـتە خوا)کانتـان لەگەڵدا دەکەن کە هەر لە خۆتان و باب وباپیرانتانەوە هێناوتـانەو خـوای گەورە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر راستێتی نەنـاردووە.. هەروەهـا ئـایەتی: ﴿هَٰٓؤُلَآءِ قَوۡمُنَا ٱتَّخَذُواْ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةٗۖ لَّوۡلَا يَأۡتُونَ عَلَيۡهِم بِسُلۡطَٰنِۭ بَيِّنٖۖ فَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبٗا ١٥﴾ الكهف: ١٥

واتە: (یاوەرانی ئەشکەوت فەرموویـان) ئەم قەومەی ئـێمە بێـئە وەی هـیچ بەڵگەیەکی راست و رەوایان هەبێت، خوای تریـان لە جیـاتی خـوای پەوەردگـار دانـاوە! ئـێ کـێ لەو کەسـە سـتەمکارترە کە کە قسـەی درۆ بە نـاوی خـوای گەورەوە هەڵدەبەستێت؟! هەروەها ئایەتی:﴿وَيَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗا وَمَا لَيۡسَ لَهُم بِهِۦ عِلۡمٞۖ﴾ الحج: ٧١

واتە: خوای تر لە جیاتی خوای پەروەردگار دەپەرستن کە هـیچ بەڵگەیەکیـان لەسەر راست و رەوایـی دیـدو هەڵوێسـتیان نیـیەو هـیچ زانستییەکیشـیان لەو بارەوە (لەسەر خواناسیی و خواپەرستیی) نییە!! هەروەها ئایەتی: ﴿أَلَآ إِنَّهُم مِّنۡ إِفۡكِهِمۡ لَيَقُولُونَ ١٥١ وَلَدَ ٱللَّهُ وَإِنَّهُمۡ لَكَٰذِبُونَ ١٥٢﴾ الصافات: ١٥١ - ١٥٢

واتە: ئەوەتا لەبەر ئەو درۆو هەڵبەستانەی بە نـاوی خـواوە دەیـکەن، دەڵـێن خوای گەورە کوڕی هەیە. بە تەئکیید درۆ دەکەن، هەر درۆزنن.

وشەی (سُلْطَان) لە هەموو ئەم ئایەتانەدا هەر بە مانـای بەڵـگەی شـەرعیی هاتووە، واتە هەبوونی زانست و هەنـجەت (بەڵـگە).. زەمـی موشریکەکانیشـی

کردووە، کە لەبەر نەبوونی بەڵگەو هەنجەتی وەحی کەوتوونەتە شیرکەوەو هاوبەشیان بۆ خوای گەورە داناوە. داوای لێکردوون کە ئەگەر خۆیان وا دەبینن کە خواناسییەکەیان راستەو لەسەر هەقن با بەڵگەیەك لە وەحیی خوایی لەسەر دیدو هەڵوێستیان بهێننەوە..

بیرخستنەوەیەك:

وشەی (سُلْطَان) لە قورئاندا بە دوو مانا هاتووە :

یەکەمیان: بە مانای بەڵگەو هەنجەتی راست و دروست (لە وەحی خواییەوە هاتبێت) وەکو لەو ئایەتانەی پێشوودا روونبۆوە.

دووەمیان: بە مانای هێزو توانا، وەکو کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَٱجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَٰنًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾﴾ الإسراء: ٨٠ .

واتە: هەر لە تەرەفی خۆشتەوە هێزو توانایەك بکە بە پشتیوانم.. هەروەها:

﴿وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا﴾ الإسراء: ٣٣.

واتە: هەر کەسێك ستەملێکراوانەوە بکوژرێت، ئەو ماف و هێزو دەسەڵاتەمان داوە بە سەرپەرشتیارە (خاوەن خوێن)ەکەی کە مافی بسەنێتەوە.

لە قورئاندا وشەی (سُلْطَان) زیاتر بە مانای یەکەمین هاتووە، هەردوو ماناکەش، هەر دەگەڕێنەوە بۆ یەك ئەسڵ ،کە (السَّلاطة) یە، واتە: هەبوونی تواناو دەسەڵاتێك کە بتوانێت بەرامبەرەکە بخاتە ژێر دەستی خۆی و بەسەریدا زاڵ ببێت، جا بەبەڵگەو هەنجەتی راست و رەوا بێت یان بەبەکارهێنانی هیزی ماددی.[1]

(ئیبنولقەییم) - رحمه الله- دەفەرموێ: ((مەبەست ئەوەیە: کە خوای گەورە زانستیی بەڵگەی ناونـاوە: (سُلْطَان) چونکە ئەوە وا دەخوازێت کە خاوەن بەڵگەکە بە تواناوە هەنجەتی راست و رەوای خۆی بەسەر نەزانانـدا فەرزکات،

---

(١) المفردات للراغب الأصفهانی، ل ٢٣٨.

چـونکه دەسـەڵاتی بەڵـگەی حەق لە هێـزی دەسـت و دەسـەڵاتی بەرجەسـتە (ماددیی) گەورەترو کاریگەرترە، نابینیت:

١- خەڵکی تەسلیم بە بەڵـگە دەبـن و شـوێنی دەکەون کەچـی لە دەسـەڵات هەڵدەگەڕێنەوەو لێی یاخی دەبن..

٢- خەڵکی کە بەڵگە وەردەگرن بە دڵ تەسلیمی دەبن، کە دەکەونە ژێر قەهری هێزەوە هەر بە بەدەن تەسلیمی دەبن..

٣- بەڵگە دڵ کەمەندکێش دەکات و دەیخاتە شـوێن خـۆی، بەرامبەرەکەشـی هەرچەنـدە کەلـلـەڕەقیی بکـات و لە رواڵەتـدا خـۆی بەدەسـتیەوە نەدات، لە ناخی دڵ و دەروونییدا پێی حەق دەبێت و ناچارانەو زەلیلانە تەسلیمی دەبێت! لە بەرامبەردا بڕوانە دەسەڵاتی هێـزو پـلەو پـایە، ئەگەر بەڵـگەی حەقـی لەگەڵـدا نەبێت تا بە شەرعێتیەکەی ئەوەوە خەڵکی ئاڕاستە بکـات، هەر دەبێـتە کەڵـبەو چڕنووك و چەپۆکی درندان! دەبێتە هێزی بـێ زانسـت و بـێ بەڵـگەی ڕەواو بـێ ڕەحم و ڕەدا، بە پێچەوانەی هێـزی هەنـجەت و بەڵـگەی حەق کە دەبێـتە هێـزی زانست و دانایی و هێزی و بەزەیی و ڕێنیشاندان ..))[1]

لەبەر ئەوەی زانست هێـزو سـوڵتانە، خاوەنەکـانی - کە زانایـانن - خـاوەن هێزی حەقیقیین، سەرۆکایەتی و پێشڕەوێتی و ئاڕاستەوانێتی حەقیقیی خەڵکـی وا بەوان.

(ئەبولئەسوەدی دوئەلی) - خوا لێـی رازی بێـت- دەیفەرمـوو: ((هـیچ شـتێك وەکو زانست بەنرخ نییە، پاشاکان دەسەڵاتدارانی سـەر خەڵکـین، بەڵام زانایـان دەسەڵاتدارانی سەر پاشاکانن)).[2]

---

(١) مفتاح دار السعادة ٥٩/١. خاڵبەندییەکەی من کردومە (ك).

(٢) إحياء علوم الدين ١٨/١.

لەوانەی ئەم راستییە دەسەلمێنێت:

١٠- هەروەها ئەو ئایەتەی کە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ﴾ النساء: ٨٣ .

واتە: هەر کە هەواڵێك (ئیدیعایەیەك)یان پێدەگات - چ دەربارەی ئەمن و ئەمان بێت، چ دەربارەی دژواری و مەترسیی بێت - بێ سێوودوو (بێ تێڕینەوەو بەدواداچوونەوەی) یەکسەر دەکەونە ژێر کاریگەرێتی ئەو قسەیەوەو هەر خۆیان دەکەونە بڵاوکردنەوەی! ئاخر ئەگەر بە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بە بەرپرسانی خۆیانیان بگەیانایەتەوە، ئەوان مەبەست و ئامانجی ئەو قسەیان دەزانی و دەیانزانی حوکمی ئەو قسەیە چییەو دەبێ چ رایەکی بەرامبەر دەربڕن..

ئەمە دەقێکی رۆشنەو ئەوە دەسەلمێنیت: کە زانایانی بەرپرس - کە بەوە وەسفی کردوون (الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ)- مەرجەعییەتی ئاڕاستەکردنن و دەبێ هەواڵی هەموو روداوو پێشهاتێك بگێڕرێتەوە لای ئەوان و حوکمی هەموو رەفتارێك دەبێ لەوانەوە دەرچێت.

بۆیە (ئیبنوتەیمییە) - رحمه الله - دەفەرموێ: ((زانایان و دەسەڵاتداران ئەو (کاربەدەست: وەلی ئەمر)ەی موسوڵمانانن، کە خوای گەورە دەربارەیان فەرموویەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ﴾ النساء: ٥٩.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و کاربەدەستانی خۆتان بکەن.

(ئیبنوتەیمییە)- رحمه الله- دەفەرموێ: ((بۆیە کاربەدەستان کراون بە دوو پۆل: زانایان و دەسەڵاتداران، هەر کاتێك ئەمانە چاك دەرچوون، خەڵکیش چاك دەبن، ئەگەر ئەمان خراپ دەرچوون، خەڵکیش خراپ دەبن)).[1]

ماناکردنی (ولی الامر) بە زانایان و کاربەدەستان لە یاوەرانەوە هاتووە.

(ئیبنوحەجەر) - رحمه الله- دەفەرموێ: ((راجوێییەك لە ماناکردنی (أُولِي الأَمْرِ)ی ئایەتەکەدا هەیە)).

(ئەبوهورەیرە) - خوا لێی رازی بێ- دەفەرموێ: (الامراء): واتە: کاربەدەستانن.[2]

(جابری کوڕی عەبدالله) - خوا لێی رازی بێت- دەفەرموێ: (هم أهل العلم والخير).

واتە: زانایان و خێرخوازانن.

(موجاهیدو عطاء و حەسەنی بەسریی و ئەبولعالییە) دەفەرموون: زانایانن.[3]

١١- لە گەورەیی زانستە کە: چاکەو گەورەیی و ڕێزی زانست دەگاتە گیانلەبەرانیش! خوای گەورە هەر وەکو کە کەسی زانای وەکو کەسی نەزان دانەناوەو یەکسانی نەکردوون، سەگی زاناو سەگی نەزانیشی یەکسان نەکردوون.

---

(١) مجموع الفتاوى ١٧٠/٢٨ هەروەها (مجموع الفتاوى ب ١٠/ ٣٥٤ ــ ٣٥٥ و ب ١١/ ٥٥١ ــ ٥٥٢)

(٢) تەبەریی لە مەیموونی کوڕی مەهرانەوە بە سەنەدێکی سەحیح ڕیوایەتی کردووە.

(٣) فتح الباري ٨/ ٢٥٤.

(ئیبنولقەییم) لە رووڕکردنەوەی ئەوەدا دەفەرموێ: ((خوای گەورە نێچیری سەگی نەزانی بە مردارەوەبوو داناوەو خواردنیشی حەرام کردووە، کەچی نێچیری سەگی فێرکراوی بە حەڵاڵ داناوە.. ئەمەش بەڵگەیەکی تڕە لەسەر گەورەیی زانست و بەڕێزیی خوێندکارانی.. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۝ ﴾ المائدة: ٤.

واتە: لێت دەپرسن چییان بۆ حەڵاڵە؟ بڵێ: هەموو شتێکی پاکتان لێ حەڵاڵە، هەروەها نێچیری ئەو گیانلەبەرانەش (وەکو :سەگ و هەڵۆو هیتر)، یان گیانلەبەرانی درێندەی کێویی (وەکو: شێرو پڵنگ و هیتر)، کە لەوەی خوای گەورە ئێوەی فێرکردووە فێری راوکردنتان کردوون. ئەوان هەرچییەکیان راوکرد، ئێوە ناوی خوای گەورەییان لێ بهێنن و بیانخۆن. لە خوای گەورەش بترسن، لێپرسینەوەی خوای گەورە زۆر خێرایە..

ئەگەر لەبەر زانین و گەورەیی زانست و ڕێزی فێرکردنی ئەو گیانلەبەرانە نەبوایە دەبوو نێچیری هەردوو لایان وەکو یەکبوونایە)).[1]

ئەمە هەندێك بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و پلەو پایەو ڕێزی خوێندکارانی شەرع.. ئینجا دەچینە سەر بەڵگەی ئەمە لە سوننەتدا.. ان شاء الله..

---

(١) مفتاح دار السعادة ٥٥/١.

باسی دووەم

بەڵگەی فەرموودە

لەسەر گەورەیی زانستی شەرعیی و پلەی بەرزی فێرخوازیی

١- خاتوو عائیشە -خوا لێی ڕازی- بێت دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو: (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لیسَ علیه أمرُنا هذا فهو رَدٌّ).[١]

واتە: هەر کەسێك کارێکی داهێنا کە دینەکەمان نەیگرێتەوە، ئەوە ڕەتکراوەیە.. ڕەفزە.

(بوخاری)یش لە فەرموودەیەکی (موعەللەق)یدا ناونیشانێکی داناوە لە سەحیحەکەی لە (کتاب الإعتصام) دا بەناوی: (باب إذا إجتهد العامل أو الحاكم فأخطأ خلافاً الرسول صلى الله عليه وسلم من غير علم، فحكمه مردود لقول النبي صلى الله عليه وسلم (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لیسَ علیه أمرُنا هذا فهو رَدٌّ) لە شوێنێکی تریشدا بە سەنەدی پەیوەستەوە هێناوێتیەوە.

(ئیبنو حەجەر)یش دەربارەی دەفەرموێ: (ئەم فەرموودەیە لە بنەماسەرەکییەکانی ئیسلام و ڕێسا سەرەکیەکانێتی).[٢]

بە تەئکید هەر وایە، چونکە ئەم فەرموودەیە:

أ- ماناکەی تەئکید لەوە دەکاتەوە کە هەرکارێك پێچەوانەی بەڵگەی شەرعی بوو ناڕەوایەو ڕەفزە، ئیتر لە بوارەکانی پەرستندا بێت یا سەوداو مامەڵەو گرێبەست، یا بوارەکانی تری ئەحکام وەکو ئەحکامی داوەریی..

---

(١) بوخاری (٢٦٩٦)، موسلیم (١٧١٨) .

(٢) ئیبنو حەجەری عەسقەلانی : فتح الباري (٣٠٢\٥) .

لەم بوارانەو لە بوارەکانی تری ژیاندا هەر بڕیارو حوکمێك پێچەوانەی شەرع بێت قبوڵ نییەو خاوەنەکەی پاداشتی لەسەر وەرناگرێت ئەگەر لە (خواپەرستیدابوو) ئەگەر لە سەوداو مامەڵەو گرێبەستیشدا بێت، پابەندی شەرعیانەی لەسەر پێویست نابێت، هەروەها لە داوەریی و حوکمدا ئەگەر پێچەوانەی بەڵگەکانی شەرع بوو باتڵە و کاری پێناکرێت.

ب- ناواخنی واتای فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێت کە: وەرگرتنی زانیاریی - پێش کارکردن - زەروورییە.. ئەگەر ڕەفتار (گوفتارو کردار) قبوڵ نەبێت تا بە گوێرەی بەڵگەی شەرعیی نەبێت.

کەوابوو: زانینی بەڵگەی شەرعیی پێش دەستپێکی هەموو ڕەفتارێك پێویستە. ئەمەش گەورەیی زانستی شەرعیی و زانینی بەڵگە و ئیستیدلال پێهێنانەوەی دەردەخات، کە مەرجی ڕاست و دروستی ڕەفتاری وەرگیراوەو بەڵگەی ئەوەیە کە وەرگرتنی زانست پێش دەست بەکاربوون فەرزە.

ئاشکراشە مەرجەکانی قبوڵبوونی کردەوە دوانن:

یەکەمیان: خوا ویستی و نییەتپاکی: بەوەی کە عەبد لە کارەکەیدا هیچی غەیری ڕەزامەندی خوای گەورە مەبەست نەبێت.

دووەمیان: شەرعیی بێت: واتە بەگوێرەی بەڵگەکانی شەرع بێت، ئەمەش فەرزبوونی وەرگرتنی شەرع ڕوون دەکاتەوە، تا ڕەفتارەکە لە چوارچێوەی شەرعیدا بێت و ببێتە مایەی قبوڵ بوون.

خوای پەروەردگار ئەم دوو مەرجەی لەم ئایەتەدا کۆکردۆتەوە کە دەفەرموێ: ﴿فَمَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿١١٠﴾﴾ الكهف: ١١٠

واتە: هەرکەسێك دەخوازێت بە ڕوو سووریی و سەرفرازیی بە دیداری خوای

گەورە شاد ببێت، با کردەوەی چاك بکات، هیچ هاوبەشێك بۆ خوای پەروەردگار دانەنێت..

(وَلا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا): مەرجی خواویستی و سەرڕاستی و نیاز و مەبەستە پاکەکەیە.

(فَلْيَعْمَلْ عَمَلا صَالِحًا): مەرجی شەرعییەتی کارەکەیەتی، هەر کە نییەتی بۆ خوا ساغ دەکاتەوە پێش دەستبەکاربوونی، دەبێت حوکمە شەرعییەکەی بزانێت پێش ئەوەی دەستی بداتێ..

(ئیبنولقەییم) دەفەرموێ: (هەر یەکە لە ئێمە فەرمانی پێدراوە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لە هەموو هەواڵێکیدا کە فەرموویەتی - بە ڕاستگۆ بزانێت، دەبێت گوێڕایەڵیشی بێت لە هەر فەرمانێکیدا کە داوێتی.

ئەمەش کاتێك دەبێت کە هەواڵ و فەرمانەکەی بزانرێت، خوای گەورەش بۆ پاراستنی دینەکەی و بەرژەوەندی ئوممەت و بەختەوەری ژیان و سەرفرازیی ڕۆژی دواییان فەرمانی بە پاراستنی دینەکەی داوە.

بە ئیهمالکردنی دینەکە ئەو بەرژەوەندیانەی ئوممەت لە دەستدەچن و خراپەکاریی لە جێی چاکەکاریی لە ناویاندا بڵاو دەبێتەوە، مەگەر شێواندنی دین و کارەساتە مرۆییەکانی هەموو بە هۆی نەزانییەوە نییە؟ مەگەر ئاوەدانکردنەوەشی بە زانست نییە؟

هەرکاتێك زانست لە وڵاتێکدا یا لە ناوچەیەکدا بڵاوبووەوە دەبینیت خراپەکاریی تێدا کەم دەبێتەوە، بە پێچەوانەشەوە هەرکاتێك نەزانین لە وڵاتێکدا یان لە ناوچەیەکدا بڵاوبووەوە، دەبینیت خراپەکاریی تێدا تەشەنە دەکات.

هەر کەسێك ئەمە نەزانێت و نکوڵیی لێبکات ئەوە دیارە کە خوای گەورە

ڕوونـاکی لە بینایـیـدا نەهێشـتووە، ئـیمام ئەحـمەد دەفەرموێـت: ئەگەر زانسـت نەبوایە خەڵکی وەکو ئاژەڵیان لێدەهات.

هەروەها دەفەرموێت: (خەڵك پێویستی بە زانستە زیاتر لە پێویستی خـۆراك و خـواردنەوە، چـونکە خـۆراك و خـواردنەوە لە شـەوو ڕۆژێکـدا دوو سـێجار پێویستت پێی دەبێت بەڵام زانست لە هەموو کاتێکدایە).[1]

٢- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِـهِ خَـيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ، وَلَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَـاهِرِينَ عَـلَى مَنْ نَاوَأَهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) .

واتە: هەرکەسـێك خـوای گەورە بیەوێـت تووشـی خێـری بکـات لە دیـنەکە تێـیدەگەیەنێت، کۆمەڵێك موسوڵمان بەردەوام - لەسەر ئەم دینە حەقە- بە ئاشکرا جیهـاد دەکەن و دژی ئەوانە دەوەسـتنەوە کە دوژمنـداریێتیان دەکەن. ئەمەش تـا ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت..

لە ئامۆژگارییەکانی ئەم فەرموودەیە:

أ- گەورەیـی زانسـت و پلەبەرزیـی فێرخـوازیی: هەر کەسـێك شـارەزایی لە دینەکەیدا پەیداکرد نیشانەی ئەوەیە کە خوای گەورە خێـری هێنـاوەتە ڕێـی، بـا دڵخۆش بێت پێی، کە لە دینەکە تێگەیشت کارو کردەوەکانی چاك دەبن، چونکە بە پێی شەرع ڕەفتار دەکات.

بە تێگەیشتنی لە دینەکەی ئامۆژگاری خەڵکی تر دەکات و ڕێنیشـاندەرێتی خێـرو چاکەیـان دەکـات. بەمەش پاداشـتی وەکـو بـکەری خێرەکـان دەسـت

---

(١) ئیبنولقەییمی جەوزییە: اعلام الموقعین (٢/٢٣٧-٢٣٨) .

دەکەوێت.. ئەمەش هەموو پلەو ئاستی ڕێزو گەورەیین کە خوای گەورە بە هۆی بەدەستهێنانی زانستەوە پێی دەبەخشێت.

بە پێچەوانەشەوە - وەکو واتای فەرمووەکە دەگەیەنێت - هەر کەسێك لە دینەکە تێنەگەیشت، ئەوە لە خێری زۆر مەحرۆم بووە.

(ئیبنوحەجەر) - رحمه الله- دەفەرموێ: (ئەبو یەعلا فەرمووەیەکی لە (مەعاویە)وە ڕیوایەتکردووە کە لە ڕێگایەکیەوە زەعیفە، بەڵام لە کۆتایەکەیدا دەفەرموێ: (وَمَنْ لَمْ يَتَفَقَّهْ فِي الدِّينِ لَمْ يُبَالِ اللَّهُ بِهِ).

واتە: هەر کەسێك شارەزایی لە دینەکەدا نەبوو، خوای گەورەش بایەخی پێنادات.. ئەم مانایە ڕاستە.[1]

چونکە ئەو کەسەی کاروباری دینەکەی نەزانێت شەرعزان نییەو لە ڕیزی فەقێشدا نییە، بۆیە دەشێت دەرحەقی بوترێت: ئەمە خێری بۆ نەخوازراوە، (چاکەی بۆ نەویستراوە).

ئەمەش بەڵگەیە لەسەر پلە بەرزیی شەرعناسان بەسەر پلەی ئاسایی خەڵکی تردا. هەروەها ئاستی ڕێزو گەورەیی شارەزابوونی شەرعە بەسەر شارەزاییبوون لە زانستەکانی تردا.[2]

(ئەبوودەردا) -خوا لێی ڕازی بێت- دەفەرموێ: (يَرزقُ اللهُ العلمَ السعداءَ ويُحْرَمُهُ الأشقياء).[3]

---

(١) مەبەستی (ئەبو یەعلا) - رحمه الله- ئەوەیە: کە ئەگەر فەرمووەکەش سەحیح نەبێت ماناکەی ڕاستەو وایە.

(٢) فتح الباري (١٦٥\١) .

(٣) ابن عبدالبر: جانب بيان العلم (٥٧\١).

واتە: خـوای گەورە ئەم زانسـتە بە بەخـتەوەران دەبەخشـێت خراپەکـارو نەگبەتەکانی لێ مەحروم دەکات.

ب- زانست هەر بە فێربوون وەرناگیرێت: واتە: (بە سۆراخکردن و وەرگرتن)، بەڵکو دەبێت لوتفی خوای میهرەبانیشـی وەلـدا بێـت، چـونکە پێغەمـبەری خـوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ..... هەر کەسێك خوای گەورە بخوازێـت تووشـی خێـرو چـاکەی بکـات لە دیـنەکە شارەزای دەکات).

نەیفەرموو: (ليتفقه) واتە: شارەزا دەبێت، شارەزا کردنەکە ڕەنجی خۆی نیـیە، بەڵکو لوتف و ڕێزی خـوایە، وەکـو (هیدایەتـدان) بەڵام ڕەنجـی موسـوڵمانەکەو هەوڵی فێربوونەکەی هۆکاری شارەزایەتیەکەیەتی.

لە فەرموودەیەکی تردا پێغەمبەری خوا صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ دەفەرمـوێ: (وإنَّمَا أنَا قاسِمٌ واللهُ يُعطي).

واتە: من هەر بەشکار و گەێنەرەوەم، خوا خۆی دەیدات.

کەواتە: زانستە شـەرعییەکەش پێغەمـبەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) گەێنەرەکەیەتـی، ئەو شـارەزایە کە دەبەخشـێت و فێردەکـات، بەڵام هەر خـوای گەورە دابەشـی دەکـات. ئەمە مانـای ئەوە نیـیە کە هەرکەسـێك پشـکێکی لەو زانیارییەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَـلَّمَ) بەرکەوت ئیـتر بووبێـت بە شەرعناسی شارەزاو پسپۆڕ.

ئەو ئایەتەش پاڵپشـتی ئەمەیە کە دەفەرمـوێ: ﴿يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ البقرة: ٢٦٩

واتە: خـوای گەورە، دانـایی دەبەخشـێتە هەرکەسـێك کە خـۆی حەز بکـات

بیداتێ. هەر کەسێکیش دانایی بدرێتێ، ئەوە بە تەئکید خێری زۆری خراوەتە ڕێ.

کەوا بوو: دانایی کەش هەر خوابەخشە (وەکو هیدایەت و زانستەکە). دانایی - کە بریتیە لە ڕەفتاری گونجاو لە کات و شوێن و بە ڕادەی شیاوو گونجاو - هەر دەچێتەوە سەر ڕەفتارکردن بە پێی شەرع، بۆیە (ئیبنوعەبدوالبەر) لە ئیمامی مالیکەوە دەگێڕێتەوە، کە فەرموویەتی: (الحِكمَة هي الفقهُ في دينِ الله).[1]

واتە دانایی شارەزابوونە لە دینەکەی خوای گەورە.

- هەر ئیبنوعەبدولبەر لە ئیمامی مالیکەوە دەگێڕێتەوە: کە دەفەرموێت: (الْحِكْمَةُ وَالْعِلْمُ نُورٌ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَلَيْسَ بِكَثْرَةِ الْمَسَائِلِ) .

واتە: دانایی و زانست (مەبەست زانستی شەرع و شارەزایی بوونە تێیدا) نووری ڕێزەو خوای گەورە دەیکاتە مایەی ڕێنیشاندانی خواویستی بۆ هەر کەسێك کە خوای گەورە خۆی بیەوێت، ئەمە بە بەرفراوانی و پەلوپۆ لێبوونەوەی زانستەکە نییە.. هەروەها فەرموویەتی: (الْعِلْمُ لَيْسَ بِكَثْرَةِ الرِّوَايَةِ، هو نُورٌ يَجْعَلُهُ اللهُ حَيْثُ يَشَاءُ)[2].

واتە: زانست بە زۆر گێڕانەوەی فەرموودە نییە، بەڵکو نوورێکەو خوای گەورە دەیخاتە دڵەکانەوە.

ج- فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە بە کەسێك ناوترێت: شەرعناس و شارەزای دین، هەتا کار بە زانینەکەی نەکات، ئەو کەسە زانا و پیاوچاکەو دروستە پێی بوترێت: شەرعناس و زانا کە بە نییەتی پاکەوە ڕێی وەرگرتنی

---

(١) إبن البر : جامع بيان العلم (١٧٨١) .

(٢) جامع بيان العلم (٢٥/٢).

زانستی گرتۆته بەر و، خوای گەورەش تووشی خێر و چاکەکاری کردووەو کارەکەی بۆ ئاسان کردووە.

ئەمە ئەو فەرموودەی: (مَن يُرِدِ اللهُ بِهِ خيراً)ی بەسەردا چەسپیووە، ئەما ئەو کەسەی هەر زانیاری کۆکردۆتەوەو کاری بە عیلمەکەی نەکردووە، ئەوە داماوە، زەمکراوو هەڕەشە لێکراوە. خوای گەورە بە هەڕەشەوە دەفەرموێ: ﴿* أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ﴾ البقرة: ٤٤

واتە: چما ئێوە فەرمان بە خەڵك دەکەن چاکە بکەن، کەچی خۆتان لەبیر دەچێتەوە؟.. ئەمە گەورەترین شتێکە کە ڕقی خوای گەورە هەڵدەستێنێت. وەکو دەفەرموێ: ﴿كَبُرَ مَقْتًا عِندَ ٱللَّهِ أَن تَقُولُوا۟ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣﴾ الصف: ٣

واتە: گەورەترین شتێك کە رقی خوای گەورە هەڵدەستێنێت ئەوەیە کە شتێك بڵێین و خۆتان کاری پێنەکەن.. (مقت) مایەی تووڕە بوون و ڕق هەستان و سزایە، چۆن لەگەڵ (يُرِدِ اللهُ بِهِ خيراً) دا لە کەسێکدا کۆدەبێتەوە؟

حەتمەن کۆنابنەوە، بۆیە دەشێت کابرا دەیان لق و پۆپی زانستێك بزانێت، بەڵام -بە پێناسەی شەرع - نەچووبێتە ڕیزی شارەزایانەوە، چونکە شارەزابوون لە دینەکە پێوەپابەندبوون و چەسپاندن (تەتبیق کردن)ی لەگەڵدایە، نەك هەر وتنەوەی..

کەواتە: زانابوونی کەسێك - کە خێرێکە خوای گەورە تووشی خاوەنەکەی دەکات - ئەو کاتەیە کە زانینەکەی چۆتە بواری کردەوەوە، نەك هەر پسپۆڕی و لێزانیی.. دەبێ بە زانین و کردەوە (يفقهه فی الدين)ە کە هاتبێتەدیی.[1]

د - فەرموودەکە بەڵگەشە لەسەر ئەوەی کە زانا و شەرعناس و شارەزایانی

(١) إبن القيم: مفتاح دار السعادة (٦٠/١).

دین لەم ئوممەتە نابڕێن و لە هەموو کات و شوێنێکد هەر دەبن، تا ئەو کاتەی فەرمانی خوای گەورە کۆتایی بە ژیان دێنێت.

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لە فەرمووەی تردا - ئاماژەی بەمە کردووە، کە دەفەرموێ: (وَلَنْ تَزَالَ هَذِهِ الْأُمَّةُ قَائِمَةً عَلَى أَمْرِ اللَّهِ)[1] بوخاری.

واتە: ئەم ئوممەتە بەردەوام دەبێت لە پابەندی و پیادەکردنی دینەکەی خوادا..

پیادەکردنی دینەکەش بە شارەزایی و پابەندبوون دەبێت بەو حەقەوە کە تا ڕۆژی قیامەت بەردەوام دەبێت، وێستی خوای گەورە وای خواستووە تا خەڵکی بیانوی نەزانینیان نەمێنێت.

ئەمەش ئەوە دەخوازێت کە هەموو کاتێك و لە هەموو شوێنێك شارەزایانی دینەکە لە ناو خەڵکیدا هەبن، کە پیاوچاك و ئامۆژگارو ڕێنیشاندەری خێرخوازییان بن..

لەم ڕوانگەیەوە، کە سەیدنا (علی کوڕی ئەبوتالب) ڕەزا و ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێت: (لَنْ تَخْلُوَ الأرضُ مِنْ قائمٍ للهِ بِحُجَّةٍ)[2] .

واتە: سەرزەوی خاڵی نابێت لە بەهانەبڕی خوای گەورە.

واتە ئەو کەسانەی کە دینەکە ڕوون دەکەنەوە و ئیقامەی حوججە دەکەن ،تا بیانووی خەڵکەکە ببڕن.

---

(١) ـ البخاري (٧١).

(٢) الفقيه المتفقه: (٥٠/١) إعلام الموقعين: (١٥٠/٤).

هەندێك لە زانایان و شەرعناسان، ئەم فەرموودەیان کردووە بە بەڵگەی هەبوونی موجتەهید لە هەموو زەمانێکداو دەفەرموون: ئیجتیهادی زانایان تا ڕۆژی دوایی بەردەوام دەبێت.[1]

لە ڕیوایەتی (بوخاری)دا ،کە دەفەرموێ: ئەم حاڵەتەی هەبوونی زانست و زانای پیاوچاك و شارەزایانی دین بەردەوام دەبێت (حَتَّى يَأْتِيَ أَمْرِ اللَّهِ) تا فەرمانی خوای گەورە دێت.

مەبەست لەو (با)یەیە، کە لە کۆتا ڕۆژی دونیادا بەسەر خەڵکیدا دێت و هەرچی مسوڵمانە پێی دەمرێت و خراپەکارەکان دەمێننەوە کە قیامەت لەسەر ئەوان دادەمەزرێت. وەکو لە ڕیوایەتی موسلیمدا هاتووە:

موسلیم لە (عبدالرحمانی کوڕی شوماسەی مەهرییەوە) ڕیوایەتی کردووە کە فەرموویەتی، لە خزمەتی (مەسلەمەی کوڕی موخەلەد) دا بووم کە (عبدالله کوڕی عەمری کوڕی عاص)ی لابوو، عبدالله فەرمووی: (لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ الْخَلْقِ هُمْ شَرٌّ مِنْ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَدْعُونَ اللَّهَ بِشَيْءٍ إِلَّا رَدَّهُ عَلَيْهِمْ).

واتە: قیامەت بەسەر خراپترینی خەڵکیدا دێت، ئەوانە لە ئەهلی جاهیلیەتی پێش ئیسلام شەرخوازترن، بۆیە هەر دوعایەك بکەن، خوای گەورە بە ڕوویاندا دەداتەوەو قبوڵی ناکات لێیان..

ئەمان لەو حاڵەتەی کۆڕەکەیاندا بوون، کە (عوقبەی کوڕی عامر) هاتە لایان، (مەسلەمە) پێی فەرموو: عبدالله! وەرە گوێبگرە چی دەفەرموێت؟

عوقبە فەرمووی: (عبدالله) شارەزاترە. بەڵام من گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا

---

(١) فتح الباري: (١٦٤/١).

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو: (لَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى أَمْرِ اللَّهِ قَاهِرِينَ لِعَدُوِّهِمْ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ)[1].

واتە: کۆمەڵە مسوڵمانێکی ئوممەتەکەم لەسەر ئەم دینە بەردەوام دەبن بە جیهادکردن لە پێناو خوادا، بە کوشتار شکست بە دووژمنانیان دەهێنن، ئەوانەی پشتیان بەردەدەن و لەسەریان ناکەنەوە زەرەر لەوان نادەن.

هەروەها ئەو کەسانەی پێچەوانەکاریانن، کاریگەری خراپیان لەسەریان نابێت، ئەم حاڵەتەش هەروا، تا قیامەت دەڕوات و، هەموو ئەوانەش لەسەر ئەم هەڵوێستانەیان بەردەوام دەبن!

ئینجا (عبداللە) فەرمووی: بەڵێ وایە، پاشان خوای گەورە (با) بەڵ هەڵدەکات، کە وەکو بۆنی (مسك) بڵاودەبێتەوەو وەکو ئاوریشم بە نەرم ونیانی بەر کەسەکان دەکەوێت، هەر کەسێك مسقاڵێك، بە قەدەر دەنکە دانەوێڵەیەك باوەڕی لە دڵدا بێت ئەو (با) خۆشە، گیانی دەکێشێت و دەمرێت، ئاوا هەموو مسوڵمانەکان دەمرن و هەر خراپەکارو شەڕخوازەکان دەمێننەوە، قیامەتیش لەسەر ئا ئەوانە دادەمەزرێت..

هەموو بەڵگەکان بەردەوام بوونی زانست و هەبوونی زانا و شەرعناسی پیاوچاك دەگەیەنن، کە ـ تا رۆژی قیامەت دادێت ـ لەم ئوممەتەدا دەبن...

زۆر ڕیوایەتی فەرموودە کە باسی دەستەی سەرفراز (الطائفة المنصورة) دەکەن، ئەوە دەسەلمێنن: کە پابەندیی ئەم ئوممەتەو مانەوەی لەسەر حەق و ڕاگەیاندنی حەقەکە بەرپرسێتی دوو کۆمەڵە مسوڵمانن:

یەکەمیان: ئەهلی عیلم، کە زانایان و شەرعناسی پیاوچاك و حەقبێژن.

---

(١) مسلم (٣٥٥٧).

دووەمیان: ئەهلی جیهادن، کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەربارەیان فەرموویەتی: (لَا تَزَالُ عِصَابَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى أَمْرِ اللَّهِ قَاهِرِينَ لِعَدُوِّهِمْ، لَا يَضُرُّهُمْ مَنْ خَالَفَهُمْ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ عَلَى ذَلِكَ).

واتە: کۆمەڵە مسوڵمانێك لەسەر حەق دەمێننەوە و جیهادی لە پێناودا دەکەن و سەردەکەون بەسەر هەرکەسێکدا کە دژایەتیان دەکات، بەردەوامیش دەبن تا ڕۆژی قیامەت دادێت..

ئەم دوو کۆمەڵە مسوڵمانەی کە ئەرکی سەرەکی دینەکەیان لەسەرە: شەرعناسان و موجاهیدەکانن، کە خاوەن پەیام (کتێبەکەی خوا) و خاوەن هێزی ئاسنەکەن، کە خوای گەورە پێکەوە لە سوورەتی (الحدید) دا دەربارەیان دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾﴾ الحدید: ٢٥.

واتە بە تەئکید نێردراوەکانی خۆمان بە بەڵگەو نیشانەی ڕۆشنەوە نارد، پەیام (کتێب)یشمان لەگەڵدا ڕەوانە کردن، هەروەها تەرازو، تا خەڵکەکە دادپەروەرانە لە ناو خۆیاندا دادپەروەریی پیادە بکەن، ئاسنیشمان بۆیان نارد خوارەوە کە مایەی هێزو توانایەو سوودی زۆری بۆ خەڵکی تێدایە. ئەوە مەبەستەکە خوای گەورە بزانێت کە: کێ دینی خواو ڕێبازی پێغەمبەرەکەی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سەردەخات. خوای گەورە بەهێز و دەسەڵاتدارە.

ئەمە هەر ئەوەیە، کە (ئیبنوتەیمیە) - رحمه الله- تەئکیدی لێدەکاتەوە، کە زەروورەتی هەبوونی هەردوو کۆمەڵەکە: (زانایان و موجاهیدان)نە.[1]

---

(١) مجموع الفتاوى:(١٠/ ٣٥٤).

خەتیبی بەغدادیش بە سەنەدەوە لە (ئیسحاقی کوڕی عبدالله)وە هێناوێتیەوەو فەرموویەتی: (نزیکترین کەس لە پلەی پێغەمبەرایەتیەوە ئەهلی زانستی شەرعیی و ئەهلی جیهادن، ئەما ئەهلی زانستی شەرعیی ئەوە ڕێگاکەی پێغەمبەران بەردەوام دەناسێنن و ئەهلی جیهادیش بەرگری لەو پەیامە دەکەن کە پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێت) هێناویانە).[1]

٣- لە گەورەیی زانستی شەرعیی و ڕێزی فێرخوازانێتی، کە فەقێ وەکو موجاهیدی ڕێی خوای گەورەیە، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێت: (مَنْ جَاءَ مَسْجِدِي هَذَا لَمْ يَأْتِهِ إِلا لِخَيْرٍ يَتَعَلَّمُهُ أَوْ يُعَلِّمُهُ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذَلِكَ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ الَّذِي يَنْظُرُ إِلَى مَتَاعِ غَيْرِهِ)[2].

واتە: هەر کەسێك بێتە ئەم مزگەوتەی من، بۆ خێر و چاکەیەك بێت تا فێر ببێت، یان فێر بکات، ئەوە لە ڕیزی (موجاهید فی سبیل الله) دایە، هەر کەسێکیش بۆ غەیری ئەوە بێت وەکو کابرایەك وایە: کە دانیشتووەو چاوی بڕیووەتە کەل و پەلی خەڵکی تر!

- (ئیبنوعبدولبەر) لە (ئەبوددەرداء)ەوە -خوا لێی ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە ،کە دەفەرموێت: (من رأى الغُدُوّ والرَّواحَ إلى العلم ليسَ بجهادٍ، فقدْ نَقَصَ عَقْلُهُ ورَأيُهُ).

واتە: هەرکەسێك چوون و هاتنەوەی بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعیی، بە جیهاد نەزانێت، ئەوە ژیریی و هزرو بۆچوونی نوقسانە..

---

(١) الفقيه المتفقه: (٣٥/١).

(٢) مسند أبي يعلى الموصلي (٦٤٣٥)، ئیمامی نەحمەد (٢٥٧/١٤) ئیبنوماجە (ژ٢٢٧) دەشفەرموێ: إسناده حسن، ئیبنوحیبانیش بە سەحیحی ناساندووە. هەروەها نەلبانی لە (صحيح الترغيب/٨٧) دا..

هەروەها لێوەی گێڕراوەتەوە: (ما مِنْ أَحَدٍ يَغْدُو إِلَى الْمَسْجِدِ لِخَيرٍ يَتَعَلَّمُهُ أو يُعَلِّمُهُ إلا كُتِبَ لهُ أجرُ مُجاهَدٍ لايَنْقَلِبُ إلا غانِماً)[1] .

واتە: هەرکەسێك بچێت بۆ مزگەوت، بۆ فێربوون یان فێرکردن، حەتمەن پاداشتی موجاهیدێکی وای بۆ دەنوسرێت کە بە دەستکەوتەوە نەبێت ناگەڕێتەوە.

- (ئیبنولقەییم) -رحمەالله- دەفەرموێ: (لایەنی پەنجایەم - لە گەورەیی زانست - دا: ئەو فەرموودەیەیە، کە (ترمزی) هێناوێتیەوە، کە(ئەبوجەعفەری ڕازی) لە (ڕەبیعی کوڕی ئەنەس)ەوە گێڕاوێتیەوە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِع).[2]

واتە: هەر کەسێك لە ماڵ دەربچێت و بە دوای زانستدا بگەڕێت، تا دێتەوە ماڵ بە (جیهادکردن لە پێناوی خوادا) بۆی حسێبە.

بۆیە پلەی زانست و فێرخوازانی زانست گەیشتۆتە ئەو ئاستە مەزن و کاریگەرە، چونکە مانەوەی ئیسلامەکە بە زانستەکەوەیە، هەر وەکو کە بە جیهادەکەشەوەیە، ئەوەی دین دەهێڵێتەوەو ڕای دەگرێت و دەیپارێزێت زانست و جیهادە.

بۆیە جیهادەکەش دوو مەیدانی دەرەوەیە: بە دەست و بە زمان، بەشداران لە جیهادی دەستدا زۆرترن لە موجاهیدانی زمان، کە دەکاتە ڕووبەڕووبون کردنەوەی بەڵگە و سەلماندنی حەق و ڕەوایی دینەکە.

---

(١) جامع بيان العلم (١\٣١-٣٢).

(٢) نوسەری بەڕێز هەر ئەوەندەی دەربارە نوسیووە: (قال الترمذي هذا حديث حسن غريب رواه بعضهم فلم يرفعه) ئەلبانی رحمه الله لە المشكاة (٢٢٠)، السلسلة الضعيفة (٢٠٣٧)، ضعيف الجامع الصغير (٥٥٧٠))دا دەفەرموێ: زەعیفە

ئـەم جیهـادەیـان تایبەتـە، لـە شـوێنکەوتوانی پێغەمبەرانـدا، هـەر زانایـان و شارەزایانی دینەکە دەتوانن مومارەسەی بکەن.

پێشەوایانی شەرع فەرماندەی ئەم جیهادەن، ئەمیشیان گەورەترو مـەزنترە وەك لە جیهادی دەست، چونکە ئەم جیهادەیان سوودی زۆرترو قورسایی زۆرترو دووژمـنی زۆرتری هەیە..

خوای گەورە لە سوورەتی (فورقان)دا کە مەککیە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾﴾ الفرقـان: ٥١ – ٥٢.

واتە: ئەگەر بمان ویستایە هۆشدەرێکمان لە هەموو ناوچەیەکـدا دادەنـا، تـۆ گوێرایەڵی کافران مەکە و بەم قورئانە جیهادێکی گەورەیان لە دژ بەرپا بکە..

ئەم جیهادەیان بە قورئانەکەیە، بە مـوعجیزەی قورئـان و سـوننەتەکانێتی.. ئەم جیهادە گەورەترە، چونکە جیهادە دژی دووڕووەکانیش.

خۆ دووڕووەکان لە جیهادی دەستدا دژی مسوڵمانان نەدەچوونە بەرەی شەڕ، بەرەیەکی چەکداری سەر بـەخۆی خۆیـان نـەبوو، بـە جەسـتەو سـەرزارەکی و ڕەفتار نواندن، هەر لەگەڵ موسوڵمانانداا بوون و لە ڕیزیاندا دەجەنگان!

زاهـیرەن دژی دووژمنـانی ئیسـلام دەوەسـتانەوە! لەگـەڵ ئەمەشـدا خـوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفـەرموێ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾﴾ التوبة: ٧٣ .

واتـە: ئـەی پێغەمبـەر ! دژی کـافرو دووڕووەکـان جیهـاد ڕابگـەیەنـەو توندوتیژبە لە سەریان ..

خـۆ جیهـاد دژی دووڕوو، بـە بـەڵگـەی قورئـان و فـەرموودە دەبێـت، بـە بانگهێشت کردنی خەڵکی دەبێت بۆ دین و دینداریی.

کەوابوو: (سبیل الله)، کە لە پێناوی خوادایە بریتییە لە: جیهادو وەرگرتنی زانستی شەرع و بانگهێشتکردنی خەڵکی بۆ خواویستی).[1]

٤- بەڵگەیەکی تر لەسەر گەورەیی زانستی شەرعیی و ڕێزو قەدری فێرخوازانی، ئەو فەرموودە بەناوبانگەی پێغەمبەری خوایە ((صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) کە دەفەرموێ: (مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَبْتَغِي فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضَاءً لِطَالِبِ الْعِلْمِ، وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ حَتَّى الْحِيتَانُ فِي الْمَاءِ، وَفَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ، إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ، إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلَا دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَ بِهِ أَخَذَ بِحَظٍّ وَافِرٍ)[2].

واتە: هەرکەسێ ڕێگایەك بگرێتەبەر، کە بە زانستی بگەیەنێت، خوای گەورە ڕێگایەکی بەرەو بەهەشت پێ دەگرێتەبەر، فریشتەکان (بۆ ڕێز لێگرتنیی)باڵیان ڕادەخەن بۆی، چونکە پێی ڕازین و قوتابی شەرع (فەقێ)یان خۆشدەوێت، هەرچی لە ئاسمانەکان و هەرچی لە زەویدا هەیە، داوای لێخۆشبوون لە خوای گەورە بۆ زانا دەکەن، تەنانەت ماسی دەریاش.

پلەی زانا بەرامبەر پلەی خواپەرست (عابد) وەکو پلەی مانگی چواردەیە بەسەر ئەستێرە خامۆشەکاندا، زانایان میراتگرانی پێغەمبەرانن، پێغەمبەران دینارو درهەمیان لە دوای خۆیان بەجێ نەهێشتووە، زانستیان بە میرات لەبەر ماوەتەوە، هەرکەسێك بەشێك لەو میراتە بگرێت، ئەوە پشکی زۆری بەرکەوتووە.

---

(١) ابن القيم: مفتاح دار السعادة (٧٠/١)

(٢) ئەبو داود و ترمزی و ئیبنو ماجە لە ئەبو دەرداءەوە وە ئیبنو حەببان بە سەحیحیان ناساندووە و موسلیمیش لە ئەبو هورەیرەوە بە مەرفوعی ئەوەندەی هێناوەتەوە: (من سلك طريقاً يلتمس فيه علماً سهل الله له طريقاً إلى الجنة) .

لە زۆر لایەنەوە ئەم فەرموودەیە تەئکید لە گەورەیی زانست و فەزڵی زانستخوازان دەکاتەوە، لەوانە:

أ- زانستی شەرعیی، میراتی پێغەمبەرانە(علیهم السلام).

ب- زانایانی شەرع، میراتگرانی پێغەمبەرانن، لە وەرگرتن و گەیاندنەوەی زانستەکانی شەرع و حوکم و داوەریی پێکردن، نەك لە یاسا و رێسا دارشتندا.

ت- هەرچی لە ئاسمانەکان و زەویدان، داوای لێخۆشبوون بۆ ئەهلی زانستی شەرعیی دەکەن.

ث- رێی وەرگرتنی زانستی رێگای بەرەو بەهەشت چوونە.

جا چ پلەیەك لە سەروو ئەمەوەیە؟!

٥- زانستی شەرعیی سەرۆکایەتی حەقیقیە: چونکە زانایانی شەرع مەرجەعییەتی خەڵکن و یەکلاکردنەوەی ناکۆکی و کێشەی خەڵکی دێتە بەردەستی ئەوان، ئەوەی ئەوان بڕیاری لەسەر دەدەن لەسەر دڵ و چاو دادەنرێت و ڕادەپەڕێنرێت..

پێشتر باسمان لەمە کرد، خوای گەورە لە باسی چارەسەری ناکۆکی مسوڵمانانداندەفەرموێ: بگەڕێنەوە لای خواو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)" کە گەڕانەوە بۆ ئەحکامەکانی قورئان و سوننەت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩﴾ النساء: ٥٩ .

گەڕانەوە سەر قورئان و سوننەتیش، گەڕانەوەیە بۆ لای زانایان و شەرعناسان، کە زانستە شەرعییەکەیان لەلایە: ﴿وَإِذَا جَآءَهُمۡ أَمۡرٞ مِّنَ ٱلۡأَمۡنِ أَوِ ٱلۡخَوۡفِ

﴿أَذَاعُواْ بِهِۦۖ وَلَوۡ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنۡهُمۡ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡۗ﴾

النساء: ٨٣ .

واتە: ئەگەر کێشە و ناکۆکی و قسە و باس و ئیدیعایەکانی ناحەزانی خۆیان بهێنایاتەوە لای پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و لای سەرپەرشتیارانی خۆیان، ئەوان دەیانزانی چ ئەحکامێکی شەرع دەیگرێتەوەو دەبێ هەڵوێستی چۆن بەرامبەریی بگیرێتەبەر..

کەوابوو: شەرعناسان حاکمی کردەوەیی ناو موسوڵمانانن، چونکە ئەوانن کە دەفەرموون: ئەوە جائیزە دەشێت، ئەوەیان جائیز نییە، ناشێت، ئەوەیان ڕاستەو ئەویان چەوت و هەڵەیە، دەبێ بە قسەیان بکرێت.

(شاطبی) دەفەرموێ: (بۆیە زانایان لە داوەریکردن و فەتوابۆدان و ڕێنیشاندان بوون بە حاکمی خەڵکی، چونکە ئەوان زانستە شەرعییەکەیان لایە، بە شێوەیەکی گشتی بێباکانە بوونەتە فەرمانڕەوای حەقیقی).[1]

- هەندێك لەو فەرموودانەی ئەمە دەسەلمێنن: (إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنْ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَّالًا فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا)[2] .

واتە: خوای گەورە زانستیە شەرعییەکە ناباتەوە بۆ لای خۆی و لە ناوتاندا نەیهێڵێت، لە خەڵکەکەی دانامالێت، بەڵکو بەوە لە ناویاندا نایهێڵێت، کە زاناکان دەمرێنێت، ئیتر کە زانا نەمایەوە، خەڵکەکە سەرانی نەزان دەکەنە پێشڕەوان و ئاڕاستەوانانی خۆیان، ئەمان شتیان لێدەپرسن و ئەوانیش بە نەزانی

---

(١) الشاطبي : الإعتصام (٢\٣٤١).

(٢) متفق عليه

فەتوایان بۆ دەدەن، هەم خۆیان گومڕا دەبن هەم خەڵکەکەش گومڕا دەکەن..

فەرموودەکە ڕاشکاوانە هاندەدات: کە کەسانی شەرعناس و شارەزای دین بخرێنە پێش و بە ئاڕاستەوان دابنرێن، نەك نەزان و هێڕ!

ـ (ئیمامی موسلیم) لە (نافیعی کوڕی عبداللەی خوزاعی)یەوە هیناوێتییەوە، کە لە مەککە ،والی سەیدنا (عومەر) بوو -خوا لێیان ڕازی بێت-، (نافیع) لە ناوچەی (عوسفان) بە خزمەت سەیدنا عومەری خەلیفە دەگات.

خەلیفە لێی دەپرسێت: کێت لە شوێن خۆت بەسەر خەڵکەکەوە داناوە؟ نافیع فەرمووی: (ئیبنوئەبزا)م داناوە.

عومەر فەرمووی: مەوالیت بەسەرەوە داناون؟

نافیع فەرمووی: ئاخر ئەو قورئانەوانە (قارئ لكتاب الله) و زانای میراتە..

سەیدنا عومەر فەرمووی: پێغەمبەرەکەت (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەیفەرموو: (إنّ اللهَ يَرْفَعُ بهذَا الكِتابِ أقْواماً وَيَضَعُ بِهِ آخَرين).

واتە: خوای گەورە بەم قورئانە کەسانێك بەرز دەکاتەوەو کەسانێکی تری پێ نزم دەکاتەوە..

کەوابوو: (ئیبنوئەبزا)، کە خاوەن زانستی شەرعیی بوو شایانترین بوو لە جێی والی دانیشێت و ئیدارەی مەککەو کۆمەڵگەکەی ببات بەڕێوە.

ـ هەروەها قورئانی پیرۆز - لە سەرۆکایەتی و فەرمانڕەوایەتی خەڵکیدا- ئاماژە بە مەرجی زانستێتی دەکات، دەفەرموێ ﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوٓاْ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ ٱلْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِٱلْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ ٱلْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُۥ

بَسْطَةً فِي ٱلْعِلْمِ وَٱلْجِسْمِ ۗ وَٱللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُۥ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ البقرة: ٢٤٧.

واتە: بەنو ئیسرائیلیەکان کە پێغەمبەرەکەیان -سەلامی خوای لێبێ- پێی فەرموون :کە خوای گەورە (طالوت)ی کردۆتە فەرماندەتان، هاواریان لێهەستا کە چۆن دەبێت ئەو ببێتە فەرماندەمان، کە ئێمە شایانترین ببین؟! (چونکە لە بەرەبابێکی تر بوون)، سامانیشی زۆر نییە!

پێغەمبەرەکەیان پێی فەرموون: ئاخر ئەو خوای گەورە بۆ ئەو پلەیە هەڵیبژاردووە، چونکە زانست و هێزێکی جەستەیی تەواوی پێداوە، خوای گەورەش موڵکی خۆی بە هەر کەسێك دەبەخشێت، کە خۆی دەیەوێت، خوای گەورە خاوەن موڵکی بەرفراوان و ئاگاداریی و زانینی تەواوە.

٦- زانایان ئەمینداری ئەم دینەن: نەزانان فێردەکەن، تۆندڕەوو تیژتێپەڕان دەگرنەوە، گومانی دوو دڵ و دەغەڵان دەڕەوێننەوەو بیدعەی بیدعەچییان ڕاست دەکەنەوە.. وەکو فەرموودەکە دەفەرموێت: (يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمَ مِنْ كُلِّ خَلَفٍ عُدُولُهُ، يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ الْغَالِينَ، وَانْتِحَالَ الْمُبْطِلِينَ، وَتَأْوِيلَ الْجَاهِلِينَ)[1].

واتە: ئەوەی ئەم زانستە هەڵدەگرێت جێمتمانەی نەوەکانن، لادەرێتی تۆندڕەوان و دەلەسەی ناڕەوایان و لێکدانەوەی نەفامانی لێ دوور دەخەنەوە..

---

(١) ئیبنو عەدی لە سەیدنا علی و عومەرەوە -خوا لێیان ڕازی بێت -گێڕاوێتیەوە، هەروەها خەتیبی بەغدادیش لە موعازەوە، تەبەریی لە ئوسامەی کوری زەیدەوە، هەروەها لە ئەبو هورەیرەو ئیبنومەسعودەوە هاتووە، ئیمام ئەحمەد دەفەرموێت: فەرموودەیەکی صەحیحە. (خەللال لە کتێبی (العلل)ـە وە لێوەی گێڕاوێتیەوە، وەکو ئیبنولقەییم لە کتێبی (مفتاح دار سعادة ١٣٦\١) وخەتیبی بەغدادیی لە ئیمام ئەحمەدەوە هێناوێتیەوە. بڕزانە: کتێبی (شَرَفُ أصحاب الحديث ل٢٩).

ئیمامی (ئەحمەدی کوڕی حەنبەل) -رحمه الله- لەم فەرموودەیەوە پێشەکی کتێبەکەی: (الرد علی الزنادقه والجهمیه) دارشتووە ،کە تێیدا دەفەرموێت: (سوپاس بۆ ئەو خوایەی کە لە هەموو قۆناغێکی ژیانی خەڵکییدا پێغەمبەرانی (سەلامی خوایان لەسەربێت) ناردووە..

خوای گەورە زانایانی هیدایەت داوەو تێیگەیاندوون تا هەر کەسێك گومڕا ببێت، ئەمان بیگێڕنەوە سەر هیدایەتی خوایی، زانایانیش ئەوانەی کە لەسەر ئازار و ناڕەحەتییەکانی ڕێ، خۆدەگرن و بەئارامن و ئەو ئەحکامە مردوانەی پەیامی خوایی زیندوو دەکەنەوەو بە نووری خوایی بەرچاوی کوێرەکان ڕۆشن دەکەنەوە..

ئای ئەم جۆرە زانایانە چەند کوژراوی دەستی ئیبلیسیان زیندوو کردۆتەوە؟! چەند گومڕای سەرگەردانیان هێناوەتەوە سەر ڕێ؟!

ئای ئاسەوارو کاریگەرییان چەند بەسەر خەڵکییەوە دیارە؟!

ئای چەند ئاسەوار و کاریگەری خراپی خەڵکیش وابەسەر ئەوانەوە؟! ئەوان قورئانەکە دەپارێزن، ڕای نامۆو پەڕیدەی لێ دوردەخەنەوە، دەلەسەی ناڕەوایانی لێ لا دەدەن، لەو لێکدانەوەو تەئویلاتەی نەزانان دەیپارێزن، داهێنانی بیدعەچییانی لێ بژار دەکەن، کە بەیداخی بیدعەیان لێ بەرزکردۆتەوەو جڵەوی ئاژاوەو گومانباریان شل کردووە..

ئەمانە کە خۆیان لە تێگەیشتنی پەیامی خوادا هەڵە حاڵیین، ڕاجوێ و ناکۆکن، پێچەوانەی ڕێسای تێگەیشتنن، بۆچوونیان تەنها لەسەر شتێك کۆیە، کە پێچەوانەی ئاڕاستەی قورئان بوەستێتەوە!

بە ناوی خواوە دەدوێن و فەرمایشتی ئەو تەفسیر دەکەن، بێ ئەوەی زانستێکیان لەسەر هەبێت! لە دووی هەموو باسێکدا کە جەنگ و جیدالیان بەتینتر دەکات، خەڵکی نەزان فریوو دەدەن، چەواشەیان دەکەن، بەوەی بە ناوی

ئیسلامەوە بۆیان باس دەکەن. خوایە پەنا بەتۆ لە فیتنەی گومڕاو سەرگەردانان)[1]

٧- لە فەزڵی زانستی شەرعیی ئەوەیە کە خاوەنەکەی دوای مردنی خۆشی پاداشتی بڵاوکردنەوەی زانست و گەیاندنی بانگەوازەکەی بەردەوام پێدەگات. هەر کەسێك زانستییەکی لێوەرگرتبێت و کاری پێکردبێت و بڵاوتری کردبێتەوە، هەمووی بۆ ئەم زەخیرەی پاشەکەوتە!

لەوانەیە ئەم زانستێکی شەرح کردبێت و یەکێك لە وەرگرەکانی کردبێتی بە کتێب، ئیتر بێ ئەوەی ئاگادار بێت، سەرماییەکی وەبەرهێنانی مسۆگەرکردووە، بەڵگەی ئەمە زۆرە لەوانە:

أ- فەرمایشتی خوای گەورە: ﴿إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾﴾ یس: ١٢.

واتە: ئێمە خۆمان مردوو زیندوو دەکەینەوەو هەرچییەکیان کردووە خۆیان و ئاسەوارو شوێنەواریان دەنووسین، ئاماری هەر هەموو شتێکیانمان لە دیوان (کتێب)ـێکی گەورەدا نوسیووە.

(إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ) رۆژی قیامەت کە خەڵکەکە زیندوو دەکرێنەوە: (وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا) هەموو ئەو کارو کردەوانەیان دەنووسین کە لە دونیا کردوویانە، (وَآثَارَهُمْ): شوێنەوارەکانیشیان، ئەوانەی دوای مردنی خۆیان جێیان هێشتووەو بە خێر بۆیان گێڕاوەتەوە، یان بۆیان بۆتە خراپەو لەسەریان نوسراوە.. چاکەو خێرەکانیان بۆتە صەدەقەی جاریە. واتە خێری بەردەوام. چونکە زانستی

---

(١) مجموعة عقائد سلف/دار المعرفة/ أسكندرية – مصر- ١٩٧١(ل ٥٢) هەروەها : إبن تيمية: منهاج السنة تويژنەوەی د. محمد رشاد سالم (٥/٢٧٣) و إبن القيم : إعلام الموقعين (١١/٩).

بەسوود یەکێکە لەو سەرچاوە خێرانەی دەبنە خێری بەردەوام، مادام زانستییە کە دوای مردنی زاناکە هەر بەردەوام بڵاو دەکرێتەوەو کاری پێ دەکرێت. ئەوە وەکو جۆگەی ئاو بەردەوام دەڕوات، ووشکیش ناکات! بیدعەو گومڕایی و ڕێبازی چەوت و لاریش هەر وایە. وەکو لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە، ئەویش بڵێسەو دووکەڵی نەبڕاوەی بەردەوامە بۆ گیانی خاوەنەکەی.

(ئیبنوکەثیر) لێکدانەوەیەکی تری: (وَآثَارَهُمْ) دەهێنێتەوە کە بریتیە: لە شوێنەوارو جێیان لە چوونیان بەرەو خواپەرستی و چاکەکاریی، یان ئینحیراف و خراپەکاریی.. هەر چەندە ئەم لێکدانەوەیەش لە ڕووی فەرمانەوانییەوە ڕێی تێدەچێت، بەڵام بۆچوونی یەکەم بەهێزترە، چونکە (وَآثَارَهُمْ) لەبەرامبەر (مَا قَدَّمُوا) دا هاتووە.

واتە: ئەوەی کە خۆیان کردوویانەو ئەوەش کە بە هۆی کاریگەرییانەوە بۆتە ئاسەوارو شوێنەواری ئەوان. ئەمەش دوای مردنی خۆیانە (والله أعلم).

ب- فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: (مَنْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ). [1]

واتە: هەرکەسێك ڕێنیشاندەرێتی کارێکی خێر بکات، ئەویش وەکو بکەرەکە پاداشتی بۆ دەنوسرێت.

ت- هەروەها کە دەفەرموێ: (مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى، كَانَ لَهُ مِنْ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ، كَانَ عَلَيْهِ مِنْ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْئًا). [2]

---

(١) موسلیم لە ئەبومەسعودی بەدری یەوە -خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوێتیەوە.

(٢) موسلیم لە ئەبوهورەیرەوە -خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوێتیەوە.

واتە: هەرکەسێك خەڵکی بۆ خواویستی و هیدایەتی خوایی بانگ بکات، بە قەدەر پاداشتی هەموو ئەو کەسانەی بۆ دەنوسرێت کە بە دەنگییەوە دێن، بێ ئەوەی لە پاداشتی ئەوان کەم بێتەوە. هەرکەسێکیش خەڵکی بۆ گومڕای و لادان لە ڕێی خوا بانگ بکات، گوناحی بەقەدەر گوناحی ئەو کەسانە دەبێت کە شوێن ئەو بانگەشەو ڕێبازە دەکەون، بێ ئەوەی لە گوناحی ئەوان کەم ببێتەوە.

ث - (إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلا مِنْ ثَلاثٍ: مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ).[1]

واتە: کاتێك کە کەسێك دەمرێت کارو کردەوەکانی دەپسێت، جگە لە سێ کار کە پاداشتی بەردەوامی دەگاتێ: ئەگەر خێرێکی بەردەوامی کردبێت، یان زانستێکی جێ هێشتبێت کە سوودێکی هەبێت، یان کوڕێکی چاك کە دوعای بۆ بکات.

(ئیبنو ماجە)ش هەر لە (ئەبو هورەیرە)وە -خوای لێ ڕازی بێت- بە (مەرفوع)ی گێڕاوێتیەوە (إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِه وَحَسَنَاتِه بَعْدَ مَوْتِه عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ، أَوْ وَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، أَوْ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ بَيْتًا لابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَكْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ).

واتە: لەو کارو کردەوە چاکانەی کە موسوڵمان دوای مردنیشی هەر مایەی خێرو پاداشت دەبن بۆی: زانستیەکە کە خەڵکی لێ فێرکردبێت و بڵاوی کردبێتەوە، ئەولادی چاك، کە جێی هێشتبێت، قورئانێکی بە میرات لە دوا بە جێماوێ، یان مزگەوتێکی دروست کردبێت، یا شوێنێکی حەوانەوەی ڕێبوارانی دروست کردبێت، یا ڕوبارێکی هەڵکەندبێت، یا خێرو خێراتێکی لە سەردەمانی

---

(١) مسلم (١٦٣٥)، ترمذي (١٣٧٦)، ابوداوود (٢٨٨٠)، نسائي (٣٦٥١)، دارمي (٥٥٩).

ژیان و ساغ و سەلامەتی خۆیدا بەخشی بێت، هەموو ئەوانە دوای مردنی پێی دەگەنەوە.. [1]

بڕوانە ئەو پاداشتە زۆرو مسۆگەرو هەرزانە! بڕوانە گەنجینەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە پاداشتی کاری خێری تاکە تاکەی ئوممەتەکەی تا ڕۆژی قیامەت بەردەوام بۆ دەچێت.. ئینجا یاوەران بەردەوام خێری ئەم نەوە بە نەوانەی ئوممەتیان بۆ دەچێت، چونکە ئەوان زانستییەکەی پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندە نەوەکانی شوێن و کاتی تر..

دوای ئەوان: زانایانی ئیسلام، لە پێشەوایانی تابیعین و دوای ئەوان.. ئەمانە تا ڕۆژی قیامەت ڕووبارى جارى خێرو چاکەیان بۆ دەچێت!

بڕوانە ئەو شەرعناسانەی کتێبیان داناوە، کە لە دوای خۆیان بەڵاو بۆتەوە![2] بۆ نموونە: هەرکەسێك (صەحیحی بوخاری) خوێندبێتەوە سوودی لێ وەرگرتبێت، یا سوودی لاوەکی لێوەرگرتبێت، (ئیمامی بوخاری) وەکو ئەوانە پاداشتی دەستدەکەوێت، هەر یەکێك لە پیاوانی سەنەدی فەرموودەکان کە بوخاری بۆ نموونە، ڕیوایەتیانی کۆکردۆتەوە، هەر یەکەیان وەکو بوخاری خاوەن پاداشتی سوود وەرگرتنی نەوە بە نەوەی ئەم ئوممەتەن لەو کتێب و ڕیوایەتانە!

جا کتێب و زانستی تر لەگەڵ ئەمەدا بەراورد بکەو بە دوایدا بڕۆ!!! ئەوی هەر لە ڕیزی ئەم خێرە جاریەو زانستە بەسوودەیە: وەقفکردنی کتێبی زانستی شەرعییە: قورئان، تەفسیر، فەرموودە، شەرعناسیی..

---

(١) بێگومان لەم سەردەمەدا دەیان خێرخوازێتی تر هەیە وەکو: نەخۆشخانە، خزمەتی پەککەوتوان، کردنەوەی تۆڕێکی ئەنتەرنێت، بڵاوکردنەوەی کتێبی ئیسلامی .

(٢) بڕواناکەم هیچ کتێبێك وەکو: کتێبی عەقیدەی تەحاوی و ریاض الصالحین و أربعین نووی بڵاوبووبێتەوە..

بـیر لەوە بکەرەوە: قورئانێکـت هەدیـە کـردووە[1] و لـە مزگـەوتێك داتنـاوە، ڕۆژانە خەڵکی تێیـدا دەیخـوێنن، تـۆ کتێبێکـی فـەرموودەوانیت بەخشـیوە بـە یەکێك، بە دەرس دەیخوێنێت و پاشان دەیڵێتەوە، چـی خێرێکـی بـەردەوامت بـۆ دێت؟!

ئەم قورئان وەقفکردنە لە مزگەوت، خوێندنی قورئان نییە بۆ مردوو، کـە ئایـا پـێی دەگات، یان نا؟ ئەوە باسێکی تری ئێمە مەبەستمان لە دانانی قورئانەکەیە لـە مزگەوت، کە هەر خوێندنێك تێیدا بە بەخشـەرەکەی دەگاتـەوەو دەبێتـە خـاوەن پاداشت..

مەسەلەی ئەوەی کە ئایا خوێندنی قورئان پاداشتەکەی بە مردوو دەگات یـا نا؟ ئەوە ڕاجوێی زانایانی لەسەرە.

شـێخی ئیسـلام (ئیبنوتـەیمیـە) دەفـەرموێ: (پـێی دەگـات).[2] هـەروەها پەسەندکراوی (ئیبنـولقەییم)یشـە -رحمـە اللـە- کـە دەفـەرموێ: (ئـەما قورئـان خوێندن و بە دیاری ناردنی پاداشتەکەی بـۆ ئـەو مـردووە - ئەگـەر خۆبەخشـانە بێت، بێ ئەوەی پارەی لەسەر وەرگرتبێت- ئەوە پـێی دەگـات، هـەر وەکـو، کـە ڕۆژوو حەجی پێدەگات).[3]

٨- خاڵێکی تر لە فەزڵ و چاکەی زانستی شەرعیی ئەوەیە: زانستی شەرعیی بە پشتیوانی خوا پارێزەری خاوەن و وێستانێتی لە خراپە و ئاژاوەو لاڕێبوون.

تا زانستی شەرعیی کەم بێت، نەزانی و لادان زۆرتـر دەبێـت،(ئەنـەس)- خوا لـێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)

---

(١) بۆ قورئان ناڵێین کرین یان فرۆشتن.

(٢) مجموع الفتاوى (٣٠٠/٢٤ و ٣٢١ و ٣٢٤ و ٣٦٦) و (ب ٤١/٣١).

(٣) الروح (ل ١٩١) چاپی مكتبة المدني .

فەرمووی: (مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ، وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ، وَيَظْهَرَ الزِّنَا).[1]

واتە: لە نیشانەکانی کۆتایی هاتنی زەمان ئەوەیە :کە زانستی شەرعیی نامێنێت، نەزانی دەچەسپێت، شەڕاب دەخورێتەوەو زیناش بە ئاشکرا دەکرێت.

هەر لە (ئەنەس)ەوە گێڕراوەتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت: (إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ : أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ، وَيَفْشُوَ الزِّنَى، وَيُشْرَبَ الْخَمْرُ، وَيَذْهَبَ الرِّجَالُ، وَتَبْقَى النِّسَاءُ، حَتَّى يَكُونَ لِخَمْسِينَ امْرَأَةً قَيِّمٌ وَاحِدٌ).

واتە: لە نیشانەکانی ڕۆژی دوایی ئەوەیە: کە زانستی شەرعیی کەم دەبێت، نەزانین دەبێتە دیاردە، زینا دەردەکەوێت بە (ئاشکرا دەکرێت)، ژن زۆر دەبن و پیاو کەم دەبن، تەنانەت وای لێدێت: پەنجا ژن یەك پیاویان دەبێت سەرپەرشتیاریان بکات!!

هەر بوخاری لە (ئەبوهورەیرە)وە -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (يُقْبَضُ العِلْمُ، وَيَظْهَرُ الجَهْلُ وَالفِتَنُ، وَيَكْثُرُ الهَرْجُ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا الهَرْجُ؟ فَقَالَ: هَكَذَا بِيَدِهِ فَحَرَّفَهَا، كَأَنَّهُ يُرِيدُ القَتْلَ).[2]

واتە: زانستی شەرعیی لە ناودا هەڵدەگیرێت، نەزانیی تەشەنە دەکات، ئاژاوەی بێدینی دەبێتە دیاردەو هەڕەج زۆر دەبێت، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! هەڕەج چییە؟

فەرمووی: ئاوا بە دەستی، خواری کردەوە، واتە کوشتن.

---

(١) بوخاری (٨١)، مسلم (٢٦٧٣).

(٢) بوخاری/ کتاب الفتن (ذ ٧٠٦٢ و ٧٠٦٦ و ٧١٢١).

(ئیبنوحەجەری عەسقەلانی) - رحمه الله- لە شەرحییدا دەفەرموێ: (ناوهێنانی ئەم پێنج ڕەفتارە بەتایبەتی، وا دیارە لەبەر ئەوە بێت، کە نیشانەی لاسەنگ بوون و لەبەر یەك هەڵوەشانی کاروبارێك بێت، کە ژیانی دونیاو قیامەتی پێکەوە پارسەنگ ڕادەگرێت، کە دینەکەیە، چونکە نەمانی زانستی شەرعیی، هەڵە تێگەیشتن و لاسەنگ بوونی پابەندێتی دیندارێتییەکەیە، پشێویی ژیرییە، کە شەڕاب نۆشیی، ناهێڵێت خەڵکی پارسەنگ بمێنن، نەسەب (ڕەچەڵەك) تێکەڵ دەبێت، چونکە زیناکاریی هەموو نەسەبەکان تێکەڵ دەکات، زۆر بوونی ئاژاوەو پشێویی گیان و ماڵ دەخاتە مەترسییەوە..)).

(کرمانیی) دەفەرموێ: ((ئێ هیچ پێغەمبەرێکی تریش، دوای پێغەمبەری خۆمان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نایەت- سەلامی خوا لە هەموویان-، کەوابوو: تێکچوونی سیستمی ژیانەکە حەتمی دەبێت..

(قورتوبی لە (المفهم)دا دەفەرموێ: نیشانەیەکی ڕۆشنی پێغەمبەرێتیی لەم فەرموودەیەدا هەیە،کە هەواڵی هەندێك ڕووداوی داهاتوو دەدات، کە ڕوو دەدەن، ڕووشیان داوە بە تایبەتی لەم زەمانەدا).[1]

سەرنج بدە (قورتوبیی) دەفەرموێ: بە تایبەتی لەم زەمانەدا!! زەمانی ئەو! کە هەزارو سەد ساڵ لەمەوپێشە! لەویش سەیرتر: بۆچوون و پێناسەی (بەیهەقیی)یە ،کە لە کتێبەکەی: (دلائل النبوة) دا فەرموودەکەی لای (ئەنەس) دەهێنێتەوە: (مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ..) لە بەشی (باب ما جاء فی إخباره (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بذهاب العلم وظهور الجهل) ی لەم زەمانی ئێمەداو لە زۆربەی وڵاتان، نەزانی باڵی بەسەر هەمواندا کێشاوە.

هەموو ئەوانەی تر کە باسی فەرموون بوونەتە دیاردە ![2]

---

(١) فتح الباری (١٧٩\١١)، (المفهم) کتێبێکی شەرحی فەرموودەکانی سەحیحی موسلیمە کە ئیمامی قورتوبی نوسیویەتی ناوی (المفهم شرح صحيح مسلم)ە و چاپکراوە الحمد لله .

(٢) دلائل النبوة (٥٤٣\٦) دار الكتب العلمية ١٤٠٥ ك .

خاڵێکی جێ سەرنج:

کەمبوونەوەی زانستی شەرعیی بە نەمانی زانایان دەبێت، وەکو لە فەرموودەی: (ولكنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَماءِ..) دا هاتووە.

(ئیبنوحەجەر) دەفەرموێت: (لە هەر شوێنێك کە زانایەك کۆچی دوایی دەکات و زانایەکی تر نایەتەوە شوێنی، حەتمەن زانستی شەرعیی لەو شوێنەدا کەم دەکات).[1]

(ئەبوسولەیمانی خەتتابی) - رحمه الله- ئەو فەرموودەی نەمانی زانایانی لە کتێبی: (العُزلة)دا دەهێنێتەوەو، لە راڤەیدا دەفەرموێ: (پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەواڵی ئەوەی داوە: کە کێشەی زانستی شەرعیی نەمانی زاناکانێتی، کە ئیتر نەزانەکان خۆیان لەو خەڵکە دەکەنە زاناو پێشەواو ئاڕاستەوان و بە ناوی دین و زانستی شەرعییەوە خۆ دەکەنە دەمڕاستیان. ئەم فەرموودەیە ئاگادارکردنەوەو هۆشدان و حەزەرپێدانی خەڵکییە کە نەکەن ئیقتیدا بە کەسانێك بکەن، کە ئەوە سیفەتیانە.

لە پێناسەشیاندا فەرمووی: ئەوانە هەم خۆیان گومڕان و هەم گومڕاکەرن، پاشان خەتتابی بە سەنەدی نەپساوەوە ڕیوایەتەکەی ئەنەس خوا لێی ڕازی بێت دەهێنێتەوە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: (إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ: أَنْ يُرْفَعَ الْعِلْمُ، وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ)،کە بوخاری گێڕاوێتیەوە.

پاشان (خەتابی) دەفەرموێ: مەبەستەکە ئەوەیە. (والله أعلم)، کە نەزان بە

---

(١) فتح الباري (١٣\١٧٨) .

ناوو سیمای زاناوە دێنە پێشەوەو خۆ لەو خەڵکە دەکەنە شەرعناس و پێشەوایەتییان دەکەن، پێش ئەوەی خۆیان زانستی شەرعییان وەرگرتبێت، پێش ئەوەی خۆیان لەو زانستییە پێقایم بووبن دەبنە موفتی خەڵکەکە).[1]

- بەڵام ئەوە مانای وانیە کە زانستی شەرعیی بە یەکجاری بزر دەبێت و نامێنێت، نا چونکە دەستەی سەرفراز (الطائفة المنصورة) کە پازدە فەرموودەی لەسەرەو، یازدە یاوەر ڕیوایەتیان کردووە - تا ساتە وەختی گیانکێشانی دەستە جەمعی ئیماندارانن، کە لە کۆتایی ڕۆژی دنیایاندا دەبێت- هەر دەمێنن ئەوکاتە کە (شنەبا)یەکی خۆش هەڵدەکات گیانی موسوڵمانەکان بە جارێك دەکێشێت و قیامەت لەسەر خراپەکارەکان دادەمەزرێت.

ئەمەش دوای دەرکەوتنی نیشانە گەورەکانی تری ڕۆژی دواییە: دوای هاتنی دەجال (ساختەچی) و کوژرانی، دوای هاتنە خوارەوەی سەیدنا عیسا سەلامی خوای لێبێت و کۆچی دوایی کردنی، دوای هاتن و دەرکەوتنی یەئجووج و مەئجووج و نەمانیان، دوای هەڵهاتنی خۆر لە خۆرئاواوەو دوای دەرکەوتنی گیانلەبەرە سەیرەکە (الدَابَّه) ،کە لەگەڵ خەڵکی دەدوێت.

ئیتر دوای ئەوانە دڵەکان بەوەوە کە تێیاندایە سەرمۆر دەکرێن بە مۆری باوەڕ یا کوفر، لەوەودوا نە باوەڕهێنانی کافر قبوڵەو نە موسوڵمانەکانیش کافر دەبنەوە. ئینجا (شنەبا)کە هەڵدەکات و گیانی هەموو موسوڵمانەکان دەکێشێت و خراپەکاران دەمێننەوە، کە دەکەونە بەر غەزەبی خواو قیامەتیان لێدێت..

دەستەو دوعاین خوای گەورە ئێمەو موسوڵمانەکانی تر لەسەر دینەکەی ڕاگرێت و نامەی ئەعمالمان بە چاکە قورستركات و بە لوتفی خۆی بەهەشتمان پێ ڕەوا ببینێت و بێ موحاسەبەکردن و سزاو ئازاری پێشوەخت بمانخاتە ڕیزی ئەو

---

(١) أبو سليمان الخطابي (العزلة) (ل ٩٦) چاپی السلفية.

کەسانەوە کە نیعمەتی خۆیی پێبەخشیون، وەل پێغەمبەران و ڕاستگۆیان و شەهیدان و پیاوچاکاندا، ئای کە هاوڕێیەتی ئەوانە چاکە.. ئەمەش فەزڵ و لوتف و بەزەیی خوا خۆیەتی، هەرکەسێکی پێ شایان بوو بێ بە ڕێنمایی خۆی دەیخاتە ڕیزیانەوە.. خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا بە توانایە.

کەمبوونەنەوەی زانستی شەرعیی و دەرکەوتنی نەزانیی کە هۆکاری هەموو لاسەنگی و خراپەکارییەکی تره، لازم و مەلزومیی یەکن.. کە زانستی شەرعیی بڵاو بێت پابەندی شەرعیی و دینداریی و تەقوا زۆرتر دەبێت. کە زانستیە کە نەما، خراپەکاریی دێتەجێی. خوای گەورە هەموو خراپەیەکی گەڕاندۆتەوە بۆ نەزانین:

- **ئەنجامدانی کردەوەی بەد:** لە نەزانیینەوەیە: ﴿ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ﴾ النساء: ١٧

واتە: تۆبە بۆ ئەو کەسانەیە کە بە نەزانیین کەوتوونەتە خراپەوە.. هەروەها:

﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٣٣﴾ ﴾ یوسف [٣٣]

واتە: ئەگەر مەکرو فێڵی ئەو ژنانەم لێ دوور نەخەیتەوە دەکەومە داویان و دەچمە ڕیزی نەزانانەوە. یان:﴿ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾ یوسف [٨٩]

واتە: مەگەر نازانن ئێوە پێشتر چیتان لە (یوسف) و براکەی کرد، کە بە نەزانی تێکەوتن.. هەندێك لە زانایانی سەلەف دەفەرموون: هەر کەسێك گوناحێکی کرد، ئەوە نەزانە.

- دەستدرێژیی و ستەمکاریی لە نەزانینەوەیە: ﴿وَحَمَلَهَا ٱلْإِنسَٰنُ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾﴾ الأحزاب: ٧٢ .

واتە: مرۆڤ کۆڵەکەی هەڵگرت (کۆڵی بانگەوازی خواویستیی) بەڕاستی ستەمکارو نەزان بوو.

- نەزانین و گومڕایی: ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَآئِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِٱلْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾﴾ الأنعام: ١١٩ .

واتە: زۆر کەس هەر بە هەواو هەوەس خۆیان گومڕا دەبن، چونکە زانستیان نییە دەکەونە گومڕاییەکەوە. خوای پەروەردگارت زاناترە بە سنوور بەزێن و دەستدرێژکاران.

- نەزانین و دووڕوویی: ﴿وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَٰكِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾﴾ المنافقون [٨]

واتە: بەڵام دووڕووەکان نازانن.

- نەزانین و کوفرو لە حەق لادان: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ ٱللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾﴾ التوبة: ٦ .

واتە: ئەگەر یەکێك لە موشریکەکان پەنای بۆ هێنایت دانەدەی بدە، تا فەرمایشتی خوای بەرگوێ کەوێت (ببیستێت) پاشان بە سەلامەتی و ئەمان بیگەڕێنەوە شوێنی خۆی، ئەوێ کە خۆی هەست بە ئەمان دەکات تێیدا، چونکە ئەوان کەسانێکن نازانن..

هەروەها: ﴿قُلْ أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ تَأْمُرُوٓنِّىٓ أَعْبُدُ أَيُّهَا ٱلْجَٰهِلُونَ ﴿٦٤﴾﴾ الزمر: ٦٤ .

واتە: بڵێ: چما فەرمانی ئەوەم پێدەکەن کە غەیری خوا بپەرستم ئەی نەزانینە. یان: ﴿أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ ۖ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِىَ وَذِكْرُ مَن قَبْلِى ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْحَقَّ ۖ فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾﴾ الأنبياء: ٢٤ .

واتە: یان لە جیاتی خوای گەورە خوای تریان داناوە، گوایە خوایانە بۆیە دەیپەرستن! بڵێ دەی ئەگەر ڕاست دەکەن بیسەلمێنن... ئەوە من و ئەوە قورئان، ئەوەش کتێبە ئاسمانییەکانی پێش من، بەڵام زۆرینەیان نازانن حەق چییەو چۆنەو هەر خۆی لێ لادەدەن.

ئەمانە بەڵگەن لەسەر دژواریی و کاریگەریی خراپی نەزانین، لەبەرامبەر پشتگیریی گرنگ و کاریگەریی چاکی زانین، زانستە شەرعیەکان بۆ ناسینی حەق و ڕێزگرتنە لە زانایان و یارمەتیدانیان لە بڵاوکردنەوەی زانستی شەرعیی.. چونکە خراپیی خراپە بە بڵاوکردنەوەی پێچەوانەکەیدا دەردەکەوێت.

لێرەوە باسی بەڵگەی فەرموودە لەسەر گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازانی تەواو بوو.

باسی سێیەم

ڕای ســـــەلـــەف

لەسەر گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازیی

١- (ئەبوعومەری کوڕی عەبدولبەڕ) -رحمه الله - لە سەیدنا (عـلی کـوڕی ئەبوتالیب)ەوە -خوا لـێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: کە دەفەرموێ: (العلمَ خیـرٌ من المال، لأنَّ المالَ تَحْرُسُه، والعلمُ یَحرسُكَ، والمالُ تَفنیـه النَّفَقَـةُ، والعلـمُ یَزکـو علـی الإنفاق، والعلمُ حاکمٌ والمالُ مَحکومٌ علیه، ماتَ خُزَّانُ المـال وهـمْ أحیـاءٌ، والعلـماءُ باقونَ مابقِیَ الدَّهْرُ، أعیانُهم مفقودَةٌ وآثارُهُم في القلوبِ مَوجُودَةٌ) .

واتە: زانست باشترە لە سامان، چونکـە سـامان دەبێـت ئاگـات لـێی بێـت و پاسەوانی بیت، بەڵام زانست ئاگای لێتەو پاسەوانتە، سامان بە سەرف کردنـیی نامێنێت، بەڵام زانست بە لێبەخشینی زیاد دەکات، زانسـت فەرمانڕواییـە، بـەڵام سامان حوکمدراوە، گەنجینەوانانی سامان هەر بە زیندوویی مردوون، زانایان تا دنیا دنیا بێت دەمێنن، بۆ خۆیان وەکو جەستە نەماون، بەڵام شـوێنەواریان لـە دڵ و دەروونداا بەکاریگەریی هەر ماوەو دەمێنێت).[1]

٢- (موعازی کوڕی جەبەل) - خوا لـێی ڕازی بێـت- دەفـەرموێت: (زانسـت فـێربن، چونکە وەرگرتـنی لەبەر خاتری خودا دەبێتە خواپەرستیی، زۆر زانیـنی مایەی لە خوا ترسانە، گەڕان لە دووی جیهادە، فێرکردنی نەزان، خـێرو خێراتـە،

---

(١) جامع بیان العلم (٥٧/١) .

لەبەرکردن و باسکردنەوەی زیکری خواو تەزبیحاتە.. بە زانست خوا دەناسرێت و بە زانست بە تاك و پاك دەناسرێت، خوای گەورە بەهۆی زانستەوە گەلانێك وا بەرز دەکاتەوە دەیانکاتە سەرکردەو پێشەوای رێنمایی، کە ڕای کۆتای خەڵکی بۆچوونی زانایان دەبێت!). [١]

٣- (ئەبولئەسوەدی دوئەلی)- رحمه الله- (قوتابی و هۆگری سەیدنا عەلی خوا لێی ڕازی بێت) دەفەرموێ: (پاشاکان فەرمانڕەوان بەسەر خەڵکییەوە، بەڵام زانایان فەرمانڕەوان بەسەر پاشاکانەوە).[٢]

٤- (ئەحنەفی کورِی قەیس) - رحمه الله - دەفەرموێ (زانایان ئارِاستەوان و پەروەردەکارن، هەر دەسەڵاتێك خۆی بە زانست بەهێز نەکرد، بەرەوە زەلیلی و لاوازیی شۆڕ دەبێتەوە).[٣]

٥- (ئیبنو عەبدولبەر) دەفەرموێ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەوەندە بەسە بۆ پلەو ئاستی باڵاو گرنگیی و گەورەیی زانست کە بە هەرکەسێك بڵێن زانایت و شارەزاییت هەیە، دڵخۆش دەبێت، ئەگەرچی لە ئاستیشیدا نەبێت! بە هەر کەسێکیش بڵێن نەزانیت و زانیاریت نییە، دڵگران دەبێت ئەگەر چی نەزانیش بێت).[٤]

٦- (خەتیبی بەغدادی)- رحمه الله- لە (سوفیانی کورِی عویەینە)وە - رحمه الله- دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (دەزانن نەزانین و زانست وەکو چی وان؟ وەکو دارولکوفرو دارولئیسلامن، ئەگەر موسوڵمانان جیهاد واز لێبهێنن،

---

(١) مجموع الفتاوى (٩٣/١٠). نوسەری بەرِێز نوسیوێتی: (وروى ابن عبدالبر هذا الأثر عن معاذ مرفوعا بأطول من هذا، ولكن إسناده ضعيف).

(٢) جامع بيان العلم (٦٠/١).

(٣)هەمان سەرچاوەو هەمان لاپەرە.

(٤) هەمان سەرچاوە (ل٥٩)

کافرەکان دێنە سەریان و ئیسلامەکەیان لێدەستێنن، ئەگەر خەڵکیش زانست وەل (ترك) بکەن هەموو بە نەزانیی دەمێننەوە.. باڵاترین پلە لای خوای گەورە بۆ ئەو کەسانە دانراوە کە وان لە نێوان خوای گەورەو عەبدەکاندا: پێغەمبەران و زانایان).[1]

٧- هەر ئەو لە (ئیمامی ئەبوحەنیفە)وە -رحمە اللە- دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (ئەگەر شەرعناسان و زانایان لە ڕیزی ئەولیایانی خوا هەژمار نەکرێن، ئەوە خوای گەورە یەك وەلی نییە).[2]

٨- لە (ئیمامی شافعی)یەوە -رحمە اللە- دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (زانایان و شەرعناسان ئەولییای خوای گەورەن).[3]

٩- (هیلالی کوڕی خەبابیش) دەیفەرموو: (بە سەعیدی کوڕی جوبەیرم وت: ئەرێ ئەبوعبداللە! نیشانەی بە خەسارەت چوونی خەڵکی چییە؟

فەرمووی: نەمانی زاناکانیانە، کە ئەوان نەمان ئەمانیش دەفەوتێن).[4]

١٠- ئیمامی جەعفەری صادق -رحمە اللە -دەفەرموێت: (ئیبلیس بە مردنی کەس خۆشحاڵ نابێت بەقەد ئەوەندەی کە بە مردنی زانایەك خۆشحاڵ دەبێت).[5]

١١- ئیمامی شافیعی دەفەرموێ: (وەرگرتنی زانستی شەرعیی باشترە لە نوێژی سوننەت) هەروەها دەفەرموێ: هەرکەسێك ژیانی دنیای دەوێ، با زانستی

---

(١) الفقه والمتفقه (١\٣٥) .

(٢) هەمان سەرچاوەو لاپەرە.

(٣) هەمان سەرچاوە (١/٣٥ ـ ٣٦).

(٤) هەمان سەرچاوە (١/٣٧).

(٥) جامع بيان العلم (١/٦٠)

شەرعیی وەرگرێت، هەرکەسێکیش رۆژی دوایی دەوێ، بـا زانستی شـەرعیی وەرگرێت) هەروەها دەیفەرموو: (کەس بە هـیچ شـتێك لـە خـوای گـەورە نزیـك نابێتەوە جگـە لـە فـەرزەکان وەك وەرگرتـنی زانسـتی شـەرعیی) واتـە: دوای فـەرزەکان باشـترین هۆکـار بـۆ لـە خـوا نزیکبوونـەوە وەرگرتنـی زانسـتی شەرعییە.[1]

١٢- ئیمامی غەززالی - رحمه الله- دەفەرموێ: (بە دەگمەن هەیە قبـوڵ بکـات پـێی بڵێن لە ڕیـزی نەزاناندایت، بەتایبەتی لە زانیـنی شـەرعدا، بۆیـە دەبینیـت ئـەو کەسـەی تەبیعـەتی تـووڕەیـە، چەنـد تـووڕە دەبێـت کـە پـێی دەڵـێن: هەڵەتکردووەو نەتزانیووە!

جا دەشیبینیت - دوای ڕوون بوونەوەی حەقەکەو زانیـنی- چۆن بـەرگریی لـە نەزانییەکـەی خـۆی دەکـات و خـەمی ئەوەی لـێ دەنیشـێت کـە ئەگـەر حـەق دەرکەوێت، ئەم فەزح دەبێت! چونکە دەزانرێت کە راستەو نەزانە!

سروشتی خەڵکی وایـە: کـە سـوورن لـەسـەر داپۆشـینی عـەورەتیان، بەڵام سـوورترن لەسـەر داپۆشـینی نـەزانین و کەشـف نـەبوونیان، چونکـە نـەزانین ناشـیرینی دەروون و ڕەش داگـەڕانـی روخسـارە! نـەزان لەسـەر نەزانینەکـەی لۆمـەی لـێ دەکرێت. دەرکـەوتنی نوقسـانی عـەورەت دەرکـەوتنی حەقیقـەتی جـەسـتەیـە، بـەڵام کەشـف بـوونی نـەزانین دەرکـەوتنی وێنـەی دەروون و شەرمەزاریی و بچـووك بوونـەوەی کەسـەکەیـە، کـە جـێی سەرزەنشـتکردنە، نەفسیش لە جەستە بەرزو باڵاو بەنرختره.

بۆیە عەیب و عاری دەروونـیی ناشرینترە وەك لە عەیب و عاری جەستەیـی، کەم و کورتیی جەستە سروشتی خەلقبوونێتی و لە دەست خۆیدا نـەبووە، بـەڵام

---

(١) ئیمامی نەوەوی- رحمه الله -(المجموع (١٢/١) دا هێناوێتییەوە.

کەم و کورتیی نەزانینی خەتای خۆیەتی، چونکە دەیتوانی نەزان نەبێت، دەیتوانی هەوڵی فێربوون بدات، بەڵام کەمتەرخەم و ئیهمال بووە، بۆیە ژان و خەمی کەشفبوونی نەزانیی کەسێك زیاتر ئازاری دەدات، وەك دەرکەوتنی نووقسانی لەشی. هەر وەکو کە شادمان و سەربەرزە کە زانا دەردەکەوێت و ئاستی باڵای زانینەکەی دەزانرێت).[1]

ئەمە کۆتا بڕگەی باسی راوبۆچوونی سەلەفە، کە ئێمە دەربارەی گەورەیی و گرنگیی زانست و بەڕێزیی خوێندکارانی هێناومانەتەوە..

(١) إحياء علوم الدين (٣٥٧\٢) .

باسی چوارەم

کێ شایانی پلەی ڕێزی زانایانە و چەند؟

لە باسەکانی ڕابردوودا باسمان لە گرنگی زانست و ڕێزو گەورەیی زانایان و فێرخوازانی زانستی شەرعیی کرد، باسمان لە زۆریی پاداشت و پلەی دنیاو قیامەتی ئەهلی عیلم کرد، بەڵام بێگومان زانستەوانانی شەرع هەموو وەك یەك نین، وەك لە دونیادا ئاست و پلەی ناوی زانایان و گشتی خەڵکی لە یەکتر جودایە.

لە قیامەتیشدا پلەو ئاستیان جودان، لە دونیادا بەهۆی بڕی زانین و ڕادەی پێوە پابەند بوون و کەم و زۆریی گەیاندنەوەو بەرهەمی زانست لێك جودان و هەر یەکەیان لە پلەیەکدایە، حەتمەن لە دواڕۆژیشدا مەنزیلەی هەر یەکەیان لەگەڵ لە خۆی زاناترو پابەندترو زۆرنووسدا جیاوازن.. خوای گەورە دەفەرموێت:

- ﴿* أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾﴾ الرعد: ١٩.

واتە: جا ئەو کەسەی دەزانێت و قەناعەتی وایە کە ئەمەی بۆ جەنابت هاتۆتە خوارەوە - کە بێگومان لەلایەن خوای گەورەوە نێردراوە - ئەمە وەکو ئەو کەسە وایە کە کوێرەو خۆی لە ئاستی حەقدا نابینا کردووە؟! ئەوانەی خاوەن هزرو ژیرین و پەی بەمە دەبەن و هۆشی دەخەنە سەر.

- ﴿أَمَّنْ هُوَ قَٰنِتٌ ءَانَآءَ ٱلَّيْلِ سَاجِدًا وَقَآئِمًا يَحْذَرُ ٱلْءَاخِرَةَ وَيَرْجُوا۟ رَحْمَةَ رَبِّهِۦ ۗ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٩﴾﴾ الزمر: ٩.

واتە: بـڵێ: ئایا ئەو کەسانەی دەزانن و ئەو کەسانەی نازانن وەك یەکن، ئـەو کەسانە پەی بەم جیاوازییە دەبەن کە خاوەن هزرو درکن و ژیرییان دەخەنەکار.

- لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئاسـتی جیـاوازی وەرگرانـی زانسـتی شـەرعیی و ڕادەی پێـوە پابەنـدبوون بـە گـەیاندنـەوەی زانستەکەیان لە دونیادا جودایەو لە ڕۆژی دوایشدا پاداشتیان بە پـێی ئەم کـەم و زۆریانە دەدرێتەوە.

بۆیە لەوێش پلـەیـان جودایـە.. پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) دەفەرموێ: (مَثَلُ مَا بَعَثَـنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِـيرِ أَصَابَ أَرْضًا، فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ، قَبِلَتِ الْمَاءَ، فَأَنْبَتَتِ الْكَلَأَ وَالْعُشْـبَ الْكَثِـيرَ، وَكَانَـتْ مِنْهَـا أَجَادِبُ، أَمْسَكَتِ الْمَاءَ، فَنَفَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ، فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا، وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةً أُخْرَى، إِنَّمَا هِـيَ قِيعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلَأً، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقُهَ فِـي دِينِ اللَّهِ، وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَـنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ، وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِـذَلِكَ رَأْسًـا، وَلَـمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ) [1].

واتـە: نموونـەی مـن و ئـەو ڕێنمایـی و زانسـتییەی خـوای گـەورە بـە منـدا ناردوویەتی وەکو بارانێکە کە بە لێزمە ببارێت، باریوەتە سـەر ناوچـەیـەکی بـە پیت، کە ئاوەکەی لە خۆ گرتـووەو گـژو گیایـەکی زۆری پـێ بەرهـەم هێنـاوە، ناوچەیەکی تریش بەردەڵانی زیخ و چەوە کە ئاوەکەی لە خۆ گرتووە (هـیچی پێ نەڕواندووە) بەڵام بووە بە ئەسـتێڵێك و خـەڵکـی ئـاوی لـێ دەخۆنـەوەو مـەڕو مااڵتیانی لێ ئاو دەدەن و ئاودێریی چاندن (کشتوکاڵ)ـە کەشیانی پـێ دەکـەن، ناوچەیەکی تـریش زەوییەکـەی فشـەڵ بـووە، نـە ئاوەکـەی لـە خۆگرتـووە (بـۆ سوودی خەڵك و گیانلەبەر و ڕووەك) نە بە پیتیش بـووە، تـا گژوگیایـەکی پـێ بڕوێنێت ئەو کەسەش کە لە دینەکەی خوا تێگەشـتووەو ئەوەی وەرگرتـووە کـە

(١) بوخاری (ژ٧٩) لە ئەبو موسای ئەشعەرییەوە خوا لێی ڕای بـێت.

خوای گەورە منی پێ کردۆتە پێغەمبەری خۆی، فێر بووەو فێریشی کردووە (ئەمە وەکو خاکە بە پیتەکەیە. هەروەها وەکو ئەو کەسەشە کە سەربەرزییەکی بەم (وەحییە) بۆ خۆی مسۆگەر نەکردووە و ئەو هیدایەتە خواییەی وەرنەگرتووە کە بە منداێ نێردراوە، چونکە گوێی نەداوە بە زانستە شەرعییەکە.

ئیبنوحەجەر -رحمه الله -لە ڕاڤەی ئەم فەرموودەیەدا دەفەرموێ: (قورتوبی فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نموونەی خۆی و ئەو وەحییەی کە بۆی هاتووە بە بارانێکی گشتگیر چواندووە، کە لە زەمانێکدا باریووە کە خەڵکەکە موحتاجی بوون.

حاڵی ئەو خەڵکەش کە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ هات ئاوا بوو، جا چۆن باران خاکی مردوو زیندوو دەکاتەوە، زانستی شەرعیش دڵی مردوو زیندوو دەکاتەوە، پاشان گوێگر و وەرگرەکانی بەو جۆرە خاکانە چواندووە کە بارانەکەیان بەسەردا باریووە.

جا چۆن خاکی واهەیە بە پیتەو ئاو لەخۆ دەگرێت و دەیکاتە مایەی سوودی زیندەوەران، خەڵکانێکیش هەن بەم زانستە شەرعییە دەبنە زانای کردەوەیی فێرکار (العالِم العامِل المُعَلِّم) .

هەروەها خەڵکانێکیش هەیە کە زانستیەکە لە خۆ دەگرن و بۆ خۆیان سوودمەند دەبێت، فەرزەکان دەکەن و سوننەت وازلێدەهێنن، بەڵام زانستەکە دەگەیەننەوە بە خەڵکی تر، ئەمانە وەکو زەوییە بەردینەکەن، کە ئاوەکەی ڕاگرت و کردییەوە بە ئەستێڵێك (حەوز) بۆ غەیری خۆی، ئەم پۆلەی دووەم لەو فەرموودەیەدا ئاماژەیان پێکراوە، کە دەفەرموێ: (نَضَّرَ اللَّهُ امْرَءًا سَمِعَ مَقَالَتِي

فَوَعَاهَا فَأَدَّاهَا كَمَا سَمِعَهَا).[1]

واتە: خوا ڕووی ئەو کەسە گەشترکات کە قسەکەمی گوێ لێدەبێت و وەکو کە بیستوویەتی نەقڵی دەکاتەوە.. ئینجا پۆلە خەڵکێکی تر هەن کە نە زانستە شەرعییەکە وەردەگرن و نەکاریشی پێوەدەکەن و نەدەشی گەیەنن بە خەڵکی.. ئەوە وەکو زەویە فشەڵەکە بوو، کە ئاو ناگرێتە خۆی و بۆگەنیشی دەکات تا زیندەوەران سوودی لێ نەکەن!!

نموونەکە دوو پۆلی یەکەمی مەدحکردووە چونکە هەردوو لایان هۆکاری سوود گەیاندنەوەن بە خەڵکی، بەڵام پۆلی سێیەم زەمکراون، چونکە کەس سوود لە بوونیان ناکات (والله أعلم)، پاشان بۆم دەرکەوت: (ئیبنوحەجەر دەفەرموێ) کە پۆلی دووەم هاتوونەتە دینەکەوە بەڵام زانستە شەرعییەکەیان نەبیستووە (نایزانن)، یان زانیویانە بەڵام کاریان پێ نەکردووە و خەڵکی تریان فێرنەکردووە بۆیە فەرمووی: (مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا) مەبەست لەوەیە: کە گوێی نەداوەتێ و سوودی لێوەرنەگرتووە، یان سوودی نەگەیاندۆتەوە پێی.

ئەما پۆلی دواییں پێم وایە ئەوانەن :کە هەر داخڵی دینەکە نەبوون. پێیان گەیشتووە بەڵام باوەڕیان پێنەهێناوەو بە کافر ماونەتەوە، ئەمە زەویە فشەڵە خراپەکەیە چونکە دەفەرموێ: (وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ).

(الطیبی) دەفەرموێ: (دوو پۆل لە خەڵکەکە ماونەتەوە، یەکەمیان: ئەو کەسەیە کە سوودی بۆخۆی لە زانستە شەرعییەکە وەرگرتووە، بەڵام خەڵکی تری فێر نەکردۆتەوە، دووەمیان" خۆی سوودی لێنەکردووە، بەڵام گەیاندویەتی

---

(١) ترمذي (٢٦٥٧)، ابن ماجة (٢٢٨)، أحمد (٤١٤٦).

بە خەڵکی، دیارە دووەمیان هەر لە ناو پۆلی یەکەمیاندایە، چونکە سوودەکە بۆ هەردوو لا هەر بووە، بـا جیـاوازیش بـووبن، زەوییـەکان وان.. دووەمینەکـەیـان ئەگـەر فـەرزەکانی کردبێـت و سـوننەتی نـەکردبێت لـە پۆلـە مەدحکراوەکـەی دووەمدایە، بەڵام ئەگەر فەرزەکانی بە جێنـەهێنابێت ئـەوە فاسـقەو جـائیز نییـە زانستی لێوەر بگیرێت، ڕەنگە بچێتەوە خانەی (مَنْ لَمْ يَرْفَـعْ بِـذَلِكَ رَأْسًـا) واللـه أعلم.[1]

خـەتیبی بەغـدادیی -رحمـه اللـه - هـەر لـە ڕاڤـەی ئـەو فـەرموودەداو لـەو ڕوانگەوە دەفەرموێ: (پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لـەم فـەرموودەدا ئاست و پلەی شەرعناسان و خۆ بەشەرعزانانی دیاریکردووە، بێئەوەی کەسـیانی لێ دەربکات، زەوییە بە پیتەکە نموونەی شەرعناسی سـەر ڕاسـت و وردەکـارە، ڕاست لە دینەکە گەیشتووە و پێوەی پابەندە و لە ڕاجوێـدا دەگـەڕێتـەوە سـەر قورئان و سوننەت، زەوییە بەردەڵانییەکە کە ئاوەکەی لە خۆ گرتـووەو خـەڵکـی لـێی دەخۆنـەوە، نموونـەی ئـەو کەسـانەیـە کـە ئەوەی بیسـتوویانە لەبـەریان کردووەو بەس، باشیان وەرگرتووە، پاراستوویانە، وەك خۆی گەیاندویانەتەوە بێ کەم و زیاد، لەوانەیـە ئەوەنـدە توانـای لێـوەرگرتن و پـەی پێبردنـی نـەبووبێت، بتوانێت ئەحکامەکانی لێ هەڵهێنجێنێت، بـەڵام خـوای گـەورە کردوویـەتی بـە هۆکاری پاراستن و گەیاندنەوەی زانستەکە بە خەڵکی تر، کە لەوانەیە تییایاندا بێت لەو زیرەکتـر بێت و پەی بە ئەحکامەکانی ببەن، هەر وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: (رُبَّ مُبَلَّغٍ أوعَى مِن سامِعٍ وَرُبَّ حامِلِ فِقْهٍ لیسَ بِفَقِیهٍ).

---

(١) . فتح الباري (١\١٧٧) .

واتە: دەشێت ئەوەی پێی دەگەیەنرێت شیاوترو زرنگتر بێت بۆی وەك لەوەی بیستوویەتی، دەشێت کابرا زانستەکەی لابێت، بەڵام پەی بە چۆنێتی وەرگرتنی ئەحکام نابات لێی.

ئەو کەسەی کە نە ئەوەی پاراستووە کە بیستویەتی و نە وردەکاریش بووە لە گەیاندنەوەیدا، ئەوە وەکو زەوییە بەپیتەکە نییە، وەکو زەوییە بەردەڵانیەکەش نییە، بەڵکو مەحرومە، وەکو زەوییە فشەڵەکەیە کە نە ئاوەکەی بۆ خۆی و زیندەوەران گرتە خۆ تا سوودی هەبێت، نە ئەستێڵکێکیشی پێ دروستکرد، نە گیایەکی پێ ڕواند..

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۗ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ۝٩﴾ الزمر: ٩.

واتە: ئایا ئەو کەسانەی کە دەزانن و ئەو کەسانەی کە نازانن وەکو یەکن؟ یان: ﴿* أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ﴾ الرعد: ١٩.

واتە: چما ئەو کەسەی کە دەزانێت ئەمە وەحییەو حەقەو لە خوای پەروەردگارتەوە بۆت هاتووە وەکو ئەو کەسەیە کە کوێرە؟! خوای گەورە ئەو کەسەی چواندووە بە سەگ کە گوێ بە هیدایەت و زانستی خوای گەورە نادات، کە بەوەحی بۆ پێغەمبەرانی خۆی (سڵاوی خوایان لێبێت) ناردووە! وەکو دەفەرموێ: ﴿وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ۝١٧٥ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ ذَّٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝١٧٦﴾ الأعراف: ١٧٥ – ١٧٦.

واتە: نموونەی ئەو کەسەیان بۆ بهێنەرەوە کە ئایەتەکانی خۆمانمان پێدابوو،

کەچی لەبەر خۆیی دامالّی؟ ئیستر شەیتان کەوتە دوایی و چووە ڕیزی زەرەرمەندانەوە، ئەگەر بمانویستایە هەر بەو ئایەتانەی خۆمان پایەدارمان دەکرد، بەڵام ئەو خۆی وایزانی لە ژیاندا نەمرانە دەمێنێتەوە! بۆیە باوەشی بە زەویدا کرد، شوێن هەواوهەوەسی خۆی کەوت، نموونەی ئەوە وەکو سەگە کە ڕاوی بنێیت هەر دەمەلاسکەو هانکە هانکێتی و (ماندووە) و زمانی لە تاواندا دەرکێشاوە! لێشی بگەڕێت هەر وایە! ئا ئەوەیە نموونەی ئەو کەسانەی کە ئایەتەکانی ئێمەیان بە درۆخستۆتەوە؟ ئەو بەسەرهاتەیان بۆ بگێڕەرەوە؟ تا عەقڵیان پێ بشکێت و هۆشیان بێتەوە بەرو بیرکردنەوە..[1]

ئینجا برا شیرینەکەم سەیری خۆتکەو بزانە پلەو ئاستت لە کوێدایە، ئەوە پلەو ئاستی خەڵکییە لە وەرگرتنی زانستی شەرعیی و پێوەپابەند بوون و گەیاندنەوەی، کە بە پێی بیرو ڕادەو چۆنێتی و زۆر و کەمییان پاداشتی قیامەتیشیان بۆ دیاری دەکرێت..

بزانە تۆش پاداشتت چەندەو لە کوێدایت؟

هەر چییەك بێت و لە هەر کام پلەو ئاستێکدا بیت بە کەمی بزانەو هەوڵی وەرگرتن و فێربوون و پابەندبوون و گەیاندنەوەی زیاتر بدە، پێش ئەوەی لە دنیادا دەست و بێتوانا بیت، پێش ئەوەی مەرگت بگاتێ و لە قیامەتا خۆت بینیتەوە. کە لەوێ هیچ بوارێکی چاکەو خێر پەیداکردن نامێنێت، نە بە وەرگرتنی زانست و گەیاندنەوەی و نە بە سامان و بەخشین.

ئەمە کۆتایی ئەم بابەتە بوو (گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازانی).

---

(١) الخطيب البغدادي: الفقه المتفقه (١\٤٩).

(إن شاء الله) بابەتی دوای ئەم (حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی)یە، زەروور بوو بزانین زانستە شەرعییەکە چەند گرنگەو کاریگەرە، پێشئەوەی حوکمی وەرگرتنی لە ڕووی شەرعییەوە بزانیین.

خوای گەورەش یارمەتیدەرمان بێت.. اللهم أمین.

بەندی دووەم

- باسی یەکەم: حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی و بەشەکانی.
- باسی دووەم: ئەو زانستیە شەرعییانەی فەرزی عەینن.
- باسی سێیەم: ئەو زانستییە شەرعیانەی، کە فەرزی کیفایەن.

باسی یەکەم

حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی و بەشەکانی.

لە کتێبی یەکەمدا باسی گەورەیی زانست و رێزی خوێندکارانمان کرد، تا هەموو بزانن مەبەست لەو زانستییە چییەو رێزو پاداشتی ئەو کەسەش -کە وەری دەگرێت و سەرڕاستانە پێوەی پابەند دەبێت- لای خوای گەورە چەند زۆرە.. ئێستاش پێش ئەوەی بچینە سەر باسی حوکمی شەرعی وەرگرتنی زانستی شەرعی، پێشەکییەکی ئوسوڵی دەهێنینەوە کە پێناسەی چەند زاراوەیەکی تێدا روونەدەکەینەوە (ان شاءالله):

پێشەکییەکی ئوسوڵی:

یەکەم: حوکمی شەرعی: فەرمایشتی خوایە بۆ موکەللەفان (ئەو کەسانەی تەکلیفی شەرعیان دەکەوێتە سەر) بەوەی کە: (داوایان لێ دەکرێت) یان (سەرپشکن لێی) یان (رووبەڕووبوونەوە)یە.

-موکەللەف: موسوڵمانی باڵغ و ژیرە.. بەڵام جاری وا هەیە فەرمایشتەکەی خوای گەورە پەیوەندی بە غەیری موکەللەفەوە هەیە، وەکو ئەو مافانەی دەکەونە سەر موکەللەف دەربارەی پارەو سامانی منداڵ و شێت، بەڵام فەرمایشتەکە -هەر چەندە دەربارەی پارەو سامانی ئەوانەیە- بەڵام بە موکەللەفە سەرپەرشتیارەکانی ئەوان سپێررراوە..

- داوایان لێدەکرێت بیکەن: داواکردن دوو جۆرە:

* یەکیان داواکردنی ئەنجامدانێتی (پێویستە یان باشترە بیکەن (واجیبە یان مەندووبە).

* دووەمیان: داواکراوە خۆی لێبگرنەوەو نەیکەن. (وەکو حەرام و مەکروھ).

- سەرپشکن لێی: واتە ئەنجامدان و ئەنجامنەدانی یەکسانە.

- روونکردنەوە: پێناسەی شەرع بۆ ئەو شتە، یان نیشانەی شەرعە، بۆ ناسینەوەی شتێکی داناوە.

<u>دووەم: بەشەکانی حوکمی شەرعی</u>: بە گوێرەی پێناسەکەی سەرەوە حوکمی شەرعی دەبێت بە دوو بەشەوە:

<u>١- حوکمی تەکلیفی</u>: ئەو فەرمانەیە کە داوادەکات: ئەنجامبدرێت، یان نەکرێت، یان موکەلەف سەرپشک دەکات لە کردن و لە نەکردنی.

ئەمیش پێنج بەشە: فەرز، مەندووب، حەرام، مەکروھ، شیاو.

<u>٢- حوکمی پێوەندی</u>: بریتییە لە: دیاریکردنی شتێك تا ببێتە نیشانەی هەبوونی شتێکی تر. وەکو هۆکار و مەرج و بەربەست.. وەکو ئەوەی شتێك دەبێتە هۆی، یان مەرجی، یان بەربەستی هەبوونی شتێکی تر..

<u>سێیەم: فەرز</u>: ئەوەیە: کە شەرع (خوای گەورە یان پێغەمبەری نازدار (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) فەرمانی حەتمێتی ئەنجامدانیان کردووە، بە شێوەیەك کە ئەگەر موکەلەف نەیکرد سەرزەنشت بکرێ، یان لەسەری سزابدرێ، ئەگەر کردیشی مەدح دەکرێت و لەسەری پاداشت دەدرێتەوە.

چوارەم: دابەشبوونی فەرز بە پێی ئەنجامدانی: ئەمیش دوو بەشە:

١- فەرزی عەین: ئەوەیە کە شەرع داوای لە یەك یەکی موکەللەفەکان کردووە کە بیکەن، هیچ موکەللەفێك بۆی نییە لە جیاتی موکەللەفێکی تر بیکات، وەکو: نوێژو زەکات کە لەسەر یەکێك فەرز بووبێت، یان دوورکەوتنەوەی یەك یەکی موکەللەفەکان لە حەرام.

٢- فەرزی کیفایە: ئەوەی کە شەرع داوای لە کۆمەڵێك -نەك یەك- لە موکەللەفان کردووە ئەنجامی بدەن، بە شێوەیەك کە ئەگەر ئەو کۆمەڵە ئەو فەرزەیان ئەنجامدا، فەرزەکە لەسەر ئەوانی تر نامێنێت، کەسیان گوناحبار نابن و گلەیی و گازاندەیان نایاتە سەر.

چاکەو پاداشتی ئەنجامدانەکەش بۆ ئەوانە دەنوسرێت کە ئەنجامیان داوە،بەڵام ئەگەر کۆمەڵێك رەنجیان بە ئەنجامدانی فەرزەکە خستەکار، بەڵام پێیان ئەنجامنەدراو موکەللەفانی تریش نەهاتنە یارمەتییان، ئەو کاتە هەر هەموویان گوناحبار دەبن، چونکە ئەنجامدانی ئەو فەرزەیان ئیهمالکردووە. وەکو فەرمان بەچاکەو بەرهەڵستیکردن لەخراپەو نوێژی جەنازەو.. هتد.

پێنجەم: جیاوازیەکانی نێوان فەرزی عەین و فەرزی کیفایە:

١- لە هەردووکیاندا: فەرمانی داواکردنەکە لە سەرەتاوە بۆ هەموانە، پاشان لەوەدا جیادەبنەوە، کە ئەگەر فەرزی کیفایەبوو، کۆمەڵێك موکەللەف ئەنجامیاندا، فەرزێتی ئەنجامدان لەسەر ئەوانی تر دەکەوێت، بەڵام فەرزی عەین بە ئەنجامدانی کۆمەڵێك موکەللەف لەسەر ئەوانی تر ناکەوێت..

٢-ئەوی جێ سەرنجی ئەنجامدانە لە هەردوو فەرزەکەدا: لە فەرزی عەیندا

یەك یەکی موکەلـلەفەکان دەبنە جێ سەرنج، بەڵام لـە فـەرزی کیفایـەدا خـودی کارەکە دەبێتە جێسەرنج. واتە شەرع سەرنجدەداتە ئەنجامدانی کارەکە، چونکە ئەمیان مەبەستە، نەك ئەنجامدەرەکانی، گرنگ ئەنجامدانەکەیە..

٣-هەندێ شەرعناسی وەکـو ئیمامـی حەرەمـەین فـەرموویانە: ئەنجامـدەرانی فەرزی کیفایە گرنگترو لە پێشترن وەك لە ئەنجامدەرانی فەرزی عەین، چونکە:

أ- ئەو کۆمەڵـە موکەلـلەفە فـەرزێکی دینەکـەیان لـە جیـاتی هـەر هـەموو موسوڵمانان هێناوەتە دی.

ب- ئەو کۆمەڵە نەیهێشتووە هەر هەموو ئوممەتەکە گوناحبار ببن.

بەڵام هەندێکی تر لە زانایان ئەو بۆچوونـەیان رەت کردۆتـەوەو فەرموویانـە، ئەنجامـدانی فـەرزی عـەین لـە پێشـترو گـرنگترە چونکـە لەسـەر یەك یەکـی موکەلـلەفان فەرزە..[1]

(١) بڕوانـە (التمهيد/الإسـنوی) چـاپی مؤسسـة الرسـالة/١٤٠١ك (لا٧٥)، (المجموع/النـووی ب١لا٢٧)، و (جمع الجوامع/ابن السبکی ب١لا١٨٣)، (الفروق/القرافی ب٣لا٢٠٣).

دوای ئەم پێشەکییە ئوسوڵیە دەڵێین:

وەرگرتنی زانستی شەرعی فەرزە، ئەم فەرزەش بابەتی وای تێدایە فەرزی عەینەو هی واشی تێدایە فەرزی کیفایەیە..ئەم کۆبەندەش -کە سێ بەندە- بۆ روون کردنەوەی (حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی)ێتی، بەندەکانیشی ئەمانەن:

١- حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی.

٢- ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی عەینن.

٣- ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی کیفایەن.

ئیتر با بە پشتیوانی خوای گەورە بکەوینە باسی بەندی یەکەم:

بەندی یەکەم

حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی

یەکەم: زانایان لەسەر ئەوە ڕێکن، کە وەرگرتنی زانستی شەرعی فەرزە.

بەڵگەی فەرزێتییەکەی:

١- لە قورئانەدا: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ ﴾ النحل [٤٣]

واتە: ئەگەر نەتاندەزانی، پرسیار لە قورئانزانان بکەن..

٢- لە سوننەتەپشدا: پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) رواه ابن ماجه.[1]

واتە: وەرگرتنی زانستی لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

٣- کۆڕا (ئیجماع) ی زانایان.

---

(١) ئیبنوماجە (٢٢٤)، بەیهیقی (١٦٦٥)، طەبەرانی لە: (الأوسط/٩)، ئیبنوعەبدولبەر لە: (جامع العلم وفضله ٧/١) هەندێک لە تۆژەرەوەکان بە زەعیفیان داناوە بەڵام زۆرینەیان وەکو: . پێشەوایان موززی و زەرکەشی و سیوطی و سەخاوی و مینـاوی و زەرقـانی بە سـەحیحیان داناوە، هەروەها شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحيح ابن ماجه)دا.

لەم بەندەو لە بەندەکانی تری ئەم کۆبەندەدا (إِنْ شَاءَ اللَّه) بەڵگەی زیاتر دەهێنرێتەوەو ڕاڤە دەکرێن..

دووەم: زانایان لەسەر ئەوە ڕێکن کە فەرزێتی زانستی شەرعی دوو بەشە:

یەکەمیان: ئەو زانستیانەی فەرزی عەینن: کە پێویستە لەسەر هەموو موکەللەفێك (موسوڵمانی باڵغ و ژیر) فێری ببێت، ئەویش ئەو زانینەیە کە موکەللەف بێ فێربوون و زانینیان ناتوانێت ئەو فەرزە شەرعیانە ئەنجام بدات کە لەسەر شانێتی.

ئەم فەرزی عەینەش دوو جۆرە:

١- ئەوەی کە دەبێت موسوڵمان هەر لە سەرەتایەوە فێری ببێت، چونکە زۆر بۆی دووبارە دەبێتەوە. ئەمیش دوو بەشی تر:

أ- بەشی تایبەتی: پێی دەڵێین: (ئەو زانستیە تایبەتیەی فەرزی عەینە): ئەوەیە کە لەسەر هەموو موکەللەفەکان فەرزە -بێ جیاوازی - فێری بین و بیزانن. وەکو باسە گشتیەکانی باوەڕ و پاکژیی و دەستنوێژو نوێژو ڕۆژوو و حەڵاڵ و حەرام.

ب- بەشی گشتی: پێی دەڵێین: (ئەو زانستیە گشتیەی فەرزی عەینە) ئەوەیە کە فەرزە لەسەر هەندێك لە موکەللەفان فێری بین و بیزانن.

ئەمە لەسەر ئەوانی تر فەرز نییە، یان لەبەر ئەوەیە کە تەنها لە توانای ئەو کەسانەدا هەیەو بەس، وەکو زەکات و حەج، یان لەبەر ئەوەیە: کە دەستیان بەو کارە کردووە، وەکو: ژن مارەکردن و بازرگانیو یان لەبەر ئەوەی کارێکەو هەر بۆ ئەوان دیاریکراوە، وەك: قازێتیی و ئەمیرێتی جیهاد.. چونکە هەر کەس کارێکی بە ئەرك درا بەسەردا و یان دەستی دایە کارێکی جائیزی وەك مارە کردن و

بازرگانی. فێربوونی ئەو بڕە زانستییە شەرعیەی ئەو کارەی پێدەبرێت بەڕێوە (نەك زانینی باسەکانی تر) فەرز دەبێت لەسەری.

٢- ئەوەی کە مەرج نییە موسوڵمان هەر لە سەرەتایەوە فێری ببێت، وەکو حوکمی ئەو شتانەی ڕووەدەن و دادەهێنرێن.

حوکمی شەرعی ئەمانە هەر ئەو کاتەی ڕووەدەن، یان وا حسێب دەکرێت، کە نزیکەو لەوانەیە ڕووبدەن، دەربارەیان دەپرسرێت، ئەمانە پێیان دەوترێت: (نەوازل).

<u>دووەمیان: ئەو زانستیە شەرعیانەی فەرزی کیفایەن:</u> ئەوەیە کە پێویستە بەسەرجەمی ئوممەتی ئیسلام فێری ببن و بیزانن، ئەگەر کۆمەڵە موکەللەفێکی ئەهلی ئیسلام فێر بوون و فەرزەکانیان پێ ئەنجامدا، ئیدی فەرزێتی فێربوون و زانینی لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان دەکەوێت.

هەر یەکێکیش لەو کۆمەڵە موکەللەفەی فەرزەکەیان ئەنجامداوە، رێزو پاداشت و پلەی خۆیان لای خوای گەورە هەیەو گوناحی ئەنجام نەدانیشی لەسەر یەك یەکی ئەهلی ئیسلام نامێنێت، بەڵام ئەگەر ئەو فەرزە بەو کۆمەڵە موکەللەفە نەهاتەدیی و موسوڵمانان لێیگەڕان و وازیانلێهێنا، حەتمەن هەر هەموویان، یەك یەك لای خوای گەورە گوناحبار دەبن..

ئەم فێربوون و زانینە هەموو ئەو زانستیە شەرعیانە دەگرێتەوە کە موسوڵمانان بۆ ڕاگرتن و پیادەکردنی دینەکەیان پێویستیان پێیەتی.

وەکو لەبەرکردنی هەموو قورئان، پاراستن و لەبەرکردن و زانینی حەدیس و زانستی فەرموودەوانی و ناسینی ئەو کەسانەی گێڕاویانەتەوە، هەروەها زانین و شارەزا بوونی ئەحکامی شەرع و ئوسوڵی فیقهو زانینی کۆڕا (ئیجماع) و

راجـوێیی (ئیختـیلاف)ی نـاو زانایـان و شەرعناسـان، هـەروەها زانـین و شارەزابوونی زمانی عەرەبی و وشەو رێزمان و صەرف..

ئێمـە لێـرەدا ڕاو بۆچـوونی زانایـان دەهێنینـەوە، کـە چـۆن لەسـەر ئـەم دابەشکردنەی زانستی ڕێکن، ئینجا لە بەندەکانی داهاتوو دا باس لە سوودەکانی ئەم دابەش کردنەیان دەکەین، إِنْ شَاءَ اللَّه..

١- ڕای ئیمامی شافیعی ڕەحمەتی (کە ٢٠٤ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الرسالة)ـەکەیدا:

(ئیمامی شافیعی فەرموویەتی: کابرایەك لێی پرسیم: زانستی چییە؟!

خەڵکی دەبێت فێری چی بن وچی بزانن؟!

پێم وت: زانستی دوو زانستییە، زانستیەکیان گشتییە، کـە ئـەوی بـاڵغ و ژیرەو هۆشی بەسەر خۆیدا دەشکێت، نابێت نەیزانێت.

وتی: وەکو چی؟!

وتم: وەکو پێـنج نـوێژە فەرزەکـە، وەکـو ئەوەی کـە خـوای گـەورە ڕۆژووی مانگی ڕەمەزانی لەسەر موسوڵمانان فەرز کردووە، وەکو حـەجی مـاڵی خـوا بـۆ ئەو کەسەی لە توانایدا هەیە، وەکو زەکاتی پارەو سامان، یـان وەکـو ئەوەی کـە هەموو موسوڵمانێك، دەبێت ئەوە فێـر بێـت و بزانێـت کـە زینـاو قـەتڵ و دزی و شەڕاب خواردنەوەو شتی وا حەرامە، هەموو ئەمانە بـە موسـوڵمانان ڕاگـەێنراوە کە دەبێت بیزانن و کاری پێ بکـەن، ئـەوی فـەرمانی کردنیـان پـێ دراوە پێـی، دەبێت ئەنجامی بـدەن، ئـەوی پێیـان ڕاگـەێنراوە بیـدەن، دەبێـت بیـدەن، ئـەوی بەرهەڵستیان لێ کراوەو حەرامە نابێت توخنی کەون..

ئەم پۆلە باسە هەموویان بە دەقی ڕوون و ئاشکرا لە قورئاندا هـەن، زانینیـان

وەکـو بەڵگـە نەویسـتێکی دینەکـە لای موسـوڵمانان بـە گشـتی زانـراوە، عەوامەکانیشیان لە یەکتریەوە فێری دەبنەوەو دەیگەێننەوە بـە عـەوامی تریـان، موسوڵمانان بە گشتی هەموویان لە زاری پێغەمبەرەوە (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) بەردەوام گێڕاویانەتەوە، کـەس نکـوڵی لێنـەکردوون و موناقەشەشـیان لەسـەر فەرزێتیەکەیان نەکردووە.

ئەم زانستیە گشتییە هەڵەو لێکدانەوەی نامۆو راجوێیی هەڵناگرێت.

وتی: ئەدی زانستی دووەمیان؟!

پێم وت: دووەمیان ئەوەیە: کە دەشێت کۆمەڵێك لـە موسـوڵمانان لـە جیـاتی ئەوانی تریان ئەنجامی بدەن، ئەو کۆمەڵـە موسـوڵمانە ئەگـەر توانـای تـەواویان هەبوو، بۆیان هەیەو دەبێت ئەحکامە شەرعیەکانی ئەو زانستیە بە تـەواوی فێـر ببن و بیزانن و کاری پێ بکەن، بە تایبەتی لەوانەدا کە دەقی قورئان یان حەدیس لەسەر زۆرینەیان نییە، ئەگەر باسـێکیان بـە پێـی سـوننەتێك بـوو، فێربـوون و زانینی ئەویان دەبێتە ئەرکی سەرشانی زانایانی شارەزا نـەك ئـەرکی سەرشـانی هـەموو موسـوڵمانان (واتـە تایبـەت دەبێـت بـە زانایانـەوە) بـە تایبـەتی ئـەو ئەحکامانەی لێکدانەوەی زیاتریان دەوێت یان دەبنە قیاسی ئەحکامی تر..

وتی: کەوابوو فێربـوون و زانـین و کـار پێکردنـی ئەمیشـیان وەکـو ئـەوی پێشوتریان فەرزە، یان خەڵکی سەرپشك کراون لە وەرنەگرتنی، یەعنی وای لـێ هاتووە: ئەوی فێری دەبێت و دەیزانێت و کاری پێدەکات چاکەیەو بۆ خۆی زیـاد دەکات، ئـەوی فێریشـی نابێـت و نایزانێـت گوناحبـار نابێـت! یـان ئەمـە وەکـو جۆرێکی تری سێیەمە کە هەر وەکو هەواڵدانێکـە یـان وەکـو زانینـی قیاسـێکە لەسەر ئەحکامی تر؟!

پێم وت: ئەمیان بەشی سێیەمە.

وتی: دە ئەمیشیان باس کەو بەڵگەی لەسەر بهێنەرەوە تا بزانرێت لەسەر کێ

فەرز دەبێت و کێ و چۆن دەبێت پێوەی پابەند بێت و لەسەر کێش فەرز نابێت..

پێم وت: شارەزایی لەم پلەیاندا ئاستێك نییە عەوام بیگاتێ، نەشبۆتە ئەرکی سەرشانی هەموو ئەو زانایانەی گەیشتوونێ! ئەم زانا تایبەتیانەش کە گەیشتوونەتێ، بۆیان نییە هەموویان وازی لێ بهێنن و کاری پێ نەکەن، ئەگەر هەندێك لەمان کاری بەو زانستیە زۆر تایبەتییە کرد، گلەیی و گازاندەو گوناح لەسەر زاناکانی تری ئاستی خۆیان لادەدەن (إِنْ شَاءَ اللَّه)، فەزڵ و چاکەو پاداشتەکەش هەر بۆ ئەو کەسانە دەنوسرێت کە کاریان بە زانستییە تایبەتییەکە کرد نەك بۆ ئەوانی تر..

وتی: دە من وا دەزانم ئەمە هەر وەکو هەواڵە، یان هەر شتێکی وایە، بۆ ئەوەی بکرێتە پێوەرو قیاسی لەسەر بکرێت!

پێم وت: باشە، خوای گەورە هەم لە قورئانەکەیدا و هەم لەسەر زمانی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جیهادی فەرز کردووە، ئینجا داوای نەفیریشی کردووە: ﴿۞ إِنَّ ٱللَّهَ ٱشْتَرَىٰ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلْجَنَّةَ ۚ يُقَٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ وَٱلْقُرْءَانِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِ ۚ فَٱسْتَبْشِرُوا۟ بِبَيْعِكُمُ ٱلَّذِى بَايَعْتُم بِهِۦ ۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿١١١﴾﴾ التوبة: ١١١.

واتە: خوای گەورە گیان و ماڵ وسامانی لە موسوڵمانان کڕیووەتەوە بەوەی کە بەهەشتیان لە بەرامبەریدا دەداتێ، ئەمان لە پێناوی خوادا دەجەنگن، دەکوژن و دەشکوژرێن، ئەمەش بەڵێنێکەو خوای گەورە داوێتی، لە تەورات و ئینجیل و قورئاندا روونی کردۆتەوەو جەختی لەسەر کردووە، جا کێش هەیە لە خوای گەورە بە وەفا و ئەمەکتر بێت بەرامبەر وادەو بەڵێنی خۆی؟! دەی سا دڵخۆش بن و مژدەی سەرفرازیتان لێ بێت، مادام ئەو بەیعەتەتان بە خوا داوەو پێوەی پابەند

دەبن، ئەوەش سەودای بەسوودو سەرکەوتنی مەزنیی ئێکجاریيە..

هـــەروەها: ﴿وَقَٰتِلُواْ ٱلۡمُشۡرِكِينَ كَآفَّةٗ كَمَا يُقَٰتِلُونَكُمۡ كَآفَّةٗۚ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلۡمُتَّقِينَ ٣٦﴾ التوبة: ٣٦

واتە: لەگەڵ هەر هەموو ئەو موشریکانەدا جەنگ بەرپا بکەن مادام ئەوان دژی هەر هەموتان بەرپای دەکەن، بشزانن کە خوای گەورە لەگەڵ خواناس و پاریزکارانداية.. تا ئەوەی ئیمامی شافیعی گەیشتە: ﴿ٱنفِرُواْ خِفَافٗا وَثِقَالٗا وَجَٰهِدُواْ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ٤١﴾ التوبة: ٤١.

واتە: ئەی موسوڵمانینە! هەر کاتێك پێشەواتان داوای غەزای لێ کردن، وردو درشت، ژن و پیاو، دەوڵەمەندو هەژارتان نەفیر رێك خەن و بە سامان و گیانتانەوە لە پێناوی خوادا بچنە جیهاد، گەر پەی پێ ببەن و بزانن ئەوەتان بۆ باشترە..

مانایەکی گشتی زاهیری ئایەتەکان ئەوەیە کە هەموو جۆرێکی جیهاد (بە نەفیری گشتیشەوە) لەسەر هەر هەموو موسوڵمانانی بە توانا فەرز دەبێت، کەسیان لێ نابوێرێت، زاهیری ئایەتەکان ڕێ بە کەس نادەن دوا بکەوێت و جیهادەکە نەکات، بۆیە حوکمە زاهیریيان وەکو حوکمی فەرز بوونی نوێژو حەج و زەکات وایە لەسەر یەك یەکی موسوڵمانانی بە توانا، کە کەس ناتوانێت لە جیاتی یەکێکی تر بیکات، چونکە فەرزانێکن لەسەر یەك یەکی موسوڵمانانن و پێیوستە هەر یەکەیان بۆ خۆی بیکات.

مانایەکی تری زاهیری ئایەتەکان، فەرزی کیفایە دەگرنەوە، ئەوە دەگرنەوە کە ئەو غەزا کردنە وەکو نوێژەکە فەرز نییە، بەڵکو هەر ئەوەندە لەسەر موسوڵمانان فەرزە کە کۆمەڵێکیان ئەو غەزایە بە جەنگ کردن دژی ئەو موشریکانە بکەن و

پلەو پاداشتەکەی بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن، لە هەمان کاتیشدا گلەیی و گازاندەو گوناحی جیهاد نەکردنەکەش لەسەر ئەوانی تر لابدەن..

چونکە خوای گەورە موسوڵمانانی بەرامبەر ئەو غەزاو جیهاد کردنە کردۆتە دوو بەش، بەڵام فەرموویەتی کە لە پاداشتیاندا وەکو یەک نین هەر چەندە زاهیری ئایەتەکەش ئەوەیە کە جیهادەکەی لەسەر هەردوو دەستە موسوڵمانەکە فەرز کردووە: ﴿لَّا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ النساء: ٩٥

واتە: ئەو موسوڵمانە دانیشتوانەی کە پەک کەوتەو نەخۆش و نوقسان نین، لەگەڵ موجاهیدەکانی ڕێگای خوای گەورەدا یەکسان نین، ئەمان بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، خوای گەورە بە پلەو پایە فەزڵی ئەو موجاهیدانەی کە بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان جیهادیان کردووە، دەدات بەسەر ئەوانەدا کە دانیشتوون، بەڵێنی چاکەی بە هەردووڵاشیان داوە، بەڵام فەزڵ و ڕێزی موجاهیدەکانی بە چاکەو پاداشتێکی زۆر گەورەو مەزن بەسەر دانیشتووەکاندا داوە..

وتی: ئەدی کوا بەڵگەی ئەوە کە ئەگەر کۆمەڵێك کەس ئەو فەرزەیان ئەنجام دا، گوناحی نەکردنی لەسەر هەموان دەکەوێت؟!

پێم وت: هەر ئەم ئایەتە خۆی بەڵگەیە.

وتی: کوا، چۆن؟!

وتم: خوای گەورە هەر لەو ئایەتەدا دەفەرموێ: (وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ) بەڵێنی چاکەی بە هەر دووڵاشیان داوە، کەوابوو ئەو کەسانەی (لە ئیماندارانن) کە جیهادەکەیان نەکردووە، هەر بەڵێنی پاداشت دانەوەی پێداون، بەڵام

فەرموویەتی: کە فەزڵی موجاهیدەکان و پلەو پاداشتیان لەمان زیاترە، خۆ ئەگەر بە بەشدار نەبوونی جیهادەکە گوناحبار ببوونایە، و خوا لێیان خۆش نەبوایە، شایانی سزای خوا دەبوون و خوای گەورە هەڕەشەی سزادانی دەدانێ، نەك بەڵێنی پاداشت دانەوە..

وتی: بۆ ئەم لێکدانەوەیە، بەڵگەی تر هەیە؟!

وتم: بەڵێ، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿۞وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢.

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بە جارێك بۆ جیهاد بچوونایە، دەبێ لە هەر کۆمەڵێك چەند کەسێك دەستەیەك پێك بهێنن، تا خۆ تەرخان کەن بۆ شارەزایی لە دینەکە، تا هەر وەختێك گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکانی خۆیان، لە شەرع ئاگاداریان کەنەوە، تا ئیحتیاتی خۆیان بخەن و ئاگادار بن خوای گەورە لە خۆیان تووڕە نەکەن..

ئاشکرایە کە کاتێك پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەچووە غەزایەك کۆمەڵێك موسوڵمانی لە خزمەتتدا دەبوون و کۆمەڵێکی تریشیان دەمانەوەو نەدەچوون، یەکێکی وەکو: (عەلی کوڕی ئەبو تالیب) لە غەزای(تەبوك)دا لە مەدینە مایەوەو بەشداری غەزاکەی نەکرد..

لەم ئایەتەشدا خوای گەورە باسی ئەوە دەفەرموێ کە دەستەیەك موسوڵمان هەن لەبەر خوێندنی شەرعی بەشداری جیهاد ناکەن: (فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ).

واتە: دەبێ لە هەر کۆمەڵێك چەند کەسێك دەستەیەك پێك بهێنن تا خۆ تەرخان کەن بۆ شارەزایی لە دینەکە..

کەوابوو: بانگەوازی نەفیرە گشتیەکە هەندێك کەس دەگرێتەوەو هەندێکی تر ناگرێتەوە، هەر وەکو شەرع خوێندن و شارەزایی بووونیش لە دینەکەدا هەندێك لە موسوڵمانان دەگرێتەوەو هەندێکی تریان ناگرێتەوە..

هەروەها ئەو فەرزانەی تر کە نابێت موسوڵمان خۆی بە نەزانی بەرامبەریان بهێڵێتەوە.. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

بەم شێوەیە، هەر فەرزێك کیفایە بوو، دەشێت کۆمەڵێك لە موسوڵمان ئەنجامی بدەن و گوناحەکەی لەسەر موسوڵمانانی تر بخەن.. بەڵام ئەگەر هەموویان کەمتەرخەمییان تێدا کرد، یان ئەوەندە کەسە بۆی نەچوونە مەیدانی ئەنجام دانیەوە کە پێیان هەڵسوڕێت، دەترسم یەك موسوڵمانی بە توانا لە گوناحباری دەرنەچێت!

وتی: غەیری جیهاد چی تر وایە؟!

وتم: نوێژی جەنازەو دفن کردنی مردوو، واز لێهێنانی جائیز نییە، لەسەر هەموو ئەوانەش فەرز نییە کە ئامادەی جەنازەکە بوون، ئەوانەی لە شوێنی جەنازەو گۆڕەکەی نین بە ئامادە نەبوونیان گوناحبار نابن، مادام کەسانێکی تر نوێژەکەیان لەسەر کردووەو دفنیان کردووە..

وەڵامدانەوەی سڵاویش هەر وایە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا۟ بِأَحْسَنَ مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾﴾ النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سڵاوێکتان لێکرا، بە لەو باشتر وەڵامی بدەنەوە، یان هەر وەکو خۆی بیدەنەوە، خوای گەورە لە هەموو شتێك دەپرسێتەوە..

پێغەمبەریش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (يُسَلِّمُ القَائِمُ عَلَى الْقَاعِدُ)

واتە: ئەوی بە پێوەیە سڵاو لەو کەسە دەکات، کە دانیشتووە.

(إِذَا رَدَّ السَّلَامَ بَعْضُ الْقَوْمِ أَجْزَأَ عَنِ الْجَمِيعِ).[1]

واتە: ئەگەر لە کۆمەڵە کەسێکدا یەکێکیان سڵاوی کرد، لە جیاتی سڵاوی هەموویان دەکەوێت.

مەبەست لەمە: وەڵامدانەوەیە، کەوابوو وەڵامی چەند کەسێك لە جیاتی وەڵامدانەوەی هەموویانە، ئەمەش فەرزی کیفایەیە، کە وەڵامدانەوەکەی پێ هاتۆتە دی..

موسوڵمانان لەوەتای هەن لەسەر ئەم باس و وەسفەن کە باسم کرد، هەر لەو زەمانەوە کە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ خەڵکی هاتووە، تا ئەم زەمانەی ئێمە: کەمینەی موسوڵمانان شەرع دەخوێنێت و شارەزایی لە دینەکەدا پەیدا دەکات.

کۆمەڵێك موسوڵمان نوێژ لەسەر جەنازە دەکەن و کۆمەڵێکیش شوێن جەنازە دەکەون و دفنی دەکەن، کۆمەڵێکیشیانن کە جیهاد دەکەن، خەڵکانێکی زۆریشیان بەشدار نابن، کۆمەڵێکیشن کە سڵاو دەکەن و سڵاو دەستێننەوە، هەموو لایەکیشیان فەزڵ و ڕێزی ئەو کەسانەیان لەبەرچاوە کە فەرزە کیفایەکان جێبەجێ دەکات.

وەکو فەزڵی شەرعناسان و موجاهیدان و نوێژخوێنانی جەنازەو سڵاو سێنەرەوانان، ئەوەش دەزانن کە ئەو کەسانەی بەشداری بە جێهێنانی ئەم فەرزانە ناکات، مادام ئەوانەی جێبەجێیان دەکەن بەسن و کارەکەیان پێ هەڵدەسوڕێت، گوناح بار نابن..) باسەکەی ئیمامی شافیعی (ڕەحمەتی خوای

(١) ئیمامی مالیک:الموطأ (١٧٨٨).

گەورەی لێبێت) دەربارەی دابەشکردنی زانستی شەرعی لێرەدا کۆتایی پێهات، کە لە کتێبی (الرسالة) ی خۆیەوە بە تۆژینەوەی (ئەحمەد شاکر) لە (لا ٣٥٧-٣٦٩) تەواو بوو..

بینیمان کە ئیمامی شافیعی رەحمەتی زانستی شەرعی لە ڕووی فەرزێتیی وەرگرتنیەوە کرد بە دوو بەشەوە:

- <u>فەرزی عەین</u>: ئەوەی کە ئیمامی شافیعی دەربارەی فەرمووی: (زانستیەکیان گشتییە، کە ئەوی باڵغ و ژیرەو هۆشی بەسەر خۆیدا دەشکێت، نابێت نەیزانێت) مەبەستیشی لە باڵغ و ژیر، موکەللەفە..

- <u>فەرزی کیفایە</u>: ئەویشیانی وا وەسفکردووە: (شارەزایی لەم پلەیاندا ئاستێك نییە عەوام بیگاتێ، نەشبۆتە ئەرکی سەرشانی هەموو ئەو زانایانەی گەیشتوونێ! ئەم زانا تایبەتیانەش کە گەیشتوونەتێ، بۆیان نییە هەموویان وازی لێ بهێنن و کاری پێنەکەن، ئەگەر هەندێك لەمان کاری بەو زانستیە زۆر تایبەتییە کرد، گلەیی و گازاندەو گوناح لەسەر زاناکانی تری ئاستی خۆیان لادەدەن (إِنْ شَاءَ اللَّه)، فەزڵ و چاکەو پاداشتیش هەر بۆ ئەوانە دەنوسرێت کە کاریان بە زانستییە تایبەتییەکە کرد نەك بۆ ئەوانی تر..)[1].

با ڕاوبۆچوونی زانای تریش -بە گوێرەی ڕیزبەندی ساڵی مردنیان- بهێنینەوە:

<u>٢- ڕاوبۆچوونی ئەبو محمد ئیبنوحەزمی ئەندەلوسی (رەحمەتی خوای لێبێت) (٤٥٦ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (الإحکام)ەکەیدا</u> دەفەرموێ:

(بەندی سی و یەکەم: دەربارەی سیفەتی لە دین شارەزایی بوون و ئەوەی کە پێویستە هەموو کەسێك لە دینەکەی بیزانێت)

---

(١) کتێبی: الرسالة ی ئیمامی شافیعی رحمەالله تۆژینەوەی ئەحمەد شاکیر (ل ٣٥٧_٣٦٩)

(ئەبومحمد دەڵێ: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿۞ وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بە جارێک بۆ جیهاد بچوونایە، هەر دەبوو لە هەر کۆمەڵێک دەستەیەک پێک بهێنن، تا بۆ شارەزایی لە دینەکە خۆتەرخانکەن، تا هەر وەختێک گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکانی خۆیان، لە شەرع ئاگاداریانکەنەوە..

خوای گەورە لەم ئایەتەدا لایەنەکانی ئەو شارەزایی بوونەی دینی کردووە بە دوو بەش:

یەکەمیان: ئەوەی تایبەتە بە خودی موسوڵمان خۆیەوە، ئەوەش لە فەرمایشتەکەیدا دیارە: (وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ)، تا هەر وەختێک گەڕانەوە ناو قەوم تیرەو هۆزەکانی خۆیان، لە شەرع ئاگاداریان بکەنەوە.

ئەمەش یەعنی: ڕوون کردنەوەو فێرکردنی ئەحکامی دینەکە بۆ ئەو کەسانەی ئەوەندە نازانن، کە پەیوەندی بە پابەندی خۆیانەوە هەیە.

دووەمیان: فێربوون و شارەزایی ئەو کەسەی کە لەبەر خاتری خوای گەورە فێر بووەو بۆتە ڕوون کەرەوەو بانگهێشتی تیرەو قەومی خۆی بۆ فێربوون و پابەند بوون بە ئەحکامی دینەکەوە، ئەمەش وا لە ریزی ئەو کەسانەدا کە خوای گەورە دەربارەیان فەرموویەتی: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل: ٤٣ .

واتە: ئەگەر نەزان بوون لە ئەهلی قورئانەکە بپرسن.

بەمەش ئەوەی لەسەر هەموو کەسێک فەرز کردووە کە دەبێت بۆ خواپەرستی و دینداریەکەی خۆی فێر ببێت، دەبێ ڕەنجی خۆی بخاتە کار تا شارەزای ئەو

زانستییە دەبێت کە یارمەتیدەری دەبێت لە خواپەرستیە کەیدا.. پێشتر ڕوونمان کردەوە کە ئیجتیهاد بریتییە لە: (الافتعال من الجهد).

واتە: زۆر لە خۆکردن بە ڕەنجدان ، بۆ دینەکەش بریتییە لە خەرج کردنی ڕەنجێکی زۆر لە ڕێگای فێربوونی ئەوەندە لە قورئان و حەدیسی سەحیحدا کە یارمەتیدەری دەبێت بۆ خواپەرستی تەواو..کەمترین پلەی ئەوەش، کابرای عەوام و ئەو نەو موسوڵمانەیە کە لە وڵاتی کافرانەوە هێنراوە، یان ئەو ژن و پیاوانەی تازە موسوڵمان بوون، ئەوەمان پێشتر لە (باب إبطال التقليد)ی کتێبەکەماندا باس کرد کە ئەمانە چۆن داوای زانستی شەرعی دەکەن و لە سەرەتاوە چۆن و فێری چی دەکرێن؟

لێرەدا پێویست بە دووبارە باسکردنەوەی نییە، بەڵام پێویستە هەندێ شت هەر باس بکەینەوە:

ئەو زانستیە گشتییەی فەرزی عەینە(ئەوەیە کە هەموو موسوڵمانێکی باڵغ و ژیر، نێرینە بێتو یان مێینە، سەربەست بێت، یان کۆیلە دەگرێتەوە، وەك ئەو باسانەی، کە ڕاجوێییان لە ناو موسوڵمانانداە لەسەری نییە وەکو: پاکژیی و نوێژو ڕۆژووی فەرز.

١- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە:

ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە لەسەر هەموو موسوڵمانێکی (ژیر و باڵغ، نێرینە و مێینە، سەربەست و کۆیلە فەرزە) زانینی فەرزێتی و پابەندبوونە بە: پاکژییی، نوێژ، ڕۆژوو.. موسوڵمانان لەمەدا ڕاجوێ نین.. پاکژییی و نوێژەکە، لەشساغ و نەخۆش دەگرێتەوە، فەرزە لەسەر هەموو ئەو موسوڵمانە (وەسفکراوانەی سەرێ)، کە فەرزەکانی نوێژ و ڕۆژوو بزانن، چین و چۆن دەکرێن، هەروەها فەرزە لەسەریان بزانن چیان بۆ حەڵاڵە و چیان لێ حەرامە، لە

خۆراك و خواردنەوە و پۆشاك و جنس و خوێن و گوفتارو كردار،لە كەس قبوڵ ناكرێت نەزانێت، نێر و مێ، سەربەست و كۆیلە و كەنیزەكی موسوڵمانان دەبێت بیزانن، دەبێ ئەگەر لە موسوڵمانێتیدا باڵغبووبوون، شارەزای ئەحكامی ئەو فەرزانە ببن.

ئەگەر بە گەورەیش موسوڵمان بووبوون، هەر ئەوكاتە زانینی ئەو فەرزانەیان لەسەر فەرزدەبێت، بەرپرسێتی خەلیفەیە یان (جێگر و نوێنەرەكانی)شێتی ئەوەیە كە پیاوان ناچار بكەن ژنەكانیان فێربكەن، سەیدەكانیش كۆیلە و كەنیزەكەكان. یان خۆیان دەبێ فێریانكەن، یان رێی فێربوونیان بۆ ئاسانكەن، وەكو رێدانیان بۆ فێربوون لای خەڵكی تر، فەرزە لەسەر خەلیفەش كە خەڵكەكە والێبكات فێر ببن، فەرزیشە فێركاری تەواو بە ژمارەی پێویست دابین بكات.

٢- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە، بەڵام تایبەتە:

ئەمە تایبەتە بە خاوەن سامان و دارایی، ئەم كەسە -ژن بێت یان پیاو سەربەست بێت یا كۆیلە- فەرزە لەسەری ئەحكامی زەكات بزانێت.

ئەو كەسەی كە هەژارە یان سامانی ئەوەندە نییە زانینی فەرزێتی زەكاتی لەسەر نییە، هەروەها حەج، هەر كەسێك پارە و پاسپۆرت و ڤیزە و توانای هەبوو، ئەبێت ئەحكامی حەج بزانێت، زانینی ئەحكامەكانی حەجی لەسەر فەرزە، بەڵام ئەو كەسەی نە سامانی هەیە و نە تەندروستی تەواو، بێگومان حەج و عەمرەی لەسەر نییە.

هەروەها فەرزە لەسەر هەموو فەرماندەیەكی جیهاد، ئەحكامی جیهادو بەشكردنی غەنیمەت و فەی بزانێت.

حاكم و والی و داوەریش، فەرزە لەسەریان ئەحكامی داوەریی بزانن، بەڵام زانینی ئەمە لەسەر خەڵكانێكی تر فەرز نییە.

فەرزە لەسەر بازرگان و فرۆشیار، بزانن چی حەڵاڵە و چی حەرامە و زەكاتی

سامان چەندە و چۆن دەدرێت، هەروەها ئەحکامی کڕین و فرۆشتن،بەڵام ئەمە لەسەر کەسێك فەرز نییە، کە نە کڕیارە و نەفرۆشیار.

٣- ئەو زانستە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە:

دوای زانینی فەرزی عەین لەسەر تاك تاکی موسوڵمانان، دەبێ ئەو کەسانەی کۆمەڵگەیەکی ئیسلامیان پێکهێناوە لە لادێ، لە شار، لە شارۆچکە و دەوارنشینان بزانن، کە دەبێ کەسانێك لە خۆیان بنێرن بۆ وەرگرتنی هەموو ئەحکامی دینەکە: لە قورئانەوانیی و فەرموودەوانیی، بە تایبەتی فەرموودەکانی ئەحکام، کە دەبێ هەمووی شارەزا ببێت لە خوێندنەوە و مانا و زانینی کۆڕای زانایان و ڕاجوێییان لەسەری.

پاشان دوای زانینی قورئان و فەرموودەو ئەحکام و زانینی کۆڕا (ئیجماع) و ڕاجوێی زانایان، دەستەکات بە ڕوونکردنەوە و فێرکردنی خەڵکەکەو وەڵامی شەرعییان دەداتەوە، بە شێوەیەکی ئاسان کە لەسەر فێرخوازەکەی قورس نەکات..

ئاوا ئەگەر لە هەر کۆمەڵگەیەکی بچووکی موسوڵماندا کەسێك یان کەسانێك بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی دینەکە لێبڕان و بەسبوو بۆیان، فەرزێتی زانینی ئەحکامەکان لەسەر خەڵکەکە لادەچێت (مادام لە نێوانیاندا کەسێك یان کەسانێك هەن ئەحکامەکان دەزانن).

ئەوەش لەسەر ئەم شارەزایە فەرزە کە دەبێت بە بەڵگەی شەرعییەوە ئەحکامەکان بزانێت.

ئەگەر لە ناوچەکەی خۆیاندا کەسی شارەزای وای لێنەبوو ئەو ئەحکامە شەرعی و زانستیانەیان لێ وەربگرن، دەبێ بڕۆن بۆ ئەو شوێنەی زانای لێیە کە شارەزایی زانستە شەرعییەکانە و دەبێت سەفەر بکەن بۆ لایان، با لە وڵاتی چینیش بن!

چونکه خوای گەوره دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: با لە هەموو کۆمەڵێك دەستەیەك لێببڕێن بۆ وەرگرتنی زانستی شەرع، تا شارەزا ببن و هۆشداریی بدەنە قەومەکەی خۆیان کاتێک دەگەڕێنەوە ناویان، تا بەچاکی لە دینەکە تێبگەن و بتوانن کە گەڕانەوە ناو قەومەکانی خۆیان هۆشیاریبیان بدەنێ و ئاڕاستەیان بکەن..

دیارە (لێبڕان و گەڕانەوە) بەڵگەی گەڕانە بە دوای زانستی شەرعیدا، هەرکەسێك لە ناوچەکەی خۆیدا، زانای فێرکاری دەستکەوت دەچێتە مزگەوت یان ماڵی زاناکەو لای دەخوێنێت.

هەر وەکو کە یاوەرانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەبوون و زانستیەکەیان لێوەردەگرت..

فێربوونی قورئان بە زانستی تەجوید و لەبەرکردن و فێرکردنەوەی، هەر هەمان خواستی هەیە، فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك کە سورەتی فاتیحە و هەندێك لە قورئان -بە زانیاریەکانیەوە- بزانن با یەکێکیان بشزانێت، دەبێ یەکێکیان بە لانی کەم- هەموو قورئانی لەبەر بێت و بەخەڵکی بڵێتەوە و فێریان بکات، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی پێدەداو بە هێنانەدیی ئەو(فَلَوْلَا نَفَرَ)یە،کە فەرزەکە لەسەر شانی ئەوانی تر نامێنێت.[1]

سێ ناونیشانم بۆ ئەم بۆچون و باسەی(ئیبنوحەزم) داناوە، کەبریتین لە: (ئەو زانستیە گشتیەی فەرزی عەینە) و (ئەو زانستیە تایبەتەی فەرزی عەینە) و (ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە).

---

(١) ئیبنوحەزم: الإحكام في أصول الأحكام (١٢١/٥-١٢٣).

٣- بۆچونی خەطیبی بەغدادی (رەحمەتی خوای لێبێت) (کە ساڵی ٤٦٣ك کۆچی دوایی کردووە) کە لە کتێبی (الفقیه والمتفقه)دا دەربڕیوە:

خەطیبی بەغدادی (رەحمەتی خوای لێبێت) بەسەنەدی پەیوەستەوە لە سەیدنا (عەلی) و (ئەنەسی کوڕی مالیك)ەوە -خوا لێیان ڕازی بێت- گێڕاوێتییەوە: کە هەردووکیان لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕاویانەتەوە کە فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)[1] .

واتە: وەرگرتنی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

پاشان خەطیبی بەغدادی دەفەرموێ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە مەبەستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زانستی عەقیدەیە، یەکخواپەرستییە، ئەوەی کە لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزەو ناشێت نەیزانێت، چونکە بە گشتیی هەموو موسوڵمانێك دەگرێتەوە).

هەروەها وتراوە :کە وەرگرتنی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرز دەبێت، ئەگەر لەو ناوچەیەدا کەس بۆ فێربوونی لێنەبڕاو هەموو بە نەزانی مانەوە، واتە فەرزی کیفایەیە، وەکو (سوفیانی کوڕی عویەینە) بۆی چووە:

- ئەبوموسلیم جەعفەری کوڕی بای شەرعناسی جیلی دەفەرموێ: ئەبولعەببасی ئەحمەدی کوڕی عبدالرحمانی ئەسەدی ئەصبەهانی پێی ڕاگەیاندین: کە قازی عەمری کوڕی عوسمان ئەبوسەهل پێی وتین[2] گوێم لێبوو ئەبوالفەزڵ جەعفەری کوڕی عامری بەززار دەیوت: گوێم لە موجاهیدی کوڕی موسا بوو، کە ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕایەوە

---

(١) لە پەڕاوێزی ژمارە (٢)دا ووتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحیح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.).

(٢) پێی وتین: زاراوەی فەرموودەوانانە ،واتە: (حدثنا) پێیڕاگەیاندین (أنبأنا)یە، کە جیاوازییان هەیە و نابێت بەشێوەی تر تەرجەمە بکرێن. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

كە دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).

پاشان (موجاهید) فەرمووی: لای (ئیبنوعویەینە) بووین باسی ئەو فەرموودەیە كرا، فەرمووی: فەرزێتیەكەی لەسەر هەموو موسوڵمانێك نییە.

ئەگەر هەندێك لە موسوڵمانان فێربوون، لەسەر ئەوانی تر فەرز نامێنێت، وەكو: جەنازە، ئەگەر هەندێك موسوڵمان نوێژی جەنازەیان لەسەر مردوویەك كرد فەرزێتی لەسەر ئەوانی تر نامێنێت.. وەهەروەها.

پاشان خەطیبی بەغدادی دەفەرموێ: (دەڵێم: ئەوەی ئیبنوعویەینە مەبەستی بووە فێربوونی تەفسیلاتی ئەحكامە شەرعیەكانە، كە پەیوەندیان بە لقەكانی دینەوە هەیە.

ئەمما بنەماو لق و قەدی دینەكە كە بریتیە لە: ناسینی خوای گەورەو یەك خوا پەرستی و زانینی ناوو سیفات و بەڕاستگۆ دانانی نێردراوانی و ئەوانە، فەرزن لەسەر تاكتاكی موسوڵمانان كە دەبێ بیزانن.

زانینی كەسێك یان فێربوونیان لە لایەن كەسێكەوە ناكەوێتە بری فێربوونی ئەوانی تریان.

- هەروەها وتراوە :مەبەست لە (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) ئەوەیە: كە فەرزە لەسەر هەموو كەسێك ئەو شتانە بزانێت كە نەزانینیان نەشیاوە.

عبداللەی كوڕی موبارەك دەفەرموێ: ((محمدی كوڕی ئەبونەسری بەرسی پێی ڕاگەیاندین: ئەحمەدی كوڕی عبداللەی كوڕی پێی وتن: حوسەینی كوڕی دەقاق پێی ڕاگەیاندین: كە ئیبنومەنیع پێی وتین: كە ئیسحاقی كوڕی ئیبراهیمی موروزی پێی وتین: حوسەینی كوڕی ڕەبیع پێی وتین: لە ئیبنولموبارەكم پرسی: تەفسیری (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) چییە؟

فەرمووی: ئەوە نییە كە ئێوە دەتانەوێت، بەڵكو ئەوەیە كە كەسێك دەكەوێتە

مەسەلەیەکی دینەکەیەوەوو نازانێت حوکمەکەی چۆنەو دەچێت بۆی دەپرسێت، تا فێریدەبێت و دەیزانێت.

- ئەبوبەکری محمدی کوڕی عومەری کوڕی بەککیری موقری نەججار پێیڕاگەیاندین: یەحیای کوڕی شیبلی کوڕی عەباسی حەنینی پێی وتین :کە ئەحمەدی کوڕی محمدی کوڕی عبدالخالق پێی وتین :کە ئەبوهومام پێی وتین: کە علی کوڕی حوسەینی کوڕی شەقیق پێی وتین: پرسیارم لە عبداللەی کوڕی موبارەك کرد: کە چ زانستێك لەسەر خەڵکی فەرزە فێری ببێت؟

فەرمووی: ئەوە کە کابرا هیچ کارێك نەکات تا دەپرسێ و دەزانێت حوکمی شەرعی لەسەر چییە، ئەمە ئەوەیە لەسەر خەڵکی فەرزە فێری ببێت، پاشان ڕوونتری کردەوەو فەرمووی: پیاوێك سامانی نییە فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەری فەرز نییە، بەڵام ئەگەر دووسەد درهەمی هەبوو، فەرزە لەسەری بزانێت زەکات چییە و چۆنە و چەندێ لێدەکەوێت و کەی دەدرێت و بەکێ و باقی بابەتەکانی..

- هەربەم شێوەیە (خەطیبی بەغدادی) بەسەنەدی پەیوەستەوە لە سەیدنا علی (خوا لێی ڕازی بێت) هێناوێتی کە فەرمانی بە بازرگانان دا کە ئەحکامی کڕین و فرۆشتن فێر بێت پێش ئەوەی دەست بەکاری کاسبیەکەی بێت، ئەمە حەسەنی کوڕی ئەبو طالب پێی وتم: کە فەرمووی: عوبەیداللەی کوڕی ئەحمەدی کوڕی یەعقوبی موقری بۆی گێڕاینەوە: کە علی کوڕی محمدی کوڕی کاس قسەی بۆ کردووە کە حەسەنی کوڕی عەلی عەلەوی پێی فەرموون: کە نەسری کوڕی موزاحیمی مونقەری بۆی باسکردوون: کە ئەبو خالیدی واسیتی لە زەیدی کوڕی عەلییەوە لە باوك و باپیرییەوە گێڕاوێتیەوە: کە کابرایەك هاتە خزمەت سەیدنا علی (خوا لێی ڕازی بێت) و عەرزی کرد (بە سەیدنا علی وت): ئەی ئەمیری موسوڵمانان! دەمەوێ بازرگانی بکەم.

پێی فەرموو: فێر بوونی ئەحکامەکان پێش بازرگانییەکەیە، هەرکەسێك

پێش وەرگرتن ئەحکامی (کڕین و فرۆشتن) بکەوێتە بازرگانییەوە بەسەر سووخۆریدا دەکەوێت، پاشانیش تێی دەکەوێتەوە.

- هەروەها خەطیبی بەغدادی دەگێڕێتەوە: ئەبو نوعەیمی حافز پێی فەرموون: کە ئەبولحەسەنی ئەحمەدی کوڕی محمەدی کوڕی ئەبوالحەسەنە کوڕی موقسیمی بەغدادی پێی فەرموون: کە عبداللەی کوڕی موحەمەدی کوڕی زیاد بۆیی باسکردوون: یونسی کوڕی عەبدولئەعلا بۆی باسکردوون: کە ئیبنو وەهەب لە ئیمامی مالیکەوە گێڕاوێتیەوە ،کە باسی زا،نستی لاکراوە، فەرموویەتی: زانست شتێکی چاکە، بەڵام جارێ ئەوەندە فێر بە کە لە بەیانییەوە لەسەرتە تا خۆر ئاوا بوون، لە خۆرئاوابوونەوە تاخۆرهەڵهاتن، بەمەوە پابەند بە و هیچ مەخەرە پێشی..

- عەلی کوڕی ئەحمەدی کوڕی عومەری موقری بۆی گێڕاینەوە: کە ئەبو محمد ئیسماعیلی کوڕی عەلی خوطبی بۆمانی باسکرد: کە عبداللەی کوڕی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل فەرمووی: پرسیارم لە باوکم کرد کە چ زانستێك لەسەر پیاو فەرزە فێری ببێت؟

فەرموویی: پێویستە ئەوەی کە نوێژەکانی دروست ئەنجام دەدرێت پێی و ئەحکامەکانی تری دینەکەی لە ڕۆژوو زەکات و شەریعەتی ئیسلام فێر ببێت..

دەڵێم: خەطیبی بەغدادی دەفەرموێ: (دەڵێم: فەرزە لەسەر هەموو کەسێک: ئەو ئەحکامانە فێر بێت کە فەرزەکانی پێ جێبەجێدەکات، بە گوێرەی توانای خۆی، بەو مەرجەی ڕەنجی تەواو بدات.. فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك _باڵغ و ژیرە لە نێرو مێ، سەربەست و کۆیلە_ کە ئەحکامی فەرزەکان بزانێت لە پاکژیی و نوێژوو ڕۆژوو..

هەروەها لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە، بزانێ چی حەڵاڵە بۆی و چی حەرامە لێی لە خۆراك و خواردنەوەو پۆشاك و نیکاح و ئەحکامی خوێن و

سامان، هەموو ئەمانە کەس بۆی نییە نەیانزانێت، فەرزە لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان ئەم ئەحکامانە کە بە موسوڵمانێتی باڵغ بوون بزانن، یان دوای باڵغ بوون موسوڵمان بوون.

ئیمام (خەلیفە) دەبێ مێردو سەیدەکان ناچار بکات، ژن و کۆیلەو کەنیزەکەکانیان فێری ئەو ئەحکامانە بکەن، هەروەها لەسەر ئیمام فەرزە کە دەبێ خەڵکەکەش بۆ فێربوونیان هاندات و خەڵکانێك بۆ فێرکردنی نەزانان دیاری بکات تا بۆ ئەو مەبەستە لێبڕێن .

هەروەها موچەشیان لە بەیتولمال بۆ ببڕێتەوە، هەروەها فەرزە لەسەر زانایانیش نەزانەکان فێربکەن تا ئەوکاتەی حەق و باتڵ لێك جوێ دەکەنەوە)[1]. قسەکانی خەطیبی بەغدادی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لێرەدا کۆتایی هات.

لە بۆچونی خەتیبی بەغدادیدا دەردەکەوێت: کە لە زانستی شەرعیدا:

- فەرزی عەین هەیە، کە لەسەر یەك یەکی موسوڵمان فەرزە، وەکو: نوێژەکان، ئەمەش پۆلێنکردنی سەیدنا علی کوڕی ئەبو طالب (خوا لێی ڕازی بێت) و عبداللەی کوڕی موبارەك و ئیمامی مالك و ئیمامی ئەحمەدە (خوا لە هەموویان خۆشبێت) کە لە کۆتاییدا خەتیبی بەغدادی پوختەکەیانی ڕیزبەندکرد وەکو ڕیزبەندییەکەی (ئیبنوحەزم) دەربارەی زانستی فەرزی عەین.

- فەرزی کیفایەش ئەوە بوو کە خەتیب لە سوفیانی کوڕی عویەینەوە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) نەقڵی کرد.

---

(١) خەتیبی بەغدادی: الفقە والمتفقە (٤٣/١-٤٦). لە دەقە عەرەبییەکەدا خەتیبی بەغدادی ڕحمەالله دەفەرموێ: (نا) واتە: (حدثنا)، کە دەفەرموێ: (أنا) واتە: (أخبرنا).

٤- بۆچوونی ئەبو عومەری کوڕی عەبدولبەڕ رەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٤٦٣ك کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبی (جامع بیان العلم)کەیدا نووسیوێتی:

ئیبنوعەبدولبەڕ بەسەنەدی پەیوەستەوە لە ئەنەسەوە (خوا لێی ڕازی بێت) دەگێڕێتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) پاشان بەسەنەدەوە لە (ئیسحاقی کوڕی ڕاهەویەـ) ڕەحمەتی خوای لێ بێت دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) فەرموودەیەکی صەحیحی لەسەر نییە، بەڵام ماناکەی ئەوەیە: کە موسوڵمان دەبێت زانستی ئەو ئەحکامە شەرعیانە فێربێت کە پێویستی پێیەتی لە دەست نوێژو نوێژەکانیدا، هەروەها لە زەکاتدانییدا (بۆ کەسێك کە سامانی هەبێت) هەر وەکو لە حەجکردن و فەرزەکانی تردا.

لە هەرچی شتێکدا کە فەرزبوو لەسەری بیکات، ڕەزامەندی دایك وباوکی ناوێت، لە هەرچی شتێکدا فەرزنەبوو، ڕەزامەندی ئەوانی دەوێت.

ئیبنوعەبدولبەڕ دەفەرموێ:((مەبەستی ئیسحاق -وَاللَّهُ أَعْلَمُ- ئەوەیە: کە فەرموودەی (طَلَبُ العِلْمِ)ـــەکە موناقەشە لەسەر سەنەدەکەی هەیە، کە فەرموودەوانان لە نەقڵکردنیدا هاوڕانەبوون تێیداو بەڵام ماناکەی ڕاست و دروستە لای.

- هەروەها ئیبنوعەبدولبەڕ بە سەنەدەوە لە ئیبنو وەهەب دەگێڕێتەوە: کەفەرموویەتی: پرسیار لە (مالیك) کرا لەسەر فێربوونی زانست، کە ئایا فەرزە لەسەر خەڵك؟

فەرمووی: (نا، بەڵام داوای لێکراوە ئەوەی سوودی بۆ دین و دینداریەکەی هەیە فێری ببێت)..

- هەروەها ئیبنوعەبەدولبەڕ لە حەسەنی کوڕی ڕەبیعەوە دەگێڕێتەوە: کە فەرمووی: دەربارەی ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) لە عبداللەی کوڕی موبارەکم پرسی: فەرمووی: ئەوە مەبەست نییە، کە ئەوان دەیانەوێت، بەڵکو لەسەر کەسێك فەرزە کە حوکمی شەرع دەربارەی کارەکە بزانێت پێش ئەوەی دەستی بداتێ)).

- بەسەنەدی پەیوەستیشەوە لە سوفیانی کوڕی عویەینەوە گێڕایەوە: کە دەیفەرموو: وەرگرتنی زانست و جیهاد لەسەر کۆمەڵگەکە فەرزن، ئەگەر کەسانێکیان ئەنجامیاندا فەرزێتێکەی لەسەر ئەوانی تر نامێنێت، ئینجا ئەو ئایەتەی خوێندەوە: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢.

ئیبنوعەبدولبەر - دوای هێنانەوەی راوبۆچوونی ئەو زاناو شەرعناسانە- دەفەرموێ:

زانایان ڕایان لەسەر ئەوە کۆیە، کە وەرگرتن و فێربوونی هەندێك زانستی شەرعی، فەرزی عەینە لەسەر تاکتاکی موسوڵمانان، هەندێك زانستی تری شەرعی هەیە کە لەسەر هەموان بە دەستەجەمعی فەرزە، کە فەرزی کیفایەیە، ئەگەر کەسانێکیان فێری بوون، فەرزێتێکەی لەسەر ئەوانی تر نامێنێت.

پۆلێنی ئیبنوعەبدولبەر بۆ زانستی شەرعیی:

أ- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە:

ئیبنوعەبدولبەر دەفەرموێ: ((ئەو فەرزەی کە هەموو کەسێك دەگرێتەوە، فێربوونی ئەو ئەحکامانەیە کە بۆ هیچ کەسێك جائیز نییە نەیانزانێت، ئەوانەش لە ڕیزی فەرزەکانی خوای گەورەدان، وەکو: شایەتمان هێنان بە زمان و قەناعەتی دڵ و دڵنیایی لەوەی کە خوای گەورە تاك و تەنها و بێ وێنەیە و، هیچ جۆرە شەریکێکی لە هیچ شتێکدا نییە و بێهاوتایە و نموونەی نییە، لە دایك

نەبووەو کەسی لێنەبووەو کەسیش لە وێنەو سیفەتی ئەو نییە،ئەو بکەری هەموو شتێکە و دەستپێك و کۆتایی هەموو بونەوەرێك لە ویست و زانیاری و توانای ئەودایە.

ئەو مرێنەرو ژێنەرە، زیندووەو نامرێت.. ئەوەی کە ئەهلی سوننەت و جەماعەت باوەڕیان پێیەتی، کە سیفەتەکانی ئەزەلین و هەربەخۆیەوە بوون.

سەرەتایان نییە و کۆتایشیان نابێت، سنوورو ڕێژەیان دیاری ناکرێت، خوای گەورە لەسەر عەرشی مەزنی خۆیەتی..

هەروەها فەرزە هەموو کەسێك بزانێت کە (محمد (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) بەندەو کۆتانێردراوی خوای گەورەیە و، هاتنی جەنابی و پێغەمبەرانی تر (عَلَيهِمُ السَّلَام) لە لایەن خوای گەورەوە حەقە.

زیندووبوونەوە ڕاستە کە لە دوای مردن ڕوو دەدات، کۆبوونەوەی حەشرو لێپرسینەوەو موحاسەبەی خوا ڕاستە، پاشان پاداشت و سزایی.. ئەو کەسانەی دەکەونە بەر لێخۆشبوونی خوا بە باوەڕهێنانیان بەختەوەربوون و بە نەمری لە بەهەشتا دەمێننەوە. ئەما ئەوانەی بێباوەڕو خراپەکاربوون جێگایان دۆزەخە.

ئەمەش ڕاست و ڕەوایە.. قورئان فەرمایشتی خوای گەورەیە و هەرچی تێیدایەتی لە خوای گەورەوە هاتووەو پێویستن باوەڕ بە هەمووی بهێنرێت و کردەوە بچەسپێنرێت.

پێنج نوێژەکەی شەوو ڕۆژ فەرزن زانینی چۆنێتی کردنیان فەرزە، هەروەها زانینی چۆنێتی دەست نوێژو ئەحکامەکانی تری پێش نوێژ، ڕۆژوو گرتنی ڕەمەزانیش فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك و زانینی ئەحکامی گرتن و شکاندن و بەتاڵ بوونەوەی فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێک.

ڕۆژووگرتنی ڕەمەزانیان لەسەر فەرزە، هەر کەسێك پارەو سامانی هەبوو، حەجی لەسەر فەرز دەبێت و فەرزیشە چۆنێتی حەجکردنەکە فێربێت.

هەروەها زەکاتدان بۆ کەسێك کە سامانی هەیە و بەخشینی فەرزبووەو لەسەرێتی، فەرزە ئەحکامەکانی زەکات بزانێت، کە زەکات چۆنە و چەندەو لە چی دەدرێت و کەی دەدرێت و بە کێ و چۆن؟

بۆ زۆر مەسەلەی تر کە زانینی فەرزەو بە شێوەیەکی گشتی پێویستە ئەحکامەکانیان بزانێت، چونکە نەزانینیان نابێتە عوزر، هەروەها دەبێ بزانێت کە هەندێك ڕەفتاری لێ حەرامە.

فەرزە لەسەری بزانێت چین، وەکو: زیناو سووخۆریی و شەڕابنۆشین و خواردنی گۆشتی بەرازو مردارەوەبوو و پیسیەکان و زەوتکردنی موڵکی خەڵك و بەرتیلدان یان وەرگرتنی.

هەروەها شایەتی درۆ، خواردنی ماڵ و سامانی خەڵك بە ناحەقی، دیسان حەرامێتی زوڵم و ستەم و دەست دریژیی، هەروەها مارەکردنی دایك و نەنك و خوشك و مەحرەمەکانی ترو کوشتنی بێتاوان و هاوشێوەی بەناحەق.

ئەو ڕەفتارانەی تریش، کە حەرامن و قورئانی پیرۆز و سوننەت و کۆڕای (ئیجماع)ی ئوممەت باسیان لێوەکردووە.

ب- ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی کیفایەیە:

ئیبنوعەبدولبەڕ دەفەرموێ: (جیهادیش هەر وایە، خۆی لە خۆیدا فەرزە، بەڵام فەرزی کیفایەیە) خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لَّا يَسْتَوِي ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ النساء: ٩٥.

واتە: ئەو موسوڵمانە دانیشتوانەی کە پەککەوتەو نەخۆش و نوقسان نین،

لەگەڵ موجاهیدەکانی رێگای خوای گەورەدا یەکسان نین، ئەمان بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، خوای گەورە بـە پلـەو پایە فەزڵی ئەو موجاهیدانەی کە بە سەروەت و سامان و گیانی خۆیان جیهادیان کردووە، دەدات بەسەر ئەوانەدا، کە دانیشتوون.

بەڵێنی چاکەی بە هەردوولاشیان داوە، بەڵام فـەزڵ و رێـزی موجاهیـدەکانی بەچاکەو پاداشتێکی زۆر گەورەو مەزن بەسەر دانیشتووەکاندا داوە..

خوای گەورە ئەو موجاهیدانەی بەماڵ و گیانەوە لەپێناوی خوادا جیهادەکە دەکەن بەچاکترین و پلەبەرزتر دادەنێت، هەرچەندە خوای گەورە بـەڵێنی جـوانی خۆی بـە هەردوولایانـداوە، بەڵام خـوای گـەورە موجاهیـدەکانی بەچەنـدین پلـە لەدانیشتوانەکان پێچاکترە .

کەوابوو: خوای گەورە موجاهیدەکانی پێ چاکترەو پلەیان باڵاترە، بەڵام زەمی دانیشتوانەکانیشی نەکردووە، ئایەتەکانی فەرزبوونی جیهاد زۆرن، ئەم ئایەتـەو ئایەتـەکانی تـر ئـەو فـەرزە ڕوونـدەکەنـەوە، وەکـو زانایـان و شەرعناسـان فەرموویانـە: کـە ئەگـەر دوژمـن بەرامبـەر ناوچەیـەکی موسـوڵمانان وەسـتا، فـەرزێتی جیهادەکـە لەسـەر هـەموو دانیشـتوانەکە دەبێـت، ئینجـا بازنـەی خەڵکەکەی دەوروبەریان، کە ئەگەر زانیان خەڵکی ناوچـەی یەکـەم دەرەقـەتی دوژمن نایەن، جیهادەکە لەسەر ئەمانیش فەرز دەبێت.

- هەروەها ئەبوعومەر (کوڕی عبدولبەڕ) دەفەرموێ: ((وەڵامدانەوەی سەلامیش-لای زاناکانمان- هەر لە ڕیزی ئەم فەرزەیە، کە کیفایەیە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: ئەگەر یەکێك لە سەلام لێکراوەکان وەڵامبداتەوە، فەرزی وەڵامدانەوە لەسەر ئەوانی تر لادەچێت..

هەرچەندە عێراقیەکان دەفەرموون: نا، وەڵامدانەوەی سەلام لەسەر یەک یەکی سەلام لێکراوەکان فەرزە، بەڵام وادیارە بەڵگە لەگەڵ حیجازییەکان بێت، نەک عێراقییەکان.

هەر دوو بۆچونەکەم لە کتێبی (التمهید)ە کەمدا باسکردووە. لە بۆ ڕاڤەی فەرموودەکانی لای ئیمامی مالیك نووسیوومە،[1] کە وەڵامدانەوەکە -بێگومان- فەرزە چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾﴾ النساء: ٨٦

واتە: ئەگەر سڵاوێکتان لێکرا، بە لەوباشتر وەڵامی بدەنەوە، یان هەر وەکو خۆی وەڵامەکەی بدەنەوە، خوای گەورە لە هەموو شتێك دەپرسێتەوە.

- هەروەها ئەوی لە بازنەی ئەم باسەدایە: کفنکردنی مردوو، شوشتن و نوێژ لەسەرکردن و ناشتنی..).[2]

بۆچوونی ئەمیشم کردووە بە سێ ناونیشان: (ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی عەینە) و (ئەو زانستە شەرعییەی کە فەرزی کیفایەیە)، (نموونەی فەرزی کیفایەیە).

٥- بۆچونی ئەبو حامیدی غەززالی ڕەحمەتی خوای لێبێت (کەسانی ٥٠٥ ك. کۆچی دوایی کردووە) وەکو لە (إحیاء العلوم)دا هاتووە: دەروازەی دووەم لە (کتاب العلم) لە کتێبی (إحیاء العلوم الدین): زانستی مەدحکراو زانستی زەمکراو و بەشەکانیان و ئەحکامەکانیان).

غەززالی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێ: (لێرەدا باسی زانستی کراوە

---

(١) چاپی کۆنی (٩) بەرگەو چاپی نوێ (١٤).

(٢) ئیبنوعەبدولبەر: جامع البیان العلم (١/٩-١٢).

کە هەندێکی فەرزی عەینە و هەندێکی فەرزی کیفایەیە. بزانرێت عەقیدەو شەرع لە کوێی زانستیەکانی دینەکەدا..)).

أ- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیەی، کە فەرزی عەینە:

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) هەروەها دەفەرموێ: (اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ).[1]

واتە: زانست فێر بن، ئەگەرچی بۆ وەرگرتنی چووبشنە وڵاتی (چین)..

خەڵکی لە دیاریکردنی ئەو زانستیەدا -کە فەرزە- راجوێن.. ئەوەی کە گومانی بۆ ناچێت و لێی دڵنیابن ئەوەیە کە: زانست -وەکو لە پێشەکی کتێبەکەدا باسمان کرد- دەبێت بە دوو بەشەوە: زانستی ڕەفتار و زانستی (بۆ کەشف بوون).

ئەوەی لێرەدا باسی دێت زانستی ڕەفتارە کە لەسەر موسوڵمانانی بااڵغ و ژیر فەرزە کە لە سێ بواردایە: باوەڕپێبوون، کردن، نەکردن..

باوەڕپێبوون (الإعتقاد): بۆ نموونە: ئەگەر کابرای ژیرو بااڵغ لە سەرەتای ڕۆژەوە (بە ئیحتیلامبوون یان بە تەمەن)[2] بااڵغبوو، دەبێ شایەتمان فێربکرێت و ماناکەی بۆ لێکبدرێتەوە، تا لێی تێبگات.

واتە: وتن و زانینی و تێگەیشتنی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ وَ محمـداً رَسُـولُ اللـه)

---

(١) بەیهیقی ڕیوایەتی کردووە هەروەها (الخطيب البغدادی و إبن عبدالبر) لە ئەنەسەوە بەسەنەدێکی (زەعیف) هێناویانەتەوە. إبن الجوزی لە (الموضوعات)دا هێناوێتیەوە. ئەلبانی رحمەالله لە (ضعيف الجامع الصغير/٩٠٦)دا دەفەرموێ: مەوضوعە.

(٢) واتە ئەگەر بە (شەیتانیبوون) کە نیشانەی بااڵغبوونە یان بەوەی (تەمەنی گەیشتە ١٥ ساڵان) کە نیشانەیەکی تری بااڵغبوونە لای شەعناسان.

مەرجەکەشی ئەوەیە: ڕاستگۆیانە بیڵێت و لە دڵییدا بچەسپێت کەوایە، بەشێوەیەک دوودڵی و ڕاڕایی تێدا نەبێت.

مەرجیش نییە خۆی بگەڕێت بە دوای بەڵگە و سەلماندنی شایەتمانەکە و تەئکیدبوون لە مانا و ڕوکنەکانی، چونکە گوێگرتن و وتنەوەی و زانینی مانای گشتی بەس بێت..

دواتر دەتوانێت تێیدا قاڵ و قوڵ ببێتەوە، لەم دەستپێکەیدا مەرج نییە بەڵگەی هەموو شتێك بزانێت، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر شایەتمانهێنانیانی لەو عەرەبیە خێڵەکی و ئەعرابییە کەلەلە وشکانە داوادەکرد، بێئەوەی بەڵگەیان بۆ بهێنێتەوە.

ئەگەر شایەتمانەکەی بە تێگەیشتنەوە هێنا، ئەوە فەرزی ئەو کاتەیەو _بە تێگەیشتنی هەموو لق و چڵێکی تر کە لێی جوێ دەبێتەوە_ لێی قورس ناکرێت.

بە بەڵگەی ئەوەی: ئەگەر لەو ساتەدا بمرێت بە ملکەچ و گوێڕایەڵی خوای گەورە هەژمار دەکرێت، کە سەرپێچی فەرمانی نەکردووە.. بۆ ئەو ئەوەندە بەسە.

- ئەمما: کردن: واتە ئەنجامدانی کردەوە: ئەگەر ساغ و سەلیم بوو، بە هاتنی کاتی نوێژی نیوەڕۆ پاکژیی و دەست نوێژو نوێژی لەسەر فەرز دەبێت.

پاکژیی و نوێژەکەی بۆ باسدەکرێت و پێش کاتی زەوال (پێش هاتنی فەرزی نیوەڕۆ) فێردەکرێت، فێرکردنەکەی پێش هاتنی کاتی باشترە وەک لە دواخستنی.

هەرچەندە هەندێك لە شەرعناسان دەفەرموون: فەرزنییە لەسەریی پێشنیوەڕۆ فێربێت، چونکە ئەو کاتە نوێژەکەی لەسەر نەبووە، هەروەها نوێژەکانی تری.

ئەگەر تا ڕەمەزان ژیا فێربوون و زانینی ئەحکامی ڕۆژوو گرتنەکەی لەسەر فەرزدەبێت، ئەوەش بەوەندە بەس دەبێت کە فێرکرێت: ڕۆژوو گرتن لە سپێدەی

بەیانیەوە تاکو خۆرئاوابوونە، نییەتهێنانی فەرزە، لە کاتی ڕۆژوانیشیدا خۆی لە خواردن و خواردنەوەو سەرجێی هاوسەری دەگرێتەوە.

زانینی کاتی ئەم بەڕۆژووبوونە بە بینینی هەیڤە، یان شاهیدی دوو شاهید: ئەگەر سامانی هەبوو یان دوای باڵغبوونی دەستیکەوت دەبێت ئەحکامی زەکات فێربێت، بەڵام ئەو کاتە زەکاتەکەی لەسەر فەرزنییە بیدات، بەڵکو دوای تێپەڕبوونی ساڵێك بەسەر هێشتنەوەو بەکار نەهێنانیدا (ئەگەر زێڕو زیوو پارە و مووڵکی وابوو کە دوای ساڵ لێی بکەوێت).

ئەگەر سامانەکەی هەر حوشتر بوو، زانینی ئەحکامی زەکاتی حوشتری لەسەر فەرز دەبێت، نەك زانینی زەکاتی مەڕو ماڵات یان هەروەها جۆری تری سامانی زەکات...

چی هەیە، زانینی ئەحکامی زەکاتدانی ئەو شتەی لەسەر فەرزهو ئەگەر تەمەنی گەیشتە کاتی حەج، مەرج نییە دەستبەجێ ئەحکامەکانی حەجکردن فێربێت، چونکە بواری کاتی حەجکردن درێژ تر‌ە، بەڵام دەبێت شەرعناسان فێربیکەن، کە حەج فەرزە لەسەر هەرکەسێك، کە خۆراك و پۆشاك و مەسروفی سەفەری حەجی دابینبێت، چونکە لەوانەیە باسکردنی حەج بۆی هاندەر بێت بۆ پێش خستنی حەجەکەی (لەم ساڵدا، لە جیاتی ساڵانی داهاتوو).

ئەگەر ویستی وابوو: ئەمساڵ حەجەکەی بکات، ئەو کاتە دەبێت ئەحکامەکانی حەجکردن فێربێت، یان بزانێت چۆن حەج دەکات، لە فێربوونەکەشیدا زانینی نەزرو ڕوکنەکانی حەج بەسە.

مەرجیش نییە سوننەتەکانی فێر بێت، ئەگەر توانی فێر ببێت، هەروەها لە فێرکردنی فەرزەکانی تردا، کە لەسەرێتی.

- نەکردن و وەلکردن و واز لێهێنان: فەرزە ئەو ئەحکامانەی فێربکرێت، کە دەخوازێت لەو کاتەوە فلان کار نەکات.

ئەمە بە پێی کەسەکانیش جیاوازە، بە کەڕولاڵێك ناووترێت: وا مەڵێ.

ئەحکامی نەزەری حەرام بە کوێرێك ناووترێتو بە دەشتەکییەکی دەوارنشینی ناووترێت، لە کوێی ماڵدا لەچ ژوورێك دادەنیشێت.. ئەوەی کە بارودۆخی کەسەکە دەیخوازێت، پێی دەووترێت.

لەوانەیە پۆشاکێکی ئاوریشمی لەبەردا بێت پێی دەووترێت: حەرامە یان لە خانوویەکی زەوتکراودا دادەنیشێت، یان نیشتەجێیە یان سەیری نامەحرەم دەکات، دەبێت ئەمانەی بۆ باسبکرێت تا تێدەگات و دەیزانێت.

هەروەها جۆری خۆراك و خواردنەوە، ئەگەر لە وڵاتێکدا بێت کە شەراب دەخۆنەوەو گۆشتی بەراز دەخۆن، فەرزە فێربکرێت، کە ئەوە بۆ موسوڵمان حەرامە، فەرزە ئەوەندە فێرکرێت تا دەیزانێت.

- ئەما ئەوەی باوەڕی ناخ و کرداری دڵ و دەروونە، دەبێت ئەوانەی بە بێ گومان فێرکرێت، وەکو ئەوەی دەربارەی واتای شایەتمانەکەو گشتگیرییەکەی شتێك لە دڵیدا مابێت یان دروست بووبێت بۆی، ئەو کات فەرزە بۆی باسبکرێت و فێربکرێت، تا گومانەکەی دەڕەوێتەوە.

ئەگەر هیچ خوتورەیەکی دوودڵیی و گومانی دەربارەیی فەرمایشتی خوای گەورەو هەبوونی و سیفاتی تری لە دڵدا نەبوو و مرد، ئەوا بە کۆڕای ئەهلی ئیسلام بە موسوڵمانی مردووە، ئەگەر شتێکی لێ بیسترا یان دەربارەی بیسترا، زەروورییە زوو حەقی بۆ ڕوونبکرێتەوە.

لەسەرە مەرگیشدا بێت زەروورە شایەتمانی پێبهێنرێتەوە، هەر نەوموسوڵمانێك هەر زانستێکی پێویست بوو _تا ئەحکامی شەرعی حاڵەتێك یان ڕەفتارێك بزانێت_ فەرزە لەسەری فێرببێت.

دەبێت بپرسێت، تا شارەزادەکرێت، یان دەبێ زانایانی ئیسلام بۆی ڕوونکەنەوەو فێریبکەن تا دەیزانێت،دەشێت ئەم نەوموسوڵمانە بازرگانێك یان

کاسبکارێك بێت و له شارو بازارێکدا مامەڵەبکات کە سووخۆریی تێداباوە، ئەو کاتە فەرزە لەسەری ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لە ئیسلامدا بزانێت.

فەرزە لەسەر زانایانیش بۆی ڕوونبکەنەوە کە سووخۆریی مامەڵەیەکی حەرامە، ئەمەیە فەرزبوونی زانستەکان.

واتە: زانینی چۆنێتی کارکردنی پێویست، هەرکەسێك حوکمی شەرعیی فەرزەکەی زانی ئەوکەسە فەرزی عەینی زانستی شەرعی زانیوە، تا دەگاتە ئەوەی کە دەفەرموێ: (زەروورییە فێربکرێت تا دەزانێت: کە باوەڕهێنان بە بەهەشت و دۆزەخ و حەشرو حساب لە ڕۆکنی باوەڕدان، لە داخوازیەکانی شایەتمانن، کە دوای باوەڕکردن بە پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕاستگۆزانین و دڵنیابوون لەم ڕاستیانەش هەر داخوازی تری شایەتمانەکەن.

هەر کەسێکیش گوێڕایەڵی و ملکەچی خواو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات ئەوە پاداشتی بە بەهەشت دەدرێتەوە، هەر کەسێکیش پشت هەڵبکات و گوێنەداتێ و یاخیببێت سزادەدرێت و دۆزەخ جێیەتی، دەبێ ئەم زانیاریانەشی تێبگەێنرێ تا باوەڕی بۆ دابمەزرێت پێیان و لێیان دڵنیابێت).

ئەما نەوازل:[1] ئەگەر ورد سەرنجی ئەم پلەدارییەت دابێت، بۆت دەردەکەوێت: کە ڕێبازی حەق ئەمەیە و ئەوەت بۆ دەردەکەوێت: کە هەموو کەسێك لە حاڵەتەکانی شەوو ڕۆژیدا، حەتمەن دەکەوێتەوە ژێر حوکمی شەرعییەوە، لە پەرستندا بێت یان لەسەوداو مامەڵەو کارو کاسبیدا بێت، یان لە ڕەفتاری تریدا، کە هەر حاڵەتێك زانینی حوکمێکی شەرعی فەرزەکات

(١) ئەو ڕووداوانەی دێنە پێش و حوکمی شەرعی دەخوازن، بۆ نموونە: نەمانی دەسەڵاتی سیاسی مەرکەزیی وڵاتێك و دروستبوونی پشێویی و نەمانی ئەمان و زۆربوونی چەك و هتد دەیان حاڵەتی (نەوازل) لە خۆ دەگرێت کە دەخوازێت شەرعناسان زوو حوکمی شەرعی تێدا بەیان بکەن.

لەسەریی، کە دەبێ پرسیاری دەربارە بکات تابزانێت حوکمی شەرع دەربارەی چییە؟ بە هەمان شێوە ئەگەر تاڕادەیەکی زۆر دەیزانی کە بارودۆخ لەوانەیە وای لێ نەیات و وای لێبێت، هەر دەبێ حوکمی شەرعی دەربارەی ئەو حاڵەتە گەورەش بزانێت مادام نزیکە وابێتەوە)...

ب- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە:

ئەبو حامیدی غەززالی دەفەرموێ: (ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە ئەوەیە: کە ئەگەر لە ناوچەیەکدا زانای شەرعناسیان دەستنەکەوت، دانیشتوانەکە هەموویان بەرپرس دەبن لە کەمتەرخەمی و ئیهمالییان، ئەگەر یەکێکیان ئەو زانستیە فێر بووبوو -بە مەرجێك هەر ئەو بۆ خەڵکەکە بەس بێت- فەرزێتی فێربوون و زانینی لەسەر دانیشتوانەکە نامێنێت تا دەگاتە: (ئەم جۆرەی زانستی شەرعییە -کە فەرزی کیفایەیە- چوار بەشە:

* <u>جۆری یەکەم: بنەماکان (الأصول)</u>: کە چوارن: (قورئان، سوننەت، کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەکە و ڕەفتار (کردارو گوفتار)ی یاوەران)...

کۆڕا سەرچاوەیەکی زانستی شەرعییە، چونکە سوننەت رووندەکاتەوە، بۆیە بۆتە پلە سێ، هەروەها ڕەفتاری یاوەران کە بەڵگەیە لەسەر چۆنێتی ڕێباز (دیدو هەڵوێست)ی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، چونکە ئەوان (خوایان لێ ڕازی بێت) لە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بوون، وەحیی یان دەبینی کە دادەبەزی، ئایەتی قورئانیان دەبینی چۆن و کەی بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەهات، یاوەران هەموو ئەوەیان درک پێکرد کە نەوەکانی تر درکیان پێنەکرد.. (بەردەوام دەبێت تا دەگاتە بڕگەی دوایی):

* <u>جۆری دووەم: لقەکان</u>: ئەمەش ئەو زانستیانەن کە لە واتای بنەماکانەوە - نەك لە زمانەوانییەوە-وەرگیراون، کە هزرو ژیریی شەرعناسان پەی پێبردووە و تێگەیشتنیان لە بنەماکان بەرفراوانتر کردووە، وەك ئەوەی تەنها لەفزەکە دەگەێنێت.

بۆ نموونە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی: (لاَ يَقْضِي الْقَاضِي وَهُوَ غَضْبَانُ).[1]

واتە: کاتێك دادوەر تووڕەیە نابێت بڕیاربدات..

لەمەوە زانایان حاڵەتی تریشیان لێخوێندۆتەوەو فەرموویانە: دادوەر نابێت کاتێك کە لە ترسدایە یان برسییەتی یان ئازاری هەیە، بڕیار دەربکات و ئەویش خۆی لەخۆیدا دوو بوارە:

- بواری بەرژەوەندیەکانی دین: کەوا لە کتێبەکانی شەرعناسییدا، کە شەرعناسان دایان ڕشتووە بەو سیفەتەی زانای دنیاناسن.

- بواری بەرژەوەندیەکانی ڕۆژی دوایی: کە بریتیە لەو زانستیانەی پەیوەندیان بە دڵ و ڕەوشتە پەسەندکراو پەسەندنەکراوەکانەوە هەیە، هەروەها هەر سیفەتێك کە لای خوای گەورە قبوڵە، دیسان ئەو ڕەفتارو ڕەوشتانەی کە لە نیوەی دوایی ئەم کتێبەدا باسکراوە،[2] کە باسی ئەو زانستیەشی تێدایە کە لە دڵەوە کاریگەری لەسەر ڕەفتاری دەرەکی لەش دروستەکات، چ شێوازە خراپەکانی خواپەرستن بن، چ داب و نەریتە نەسازەکان.

---

(١) بەم لەفزە وا لە: (مختصر الأحكام المستخرج على جامع الترمذي/١١٣٥)، طەبەرانی لە: (الأوسط/٤٦٠٣). ئەلبانی رحمەاللە لە: (سلسلة الأحاديث الضعيفة/٦٢٠٩)دا دەفەرموێ: زەعیفە... بەڵام بە لەفزی تری جیاواز زۆرە. وەکو لای (بوخاری/ ٧١٥٨) دەفەرموێ: (لاَ يَقْضِيَنَّ حَكَمٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ) لای (موسلیم/٣٢٤٧) دەفەرموێ: (لَا يَحْكُمُ أَحَدٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ)، لای ئەوانی تریش بە لەفزی (لَا يَحْكُمُ الْحَاكِمُ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ). یان: (لاَ يَقْضِي الْقَاضِي بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ).

(٢) قەولی ئیمامی غەززالیە و مەبەستی لەو بەشەی (كتاب العلم) کەلە کتێبی (الأحياء علوم الدرس) تێیدا نووسیوێتی.

* **جۆری سێیەم: پێشەکیەکان:** ئەو زانستیانەن: کە وەکو ئامێرن (علوم الآلة)، وەکو زمان و ڕێزمان، کە هەردووکیان ئامێری ئەو زانستیانەن کە قورئان و سوننەت ڕوونیاندەکەنەوە.

زمان و ڕێزمان بۆخۆیان زانستی شەرعی نیین، بەڵام خوێندن و قاڵ و قۆڵ بوونەوە تێیاندایە -بۆ ڕاست و دروست تێگەیشتنی قورئان و سوننەت پێویستە - چونکە ئەم شەریعەتەی خوا بە زمانی عەرەبی هاتووە زانین و تێگەیشتنی هەموو ڕێبازو ڕێساو دەستورێکیشی هەر بە زمانی خۆی دەبێت، بەوەش زمانەکەی دەبێتە زانستی ئامێر. (تادەگاتە:)

* **جۆری چوارەم: تەواوکەرەکان:** کە چەند زانستێکی تایبەت بەقورئانن وەکو زانستی قیرائات، کە بریتیە لە چۆنێتیەکانی خوێندنەوەی قورئان، یان تەفسیر واتە: لێکدانەوە جۆراوجۆرەکانی قورئان، کە ئیعتیمادێکیش دەکاتەوە سەر عەقڵ.

واتە: چۆنێتی گەڕانەوەی زانیاری تر دەربارەی حوکمی ئایەتەکان، چونکە بە تەنها شارەزایی لە زمان و ڕێزمانەکەدا کەس ناگەێنێتە لێکدانەوەی ڕاست و دروستی قورئان، بەڵام پێویستی بە زانینی زانیاری تر هەیە وەکو: (لادەرو لادراو: ناسخ و منسوخ) و (تایبەت و گشتی)، (مانای زاهیری و مانای ناواخن)، یان چۆنێتی بەکارهێنانی بەڵگە بە بەشێك لە دەقەکە، کە پێی دەووترێت: (علم أصول الفقه) کە قورئان و سوننەت دەگرێتەوە.

ئەمانە تەواوکەرەکانی تر لە زانینی ڕەفتاری یاوەران و ناسینی پیاوانی سەنەدی گێڕاوەکان: ناو یان نازناو و نەسەبیان، ناوی یاوەران و سیفاتیان، ناوی ئاڵقەکانی تری زنجیرەی ڕیوایەتەکان، زانینی دینداری جێمتمانەیان، پارسەنگی کەسایەتیان، تا کەسە لاوازەکان لە کەسە بەهێزەکان هەڵاوێردرێن.

ئەمەش دەبێتە مایەی زانینی ئاستەکانی فەرموودە: (صەحیح و حەسەن و زەعیف)، زانینی تەمەن و ژیانی هەر یەکەیان گرنگە، تابزانرێت سەنەدی ڕیوایەتەکە پەیوەستە یان پسانی تێدایە.

ئەمانە زانستیە شەرعییەکانن کە هەموو چاك و پەسەندن و هەمووشیان فەرزی کیفایەن) تەواو.[1]

٦- بۆچوونی قورطوبی ڕەحمەتی خوای لێبێت (ساڵی ٦٧١ك. کۆچی دوایی کردووە) لە تەفسیرەکەیدا دەفەرموێ:

زانستە شەرعییەکان دوو جۆرن:

- فەرزی عەین: وەکو: نوێژو زەکات و ڕۆژوو، ئەو فەرموودەیەش بەم مانایە هاتووە کە دەفەرموێ: (إن طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ).[2]

واتە: فێربوونی زانست فەرزە.. عەبدولقددوسی کوڕی حەبیب ئەبوسەعیدی الوحاظي لە حەمادی کوڕی ئەبوسولەیمانەوە، ئەویش لە ئیبراهیمی نەخەعییەوە دەگێڕێتەوە: کە فەرمووی: گوێم لێبوو ئەنەسی کوڕی مالیك دەیفەرموو:

---

(١) أبو حامد الغزالی: إحیاء علوم الدین (٢٥/١ -٢٨) چاپی دار الکتب العلمیة/١٤٠٦ك. دەقی قسەکانی هی غەززالی ڕەحمەتین من تەنها دوو ناونیشانی لقم بۆداناوە کە (باوەڕ) و (نەوازل)ـە. ئەو ڕیوایەتەش کە ئیمامی غەززالی- رحمەالله- لێرەدا هێناوێتیەوە کە دەفەرموێ: (أطلبوا العلم ولو بالصین)بەیهیقی لە: (المدخل/ ٢٤١)و ئیبنوعەبدولبەڕ لە: (جامع بیان العلم/ ٧/١) هێناویانەتەوە، بەڵام ئەلبانی رحمەالله لە: (ضعیف الجامع الصغیر/٩٠٦)دا دەفەرموێ: مەوزوعە. واتە: هەڵبەستراوە.

(٢) بەو لەفزە کە سەرەتاکەی بە (إن) دەست پێبکات نەمدۆزییەوە، بەناوبانگ ئەمەیە:(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) کە پێشتر وتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی -رحمە اللە- لە (صحیح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.).

(سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَقُول: طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)، ئیبراهیم دەیفەرموو: هەر ئەم فەرموودەشم لە ئەنەسەوە وەرگرتووە.

- **فەرزی کیفایە**: وەکو زانین و فێربوونی مافەکان و سزاکان و چۆنێتی داوەریکردن لە نێوان لایەنە ناکۆکەکان و هاوشێوەیان، ناکرێت هەموو کەس ئەم زانستیانە فێرببێت، چونکە هەموو ژیانی خەڵکی دەوێت.

خۆ ناشێت و ناکرێت خەڵکیش واز لە حاڵ و ماڵ و کەسابەت و کاری خۆیان بهێنن تا ئەم زانستیانە فێربن، ئاوا ژیان لاسەنگ دەبێت و کۆمەڵگە دەشێوێت.

بۆیە هەر دەبێت لەسەر کۆی هەموویان فەرز بێت، ئەگەر کەسانێکیان - لەوانە کە خوای گەورە کاریان بۆ ئاسان دەکات و سیفەتی شیاوێتی فێربوونیان پێدەبەخشێت- ئەم زانستیانە فێربوون بەسە).[1]

٧- بۆچوونی نەوەوی ڕەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٦٧٦ك. کۆچی دوایی کردووە): لە پێشەکییە ئوسوڵییەکەی کتێبی (المجموع)ەکەیدا زانستی شەرعی کردووە بە سێ بەشەوە:

فەرزی عەین و فەرزی کیفایەو نەفل.

أ- فەرزی عەین: بریتیە لە: فێربوون و زانینی هەرشتێك کە ئەو فەرزانەی پێ جێبەجێ دەکرێت کە لەسەر موسوڵمانەکەیە، وەکو: چۆنێتی دەستنوێژو و نوێژوو هاوشێوەیان.

زۆر لە زانایانی شەرعناسان ئەو فەرموودانەیان بەوە لێکداوەتەوە: کە لە مەسنەدی ئەبو یەعلای موسڵیدایە، کە لە ئەنەسەوە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گێڕاوەتەوە: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) ئەم فەرموودەیە ئەگەر بە سەحیحیش نەسەلمێندرابێت، ماناکەی هەر ڕاستە.

---

(١) تەفسیری قورطبی (٢٩٥/٨).

هەندێك لە زانایان فەرموویانە: مەبەست لێی: فەرزی کیفایەیە، ئەمما ئەسڵی ئەوە کە لە ئیسلامدا لەسەر هەموو کەسێك فەرزە، کە دەربارەی عەقیدەیە، هەر بەڕاست زانینی بەسە.

واتە: هەموو ئەوانەی سەلێنراون کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی و فەموویەتی ڕاست و دروست و ڕەوایە، لە ناخیدا باوەڕی تەواوی بەمە هەبێت و بە زمانیش بڕیاری لەسەر بدات.

ئەم دوانە: (باوەڕی ناخ و بڕیاری زمانی) بێ دوودڵیی و ڕاڕایی و گومان لای بچەسپێت بەسە،مەرج نییە بەڵگەی زانایان بزانێت. ئەمە ئەوەیە کە شەرعناسان و توێژەرەوەکانی عەقیدە لە یاوەرانی خۆمان و غەیری ئەوانیشی لەسەریبوون، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هیچی تری -لە غەیری ئەو دوانەی ئاماژەمان پێکرد- لە کەس داوا نەدەکرد ، هەروەها خەلیفە ڕاشیدینەکان و باقی یاوەران و زانایانی سەردەمی یەکەم...) تا دەگاتە ئەوەی دەفەرموێ:

خاڵێك[1]

مەرج نییە مرۆڤ چوونێتی دەستنوێژگرتن و نوێژکردن و هاوشێوەیان فێربێت، پێشئەوەی لەسەری فەرز بووبێت، بەڵام ئەگەر کاتی (یەکەم نوێژی) بەسەردا هات، ماوەی نوێژەکە بەس نەبوو بۆ فێربوونی، ئایا فەرزبوو پێشتر فێر بووبێت؟

(غەززالی) ڕاڕا بووە تێیدا،ڕاستر ئەوەیە: کە شەرعناسانی تر تەئکیدیان لەسەر کردۆتەوە کە: بەڵێ، مادام وابێت، دەبێت پێش وەخت فێربێت، هەروەکو کە چوونی پێش وەختی بۆ نوێژی هەینی فەرزە (بۆ کەسێك کە ماڵی لە مزگەوتەکەوە دوورە).

---

(١) ئیمامی نەوەوی رحمه الله بەناوی (فرع) هێناوێتیەوە.

پاشـان ئەگـەر فەرزەکـە خـۆی بـوو، فێربوونەکەشـی لـەو کاتـەدا (وەکـو نوێژەکە) فەرزدەبێت، ئەگەر فەرزەکە کاتی درێـژی دەخواسـت، فێربوونەکـەش کاتی زۆرتردەخوازێت. (وەکو حەجکردن)..

ئینجا ئەوەی لە خودی فەرزەکەشدا فەرزە زوو فێر ببێتوئەو ڕوکنانەیەتی کە فەرزەکەی پێ دێتە دیی (بۆ نموونە: فەرزو ئەرکانـەکانی نـوێژ).. لـە فـەرزێتی زانینی ئاڕاستەی قیبلەدا ڕاجوێیی هەیە، کە هەندێك دەفەرموون: فەرزی عەینـە و هەنـدێك دەفـەرموون: فـەرزی کیفایـەیـە، ڕاسـتریینان ئەوەیـە: کـە فـەرزی کیفایەیـە، مەگـەر لـە سـەفەردا بێـت، دیـاریکردنی فـەرزە ،چونکـە گەشـتیار پێویستی بە دیاریکردنی ئاڕاستەی قیبلە هەیە.

خاڵێکیتر:

ئەما فێربوون و زانینی ئەحکامی کڕین و فرۆشتن و مارەیی و ئەمانە، کە لە ئەسڵدا لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان فەرز نییە، ئیمامی حەرەمـەین و غـەززالی دەفەرموون: لەسەر ئەو کەسە فەرز دەبێت کەبە نیازە (کە دەیەوێت بیکات).

هەندێکی تر فەرموویانـە: ناووترێـت فـەرزە لەسـەریان، بـەڵکو دەووترێـت: حەرامە لێیان، پێشئەوەی ئەحکامەکانی شەرعیان دەربارە بزانن دەستپێبکەن.

ئـەم بۆچوونـەیان ڕاسـتترە، هەرچەنـدە بۆچوونەکـەی ئیمامـی حەرەمـەین و غـەززالیش هـەروا دەگرێتـەوە، نـوێژی سـوننەتیش وایـە، ناووترێـت: فـەرزە لەسەری، تا ئەحکامەکانی فێربێت، بەڵکو حەرامە بە بێ زانین بیکات.

خاڵێکیتر:

فەرزە لەسـەری بزانێـت: چـی بـۆحەڵاڵەو چـی لـێ حەرامـە، لـە خـواردن و خواردنەوەو پۆشاك و هاوشێوەیان، کە دەستبەرداری نابێـت، هـەروەها ڕەفتـاری لەگەڵ ئافرەتدا چ ژنی بێت یان کەنیزەکی، کە دەبێت بزانێت مافیان چییە و چۆن جێبەجێ دەکرێت. (نەوەویی بەردەوام دەبێت، تا دەگاتە:)

خاڵێکیتر:

ئەما زانستی دڵ و دەروون کە بریتیە لە: زانینی نەخۆشیەکانی دڵ، وەکو: (حەسوودیی و بەغیلیی و بەخۆسەرسامبوون و هاوشێوەیان).

غەززالی دەربارەیان دەفەرموێ: ((زانینی پێناسە و چۆنییەتی (ماهییەت) و هۆکارو دیاردە و ڕواڵەت و چارەسەرەکانیان فەرزی عەینە، غەیری ئەو، فەرموویانە: ئەگەر کابرا دڵێکی پڕ باوەڕی هەبوو -کە لەم نەخۆشیانە دووربوو- - فێربوون و زانینی نەخۆشیەکانی بەسەو چارەسەری ئەم نەخۆشیانەی لەسەر فەرز نابێت.

ئەگەر دڵێکی وای نەبوو بەڵام دەیتوانی دڵی لەو نەخۆشیانە بێئەوەی فێر ببێت پاکبکاتەوە فەرزە دڵ و دەروونی پاك ڕابگرێت لێیانم ئەو کاتە مەرج نییە زانینی زانستیەکەی لەسەر فەرز بێت. وەکو ئەوەی کە دەزانێت دەبێت خۆی لە زینا دووربخاتەوە، بێئەوەی زانینی بەڵگەکانی لەسەر فەرز بێت.

ئەگەر نەیتوانی -بە بێ زانینی زانستیەکەی- خۆی پارسەنگ و پاک ڕابگرێت، ئەوە حەتمەن زانینی زانستیەکانی دڵ لەسەری فەرز دەبن. وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

ب- بەشی دووەم: فەرزی کیفایە:

بریتییە لەو زانستیانەی، کە کۆی خەڵکی پێویستیانەو ناشێت دەستبەرداری بن، چونکە ڕاگرتن و پیادەکردنی دین و دینداریی دەیانخوازێت.

ئەمانە زانستیە شەرعیەکانی وەکو: قورئانەوانیی و فەرموودەوانیی (بە هەموو لقە زانستیەکانیانەوە) و ئوصوڵی فیقهو شەرعناسیی و ڕێزمان و زمان و صەرف..

هەروەها ناسینی گێڕەوەکانی فەرموودە، ئینجا کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت و ڕاجوێی شەرعناسان و زانایان).. (تا دەگاتە:)

فەرزی کیفایە لە سەرەتایدا گشتیە و لەسەر هەموانە، بەڵام کە هەندێك لە موکەللەفەکان بە دەستی دەهێنن و شارەزای دەبن -بەو شێوەی کە لە (ڕووی چەندێتی و چۆنێتیەوە) بەس بێت- ئیتر فەرزییەتێکە لەسەر ئەوانی تر نامێنێت و بەرپرس نین لە فێربوون و زانینی.

فەرزێتیی حوکمەکە لە سەرەتادا لەسەر هەموویانە بێ جیاوازی، هەر کەسێکیش ئەنجامیدا پاداشتی خۆی مسۆگەرە.

بۆ نموونە: ئەگەر چەند کەسێك نوێژی جەنازەیان لەسەر مردوویەك کرد، پاشان کۆمەڵێکی تریش نوێژیان لەسەرکرد، ئینجا کۆمەڵێکی تریش.. بەهەر یەکێك لەو کۆمەڵانە (بە نوێژکردنەکەیان لەسەر مردووەکە) فەرزێتی نوێژی جەنازە لەسەر هەموان لاچووە، بەڵام ئەگەر کەس نوێژی لەسەر نەکات، هەر هەموویان گوناحبار دەبن.

چونکە کەمتەرخەمبوون لە بەجێهێنانی فەرزەکەی سەرشانیاندا، مەگەر کەسانێکیان کە عوزری نەکردنەکەیان هەبێت، ئەما ئەو کەسەی کە نوێژی جەنازە دەزانێت و نایکات، گوناحبارترە!ئەمیان وەکو خاوەن عوزر نییە، کە نایزانێت یان دووڕە لە شوێنەکەوە یان هۆکاری تری هەیە).

دواتر دەفەرموێ: (ئەوەش بزانە کە جێبەجێکاری فەرزی کیفایەیە ئیمتیازی زۆر زیاتری هەیە لەو کەسەی زانستی عەینەکان بە دەستدەهێنێت، چونکە گوناحی لەسەر هەموان لابردووە.

پێشتر بۆچوونی (ئیمامی حەرەمەین)مان هێنایەوە کە دەفەرموێ:((بە دەستهێنانی زانستی شەرعی گەورەترو چاکترو لە پێشترە ،وەك لە خواپەرستییە سوونەتەکان..)).

ج _ بەشی سێیەم: نەفل (زیادە):

بریتیە لە: وەرگرتنی زانستی زیاتر لە فەرز یان قاڵ و قوڵبوونەوە لە زانستیە شەرعیە فەرزەکاندا، وەکو: قاڵبوونەوە لە زانستی ئوصوڵدا، یان بە دواداچوونی بەڵگەکان، کە زیاتر لە فەرزە کیفایەکەیەو فەرزەکانی دی پێ هاتۆتە دیی.[1]

ئەوەی (نەوەوی) دەفەرموێ: (جێبەجێکاری فەرزی کیفایە ئیمتیازی زۆر زیاتری هەیە لەو کەسەی زانستی فەرزە عەینەکان بە دەست دەهێنێتو بۆچوونی ئیمامی حەرەمەین و باوکێتی (رحمهم اللە) کە زۆر لە زانایان و شەرعناسان پێیان پەسەندترینە).[2]

٨- بۆچوونی شێخولئیسلام ئیبنوتەیمیە رەحمەتی خوای لێبێت (کە ساڵی ٧٢٨ ك. کۆچی دوایی کردووە) لە (مجموع الفتاوی) دا دەفەرموێ: ((وەرگرتن و فێربوونی زانستی شەرعی فەرزی کیفایەیە، جگە لەوانەی، کە فەرزی عەینن، وەکو: فێربوونی فەرمان و بەرهەڵستیەکانی، ئەمەیان فەرزی عەینە.

وەکو لە فەرموودەی لای بوخاری و موسیلیمدا هاتووە.. کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ يُرِدِ اَللَّهُ بِهِ خَيْرًا،يُفَقِّهْهُ فِي اَلدِّينِ).[3]

واتە: خوای گەورە خێرو چاکەی بۆ هەرکەسێك بووێت، لە دینەکەدا شارەزای دەکات.

جا هەرکەسێك دەخوازێت خوای گەورە چاکەی بۆ بنوسێت، با لە دینەکە

---

(١) النووی: المجموع (٢٤/١ -٢٧).

(٢) بڕوانە السبکی: جمع الجوامع (١٨٣/١)، القرافی: الفروق (٢٠٣/٢).

(٣) بوخاری (٧١)، موسلیم (١٠٣٧).

تێبگات، زانستە شەرعییەکان بخوێنێت، دیارە هەر کەسێک نەیان خوێنێت و نەیانزانێت ،خوای گەورە خێرو چاکەی بۆ ئەو کەسە نەویستووە.. دینەکەش کە لە فەرموودەکەدا هاتووە، مەبەست لێی: وەحی خوایە.. کە بریتیە لەوەی کە دەبێت موسوڵمان لە ناخ و دڵ و دەروونییدا باوەڕی پێی هێنابێت و بە زمان وتبێتی و بە کردەوە سەلماندبێتی.. ئەوە لەسەر هەموو کەسێك فەرزە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕاستگۆ بزانێت و بڕیاریدابێت کە هەرچی شتێك کە جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی، لە خوای گەورەوە بووە.

ئینجا، دەبێ لە هەرچی شتێکدا کە فەرمانی پێداوە گوێڕایەڵیی بکات و بەکردەوە دیندارێتیەکەی بسەلمێنێت، بە ڕاستگۆزانین و گوێڕایەڵییەکەی بە شێوەیەکی گشتیە، پاشان ئەگەر ڕاستێتی ڕیوایەتی فەرموودەیەکی لاسەلمێنرا دەبێت بە تەفسیلاتێکی زیاتر باوەڕی پێبکات و بڕیاری لەسەر بدات و جێبەجێی بکات. ئەگەر فەرمانێکی تایبەتی بوو کە دەبێ جێبەجێی بکات حەتمەن فەرزە لەسەری ڕایپەڕێنێت).[1]

هەروەها دەفەرموێت: (گومانی تێدا نییە، کە لەسەر هەموو کەسێك ئەوە فەرزە کە بەشێوەیەکی گشتی باوەڕی بەوە هەبێت کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی، باوەڕێکی گشتیی و جێگیر.

گومان لەوەشدا نییە کە زانینی ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی -بەو بەرفراوانییەوە- فەرزی کیفایەیە، وا لە بازنەی ئەو گەیاندنەدا کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندوێتی.

هەروەها وا لە سەرنجدان لە قورئان و لێحاڵی بوونییدا، واتە: زانستیەکانی

---

(١) مجموع الفتاوى (٨٠/٢٨).

قوئان و سوونەت و لەبەرکردنی قورئان و بانگهێشتکردنی خەڵکی بۆ دینەکە، بە دانایی و ئامۆژگاری نەرم ونیان و موناقەشەکردن بە جوانترین شێوەو ئەرکی تر، کە خوای گەورە بە شێوەی دەستەجەمعی لەسەر موسوڵمانانی فەرز کردووە. ئەمەیە فەرزی کیفایە کە لەسەر هەموو ئوممەتەکەیە.

ئەما ئەوەی کە لەسەر تاك تاکی موسوڵمانان فەرزە، ئەوە بێگومان بە گوێرەی توانای خەڵکی دەگۆڕێت: بە پێی توانای وەرگرتن و تێگەیشتن و پێویستیی هەر کەسێك ئەحکامە فەرزەکان جیاوازن..

ئەو کەسەی توانای وەرگرتنی هەندێك لە زانستیە شەرعییەکانی نییە، ئەوانەی لەسەر فەرز نییە کە لەسەر زانایان فەرزە.

هەندێك کەس توانای تێگەیشتنی زیاتر یان کەمترە توانای تێگەیشتنی وردەکاریی ئەحکامی نییە، بۆیە زانینی بنەما گشتیەکانی لەسەر فەرزە، نەک ئەو وردەکارییانە.

ئەو کەسەی دەبیستێت و تێدەگات و دەزانێت و پەی بەلق و پۆپەکانی ئەحکام دەبات زانستێکی لەسەر فەرزە کە لەسەر کەسێکی تر فەرزنییە کە کەمتری بیستووە، یان حاڵی نەبووە، یان وردەکارییەکان نازانێت، ئەوی لەسەر موفتی و فەرموودەوانان و ئەهلی مونازەرەوە موناقەشە فەرزە، حەتمەن لەسەر ئەو کەسانە فەرز نییە وکە لە ئاستی ئەماندا نین).[1]

هەروەها دەفەرموێت: (ئەما ئەوە کە چی لەسەر فەرزە تا فێربببێت! ئەمەش هەر جیاوازەو چەندین جۆرە.

هەموو موکەلەفێك لەسەری فەرزە ئەوانە بزانێت کە خوای گەورە لەسەری فەرزکردووە، دەبێ بزانێت باوەڕهێنان چییە؟

---

(١) مجموع الفتاوى (٣١٢/٣).

هەروەها ئەوانەی خوای گەورە فەرمانی بە فێربوون و زانینیان داوە، وەکو: زانینی ئەحکامی زەکات، زانینی جۆرو بڕی زەکاتی ئەو سامانانەی بزانێت کە هەیەتی. ئەو کەسەی ئەوەندەی سامان هەیە کە گەیشتبێتە نیصاب و، عوزری نییە ئەحکامەکانی زەکات نەزانێت.. هەروەها زانینی ئەحکامی فەرزەکانی تر.

بەڵام لەسەر گشتی ئوممەتەکە ئەوە فەرزە، کە دەبێت هەرچی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی بزانێت، بە شێوەیەکی بەرفراوان و وردەکارییەکی وا کە نابێت هیچ شتێك لەو زانستەی وەحی نەمابێت کە بەکۆی هەموو ئوممەت نەیانزانیبێت -ئەمەش هەمووی لە چوارچێوەی قورئان و سوننەتدایە- ئەوەی لە فەرزی عەین دەزانرێت و، وا لەخانەی فەرزی کیفایەدا کە ئەگەر چەند کەسێك فێربوون و زانییان بە شێوەیەك کە بتوانن بە چۆنێتی و چەندێتی و، بە پێی پێداویستی خەڵکەکە بیگەێنەوە، ئەوا فەرزەکە لەسەر شانی هەموان لادەچێت..

ئەما (ئەو زانستییەی بە گشتی خوازراوە) ئەو زانستییەیە کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی فێر کردووە بەڵام تاکە کەسەکان ئەو زانستیە دەخوازن کە پێویستیان پێیەتی و بۆ ئەوان بەسوودە. ئەمەش بە پێی پێداویستیەکانی خەڵکی دەگۆڕێت، لە زانینی فەرزو سوونەت و بەڵێن و هەڕەشەی خوای گەورە.. ئەوی گومانێکی لە دڵدا بۆ دروستبووە پێویستی بە زانستێکە گومانەکەی بڕەوێنێتەوە، وەرگرتن و فێربوون و زانینی بەڵگەو ڕێساکانی ئەمە لەسەر ئەم کەسە فەرزە).[1]

پرسیار لە(ئیبنوتەیمییە) کرا: لە وەرگرتن و فێربوونی قورئان و زانستە شەرعییەکاندا، کامیان لە پێشترە؟

---

(١) مجموع الفتاوى(٣/٣٢٨-٣٢٩).

فەرمووی: زانینی ئەو فەرزانەی خوای گەورە لەسەر یەك یەکی خەڵکی فەرزکردووە، وەکو: فەرمانەکان و بەرهەڵەستییەکانی، ئەمە لە پێشترەوە وەك لە لەبەرکردنی ئەوەی لە قورئاندا لە بەرکردنی فەرز نییە.

وەرگرتن و فێربوونی یەکەمیان (فەرمان و بەرهەڵەستی خوای گەورە) فەرزەو دوومیان سوونەتە.. فەرزیش پێش سوننەت ئەنجامدەدرێت.

ئەما لەبەرکردنی قورئان -کە داواکراوە- لە زۆر لەوانەی خەڵکی بە زانستیان دەزانن لە پێشترەکەیان باتڵە یان سوودی کەمە.

حەتمەن قورئان لەبەرکردنەکە لە پێشترە بۆ ئەو کەسەی کە دەیەوێت بنەماو لقەکانی زانستە شەرعییەکان فێربێت، ئەوەی کە شەرعییە بۆ ئەم کەسەو گرنگترە، لەبەرکردنی قورئانەکەیە، کە دەبێ پێشبکەوێت، چونکە قورئان سەرچاوەی زانستە شەرعییەکانە.

بە پێچەوانەی ئەوەوە کە زۆر عەجەم دەیکەن، کە دەبینیت یەکێکیان زۆر خۆی خەریك دەکات بە کەلام و چۆنێتی موناقەشەو ڕاجوێیی و ئەحکامە دەگمەنەکان، یان تەقلیدێك دەکات کە پێویستی پێی نییە یان دەڕوات لە دوای (غریب الحدیث)، واتە: ئەو فەرموودانەی کە کەم و دەگمەنن و زۆریان ئەحکام لەسەر دانامەزرێت،یان بە دوای فەرموودەیەکدا وێڵ دەبێت کە دەشزانێت زەعیفە!

یان خەریکی زانستی تر دەبێت لە ژمێریاریی، کەچی قورئان لەبەرکردنەکە (وەل) تەرك دەکات! کە لە هەموو ئەو زانستیە لاوەکیانە زەروورێترە.. ئەمە پێویستی بە ڕوونکردنەوەی زیاتر هەیە..

ئەوەی لە قورئانەوانیدا داواکراوە: تێگەیشتنی مانا کانێتی، پاشان

کارپێکردنی، ئەگەر ئەمە لە سەرەتاوە نەبێتە پاڵنەری لەبەرکردن و دیراسەکردنی قورئانەکە، ئەوە حەتمەن لە ڕیزی زاناو دینداڕە بە تەقواکاندا نییە وَاللَّهُ أَعْلَمُ).[1]

هەروەها دەفەرموێ: (ئەمما زانستی قورئان و سوننەت ئەوە بە گشتی فەرزی کیفایەیە، لەسەر یەك یەکی موسوڵمانان فەرز نییە، کە شارەزایی تەواویان لە قورئاندا هەبێت، لە لەفزو مانای،لە دانایی شێوازیی.

ئەوە کۆمەڵە زانستێکە کە سەرجەمی ئوممەتی پێ تەکلیفکراوە، فەرزە لەسەر عمومی ئوممەتەکە،هەروەکو داوای جیهادکردن کە لە ئوممەتەکە بەگشتیی کراوە..

زانین و شارەزا بوون لە زانستە شەرعییەکان لە جیهادەکە لە پێشترە، چونکە ئەمیان پێش ئەوە،ئەگەرنا چۆن دەیانزانی جیهاد بۆچی دەکەن و چۆن؟

لەبەر ئەوەیە :کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خەریکی ڕوونکردنەوەو فێرکردنی ئەو زانستیانە بوو، پێش ڕاگەیاندنی جیهادەکە.

جیهاد لوتکەی ئیسلامەتییە، لق و پۆپێتی، تەواوکارێتی، بەڵام ڕیشەو قەدەکە، بناغەو بنچینەکە، بنەماو کۆڵەکەکان زانستیە شەرعییەکەن..).[2]

پوختەی باس:

بینیت کە زانایان و شەرعناسان لەسەر ئەوە کۆن، کە فێربوونی زانستی شەرعی و زانینی فەرزە، فەرزێتێکەی دوو جۆرە: فەرزی عەین و فەرزی کیفایە.

---

(١) مجموع الفتاوى (٢٣/٥٤-٥٥).

(٢) مجموع الفتاوى (١٥/٣٩٠-٣٩١).

ئینوعبدوالبەر-لە قسەکانی پێشوویدا- کۆڕا (ئیجماع)ی لەسەر هێناوەتەوە..

لە دووبەندی داهاتوو باس لە: فەرزی عەین و فەرزی کیفایەی زانستەکان دەکەین. إِنْ شَاءَ اللَّه.

بەندی دووەم

ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی عەینن

دوای ئەوەی لە بەندی ڕابردوودا بۆچوونی زانایان و شەرعناسانمان دەربارەی فێربوونی زانینی زانستی شەرعی بەشەکانی خستەڕوو ، لێرەدا(إِنْ شَاءَ اللَّه) بەشی یەکەم لە زانستە فەرزەکان دەخەینەڕوو، کە فەرزی عەینن و لەسەر یەك یەکی موسوڵمان فەرزە بیانزانێت.

ئەم بەندە پێنج باسە:

باسی یەکەم: خەڵکی پێویستیان بە شەرعە.

باسی دووەم: زانین پێش ڕەفتارە (گوفتار یان کردارە) فەرزە.

باسی سێیەم: پێناسەی ئەو زانستەی زانینی فەرزی عەینە.

باسی چوارەم: بەڵگە لەسەر فەرزێتی ئەو زانستە.

باسی پێنجەم: بەشەکانی ئەو زانستیەی، کە زانینی فەرزی عەینە.

باسی یەکەم

خەڵکی پێویستیان بە شەرعە

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾﴾ المؤمنون: ١١٥ - ١١٦.

واتە: چما وا دەزانن هەر بە هەوانتە دروستمان کردوون و ئیتر ناگەڕێنەوە بەردەستمان؟! ستایش و بێ خەوشی بۆ خوای دەسەڵاتداری حەق هیچ خوایەك نییە شایانی خوایەتی بێت جگە لە خاوەنی عەرشە مەزنەکە.

خوای گەورە بە تووندی ئەوە ڕەتدەکاتەوە کە کەسانێك ساویلکانە واگومان ببەن :کە خوای گەورەو بەتواناو کارزان هەروا بە هەوانتەو بێمەبەست ئەم خەڵکەی لە نەبووەوە خەلق کردبێت.

پاشان خۆی بەدوور دەگرێت لەو گومانە کە خوانەناسیی دروستکردووە: (فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ)، چونکە خوای گەورە هەرشتێکی خەلقکردبێت بە زانایی و دانایی و تواناوە دروستی کردووە: (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ).

خوای پەروەردگار مرۆڤ و جنۆکەی بۆ پەرستنی خۆی خەلق کردووە: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾﴾ الذاريات: ٥٦.

خواپەرستیی جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوای گەورەیە، کە لەسەر زمانی پێغەمبەرەکانی خۆی (سەلامی خوایان لێبێت) ڕوونکراوەتەوە، کە فەرمانن بەکردن، یان فەرمانن بە نەکردن (بەرهەڵەستیین لە کردن).

خوای پەروەردگار بەڵێنی ڕەزامەندیی خۆی و بەهەشتی بەو کەسانەداوە کە سەرڕاستانە دینداریێتی بۆ دەکەن، هەڕەشەی‌غەزەبی خۆی و سزای دۆزەخیش بۆ ئەو کەسانە کە ملهوڕێتی دەنوێنن و سەرپێچی دەکەن، وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ يُدۡخِلۡهُ جَنَّٰتٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ وَذَٰلِكَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ١٣﴾ النساء: ١٣.

واتە: هەر کەسێك گوێڕایەڵی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات دەیخاتە ئەو بەهەشتانەوە کە ڕووباری بە ژێردا دەڕوات و بە نەمری تێیدا دەمێننەوە.. ئا ئەوەشە سەرفرازیی مەزن..

بۆ ملهوڕانیش دۆزەخ: ﴿وَمَن يَعۡصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدۡخِلۡهُ نَارًا خَٰلِدٗا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٞ مُّهِينٞ ١٤﴾ النساء: ١٤.

واتە: هەرکەسێك سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکات و سنووری خۆی ببەزێنێت، دەیخاتە ئاگری دۆزەخەوەو بە نەمریی تێیدا دەمێنێتەوەو سزای زەلیلانەشی هەردەبێت.

خوای گەورە ئەو ژیان و مردۆف و گەردوونەی هەروا لە خۆڕاو بە هەوانتە دروست نەکردووە، حاشا وەللا، پاشان ئەم مرۆڤە سەرکەش و یاخییە وادەزانێت هەروا خەلقکراوەو بەس؟: ﴿أَيَحۡسَبُ ٱلۡإِنسَٰنُ أَن يُتۡرَكَ سُدًى ٣٦﴾ القيامة: ٣٦.

واتە: چما مرۆڤ واخەیاڵدەکات هەروا بێ لێپرسینەوە وەل (تەرك) دەکرێت و کەس حەقی بەسەریەوە نابێت؟!!

ئیمامی شافیعی (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێ: کەس لە قورئانەوانان لەوەدا ڕاجوێ نەبوون ،کە (سُدّی) ئەوەیە: کە نە فەرمانی بەسەردا دەدرێت و نە بەرهەڵستی لێدەکرێت).[1]

داخوازی شەرعی (تەکلیف) کە ناوەڕۆکی خواپەرستییە بریتیە لە: فەرمان و بەرهەڵەستیی، لە سەرپێچێتیی یان لە ئیهمالیی و کەمتەرخەمیی لە پێوە پابەندبوونیاندا هەڕەشەی دەکەوێتە سەر. هەر وەکو کە لە پابەندیی و جێبەجێکردنیاندا پاداشت وەردەگیرێت..

فەرمان و بەرهەڵەستیش وان، زانینیان بە ڕێگای تری غەیرە شەرع نییە، بەپێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە دەڵێن: دەشێت بە هزرو ژیریی و فەرمان و بەرهەڵەستیی خوایی دەزانرێت! چونکە هزرو ژیریی خەڵکی جیاوازە، کە لەوانەیە ئەوەی لای کەسێك چاکەیە لای یەکێکی تر خراپە بێت،بۆیە زانینی حەق و ناحەق لە غەیری ڕێگای شەرعییەوە مەحاڵە..

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ۚ مَا كُنتَ تَدْرِى مَا ٱلْكِتَٰبُ وَلَا ٱلْإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلْنَٰهُ نُورًا نَّهْدِى بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا ۚ وَإِنَّكَ لَتَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾﴾ الشورى: ٥٢.

واتە: هەروەها لە لایەن خۆمانەوە قورئانمان وەك خەڵاتێکی پێغەمبەرێتی بە وەحی بۆ ناردوویت کە پێشتر نەتدەزانی کتێبی ئاسمانی چیەو چۆنە؟ نەتدەزانی ڕووبەری بەرفراوانی ئیماندارێتی چەندەو چۆنە؟ بەڵام ئێمە ئەم قورئانەمان کردە نووری ڕێی (تا هەردووکیان بزانیت چین و چۆنن، پەیامی خوایی ئیماندارێتی) هەرکەسێکمان بوێت لە عەبدە چاکەکانی بەرەو ئەو نوورە ڕێنمایی دەکەین (تا

---

(١) ئیمامی شافیعی: کتێبی (الأم / باب إبطال الإستحسان ٢٩٨/٧) چاپ دار المعرفه.

پارسەنگانە هەنگاو هەڵبهێنێتەوە).. تۆش دڵنیابە کە لەسەر ئەو ڕێبازە ڕاستەی خوای گەورەیت..

لەگەڵ ئەوەدا کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چاکترینی ئادەمیزادەکانە، بەڵام خوای گەورە دەفەرموێ نەتدەزانی (الكتاب والإيمان) چین و چۆنن؟

دوایی بەهۆی وەحی خواوە شارەزایان بوویت، ئەگەر لە دنیادا کەس هەبوایە لەڕێی غەیری شەرعی خوواییەوە بگەیشتایەتە دیاریکردنی فەرمان و بەرهەڵستی خوای گەورەو حەق و باتڵی بە ژیریی و ئەزموون بناسیایە، حەتمەن پێغەمبەرەکەی خوا دەبوو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ).. ئیتر چۆن خەڵکێك پێی وایە هزرو ژیریی دەتوانێت حەق و ناحەق لێك هەڵاوێرێت؟!

ئەمە ئیلغاکردنەوەی حەق و ژیریی نییە.. ئەمە مانای ئەوە نییە کە هزرو ژیریی ناتوانێت چاك و خراپ لێك جوداکەنەوە. نا، بەڵام ناتوانن بە تەنها ئەم هەموو حەق و باتڵە بناسێنن، ئەگەر هزرو ژیریی ئەمەیان پێبکرایە هاتنی پێغەمبەران و ناردنی وەحی خوایی بۆ ناسینی حەق و باتڵ پێویست نەدەبوو،ئەو کاتە نەعوزو بالله ناردنی پێغەمبەران هەوانتەکاریی دەبوو، ستایش بۆ خوای تاك و پاك..

ئیبنوالقەیم (ڕەحمەتی خوای لێبێت) لە کتێبی: (مفتاح دار السعادة)کەیدا مافی ئەم باسەی بە تەواویی داوە، کە زیاتری ناخرێتە سەر، هەروەها لە کتێبی: (الصواعق المرسلة) کەیدا (ڕەحمەتی خوای لێبێت).

پوختەی بۆچوونەکە ئەوەیە: کە بەڵێ ڕاستە، کە هزرو ژیریی توانای پەیبردن بە زۆر لایەنی حەق و ناحەق یان چاك و خراپی هەیە، بەڵام ئەوە، نە فەرزەکات، نەحەرام..

ئەوەی حوکمە شەرعییەکەی لێوەردەگیرێت شەریعەتەکەی خوای گەورەیە،

کە لەسەر زمانی پێغەمبەران (سەلامی خوایان لێبێت) ڕوونکراوەتەوە، کە لەو ڕێسا ئوصوڵییەی زانایاندا کۆ دەبێتەوە کە فەرموویانە: (لا حکم قبل ورود الشرع).

واتە: هیچ حوکمێک پێش بڕیاری شەرع نادرێت.

شێخولئیسلام ئیبنوتەیمییە (ڕەحمەتی خوای لێبێت) دەفەرموێ: (حەتمەن دەبێت باوەڕ بە شەرع بهێنرێت. واتە: باوەڕهێنان بە فەرمان و بەرهەڵستیی و بەڵێن و هەڕەشەکانی سزای خوایی بەو شێوەیەی کە خوای گەورەو پێغەمبەرانی (سەلامی خوایان لێبێت) ڕوونیانکردۆتەوە، کە مرۆڤیان ناچارکردووە (بە فەرمانی شەرع) تا دینەکەی خوا بکەنە بەرنامەی ژیانی دنیاییان تا بەرژەوەندییەکانی خۆیانی پێ بهێنێنەدیی و زیانەکانی سەر ڕێیانی پێ دووربخەنەوە.

شەرعیش پێناسەی سوودو زیان دەکات،شەرع دەفەرموێ: چی ڕەوایەو چی ناڕەوایە،خوای گەورە بە دادپەروەرێتی خۆی، پێناسەی سوودبەخش و زیانبەخشی بەشەرعەکە کردووە،شەرعەکە نووری ڕێگای مرۆڤایەتییە، ناشێت بەنوئادەم بەبێ شەریعەت بژین.

شەریعەتەکە پێویستە تا ئەوەیان بۆ دیاریی بکات کە چیان بۆ حەڵاڵەو چیان لێ حەرامە.. تابزانن چی بکەن و واز لەچی بهێنن یان وەلیکەن و توخنی نەکەون).[1]

هەروەها دەفەرموێ: (پەیامی خوا ،زەروورییە بۆ چاکسازی ژیانی مرۆڤ، بۆ ڕێنیشاندانی خێری دنیاو ڕۆژی دوایی. وەك چۆن چارەنووسی ڕۆژی قیامەتی کەس چاك نابێت تا ڕێبازی دینەکە نەگرێتەبەر، بە هەمان شێوەش چارەنووس و

---

(١) مجموع الفتاوى (٣/١١٣-١١٤).

حاڵی ژیانی دنیایی پارسەنگ نابێت تا ڕێبازی دینەکە نەگرێتەبەر.

مرۆڤ شەرعەکەی پێویستە.[1].. مرۆڤ وا لە نێوان دووجۆر بزاوتدا: بزاوتێکیان بۆ ئەوەیە: کە بەرژەوەندییەکانی بهێنێتە دیی.

واتە: سوودهێنان، بزاوتێکی تریان بۆ ئەوەیە خراپە لە خۆی دووربخاتەوە، واتە: زیانلێنەکەوتن.

شەرعیش نووری ڕێگاکەیەتی، کە بەهۆیەوە دەزانێت چی سوودبەخشەو چی زیانبەخشە بۆی.. شەرع نووری خوایە لەسەر زەوی و دادی خواویستی نێوان مرۆڤە، ئەو قەڵایەیە کە هەرکەسێك چووە ناوی لە ئەماندا دەبێت.

مەبەست لەشەرع: هەڵاوێردنی سوودبەخش و زیان بەخش نییە لە ڕێی هەستپێکردنەوە، نا، خۆ ئاژەڵیش ئەوەی لە توانادایە کە هزریشی- نییە، خۆ گوێدرێژو حوشتریش دەزانن و دەتوانن جۆ لە خۆڵ جیاکەنەوە، یەکەمیان بخۆن و دووەمیان وەلکەن!

گرنگ جوێکردنەوەی ڕەفتاری سوودبەخش و ڕەفتاری زیانبەخشە،مرۆڤ دەبێت ڕێی چاك بگرێتەبەر کە لە دنیاو قیامەتدا سوودی پێدەگەێنێت، کە سوودی یەکخواناسییی و دینداریی پێدەناسێنێت.

هانی دادپەروەریی و چاکەخوازیی و ڕاستگۆیی و خێرەومەندێتی دەدات، کە فێری دەستپاکیی و داوێنپاکیی و دەمپاکیی دەکات، کە لەسەر ئازایەتیی و ئارامگریی، بە جورئەت و سینە فراوانیی ڕایدەهێنێت، هەستی بەرپرسێتیی فەرمان بەچاکەو بەرهەڵەستی لەخراپەی تێدا دەڕوێنێت، دەیکاتە ئاڵقەی

---

(١) زانایانی سەلەف زۆرجار لەجیاتی بەکارهێنانی دینەکە دەفەرموون: شەرع، چونکە وشەی (شەرع) یان (شەریعەتی خوا) هەموو دینەکە ببوە لایان، نەك ئەو بەشەی شەرعناسیی، کە فقهە.

پەیوەستی نێوان خزمایەتی و سیلەی ڕەحمی پێ جێبەجێدەکات، بەرامبەر دایك وباوکی نەرم و نیانی دەکات، بەرامبەر بەردەستان و دراوسێ بەسۆزو بەزەیی دەبێت، سنووری ماف و ئەرکیان دەپارێزێت..

شەرع شوێنکەوتوانی لەسەر خواناسیی و خواپەرستیی و خواویستیی پەروەردە دەکات، پشتیان بە خوای خاوەن دەسەڵات و شارەزا دەبەستێت، فێریان دەکات: کە موحتاجبوون هاوار لە خوابکەن و یارمەتی و پشتیوانیی لەو وەربگرن، بە قەناعەت بن و بە بەش و قەدەری خوا ڕازی بن.

تەسلیم بە ویست و حوکمی خوا بن، ملکەچ بن بۆ فەرمانەکانی، لایەنگری ئەولیاو خواناسان و تەقواکارانی بن، دوژمن و ناحەزی دوژمن و ناحەزانی خوای تاك و پاك بن..

شەرع شوێنکەوتوانی لەسەر چاودێری خوایی گۆشدەکات، کە هەمیشە لە تەنهایی و قەرەبالغییدا لە تاریکیی و ڕووناکییدا لە خوا بترسن، هەست بە موراقەبەی ئەو بکەن،بۆ بەدەستهێنانی ڕەزامەندیی ئەو فەرزەکانی سەرشانیان سەرڕاستانە جێبەجێ بکەن و توخنی ئەو حەرامانە نەکەون کە هۆشداریی لەسەریان داوەتێ.. فێربن لە هەموو کارێکدا ئومێدیان بە پاداشتی خوابێت.

ڕاستگۆیانە خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ڕاستگۆ بزانن، هەرچی ئەوان فەرموویانە پێیان ڕاست و دروست و بەڵگەنەویست بێت، لە ناخیاندا قەناعەت و دڵنیایی تەواویان بەرامبەریان هەبێت.

گوێڕایەڵی فەرمانیان بن و بزانن، کە تاکەشارێی چاکسازیی و صاڵحبوونی مرۆڤ لە دونیاو قیامەتدا وا لە دینەکەی خوادا. غەیری ئەم دینە سەرگەردانبوونە، کوێرەوەریی و نەگبەتیی و ڕێ لێتێکچوونە، زەرەرمەندیی دنیاو ڕۆژی دواییە.

ئەگەر ئەم پەیامە خواییە نەبوایە هزرو ژیریی مرۆڤ پەی بە تەفسیلاتی

سوودو زیان نەدەبرد، نە بۆ دونیاو نە بـۆ قیامـەتی. بۆیـە گـەورەترین نیعمـەتی خوایی لەسەر مرۆڤ ناردنی پێغەمبەرانە، ناردنی پەیامـەکانی خـوای گەورەیـە، کە ڕێبازی ڕاست و ڕێچکە چەوتەکانی تێدا ڕۆشنکردوونەتەوە.

ئەگەر ئەم پەیامە خواییە نەبوایە، ئەم مرۆڤایەتیەش وەکـو ئـاژەڵ دەژیـان و خراپتریش ڕەفتاریان دەکـرد.. بۆیـە هەرکەسێك پەیامەکـەی خـوای وەرگـرت و پێوەی پابەندبوو باشترین کـەسی نـاو خەڵکییـە، هەرکەسـیش پـەیامی خـوایی ڕەتکردەوەو پێوەی پابەندنەبوو خراپترین کەسی ناو خەڵکیە، لە سەگ و بەرازو ئاژەڵەکانی تر خراپترە).[1]

ئەگەر ئەمە لای موسوڵمان چەسپی ،ئەگەر ئەمەی لابووە بەڵگەنەویست کە خەڵکی موحتاجی شەریعەتەکەی خوای گـەورەن تـا بتـوانن ڕاسـت و دروسـت ئەرکی عەبدایەتی خۆیـان بـۆ خـوای پـەروەردگاریان بهێنێتـەدیی بـەو شـێوەو چۆنێتیەی کە خـوای خـاوەن خـۆی دەیـەوێت و پێـی ڕازیـە، ئەگـەر قەناعـەتی تەواوی بەمە کرد، لەوەش دڵنیا دەبێت کـە زانـین و ناسـینی ئـەم ڕێبـازە (دیـدو هەڵوێست) فێربوون دەخوازێت.

بۆیە فێربوون لەسەر موسوڵمان فەرزە، لەسەر هەموو کەسێك ئەوەندە فەرزە کە بزانێت چۆن فەرزە خواییـەکانی سەرشـانی جێبەجێـدەکات کـە بـەو زانینـە نەبێت جێبەجێنابن.

بەختەوەر ئەو کەسەیە :کە لە ڕەنجی بەدەستهێنانی ئـەو زانسـتە شـەرعیەدایە، کە لەسەری فەرزە، کە دەبێت فێر ببێت و بزانێت، تـا بـەکردەوە نیشـانی خـوای گەورەی بداتەوە، تـا بەڕووسـووریی بـە خزمـەت خـوای میهرەبـانی بگاتـەوەو ڕەزامەندی ئەو مسۆگەر بکات، چونکە ئەوە ڕێی دنیاو ڕێـڕەوی ڕۆژی دواییـە.

---

(١) مجموع الفتاوى (١٩/٩٩-١٠٠).

گومان لەوەدا نییە، کە تەمەن تەواوەبێت و دونیاش کۆتایی دێت، جێی نیشتەجێ و حەوانەوە ئەوێیە، نەك ئێرە، وەکو خوای گەورە لەسەر زمانی موسوڵمانەکەی خزمی فیرعەون دەگێڕێتەوە: کە دەیفەرموو: ﴿يَٰقَوْمِ إِنَّمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا مَتَٰعٌ وَإِنَّ ٱلْءَاخِرَةَ هِىَ دَارُ ٱلْقَرَارِ ﴿٣٩﴾﴾ غافر: ٣٩.

واتە: هۆ گەلی خزمان! ژیانی دونیا چێژێکی کاتییە، کەلوپەلێکی بەردەستە، بەڵام ڕۆژی دوایی جێی حەوانەوەو نیشتەجێبوون و دابینبوونە. هەروەها دەفەرموێت: ﴿وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ ۚ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾﴾ العنكبوت: ٦٤.

واتە: ئەم دنیایە هەر گەمەو خۆخەریککردنە، ژیانی ڕۆژی دوایی ژیانێکی تەواوە (الحيوان:الحياة كاملة) ئەگەر پەی پێ دەبەن و دەزانن..

لە ڕۆژی قیامەتدا بێئاگاو مەستانی دنیا، غافڵان لە یادی خواو لە پەرستنی، خۆشحاڵان و ساویلکەی دنیاویستیی، کە لە ژیان و دونیادابوون. پەشیمان دەبنەوەو خۆزگەی گەڕانەوەیان بۆ ژیانی دنیا دەخوازن.. خوای گەورە باسی پەشیمانیی و حەسرەتکێشانیان دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَجِا۟ىٓءَ يَوْمَئِذٍۭ بِجَهَنَّمَ ۚ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ ٱلْإِنسَٰنُ وَأَنَّىٰ لَهُ ٱلذِّكْرَىٰ ﴿٢٣﴾ يَقُولُ يَٰلَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِى ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُعَذِّبُ عَذَابَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾ وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُۥٓ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾﴾ الفجر: ٢٣ – ٢٦.

واتە: لەو ڕۆژەدا -لە قیامەت - کە دۆزەخیش دەهێنرێتەوە پێش، مرۆڤەکان هەستدەکەن چەند کەمتەرخەمبوون، چەندیان ئیهمالیکرد، لەو سەرپێچییانەی خوای گەورە کە لە دونیادا کردوویانە پەشیمان دەبنەوەو تەوبە دەکەن، بەڵام تەوبەی چی، پەشیمانبوونەوە لەو ڕۆژەدا چ دادێك دەدات؟! دەکرۆزێنەوە هەر یەکەیان دەڵێت: ئای خۆزگە کارو کردەوەی چاکم بکردایە (یان زیاتر بکردایە).

خۆزگە لە ژیانی دونیامدا زەخیرەیەکم بۆ ئەم ژیانەی ئێستام پاشەکەوت بکردایا. چونکە هەستەکات ژیانەکەی ڕۆژی دوایی ژیانە، ئەمەی دونیا قاعەی تاقیکردنەوەبوو.. کۆتایی هات، بەڵام ئێرە نەمردنی کەسەکانی تێدایە نە ئاخێر زەمان! ئیدی لەو ڕۆژەشدا خۆ سزای خوای وەکو سزای هیچ کەسێك نییە. بەندو کۆتکردنی یاخیبووەکانیشی وەکو کەلەبچەکردن و زنجیرلەپێکردن و بەستنەوەی کەس نییە(.[1]

(موسلیم) لە (مستەوریدی کوڕی شەدادد)ەوە -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە :کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (مَا الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلاَّ مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَ يَرْجِعُ).[2]

واتە: هەموو ژیانی دونیا وەکو ئەوەیە: یەکێکتان پەنجەیەکی بکات بە دەریایەکدا، بزانە چەند بە پەنجەیەوە دێت؟!

یەعنی هەموو دونیاو سەروەت و سامان و هەرچی تێیدایەتی لە چاو ڕۆژی دواییدا بە قەدەر ئەوەندە دڵۆپە ئاوەیە کە پەنجەیەك لە دەریایەك هەڵی دەگرێت..

عبدالله کوڕی مسعود -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە: (نَامَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عَلَى حَصِيرٍ فَقَامَ وَقَدْ أَثَّرَ فِي جَنْبِهِ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوِ اتَّخَذْنَا لَكَ وِطَاءً. فَقَالَ: مَا لِي وَمَا لِلدُّنْيَا مَا أَنَا فِي الدُّنْيَا إِلاَّ كَرَاكِبٍ اسْتَظَلَّ تَحْتَ شَجَرَةٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.[3]

واتە: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەسەر حەسیرێك خەوت، کە

---

(١) شەوکانی: تەفسیری فتح القدیر (١٢٣٢/٢-١٢٣٣).

(٢) موسلیم (٢٨٥٨).

(٣) ترمذ (٢٣٧٧) دەشفەرموێ :(حسن صحیح)، شێخی ئەلبانیش -رحمەاللە- لە (صحیح الجامع الصغیر/٥٦٦٨)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

هەستا ئاسەواری حەسیرەکە بە لاتەنیشتیەوە دیاربوو، عەرزمانکرد (پێیان وت): ئەی پێغەمبەری خوا! دەبا بۆ نووستنت شوێنێکی نەرمت بۆ سازکەین، فەرمووی:چیمداوە لە دنیا؟ من لە دنیادا وەکو کابرایەکی سوارم کە لە سێبەری دارێك لایداوەو پاشان هەستاوەو جێی هێشتووە..

ئەمە حەقیقەتی دونیایەو ئەمەش بڕو ڕادەکەیەتی!

ژیرو خاوەن هزر ئەو کەسەیە کە هەوڵ دەدات ئەوەندە فێربێت کە خواپەرستییەکانی بەڕێك و پێکی بکات، تا ئەم دونیا بڕاوە بکاتە کێڵگەی دواڕۆژی، بەو ئومێدەی لەوێ ببێتە نیشتەجێی ئەو ژیانە نەبڕاوە سەرمەدییەی لای خوای گەورە..

زۆر کەس هەن سااڵنێکی زۆری تەمەنیان و پارەیەکی زۆریان بۆ خوێندنێك سەرفدەکەن، تا لە دونیایاندا پێی تاعین ببن، لە کاتێکدا جێهێشتنی حەتمییە. کەچی بیرێك ناکەنەوە کە کەمێك لەم کاتە زۆرەو لەم پارەیە بۆ تەعین بوونی قیامەتیان سەرفبکەن کە دەشزانن هەر دەبێت بگەڕێنەوە ئەو دنیا..

بەڕاستی ئا ئەمە غافڵ بوون و خۆ فریودانە! نەکەی لە ڕیزی ئەوانەدا بیت! خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَعْدَ ٱللَّهِ ۖ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٦ يَعْلَمُونَ ظَٰهِرًا مِّنَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ ٱلْءَاخِرَةِ هُمْ غَٰفِلُونَ ۝٧﴾ الروم: ٦ – ٧.

واتە: ئەمە بەڵێنی خوای گەورەیە، خوای گەورەش بەڵێنی خۆی ناشکێنێت و هەر دەیباتەسەر بەڵام زۆر کەس ئەمە نازانن، پەی پێنابەن، هەر زاهیری ژیانی دونیایان دەزانن و هۆشیان لە دواڕۆژ نییە، لێی غافڵن..

ئیبنوکەثیر -ڕەحمەتی خوای لێبێت - لە تەفسیریدا دەفەرموێ:

(واتە :زۆرینەی خەڵکی زانین و زانیارییەکانیان هەر دەربارەی دنیایە، دەربارەی زانینی کاسبی و کاروبارەکانیانە، زۆر زیت و وریاو لێزانن تێیدا،

شارەزایی هەموو ڕێگایەکی پارە پەیداکردنن، کەچی لە کاروباری دینەکەدا غافڵ و نەزان و ئیهمالن، لا ناکەن بەلای ئەوەوە کە سوودی بۆ دوارۆژیان هەیە، هەر دەڵێی هۆش لەسەریاندا نییە! ئاخر بۆیە (حەسەنی بەصر)ی -خوا لێی ڕازی بێت- دەیفەرموو: دەبینیت درهەمێك دەخاتە سەرپەنجەی یەکسەر دەزانێت وەزنی چەندەو کەچی نازانێت نوێژ چۆن دەکرێت؟!.[1]

(١) تفسير ابن كثير(٤٢٧/٣) چاپی دار المعرفة.

باسی دووەم

فەرزبوونی زانین پێش ڕەفتار (گوفتار بێت یان کردار) و حەڕامبوونی گوفتارو کردار، بێ زانینی حوکمی شەرعی دەربارەیان

لە باسی ڕابردوودا ڕوونبۆوە:کە خەڵکی پێویستیان بە دینەکەی خوای گەورەیە، تا بیکەنە بەرنامەی ژیانی دنیایان. ئەوەشمان وت کە چۆنێتی زانینی شەرع بەغەیری فێربوون بەدەست نایات.

لەم باسەدا (إِنْ شَاءَ اللَّه) ئەوە ڕوونەدەکەینەوە کە فێربوونی دینەکە کارێکی سەرپشکانە نییە، کە هەر کەسێك حەزیکرد فێرببێت و ئەوی حەزینەکرد هەر بە نەزانی بمێنێتەوە، بەڵکو لەسەر هەموو موکەللەفێك (بالْغی ژیر) فەرزە فێرببێت.

فەرزێتیشی لەوەوە دێت کە لە موسوڵمان حەرامە گوفتارێك یان کردارێك ئەنجامبدات پێش ئەوەی بزانێت حوکمی خوای گەورە دەربارەی ئەو ڕەفتارە (گوفتارو کرداڕە) چییە؟

بۆ ئەوەی هەر ڕەفتارێکی کرد بە شارەزایی و بەرچاوڕۆشنیەوە بیکات. بۆیە وەرگرتنی زانست و فێربوون پێش هەر گوفتارو کردارێك -جگە لە شایەتمانهێنان- فەرزە.. زانستی فێربوون پلەی دووەمە دوای (باوەڕهێنانی بەشێوەیەکی گشتی) کە پێی دەوترێت: (الإیمان المجمل) کە یەکەمین فەرزە لەسەر مرۆڤ، مەرجی سەرەکی هەموو کارو کردەوەیەکی داهاتوویەتی. چونکە ئەو کەسەی کە موسوڵمان دەبێت پێویستە لەسەری باوەڕێکی دڵنیایانە بە خوای

گەورەو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بەوەی هێناوێتی بهێنێت، ئەم باوەڕهێنانەیە کە پێی دەوترێت شایەتمان (الشهادة).

دوای ئەمە فەرزە لەسەری ئەو ئەحکامانەی شەرع فێربێت کە فەرزەکانی تری سەرشانی پێ جێبەجێ دەکرێت، کە پێی دەوترێت باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفسیلی (الإيمان المفصل).

ئەم زانستیە فەرزە وەکو پردی نێوان (باوەڕ هێنان بە شێوەیەکی گشتی) و (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی)یە.

بەڵگەی ئەمەش ڕیوایەتەکەی باسی موعاذی کوڕی جەبەلە -خوا لێی ڕازی بێت- کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ناردی بۆ یەمەن و پێی فەرموو: (إِنَّكَ تَأْتِي قَوْمًا أَهْلَ كِتَابٍ، فَادْعُهُمْ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً فِي أَمْوَالِهِمْ، تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ فِي فُقَرَائِهِمْ، فَإِنْ هُمْ أَطَاعُوا لِذَلِكَ، فَإِيَّاكَ وَكَرَائِمَ أَمْوَالِهِمْ، وَاتَّقِ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ؛ فَإِنَّهَا لَيْسَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ حِجَابٌ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1] .

واتە: دەچیتە لای خەڵکانێك کە خاوەن پەیامی ئاسمانین (یەمەن ئەو کاتە مەسیحی بوون) بانگهێشتیان کە بۆ شایەتمانهێنان: (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ محمداً رَسُولُ الله) کە هیچ خوایەك نییە شایەنی خوایەتی بێت، جگە لە خوای گەورە، هەروەها کە من پێغەمبەری خوام، ئەگەر لەوەدا گوێڕایەڵییان کردیت فێریانبکە کە خوای گەورە زەکاتی لەسەر فەرزکردوون، کە لە دەوڵەمەندەکانیان

(١) بوخاری (١٤٩٦)، موسلیم (١٩) ئەمە ڕیوایەتی موسلیمە.

وەردەگیرێت، دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەگەر لەوەشدا گوێرایەڵیان کردیت توخنی سامانە بەنرخەکانیان نەکەویت، خۆشت لە دوعاو نزولەی ستەملێکراو بپارێزە، چونکە بەربەست لە نێوان مەزڵوم و خوای گەورەدا نییە..

بانگهێشتکردنیان بۆ شایەتمان هێنان (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی گشتی)یە. بەجێهێنانی فەرزەکانی نوێژو زەکات و ئەوانی تر کە کردەوەیین (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی)یە.

فێربوونەکەش لەو نێوانەدا پردی پەڕینەوەو بە یەکتر گەیاندنی هەردوو بەشەکەی باوەڕە، ئەوەش مەبەستی پێغەمبەری خوایە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە فەرمووی فێریانبکە: (فَأَعْلِمْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ) کە لە دوای شایەتمان هێنان و پێش بەجێهێنانی ئەرکەکەمان فێربوونی ئەحکامی فەرزە.

لەمەشەوە زیرەکیی و وردبینیی و تێگەیشتنی قوڵی (بوخاری)- ڕەحمەتی خوای لێبێت- هەست پێدەکەیت کە چۆن بابەتەکانی لە صەحیحەکەی خۆیدا ڕێزبەند کردووە و سەرەتا بە (کتاب الوحی) دەستی پێکرد.

ئامانجی بێت بەوەی کە دین لە ڕێگای خوای گەورەوە دەزانرێت، نەك لە ڕێی هزرو ژیریی‌یەوە، دوای ئەو (کتاب الإیمان) دێت کە یەکەمین فەرزە لەسەر مرۆڤ، دوای ئەو (کتاب العلم)، کە هۆکاری زانینی ئەحکامی باوەڕهێنان و فەرزەکانی سەرشانی موسوڵمانە، پاشان یەك لەدواییەك باس لە ئەحکامی باوەڕهێنان (ألإیمان) دەکات: بە دەستنوێژ، ئینجا بە نوێژکردن دەستپێدەکات، چونکە لە هەموو فەرزەکان زیاتر جەختی لێکراوەتەوەو یەکەمین ڕەفتارە کە موسوڵمانی لە ڕۆژی دوایدا لەسەر موحاسەبەدەکرێت..

(بوخاری) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- لەبەر ڕۆشنایی فەرموودەکەی (موعاذ)دا پردەکەی لە نێوان (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی گشتی) و (باوەڕهێنان بە شێوەیەکی تەفصیلی) دا پەیوەست کردۆتەوە، ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە

(باوەڕهێنانی گشتی) زانین و فێربوون ناخوازێت، نا، زانین و فێربوونی هەندێك ڕوکنی شایەتمانەکەش فەرزن، چونکە ڕاست و دروستی باوەڕی لەسەر دادەمەزرێت. لەبەر ئەمەیە کە سەلەف لە پێناسەی باوەڕدا فەرموویانە: (الإيمان: قَولٌ وَعَمَلٌ، يَزِيدُ وَيَنقُصُ) .

واتە: باوەڕهێنان گوفتارەو کردارەو زیادو کەم دەکات..

لێرەدا مەبەست لە گوفتار: گوفتاری دڵ و گوفتاری زمانە، کەسیان لەوەدا راجوێ نەبوون کە گوفتاری دڵ بریتیە لە: ناسینی خوای گەورەو بە ڕاست زانینی، کەوابوو زانینی ئەوانەی فەرزە بە شێوەیەکی گشتی باوەڕی پێی بهێنرێت، ئەمە مەرجی ڕاست و دروستی باوەڕە.. بەڵگەی زیاتر لێرەوە دەهێنێتەوە لەسەر فەرزێتی زانین پێش گوفتارو کردار.. بەڵگەکانیش لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەوەن.. بەم شێوەیە کە دێت:

یەکەم: بەڵگەی قورئانیی:

قورئانی پیرۆز جەخت لەسەر حەرامبوونی وتن و کارکردن بێزانین و فەرزبوونی زانست پێش ڕەفتار (گوفتارو کردار) دەکاتەوە.

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلْفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلْإِثْمَ وَٱلْبَغْىَ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَأَن تُشْرِكُوا۟ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٣﴾ ﴾ الأعراف: ٣٣.

واتە: پێیان بفەرموو: کە خوای پەروەردگارمان ئەمانەی لێ حەرام کردوون:

أ- گوناح بە ئاشکرا بکرێت یان بە نهێنی بە تایبەت فاحیشە (زینا)، ئەمە سیفەتی باسکراوێکە کە ناونەهێنراوە.

واتە: (کردەوە ناشیرینەکە، یان کردەوەی ناشیرین).

ب- هەموو سەرپێچیەکی خوای گەورە.

ج- هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە بێئەوەی لە لایەن خوای گەورەوە بەڵگەیان بۆ هاتبێت (شێوازی گاڵتەکردن بەکافرەکان کە دەیان وت خوا ڕێیداوە بتبپەرستین! چونکە خوای گەورە ڕێی هاوبەشدانان نادات.

هـ- قسەکردن بە ناوی خواوە بە نەزانین، پەرستن بێت یان یاساو ڕێسادانان یان داب و نەریت.

ئەم ئایەتە دەقێکی ئاشکراو ڕاشکاوە کە قسەکردن بە ناوی خواوە (واتە ڕا دەربڕین بە دەم شەرعەوە حەرامە: ﴿قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ..... وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾ ئەمە هەڕەشەیەکی تایبەتیە، زاناو قازی و موفتی و هەر کەسێکی تر کە ئەحکامی شەرع ڕووندەکاتەوەو حوکمی ئیسلام باسدەکات نابێت بە نەزانین تێبکەوێت.

بە واتایەکی تر، دەبێت زانستی شەرعی پێشتر وەرگرتبێت، بەڵگەکان بزانێت، ئینجا ئەحکامی دینەکە ڕوونبکاتەوە.. فەرزە پێش ئەوەی گوفتارو کردار بنوێنێت زانستی شەرعی وەرگرتبێت، کە لە ڕێی فێربوون و بڕیارو فەتواناسیەوە دەبێت.

خوای گەورە لە ئایەتێکی تردا ئەوە ڕوونەدەکاتەوە سەرپێچیکردنی ئەم فەرزانە (بە شکاندنی بەرهەڵستیەکەی و قسەکردن بە ناوی شەرعەوە بە نەزانیی) ڕەفتاری جوانکاریانەی شەیتانە. دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَن تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾﴾ البقرة: ١٦٨ – ١٦٩.

واتە: شوێن هەنگاوەکانی شەیتان مەکەون کە دوژمنی ئاشکراتانە، شەیتان فەرمانتان پێدەکات: کە خراپەکاریی بکەن، داوێن پیس بن، قسە بە ناوی خواوە بەبێ بەڵگەو نەزانین بکەن.

هەروەها ئایەتی: (وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ * كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ) الحج/ ٣-٤ .

واتە: خەڵکانێك هەن بە نەزانیی، بە بێ هەبوونی بەڵگەی شەرعیی دەکەونە موناقەشەکردنەوە! شوێن هەموو شەیتانێکی یاخی دەکەون (واتە: لە موناقەشەکردنیاندا دەربارەی خوای گەورەو وەحی و پەیامەکەی قسەی هەموو دوژمن و ناحەزێکی خوا وەردەگرن و دەیکەنە بەڵگەی ڕاستی هەڵوێستیان!

خوای گەورە تەقدیرو بڕیاری ئەوەی دەرکردووە، کە هەرکەسێك وابێت، هەرکەسێك بە پێی ئاڕاستەی شەیتان هەڵوێست لەم دینە وەرگرێت خوای گەورە لێی قبوڵناکات، چونکە ئەو کەسە خۆی داوەتە دەست شەیتان کە بە دڵنیاییەوە شەیتانیش گومڕای دەکات، ناهێڵێت حەق بناسێت تا سەرئەنجام بەرەو سزای سەختی دۆزەخیشی دەبات.[1]

کەوابوو: موناقەشەکردن (جیدال) -کە قسەکردن و وتنە- ناشێت بە نەزانی بکرێت، ئەوە دیدو هەڵوێستی ئیبلیسەو چارەنوسیشی وەکو چارەنووسی شەیتان خراپە.

٢- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾﴾ الإسراء: ٣٦.

---

(١) من (وەرگێڕ) لە: ئیمامی شەوکانی (فتح القدیر) (١٦٩/٢-١٦٨)م وەرگرتووە.

واتە: بە دووی ئەو باسەدا مەڕۆ کە لێی نازانیت، کە زانستت دەربارەی نیە، چونکە مرۆڤ دەربارەی ڕەفتار بیستن و بینین و عەقڵ پێشکانی پرسیاری لێدەکرێت و موحاسەبەدەکرێت لەسەریی.

ئیبنوکەثیر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەربارەی دەفەرموێ: (ڕاو بۆچوونی سەلەف دەربارەی ئەم ئایەتە ئەوەیە: کە خوای گەورە بەرهەڵەستی لە قسەکردنی بێزانست کردووە، ناشێت پشتبەستوو بە گومان و خەیاڵ قسەبکرێت (كُلُّ أُولَٰئِكَ:) واتە هەموو ئەم سیفەتانە لە بیستن و بینین و هۆش و هەست و پەیبێبردن جێی لێپرسینەوەی دینەکەیە، لە قیامەتدا حساباتی لەگەڵ دەکرێت لەسەریان، لێی دەپرسێتەوە کەوا چیت پێیانکرد؟.[1]

٣- هەروەها: ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾﴾ النور: ١٥.

واتە: ئێوە بوختانەکەتان هەر بەزمان دەگواستەوە[2] هەر دەڕۆیشتن و قسەکەتان بەبێ هەبوونی زانستی (بەڵگە) دەگەیاندە یەکتریی!

ئێوە واتانەدەزانی ئەمە زۆر سادەو ئاساییە! بەڵام لای خوای گەورە زۆر گەورەیە..

کەوابوو: قسەکردنی بێ زانیاری ڕاست ودرووست زەمکراوەو لای خوای گەورە، شتێکی گەورەو ناپەسەندو دژوارە، با خەڵکیش ساویلکانە وابزانن کە شتێکی بچووك و سادەیە.

---

(١) نیبنوکەثیر: تفسیر القرآن العظیم (٣٩/٣).

(٢) خوای گەورە باسی بوختانە هەڵبەستراوەکە بۆ (خاتوو عائیشە) - خوا لێی ڕازی بێت- دەکات، کە هەندێك لە موسوڵمانان بێ بەدواداچوونەوە قسەکەیان دەگەیاندە یەکتری.. وەکو ئەوەی بە گوێچکە وەری نەگرن، هەر زمان بیداتەوە بە زمان!

هەرچەندە باسەکە لەسەر ڕووداوەکەی ئیفکە (بوختانەکە)، بەڵام ڕێسایەکە (العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب: واتە: دەرس وەرگرتنەکە لە مانا گشتییەکەی وشەکەدایە، نەک لە تایبەتێتی هۆکاری هاتنییدا).

مەبەست لە دەق: لەفزەکەیەتی (ئەو واتایەی لێدەفامرێتەوە)، نەك هۆکاری وتنی.

٤- ئایەتی: ﴿هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ﴾ آل عمران: ٦٦.

واتە: باشە وا موناقەشەی ئەوەتان کرد: کە زانیاریی (بەڵگە)تان لەسەری هەیە، بەڵام بۆچی موناقەشەی بابەتێك دەکەن کە زانیاریتان لەسەری نییە؟

(قورطوبی) دەفەرموێ: ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ڕێگرتن لە موناقەشەی باس و خواسێك کە زانیاری لەسەر نەبێت و تۆژینەوەی لەسەر نەکردبێت، بەڵام ئەگەر زانیاری هەبوو، بەڵگەی بە دەستەوەبوو، دەشێت بە شێوەیەکی جوان موناقەشەی باسەکە بکات، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: (وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ) بەو شێوەیەی کە چاکترینە موناقەشەیان لەگەڵدا بکەن).[1]

٥- هەروەها: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١﴾ الحجرات: ١.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! بە قسەو ڕاوبۆچوون پێشنیازی خۆتان مەخەنە پێش فەرمایشتی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). لە خوا بترسن، خوای گەورە بیسەرو زانایە.

(قورطوبی) دەفەرموێ: (واتە نە گوفتارو نەکردار مەخەنە بەردەستی خواو

---

(١) تفسير القرطبي (١٠٨/٤).

پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ). واتە رای خۆتان مەخەنە پێش فەرمانی ئەوانەوە، کە مەفرۆزە ئێوە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەربگرن، هەرچی شتێکی دین و دنیا بێت هەر دەبێت ئێوە لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەربگرن، هەر قسەیەکی خۆتان (ڕاو بۆچوون و پێشنیازێکتان) بخەنە پێش فەرمایشتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ،مانای وایە خستوتانەتە پێش فەرمایشتی خوای گەورەوە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانی خوای گەورە ڕادەگەێنێت..

ئیبنولقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەربارەی هەمان ئایەت دەفەرموێت: (هیچ مەڵێن تا خوای گەورە دەفەرموێ، هیچ فەرمانێك مەدەن تا خوای گەورە فەرمان دەدات، فەتوامەدەن تا بڕیاری خوا دەزانن، هیچ ڕاجوێی و ناکۆکیەك یەکلامەکەنەوە تا حوکمی خواتان بۆ ڕوونەبێتەوە تێیدا..

عەلی کوڕی ئەبی طەڵحە لە ئیبنوعەباسەوە -خوا لێی ڕازی بێت- دەگێڕێتەوە کە دەیفەرموو:(خوای گەورە -بەم ئایەتە- ڕێ لەوە دەگرێت قسە لە فەرمایشتیدا بکەن، یان قسەی لەسەر بکەن (واتە پێشنیارو شتی وا).

پوختەی ماناکە ئەوەیە: کە پەلە لە دەربڕینی قسە یان ئەنجامدانی کار مەکەن، تا نەزانن پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چی دەربارەی دەفەرموێ یان چۆن دەیکات.[1]

٦- خوای پەروەردگار وەسفی هەڵوێستی فریشتەکانی لەم ڕووەوە کردووە بەوەی کە: ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾﴾ الأنبياء: ٢٦ – ٢٧.

واتە: بەڵکو بەندەی بەڕێزی خوان، قسە لە فەرمایشتیدا ناکەن و بە فەرمانی

---

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعين١/٥١).

ئەو رادەپەڕێنن.. کەوابوو فریشتەکان -کە خوای گەورە مەدحیان دەکات- پێش فەرمایشتی خوا هیچ دەرنابڕن و بە بێ فەرمانی ئەویش هیچ کارێك ناکەن.. ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: (فریشتەکان لە کۆتا پلەی گوێڕایەڵی و ملکەچی خوای گەورەدان لە گوفتارو کردارداا: (لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ).

واتە: قسەیەك پێش فەرمایشتی خوا ناکەن و پێچەوانەی فەرمایشتی ڕەفتار نانوێنن، بەڵکو بێ موناقەشە یەکسەر فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن).[1]

٧- ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرۡفَعُوٓاْ أَصۡوَٰتَكُمۡ فَوۡقَ صَوۡتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجۡهَرُواْ لَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ كَجَهۡرِ بَعۡضِكُمۡ لِبَعۡضٍ أَن تَحۡبَطَ أَعۡمَٰلُكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ٢﴾ الحجرات: ٢.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! دەنگتان بەسەر دەنگی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرز مەکەنەوەو،شێوازی دواندنتان وەکو شێوازی دواندنی نێوان خۆتان نەبێت (مەڵێن: هۆ محمد، بەڵکو: یا رسول الله، یا نبی الله) نەبادا کارو کردەوەکانتان پوچەڵ ببێتەوەو ئاگاشتان لێبێنەبێت!..

ئیبنولقەییم دەفەرموێ: (ئەگەر دەنگ بەرزکردنەوەیان بە سەر دەنگیدا ببێتە مایەی پوچەڵ بوونەوەی کاروکردەوەو زایەبوونی، ئەدی دەبێ ڕاوبۆچون و پێشنیازکردن و ژیریی و هەست و سیاسەت و زانیاری خۆیان بخەنە پێش فەرمایشتییەوە حوکمی چەند گەورە بێت ؟!مەگەر ئەمانە نزیکتر و شایەنتر نین کار و کردەوە پوچەڵبکەنەوە و خاوەنی ڕەنج بەخەساربکەن؟).[2]

٨- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَإِذَا كَانُواْ مَعَهُۥ عَلَىٰٓ أَمۡرٖ جَامِعٖ لَّمۡ يَذۡهَبُواْ حَتَّىٰ يَسۡتَـٔۡذِنُوهُ﴾ النور: ٦٢.

---

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر(١٧٦/٣).

(٢) إعلام الموقعين (٥١/١).

واتە: ئیماندارى سەرڕاست ئەوانەن: کە باوەڕیان بە خواو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوە، ئەمەندە هۆگربوون کە لە کاروبارێکدا لە خزمەتیداەبوون نەدەڕۆیشتن، داواى مۆڵەتیان لێدەکردو جەنابیشى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕێیپێدەدان..

ئیبولقەییم -ڕەحمەتى خواى لێبێت- دەفەرموێ: (ئەگەر لە مەرجەکانى ئیماندارێتان ئەوە بووبێت کە بەبێ مۆڵەتى جەنابى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەچوونە هیچ لایەك، لەو لە پێشتر ئەوەیە کە کەس قسەى خۆى ڕاوبۆچونێکى زانستیانە نەخاتە ڕوو، تا مۆڵەتى جەنابى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) وەردەگرێت، مۆڵەت وەرگرتنى دواى خۆى ئەو ئەحکامانەیە کە هێناوێتى، کە دەبێ بە گوێرەى ئەو ڕەفتار بنوێنرێت).[1]

زانینى ئەوەى کە جەنابى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مۆڵەتى پێداوە و ئەوەى ڕێیلێگرتووە ،هەر بە زانین و فێربوون دەبێت، کەوابوو فێربوونى ئەحکامى دینەکەى پێش ئەنجامدانى ڕەفتارە (گوفتار یان کردار).

٨- هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ ۗ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا ﴿٣٦﴾﴾ الأحزاب: ٣٦.

واتە: کە خواى گەورەو پێغەمبەرەکەى (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)بڕیارێکیاندا، ناومکینە موسوڵمان - نێرینە بێت یان مێیینە - لە وەرگرتن و ڕاپەڕاندنییدا سەرپشک بێت.

ئیبنولقەییم -ڕەحمەتى خواى لێبێت- دەفەرموێ: (خواى گەروە ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە دواى ئەو فەرمانى خۆى دەدات یان پێغەمبەرى خوا (صَلَّى اللَّهُ

(١) هەمان سەرچاوەو لاپەڕە.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بڕیارێك دەردەكات موسوڵمان بۆی نییە جێبەجێی نەكات، خۆ سەرپشت كردنی گومڕاییەكی ئاشكرایە).[1]

ئەمەش ئەوە دەخوازێت: كە موسوڵمان پێشتر دەبێت حوكمی خوای گەورەو پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بزانێت لە هەر كارێكدا كە دەیەوێت بیكات. زانینی حوكمی شەرع دەربارەی كارەكە پێش دەستپێكردنی فەرزە.

موسوڵمان ڕێ بە خۆی نادات دیدو هەڵوێستێك بگرێتە بەر، بێئەوەی حوكمی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەچاوبكات.

٩- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل: ٤٣.

واتە: كە نەتاندەزانی پرسیار لە قورئانەوان بكەن.. فەرمانی خوای گەورەیە كە نەزان پرسیار لە زانا بكات، تا حوكمی شەرعی بۆ ڕوونبكاتەوە پێش ئەوەی دەستبداتە ئیشەكە، نەبادا بە نەزانی دەستبداتێ، چونكە حەرامە بۆی.. زانین پێش گوفتارو كردار فەرزە.. كۆڕای زانایان لەسەر ئەوەیە كە عەوام (نەزان و كەمزان) لەسەریان فەرزە -دەربارەی كاروباری دینەكەیان- لە زانایان بپرسن.

ئەبو عەمری كوڕی عەبدولبەڕ- ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (زانایان لەوەدا ڕاجوێ نەبوون ،كە دەبێت عەوام پرسیار لە زانا بكات و موقەللیدی شەرعناسان بێت، چونكە ئەوان سەرچاوەی هەموو زانستێكن، خوای گەورە دەربارەیان فەرموویەتی: (فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ).[2]

خەتیبی بەغدادیش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- هەروا دەفەرموێ.[3]

---

(١) هەمان سەرچاوە.

(٢) جامع بيان العلم (١١٥/٢).

(٣) الفقيه والمتفقه (٦٨/٢).

دواتر باسی تەقلید لە باسێکی سەربەخۆدا دەبێ(إِنْ شَاءَ اللَّه).

دووەم: بەڵگەی سوننەت:

لە سونەت و سیرەی پێغەمبەری پێشەوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) جەخت زۆر لەسەر فەرزێتی زانین، پێش گوفتارو کردار کراوەتەوە، کە بێ هەبوونی زانستی شەرعی و زانینی بەڵگە ،حەرامە ڕەفتار ئەنجام بدرێت..

١- بوخاری –رحمەالله- لە (صەحیح)ەکەیدا لە: (کتاب العلم/ باب العلم قبل القول والعمل لقول الله تعالى: (فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) فبدأ بالعمل) .

واتە: بەشی زانست/ بەندی زانین پێش گوفتارو ڕەفتارە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: بزانە کە هیچ خوایەك نییە شایستەی خوایەتی بێت، جگە لە خوای گەورە.. بۆیە لە سەرەتاوە بە زانست دەستی پێکردووە[١].

ئیبنوحەجەری عەسقەلانی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (ئیبنولمونزیر دەفەرموێ: مەبەستی ئەوەیە: کە زانین مەرجی ڕاست و دروستی گوفتارو کرداڕە، چونکە گرنگی گوفتارو کردار بە زانستەکەوەیە، زانین پێش هەردووکیانە، چونکە نییەت ساغ دەکاتەوە و کردەوەش ڕاست و دروست دەکات).[٢]

زانست نەك هەر نییەت پاکیی ساغدەکاتەوە، بەڵکو بۆ شوێنکەوتن و ئیقتیداکردن بە پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەر وایە، چونکە دوومەرجەکەی قبوڵ بوونی ڕەفتار بریتین لە:

---

(١) مەبەستی نوسەر ئەوەیە کە: بوخاری -ڕحمەالله -دەیزانی کە بێ هەبوونی زانستی شەرعی و زانینی بەڵگە، حەرامە ڕەفتار ئەنجام بدرێت، بۆیە باسی زانینی پێشخستووە. ئەمەش بەڵگەیەکە لە بەڵگەکان ،کە دەبێ زانین پێش ڕەفتار بخرێت.

(٢) فتح الباری (١/١٥٩-١٦٠)

- خواویستی: واتە: خواپێ مەبەستبوون: کە دەبێت هەموو ڕەفتارێکی لەبەر خاتری خوای پەروەردگار بکات کە تاکە و پاکە و هاوبەشی نییە.

- شوێنکەوتن: واتە: ڕەفتارەکەی بە پێی شەریعەتی ئیسلام بێت، کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی. خوای گەورە دەفەرموێ: (الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا) الملك/٢ .

واتە: خوای گەورە کە مردن و ژیانی دروستکردووە بۆ ئەوەیە کە تاقیتانبکاتەوە داخۆ کێتان کردەوەی چاکتر دەکات..

ئیبنوتەیمییە لە (فوزەیلی کوڕی عیازەوە) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- نەقڵیکردووە: کە دەربارەی (أَحْسَنُ عَمَلًا) دەیفەرموو: واتە: پاك و ڕاست، پاك: مەبەست لێی لەبەرخاتری خوا ئەنجامیدابێت.

ڕاستیش: مەبەست لێی سازاوییەتی لەگەڵ شەرعدا.. واتە: بۆخواو بەپێی شەرع.. زانین بۆ هەردووکیان فەرزە.. فەرزە بۆ پاککردنەوەی نییەت، فەرزیشە بۆ بە پێی شەرعبوون، بەڵگەی ئەویش:

٢- فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ،کە دەفەرموێ: (مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ).[1] .

واتە: هەر کەسێك شتێکی نوێ لەم دینەدا دابهێنێت کە دینەکە نەیگرێتەوە ئەوە ڕەفزکراوەیە..

ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر قەبوڵنەبوونی هەر گوفتارو کردارێك کە بە پێی شەریعەت نەبێت: (لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا) لە هەمان کاتیشدا ئاماژەیە بۆ فەرزێتی

---

(١) فتح الباری (١٣/١٨١-٣١٧). موسلیم لە عائیشەوە خوا لێی ڕازی بێت بوخاریش بەلەفزێکی نزیك لەمەوە گێڕاوێتیەوە.

زانین پێش دەستبەکاربوون، تا کارەکە بەگوێرەی شەرع بێت، دەنا پووچەڵە و ڕەفزە، واتە بکەرەکەی هیچ پاداشتێکی لێ دەسناکەوێت.

ئەم فەرموودەیە چوارچێوەی ئیسلامەکەیە، لەبەر ئەمەشە ،کە (نەوەوی) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە (الأربعين النووية)دا هێناوێتیەوە..

زانایان و شەرعناسان لە پوچەڵکردنەوە و ڕەتکردنەوەی هەموو بیدعەیەکدا پشتیان بەم فەرموودەیە بەستووە، هەروەها لە ڕەتکردنەوە و جێبەجێنەکردنی بڕیاری قازی و فەتوای موفتیدا کە پێچەوانەی شەرع بووبێتەوە، با لە موجتەهیدێکی گەورەشەوە دەرچووبێت، هەروەکو بوخاری -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە صەحیحەکەیدا لە (كتاب الأحكام) و كتاب (الإعتصام)دا باسی کردووە.[1]

٣- بوخاری -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە صەحیحەکەیدا لە (كتاب الإعتصام باب:ماكان النبي (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يسأل مما لم ينزل عليه الوحى، فيقول لا أدرى أو لم يجب حتى ينزل عليه وحى، ولم يقل برأى ولا قياس، لقوله تعالى: ﴿بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ﴾ النساء: ١٠٥.

واتە: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پرسیاری هەر شتێکیان لێبکردایە کە وەحی لەسەر نەهاتبایە، دەیفەرموو: نازانم، یان وەڵامی نەدەدایەوە تاوەحی بۆ دەهات لەسەرییو بە بۆچوونی خۆی (ڕەئی) و لێکچواندن (قیاس) وەڵامی نەدەدایەوە، چونکە خوای گەورە پێی فەرموو بوو بەوە وەڵام بداتەوە، کە خوای گەورە نیشانیدەدات..

---

(١) فتح الباری (٥/٣٠١-٣٠٣).

دوای ئەم ناونیشانە دریژە ،بوخاری - ڕەحمەتی خوای لێبێت- ڕیوایەتی فەرموودەکان دەهێنێت:

- ئیبنومەسعود -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەگێڕێتەوە کە: (سُئل النبي صلى الله عليه وسلم عن الروح فسكت حتى نزلت الآية).

واتە: پرسیاری (ڕۆح) لەپێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کراو بێدەنگبوو، تا ئایەتەکەی لەسەر هاتەخوارەوە.

پاشان بوخاری -ڕەحمەتی خوای لێبێت- فەرموودەی لای (جابر) -خوا لێی ڕازی بێت -دەربارەی ئایەتی: (الكلالة)[1] دەهێنێتەوە کە هەمووی لەسەر فەرزێتی زانین و فێربوونە، پێش دەستبەکاربوونی قسە، یان کردەوە.

٤- ئەبو داود ڕەحمەتی خوای لێبێت دەفەرموێ: (حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الأَنْطَاكِيُّ، حَدَّثَنَا محمد بْنُ سَلَمَةَ، عَنِ الزُّبَيْرِ بْنِ خُرَيْقٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلاً مِنَّا حَجَرٌ فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ احْتَلَمَ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيَمُّمِ فَقَالُوا مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أُخْبِرَ بِذَلِكَ فَقَالَ " قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ أَلاَّ سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ. أَوْ يَعْصِبَ. شَكَّ مُوسَى " عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ").[2] .

---

(١) فتح الباري (٢٩٠/١٣). ئایەتی: (کەلالە)(واتە: ئەو کەسە مردووەی ،کە کەسی لەدوا جێنامێنێت میراتەکەی بگرێت): (يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ) النساء/١٧٦.

(٢) ئەبوداود (٣٣٦)، ئیبنوماجە (٥٧٢)، بەیهەقی (١٠١٩)، دارەقوطنی (٧١٨/٣) لە ئیبنو عەباسەوە خوا لێیان ڕازی بێت.

زۆر لە فەرموودەوانان فەرموویانە: زەعیفە. ئەلبانی ڕحمەالله دەفەرموێ: حەسەنە بەڵام لە: (إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيَعْصِرَ. أَوْ يَعْصِبَ. شَكَّ مُوسَى " عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا ←

واتە: جابر -خوا لێی ڕازی بێت- دەفەرموێ: لە سەفەرێك بووین، یەکێکمان بەردێك بەر سەری کەوت و بریندارىکرد، پاشان کەوتە جەنابەتەوە، پرسیاری لە هاوڕێیانی کرد :کە ئایا بۆی هەیە تەیەمموم بکات نەك غوسڵ؟

وتیان: وانازانین بۆت هەبێت، چونکە ئاوت لە بەردەستدایە.

ئیتر غوسڵی دەرکردو مرد!

کە هاتینەوە خزمەت پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) عەرزیان کرد (بۆیان گێڕایەوە)، فەرمووی: کوشتیان، خوا بیانکوژێت، مادام نەیان دەزانی نەدەکرا پرسیاربکەن؟! دەرمانی نەزانین پرسیارکردنە، دەیتوانی تەیەموم بکات، یان پارچە پەڕۆیەکی بە برینەکەیەوە ببەستایا و، غوسڵەکەی دەربکردایە، شوێنی برینەکەی مەسح بکردایەو باقی لەشی بشوشتایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەخنەی توندی لێگرتن، چونکە فەتوایان بە نەزانی بۆ هاوڕێکەیاندا، دوعایلێکردن کە هەڕەشەیەکی سەختە، وای ڕوونکردەوە: کە بەشدارن لە گوناحی کوشتنیدا!..

خەطابی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە (معالم السنن)کەیدا دەفەرموێ: فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر فەرزبوونی زانین پێش دەستپێکی گوفتارو کردار، هەروەها حەرامێتی گوفتارو ڕەفتارنواندن، بەبێ هەبوونی بەڵگەی شەرعی، چونکە زەمکردنەو هەڕەشە لەفەرموودەکەدا دەربارەی شتی واهاتووە.

٥- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (إِنَّمَا الدُّنْيَا لأَرْبَعَةِ نَفَرٍ عَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالاً وَعِلْمًا فَهُوَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَيَصِلُ فِيهِ رَحِمَهُ وَيَعْلَمُ لِلَّهِ فِيهِ حَقًّا فَهَذَا بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ وَعَبْدٍ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَلَمْ يَرْزُقْهُ مَالاً فَهُوَ صَادِقُ النِّيَّةِ يَقُولُ لَوْ

وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ) زەعیفە. بڕوانە: (ضعيف الجامع الصغير/ ٤٠٧٤).

أَنَّ لِي مَالاً لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلاَنٍ فَهُوَ بِنِيَّتِه فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ وَعَبْد رَزَقَهُ اللَّهُ مَالاً وَلَمْ يَرْزُقْهُ عِلْمًا فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِه بِغَيْرِ عِلْمٍ لاَ يَتَّقِي فِيه رَبَّهُ وَلاَ يَصِلُ فِيه رَحِمَهُ وَلاَ يَعْلَمُ لِلَّه فِيه حَقًّا فَهَذَا بِأَخْبَثِ الْمَنَازِلِ وَعَبْد لَمْ يَرْزُقْهُ اللَّهُ مَالاً وَلاَ عِلْمًا فَهُوَ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالاً لَعَمِلْتُ فِيه بِعَمَلِ فُلاَنٍ فَهُوَ بِنِيَّتِه فَوِزْرُهُمَا سَوَاءٌ).[1] .

ژیانی دنیا بۆ چوار پۆلە کەسە: کەسێکیان خوای گەورە سامان و زانستی پێبەخشیوە، ئەمیش لە خواناسیی و دینداریتیدا بەکاربدەهێنێتەوە، خزمایەتی دەفامێ و سیلەی ڕوحمیان بەجێدەهێنێت و دەزانێت کە خوای گەورە مافی لەم سامانەدا هەیە، ئەمە باشترین پۆلیانە و لە باشترین جێگادایە.

کەسێکی تریان خوای گەورە زانستی پێبەخشیوە، بەڵام سامانی نەداوەتێ، ئەمە نیازپاکەو ڕاستگۆیە، دەڵێ: ئەگەر سامانم ببوایە، وەکو فلانکەس بۆ خوا سەرفمدەکردەوە، ئەمەش بە پێی نییەتی خۆی لەگەڵ دەکرێت و پاداشتی ئەم و ئەویتریان یەکسانە.

سێیەمیان خوای گەورە سامانی پێبەخشیوە، بەڵام زانستی نەداوەتێ، ئەمە لە نەزانی خۆی و بەنەزانی پارەکەی بەملاولادا بەفیڕۆدەدات، نە لە دینداریتیدا خەرجیدەکات و نە لایەك لە خزم دەکاتەوە پێی، نەدەشزانێت کە خوای گەورە مافی لەم سامانەیدا هەیە.. ئەمە خراپترین پۆلیانەو لە خراپترین جێگەدایە.

کەسی چوارەم :خوای گەورە نە سامانی پێبەخشیوە و نەزانست، دەڵێ: ئەگەر سامانم ببوایە وەکو فلانکەس (بۆ لەزەتی خۆم) سەرفم دەکردەوە، ئەمەش بە پێی نییەتەکەی خۆی لەگەڵ دەکرێت، گوناحیشی- لەگەڵ گوناحی ئەوی پێشوتردا یەکسانە.

---

(١) ترمذی (٢٤٤١) دەشفەرموێ: (حدیث حسن صحیح)، ئەحمەد (١٨٠٣١) ئەلبانی رحمەالله لە (صحیح سنن الترمذي) و(صحیح الجامع الصغیر/٣٠٢٤)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

(ئیبنوماجه) له ڕیوایەتەکەی خۆیدا وای هێناوەتەوە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێت (إِنَّمَا مِثْلُ هَذِهِ الأُمَّةِ كَمَثَلِ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ).

واتە: نموونەی تاکەکانی ئەم ئوممەتە وەکو چوار پۆلە خەڵکن).[1]

لەم فەرموودەدا پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوو جۆریانی مەدح کردووە و، زەمی دوانەکەی تری کردووە.

- مەدحی ئەوەیانی کردووە کە بەزانینەوە کردەوەکانی ئەنجام داوە (أنفق ماله) ئەمە لە پلەی یەکەمدا.

- مەدحی دووەمیانی کردووە کە بەزانینەوە قسەکەی کردووە، ئەمەشیان لە پلەی دووەمدایە.

- زەمی ئەو کەسەیانی کردووە کە نەزانانە پارەی بە فیڕۆداوە (فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ) ئەمەش لە پلەی سێیەمیاندایە.

- زەمی چوارەمیانی کردووە، چونکە بە بێ زانست قسەی کردووە، کە لە پلەی چوارەمیاندایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مەدحی ئەوەیانی کرد کە دوای زانین

---

(١) هەردوو ڕیوایەتەکەی لە ئەبوکەبشەی ئەنصارییەوە- خوا لێی ڕازی بێت- گێڕاوەتەوە. ئەوی لای ئیبنوماجه (٤٢٢٦) ئەمە دەقەکەیەتی: (مَثَلُ هَذِهِ الأُمَّةِ كَمَثَلِ أَرْبَعَةِ نَفَرٍ : رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالا وَعِلْمًا ، فَهُوَ يَعْمَلُ بِعِلْمِهِ فِي مَالِهِ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا ، فَلَمْ يُؤْتِهِ مَالا ، فَهُوَ يَقُولُ : لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ مَالِ فُلانٍ لَعَمِلْتُ فِيهِ كَمَا يَعْمَلُ ، فَهُمَا فِي الأَجْرِ سَوَاءٌ ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالا ، وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا ، فَهُوَ يَخْبِطُ فِي مَالِهِ ، وَيُنْفِقُهُ فِي غَيْرِ حَقِّهِ ، وَرَجُلٌ لَمْ يُؤْتِهِ اللَّهُ مَالا ، وَلَمْ يُؤْتِهِ عِلْمًا ، فَهُوَ يَقُولُ : لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ مَالِ فُلانٍ ، لَعَمِلْتُ فِيهِ كَمَا يَعْمَلُ ، فَهُمَا فِي الْوِزْرِ سَوَاءٌ)، ئەحمەد (١٧٦٦٤)، بەیهەقی (٧٢٣٤)، طەبەرانی لە: (الأوسط/٤٥٠٣) شێخی ئەلبانی- رحمه‌الله- لە (صحيح الترغيب والترهيب)دا دەفەرموێ: صحيح لغيره.

کردەوەی ئەنجامداوە، زەمی ئەوەشیانی کرد کە بەبێزانست قسەیکردووە (نەزانانە) فەرموشێتی شایانی گوناحبارکردنە.

ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە نەزانینەکەی نەبووە بەعوزر تا گوناهبار نەبێت، چونکە زانینی حوکمە شەرعییەکە فەرز بوو پێش ئەوەی گوفتارو کردار بنوێنێت، بۆیە هەر کەسێك لە کەمتەرخەمی خۆیەوە فەرزەکەی ئیهمالکرد گوناحبارە و عوزری قبوڵ ناکرێت.

ئەم فەرموودەش هەر بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە پێش زانین،حەرامە گوفتارو کردار بنوێنرێت، هەروەکو کە بەڵگەیە لەسەر فەرزێتی فێربوون و زانستی شەرعی پێش دەستبەرکاربوونی ڕەفتار.

٦- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (الْقُضَاةُ ثَلاَثَةٌ وَاحِدٌ فِي الْجَنَّةِ وَاثْنَانِ فِي النَّارِ فَأَمَّا الَّذِي فِي الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِهِ وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَجَارَ فِي الْحُكْمِ فَهُوَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ).[1] .

واتە: قازی (داوەری نێوان خەڵکی) سێ جۆرن: یەکێکیان بەهەشتییە و دوانیان دۆزەخین. ئەوەی بەهەشتیە کابرایەکە کە حەقی زانیووە و داوەریی پێکردووە.

کابرایەکی تر حەقی زانیووە و لە داوەرییەکەیدا ستەمی کردووە (حوکمی بە

---

(١) نوسەری بەڕێز نوسیوێتی: خاوەن سونەنەکان گێڕاویانەتەوە و حاکمیش بەصەحیحی ناساندووە. بەڵام ئەلبانی- رحمەاللە- لە (إرواء الغليل)دا دەفەرموێ: لە (السنن الكبرى) نەسائی نەمدیووە، لای ئەوانی تر هەیەو سەحیحە. (ئەبودادود (٢٥٧٣)، ئیبنو ماجە (٢٣١٥)، بەیهیقی (١١٦/١٠)، حاکم (٤٠٩٠) بۆ ئەمیشیان ئەلبانی لە (الإرواء/ ٢٦١٤)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

حەق) نەکردووە، ئەمە لە ئاگری دۆزەخدایە، کابرایەکیش کە حەقی نەزانیوە و بە نەزانی بڕیاری داوە (داوەریکردووە) ئەمیش لە ئاگری دۆزەخدایە.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) مەدحی ئەو قازییەی کرد، کە دوای زانین و شارەزای داوەرییەکەی کردووە (فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ فَقَضَى بِه) زەمی ئەو کەسەشیانی کرد کە بەبێزانین کەوتۆتەکار: (وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِي النَّارِ) هەڕەشەشی دەرهەقکرد.

ئەمە بەڵگەیە بۆ ئەوەی نەزانین عوزر نیە، چونکە خۆی کەمتەرخەم بووە لە فێربووندا، دەبوو پێش ئەوەی داوەریی بکات ئەوەندە زانستی فەرز فێر ببێت کە پێویستی پێبدەبێت.

فەرموودەکە بەڵگەیە لەسەر حەرامێتی ڕەفتارو کردار بێهەبوونی زانست و، فەرزبوونی زانستی پێش دەسبەکاربوونی قسە و کردەوە.

ئاگاداریت لەم باسەدا دووجار ئاماژە بۆ ئەوەکرا ،کە نەزانین عورز نیە، ئەمە باسێکی دوور و درێژی لەسەرە، کە بەکتێبێکی سەربەخۆ (إِنْ شَاءَ اللَّه) دەکەوێتە بەردەست.

سێیەم:بەڵگەی کۆڕا (ئیجماع):

کۆڕای زانایانی ئیسلام لەسەر ئەوەیە :کە وتن و کردەوە پێشزانین حەرامە و فێربوونی زانستی شەرعی پێش دەستبەکاربوونی گوفتارو کرداڕە.

دەریاوانی زانست (شیهابوددینی قورافی مالیکی- ڕەحمەتی خوای لێبێت- کە ساڵی ٦٨٤ ك. کۆچی دوایی کردووە) لە کتێبەکەیدا: (الفروق) لە جیاوازی نەوەد و سێیەمدا دەفەرموێ: (شافیعی لە (الرسالة) کەی و غەزالی لە (إحیاء علوم الدین)دا کۆڕا (ئیجماع)یان نقڵ کردووە کە: موکەلەف (باڵغ و ژیر) بۆی نییە دەست بداتە کارێک، هەتا نەزانێت حوکمی خوای گەورە بەرامبەری

چییە!هەرکەسێك کەوتە فرۆشیاریی، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەریعەتەکەی خوا دەربارەی کڕین و فرۆشتن بزانێت.

هەرکەسێك شتێکی بە کرێ دەدا، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەریعەتەکەی خوا دەربارەی بەکرێدان بزانێت، هەرکەسێك پارەی بە قەرز دەدا بە خەڵکی، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەرعی خوا دەربارەی قەرزدان بزانێت، هەر کەسێك نوێژی دەکرد، فەرزە لەسەری ئەحکامی شەرعی ئەو نوێژەی بزانێت ،کە نیازێتی بیکات، هەروەها پاکژیی و دەستنوێژ و هەموو گوفتارو کردارەکانی تر، هەر کەسێك فێربوو، زانی و ئینجا کەوتە کار (بە پێی زانستە شەرعییەکەی کە فێربووبوو) ئەوە لەدوولاوە ملکەچی بۆ خوای گەورە دەربڕیوە.

هەر کەسێکیش نە فێربوو نە کاری بە زانستی شەرع کرد ئەوە لە دوولاوە سەرپێچی فەرمانی خوای گەورەی کردووە، هەر کەسێکیش فێربوو، بەڵام بە پێی زانستی شەرع (کە فێربووبوو) ڕەفتاری نەکرد ئەوە لە لایەکەوە گوێڕایەڵی فەرمانی خوای گەورەی کردووە و، لە لایەکی ترەوە سەرپێچی لە فەرمانی خوای گەورەدا کردووە.

بەڵگەی ئەم ڕێسایە لە قورئاندا فەرمایشتەکەی(نوح)ە -سەلامی خوای لێبێت- کە خوای گەورە دەیگێڕێتەوە: ﴿أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِۦ عِلْمٌ﴾ هود: ٤٧.

واتە:خوایە پەنا بە خۆت دەگرم کە شتێکت لێ بپرسم (لە پارانەوەدا) کە خۆم نەزانم داواکردنی جائیزە، یان نا.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە جائیز نییە موسوڵمان لە پارانەوەیدا داوای شتێك لە خوای گەورە بکات، کە نازانێت لە شەرعدا داواکردنی شیاوە یان نەشیاوە، چونکە لە ئایەتەکانی تردا دەردەکەوێت: کە خوای گەورە گلەیی ئەوەی لێکرد، کە بۆچی لە خوا پارایەوە، تا کوڕەکەشی لە کەشتیەکەدا سواربکات.. گلەییەکەی لەبەر ئەوەیە:کە پێشئەوەی بزانێت

حوکمی خوای گەورە لە داواکاری وادا چییە داوایکرد! گلەیی وەڵامەکە بەڵگەیە لەسەر فەرزبوون و زانین پێش دەستپێکی گوفتارو کردار.

هەروەها ئەو فەرموودەیەی:(طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) رواه ابن ماجه.[1]

واتە: فێربوون لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

شافیعی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (زانستی شەرعی دوو بەشە: فەرزی عەین و فەرزی کیفایە، فەرزی عەین ئەوەیە: کە دەبێ حوکمی شەرعی ئەو حاڵەتە بزانیت، کە تێیدایت، کیفایەش ئەوانەی غەیری ئەوەیە).[2]

پوختەی باس:

بەڵگەکانی ڕابردوو لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)، کە (قورافی) نەقڵیکردن، هەموو تەئکید لەوە دەکەنەوە :کە وەرگرتنی زانستی شەرعی پێش دەستبەکاربوونی ڕەفتار (گوفتارو ڕێسایان کردار) فەرزە دەستبەکاربوون پێش زانینی حوکمی شەرعی حەرامە.

زۆرمان بەڵگە لەسەر ئەم ڕێسایە هێنایەوە (فەرزێتی فێربوون پێش دەستبەکاربوونی ڕەفتارو حەرامێتی دەستبەکاربوون پێش زانین)، تا ئەوە لە دڵ و هۆش و بیری موسوڵمانانداا بە تەواویی بچەسپێت، تا پێوەی پابەندبن و لە دەستپێکی هەر کار و بارێکیاندا ڕەچاوی بکەن، بۆ ئەوەی هیچ گوفتار یان کردارێك دەرنەبڕن، تا بەڵگەیان دەبێت،هیچ گوفتارو کردارێکیش لە کەس وەرنەگرن تا بەڵگەی شەرعی نەبێت.

---

(١) ئیبنوماجه/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمه الله له (صحيح ابن ماجه)دا به سەحیحی داناوه.
(٢) القرافي: (الفروق) (١٤٨/٢-١٤٩) چاپی دار المعرفة.

پابەندبوون بەم ڕێسایەوە، خێری زۆر گەورەی موسوڵمانانی تێدایە (إِنْ شَاءَ اللَّه)،چونکە ڕێگرە لە بیدعەچی و گومڕا و خەڵکی نامەسئوول کە لە خۆیانەوە بێ هەبوونی بەڵگە و زانستی شەرعی قسە لەسەر دینەکە دەکەن.. خواش پشت و پەنا بێت.. آمین.

کە ئەم ڕێسایەت بۆ ڕوون دەبێتەوە، ئینجا دەزانیت موسوڵمانانی ئەم زەمانە چەند ئیهمال و کەمتەرخەمن.

ئەمە هۆی سەرەکی ئەو گەڕەلاوژێیانەیە، کە هەر کەس لای خۆیەوە بە نەزانی -بەبێ هەبوونی بەڵگە و زانستی شەرعی- دەکەوێتە گوفتارو کردارنواندن و نیشاندان و هاندان بێگوێدانە حەڵاڵێتی و حەرامێتی، تەنانەت دەبینیت کابرایەك موسوڵمانە و ساڵەهایە کاسبی دەکات، کەچی نەپرسیووە: ئایا خودی کاسبیەکەی حەڵاڵە، یان حەرامە؟!

ئەم کەمتەرخەمیە وەنەبێت، هەر درم و پەتای ناو عەوام بێت، ئەمە لە ناو ئەهلی زانستی شەرعیشدا هەیە.

دەبیستیت فەتوا دەردەکات، یان کتێبێکی شەرعی! دادەنێت و ڕێ بە دەیان ڕێنەدراو دەدات، دەیان شت حەڵاڵدەکات، یان دەیان حەڵاڵ حەرامدەکات! بێئەوەی توێژینەوەبکات، بێئەوەی بەڵگەی شەرعی بهێنێتەوە، بێئەوەی خۆی شیاوی ئەو ئاستەبووبێت!!

هەندێك لەو هەڕەشە سەختانەمان هێنایەوە کە لەسەر ئەو کەسانەیە کە قسە بە ناوی خواوە بە دەم (شەرعەوە) دەکەن، بێ زانست قسەدەکەن، بێ زانین دەستبەکار دەبن، ئەم جۆرە کەسانە هۆکاری گومڕایی خەڵکین.

خوای گەورە بە هەڕەشەوە دەفەرموێت: ﴿أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ۝ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ۝﴾ المطففين: ٤ – ٥.

واتە: چما ئەمانە گومانی ئەوە نابەن، کە ڕۆژێکی دژوارو سەخت دێت، ئەوانی تێدا زیندووەکرێنەوە؟

هەروەها: ﴿ سَتُكْتَبُ شَهَٰدَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ ﴾ الزخرف [١٩]

واتە: شاهیدیی دانەکەیان تۆمارەدەکەین و دوایش لێیاندەپرسینەوە ..چما ئەگەر سەرەتای ئیلغاکردنەوەی ئەم ڕێسایانە نەبوایە ئەو هەموو گۆڕین و لادان و ئینحرافانەی لە دینەکانی پێشووودا ڕوویدا، دروستدەبوو؟!

ئەگەر ئەم دەرگایە ئاوا نەخرایەتە سەرپشت دین وای لێدەهات؟

دەرگای ڕاو بۆچوون دەربڕین بەبێبەڵگەی شەرعی، دەم لەدین کوتان بێزانین.. لە شوێنێکی تردا (إِنْ شَاءَ اللَّه) وەکو بەڵگەیەك بۆ ڕاستی قسەکانم باسی هەڵەی هەندێ لە نووسەرەکان دەکەم کە لەم لایەنەوە بەهەڵەدا چوون.

بەم بۆنەشەوە ئامۆژگاری براکانم لە داعی و ئاڕاستەوانان دەکەم، هەروەها فێرخوازانی زانستی شەرعی کە ئەم مەسەلەیە لە ناو خەڵکیدا بڵاوبکەنەوەو بایەخی تەواوی پێبدەن.

واتە: فەرزێتی هەبوونی زانستی شەرعی پێش دەستبەکاربوونی گوفتارو کردارو حەرامێتی دەستبەکاربوونی گوفتارو کردار پێش بەدەستهێنانی زانستی شەرعی و هەبوونی بەڵگە.

بڵاوکرنەوەی ئەمە(إِنْ شَاءَ اللَّه) دەبێتە مایەی بڵاوکردنەوەی سەر لەنوێی زانستی شەرعی لە نێو موسوڵمانەاندا، ئەمەش بوارێکی خێرخوازیی و بەرەو بەهەشتچوونە (إِنْ شَاءَ اللَّه).

(بیرخستنەوەیەک):

شەرع تا رۆژی قیامەت بەرژەوەندییەکانی مرۆڤی رەچاو کردووە:

شەرع بەرژەوەندی خەڵکی تا قیامەت بەردەوام دەهێنێتە دی، ئەوە بزانە کە ڕێسای: (فەرزێتی زانین پێش گوفتارو کردار) لەسەر هەموو کۆمەڵ و دەستە و دەوڵەتێك دەچەسپێت، هەروەکو کە لەسەر تاك تاکیان دەچەسپێت.

لەمەش دڵنیابە کە ئەمە مانای وایە: کە شەریعەتی ئیسلام بەردەوام وەڵامی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی لە ئەحکامدا تا قیامەت دەداتەوە، تاك تاک بن یان کۆمەڵگەو دەوڵەت.

هەموو بەرژەوەندییەکان -چ دنیایی بێت چ قیامەتی- دەهێنێتە دی. ئەگەر ئاوا گشتگیریی هەموو کات و شوێنێك نەبوایە ئەو ڕێسایە هەڵدەوەشایەوە کە دەفەرموێ: (زانین پێش گوفتارو کردار فەرزە).

زانینی حوکمی شەرعی لە هەموو کارو ڕەفتارێکدا ئەوە دەسەلمێنێت کە شەریعەتی ئیسلام شیاوی هەموو کات و شوێنێکە.

بەڵگە لەسەر شیاوێتی شەرع بۆ هێنانەدی بەرژەوەندی خەڵکی لە هەموو کات و شوێنێك زۆرە، لەوانە:

١- ئایەتی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَأَطِيعُواْ ٱلرَّسُولَ وَأُوْلِي ٱلۡأَمۡرِ مِنكُمۡۖ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ فِي شَيۡءٖ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمۡ تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ وَأَحۡسَنُ تَأۡوِيلًا ٥٩﴾ النساء: ٥٩.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتانهێناوە !گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سەرپەرشتیارانی خۆتان بکەن -کە لە خۆتانن- لە هەر شتێکیشدا ناکۆکی کەوتەنێوانتان بگەڕێنەوە بۆ لای خواو

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، ئەگەر ڕاستەکەن و باوەڕتان بەخواو بەڕۆژی دوایی هێناوە، خۆ ئەوەتان باشترە، ئەمە باشترین هەڵوێستە.

ئیبنولقەییم دەفەرموێ: (کە خوای گەورە دەفەرموێ: (فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ) ئەگەر لە شتێکدا ناکۆکبوون، شتێك نەزانراوە (نکرە)یە و لە ڕستەی مەرجدا (فَإِن) ئەگەر هاتووە، کەوابوو هەر هەموو شتێك دەگرێتەوە، کە موسوڵمان لە ناوخۆیاندا لەگەڵ غەیرەدا لەسەری ناکۆکدەبن، لە هەموو باس و حوکمێکی وردو درشتی دینەکەدا، ئاشکراو پەنهان.

ئەگەر قورئان و سوننەت بەس نەبوونایە بۆ چارەسەری کێشەو یەکلاییکردنەوەی داوەریی، نەیدەفەرموو: بگەڕێنەوە بۆ لای خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (کە گەڕانەوەیە بۆ قورئان و سوننەت)، شتێکی ئەستەمە خوای گەورە فەرمان بدات: کە بۆ چارەسەری کێشەو یەکلاکردنەوەی کێشەی موسوڵمانان بگەڕێنەوە بۆ لایەك کە چارەسەری لا نەبێت.

خاڵێکی تر ئەوەیە: کە زانایان لەمەدا ڕاجوێ نین کە گەڕانەوە بۆ لای خوای گەورە گەڕانەوەیە بۆ ئەحکامی قورئانی پیرۆز، گەڕانەوەش بۆ لای پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەڕانەوەیە بۆ سیرە و سوننەتی جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دوای کۆچی دوای کردنی خۆی.[1]

هەروەها ئیبنولقەییم-ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەربارەی گشتگیری و شیاوێتی شەریعەت بۆ هێنانەدیی بەرژەوەندییەکانی خەڵکی تا ڕۆژی دوایی دەفەرموێ: ((ئەم بنەمایە گرنگترین و بەسوودترین بنەماکانی ئیسلامە، کە یەك ڕێسا دەچەسپێنێت، کە پەیامی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گشتگیری هەموو لایەنێکی پێداویستی خەڵکییەو شیاوی هێنانەدیی هەموو

---

(١) أعلام الموقعين (٤٩/١).

بەرژەوەندییە بەردەوامەکانیانە.. هەرچی شتێك خەڵکی موحتاجی بن -لە بوارەکانی زانست و زانیاری و دید و هەڵوێست و گوفتارو کردار- لە شەریعەتەکەی خوادا دەستیاندەکەوێت، چونکە خوای گەورە نەیهێشتووە عەبدە موسوڵمانەکانی موحتاجی هیچ کەس و لایەن و بەرنامەیەك بکات، ئاتاجێتی ئەوان تەنها لەوەدایە: کە کێ فێریان بکات؟

کێ ئەحکامەکانیان بۆ ڕوونبکاتەوە؟.. پەیامی خوای گەورە دوو سیفەتی گشتێتی لەخۆدەگرێت کە هەر بە گشتێتی دەمێنێتەوە و تایبەت ناکرێت: گشتیە بۆ هەموو خەڵکی، کە بۆیان هاتووە، لەوەدا گشتیە کە هەموو لایەن و بوارێکی پێداویستیەکانیان دەگرێتەوە و شیاوی هەموو تەفسیلاتێکیانە)).

لە دید و هەڵوێست، لە دین و دینداریی، لە ئوصوڵ و لقەکانی ئەحکامەکاندا ئەمە -کە شەرع پەیامێکی گشتگیری شیاوە- ئەوە دەسەلمێت: کە موسوڵمانان پێویستیان بە غەیری ئەم بەرنامەیەی شەرع نییە، باوەڕهێنانی تەواوو دامەزراوو پتەو ئەوەیە کە لەوە دڵنیابن کە شەرع ئەم دوو سیفەتە گشتێتیەی لە خۆگرتووەو مەحاڵە تایبەتبکرێن.. کەسێك نییە لە هیچ کات و شوێنێکدا موکەللەف (باڵغ و ژیر بێت) و ئەحکامی شەرع نەیگرێتەوە. لایەنێکی ژیانیش نییە کە ئاڕاستەی حەق و ڕەوا بووبێت و لە شەرعدا دەستی نەکەوێت..

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کۆچی دوایی کرد، کە هیچ شتێك نەمابوو بۆ ئوممەتەکەی باس نەکردبێت، تەنانەت باسی باڵندەکانی ئاسمانیشی بۆکردبوون، هەموو ڕەفتارێکی فێرکردن ،تەنانەت دەستبەئاوگەیاندن و چۆنێتی نووستن و سەرجێی و هەستان و دانیشتن، خواردن و خواردنەوە و سواریی و پیادەڕۆشتن، سەفەرو مانەوەو بێدەنگی و قسەکردن و گۆشەگیریی و تێکەڵاویی، بارودۆخی دەوڵەمەندیی و هەژاریی و لەشساغیی و نەخۆشی، هەر هەموو ئەحکامی ژیان و مردن، باسی عەرشی خوای گەورە و کورسی و

فریشتەو جنۆکەو بەهەشت و دۆزەخ و حاڵەتەکانی ڕۆژی قیامەت و ڕووداوەکانی، بە شێوەیەك کە وەکو لەبەرچاو بێت و ببینرێت.

خوای گەورەی پێناساندن، تا بزانن ئەو پەرستراویانە، تاك و پاك، بە دەسەڵات و توانا، زاناو دانا، دەتووت لە خزمەتیدان و دەیبینن، تەماشای دەکەن و لەگەڵی دەدەوێن.. پێغەمبەرانی پێناساندن، شارەزای ناوو شوێن و سیفاتی ئوممەتی کردن، کە چیان لێ بەسەر هات و چۆن ژیان و مردن، هەر وەکو ئەوەی ئەمان لە ناویاندا بووین و ڕزگار بووبن!

ڕێبازی خێرو شەڕی پێناساندن، وردو درشتی بۆ شیکردنەوە. وەکو پێغەمبەرانی پێشوو -سەلامی خوایان لێبێت- و زیاتر دید و هەڵوێستی حەق و حەقخوازی پێناساندن و هانیدان بیگرنەبەر..

باسی مەرگ و حاڵەتی سەرەمەرگ و گیانکێشان و بەرزەخ و ژیانی ناوگۆڕی بۆ کردن کە دەشێت شوێنی بەختەوەیی یان دەردەسەریی عەبدەکە بێت، دەشێت خۆشی و ناخۆشی ڕۆح و جەستە بێت، هیچ پێغەمبەرێکی پێشوو - سەلامی خوایان لێبێت- بەو تەفسیلاتە ئەوانەیان بۆ قەومەکانی خۆیان باسنەکردووە...

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، یەك خواپەرستیی (التوحید)ی پێناساندن، بۆی پێناسەکردن، بۆی ڕاڤەکردن و بەڵگەی خواناسیی و پێغەمبەرێتی و بەڵگەی زیندووبوونەوەی خستەبەردەستیان، بە بەڵگە لەبەرچاویان هەموو گومانی کوفر و کافرانی ڕەواندەوەو گومڕایانی وادەرخست کە کەس لە دوای خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێویستی بە بەڵگەی تر نەبێت، مەگەر کەسێك پەیام و بەڵگەکانی هێشتا پێنەگەیشتبێت..

ئینجا ئاشتیی و بانگەوازو جیهادی فێرکردن، تەفسیلاتی جەنگ و ڕووبەڕووبوونەوە، پلان و پیلانی دوژمنان و هۆکاری سەرکەوتن و بەزین،

مەرجی سەرکەوتن کامانەن کە هەر کاتێك گیرانەبەر سەرکەوتنەکە مسۆگەر دەکەن و شایانی و سزای شکست نابن..

هەروەها دوژمنی سەرەکی تاك و کۆی خۆیانی پێناساندن کە: ئیبلیسە، وەسوەسەو شێوازی فریودان و چەواشەکارێتیەکەی چۆن دنەدەدات و، دەبێتە مایەی گومڕایی و لەڕێ لادان، هەروەها فێریکردن: چۆن خۆی لێدەپارێزن و بەسەریدا زاڵدەبن، هەر هەمووی بە تەفسیلاتێك کە کەس پێویستی بە زیادە زانیاری تر نابێت دەربارەی.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نەفسی- خۆیانی ناساند، جۆرو سیفاتی نەفس و فاکوفیکی، پێچاوپێچیەکانی دەروونیان، نەخۆشیەکانی ناخیان.. ئینجا ڕەسەنێتی ڕەوشتیان و چۆنێتی هەڵسوکەوتی ژیانیان، کە هەر کەس و کۆمەڵێك پێوەی پابەندببێتەوە ژیانی دونیایی بە جوانترین شێوە دەچێتە سەر..

بە شێوەیەکی گشتیی، هەرچی خێری دنیا و قیامەتە بۆ ئوممەتەکەی ڕوونکردەوە و خوای گەورەش وایکرد کە ئوممەتەکەی پێویستی بە هیچ و بە کەس نەبێت، هەموو پێداویستیەکانی خۆیان بەخۆیان چارەسەر بێت.

ئیتر چۆن دەشێت کەسانێك شەریعەتی تەواوگشتگیری ئەم ئیسلامە -کە هاوشێوەی لە دنیادا نەهاتووە- بە نوقسان دادەنێن و پێیانوایە: کە پێویستی بە ئەحکامی تر، تا تەواوی بکات یان بە (قیاس) و (حەقیقەت) و (معقول)اتی تری دەرەکی هەیە؟!

هەر کەسێك گومانی وای هەبێت ئەوە پێی وایە: کە خەڵکی پێویستیان بە پێغەمبەرێکی تر هەیە!

هۆکاری ئەم گومانە، نەزانین و سادە تێگەیشتنی خاوەن گومانەکەیە لە ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە یاوەرانی بەڕێزی لەسەر

گوێشکران و دڵنیابوون ئەویان بەسەو دەستبەرداری هەموو دیدو هەڵوێستێکی تری غەیرەبوون، ئاواش دڵان و وڵاتانیان فەتحکرد .. لە هەموو کات و شوێنێکدا دەیان فەرموو: ئەوە پەیامی پێغەمبەرەکەی خوا بوو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئێمەو پەیامی ئێمەشە بۆ ئێوە..

سەیدنا عومەر -خوا لێی ڕازی بێت -لە سەردەمی خۆیدا نەیدەهێشت هەموو خەڵکی، هەموو کاتیان بە فەرموودەوە خەریك بکەن،نەبادا قورئان فەرامۆشبکەن..

جا ئەگەر سەیدنا عومەر، ئائەمەی ببینیایە کە ئاوا خەڵکی لەبەر ڕاو بۆچوونی خۆیان هەم مەشغوڵن و هەم بەخڵتەو پڵتەی بیروهۆشی خۆیانەوە ئەوەندە خەریکن، بێ کاتن، ناپەرژێنە سەر قورئان و فەرموودە)![1] خوا بمانپارێزێ.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾﴾ العنكبوت: ٥١

واتە: مەگەر ئەوەندەیان بەس نییە کە ئێمە کتێبێکمان بۆ ناردوونەتە خوارەوە، کە بەسەریاندا دەخوێندرێتەوەو هەستپێدەکەن و دەستەوستانیش وەستاون لە بەرامبەریدا، ئەمە هەمووی ڕەحمەت و بەخشندەیی و بەزەیی خوای پەروەردگارو بیرخەرەوەی کەسانێکە کە باوەڕبهێنن..

هەروەها: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾﴾ النحل: ٨٩.

---

(١) ئیبنولقەییم -رحمەالله- (کە لە ساڵی ٧٥١ ك. کۆچی دوایی کردووە) ئەمەی لە زەمانی خۆیدا باسکردووە..! جا ئەگەر لە زەمانی ئێستای ئێمەو لە کوردستاندا بوایە چی دەفەرموو؟!

واتە: قورئانمان بۆ ناردوونەتە خوارەوە کە ڕوونکەرەوەی هەموو شتێکی تێدایەو ڕێنمایی و بەزەیی و ڕەحمەت و مژدەیە بۆ موسوڵمانان: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾﴾ یونس: ٥٧.

واتە: هۆ خەڵکینە، ئامۆژگاریەکتان لە خوای خاوەنتانەوە بۆ هاتووە کە چارەسەری لاسەنگییەکانی ناختانی تێدایەو ڕێنمایی و ڕەحمەتە بۆ باوەڕپێهێنەرانی) ..کۆتایی قسەکانی ئیبنولقەیمە ڕەحمەتی خوای لێبێت.[1]

لەمەی ڕابورد بۆت ڕوونبۆوە :کە زانین ،فەرزە پێش گوفتارو کردار بکەوێت، واتە: زانینی حوکمی شەرع لە هەموو دیدو هەڵوێست و ڕەفتار (گوفتارو کردارێکدا) پێش دەستپێکردنە، ئەوەشت بۆ ڕوونبۆوە: کە پەیامی ئەم دینە گشتگیرەو وەڵامی هەموو حوکمێکی خەڵکی دەداتەوە، کە ڕۆژانە هەتا ڕۆژی دوایی پێویستیان پێیەتی، دەتوانن بۆ هەموو لایەنێکی ژیانیان حوکمێکی شەرع وەربگرن.

غەیری ئەمەش لە موسوڵمانان قبوڵ ناکرێت، چونکە نەپێغەمبەرێکی تر دوای محمد المصطفی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دێت و نەیاساو ڕێسایەکیش بۆی هەیە جێی شەرع بگرێتەوە.

مادام زانین پێش دەستبەکاربوون فەرزە، ئایا موسوڵمانان دەبێت هەموو زانستە شەرعیەکان بزانێت؟

ئایا دەبێت هەموو ئەحکامەکانیان بزانێت؟

یان دەشێت هەندێك لە ئەحکامەکان فێربببێت، کە زەروورین؟

---

(١) إعلام الموقعين (٣٧٥/٤ -٣٧٧).

ئەگـەر لەسـەر موسـوڵمان فـەرزە هەنـدێك ئـەحكام فێربێـت، ئایـا ئەو بڕەزانستییەی شەرع چەندە كە فەرزە فێری ببێت؟

وەڵامی ئەمە وا لەباسی داهاتوودایە (إِنْ شَاءَ اللَّه).

باسی سێیەم

پێناسەی ئەو زانستیە شەرعییەی، کە فێربوونی فەرزی عەینە

ئەو زانستیە شەرعییەی کە فێربوونی لەسەر موسوڵمانان فەرزی عەینە مادام موکەللەفن (باڵغ و ژیر)بێت ئەوەیە: کە ئەو فەرزانەی پێ جێبەجێ دەکرێت کە لەسەری فەرز بوون.

ئەمە پێناسەی ئەو زانستیەیە کە فێربوونی فەرزی عەینە لەسەر موسوڵمانی باڵغ و ژیر، کە ئیمامی نەوەوی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- کردوویەتی، پێشتریش لە بەندی یەکەمدا هێنامانەوە کە دەفەرموێ: (ئەو زانستیە شەرعییە فێر بوونی فەرزی عەینە بریتییە لە: زانینی ئەو ئەحکامانەی کە فەرزەکانی سەر موکەللەف بەبێ ئەوان جیبەجێ ناکرێت).[1]

ئەم پێناسەیەم لە نێوان پێناسەکانی تری شەرعناساندا هەڵبژارد، کە لای زۆرینە پەسەندترە پێناسەی زانایانی تر بۆ ئەو زانستیەی فەرزی عەینە زۆر جوانن، لەوانە هەندێکیان لە بەندی یەکەمدا هێنابووەوە.

- پێناسەی ئیمامی شافیعی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- بۆ فەرزی عەین: زانستی شەرعی ئەوە بوو: کە (زانستیەکی گشتیە، ناشێت کەسێکی باڵغ و ژیر نەیزانێت.. وەکو: پێنج فەرزەکەی نوێژ، وەکو ڕۆژو گرتنی مانگی ڕەمەزان بۆ خواو حەجی ماڵی خوا لەسەر هەموو کەسێك توانای هەبوو، هەروەها فەرزی

---

(١) النووي: المجموع (٢٤/١).

زەکات لەسەر سەروەت و سامانی موسوڵمانان ئینجا ئەوانەی لێیان حەرامکراوە: زینا، قەتڵ، دزین، شەراب نۆشین و هەرچی لەم شێوە ڕەفتارانەن، کە خوای گەورە تەکلیفی لە عەبدەکانی خۆی کردووە کە دەبێ فێر ببن، بزانن، تا ڕاست ئەنجامی بدەن و لە سامانیان دەربیکەن و ڕەفتار و ڕەوشتیان لە حەرامکراوەکان بگرنەوە).[1]

- پێناسەی عبدالله کوڕی موبارەك -ڕەحمەتی خوای لێبێت- کە دەیفەرموو: (فەرزی عەین لە زانستی شەرعیدا ئەوەیە: کە نابێت هیچ کەس نەیزانێت)، هەروەها دەفەرموێ: فێربوون فەرزە لەو کاتەدا کە مەسەلەیەکی بۆ دێتە پێش و نازانێت حوکمی شەرع دەربارەی چییە، لێرەوە فەرزە لەسەری بپرسێت و فێری ببێت).

هەروەها دەستبەکاری هیچ شتێك نەبێت پێش ئەوەی حوکمە شەرعییەکەی فێر نەبوو بێت، پرسیاری دەربارەی بکات و کەلامەکەی فێر بێت، ئەمە ئەو فەرزەیە لە زانستی شەرعی کە دەبێ هەموو کەسێك فێر بێت).[2]

- ئیمامی مالیك -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەیفەرموو: (فەرزی عەینی زانستی شەرعی ئەوەیە: کە لە سپێدەی بەیانییەوە تا ئێوارە پێویستە بە زانینی، هەروەها لە کاتی ئێوارەوە تا سپێدەی بەیانیت چ ئەحکامێکت پێویست بوو فەرزە لەسەری فێری ببیت، هیچ زانستێکی تر وە فەرزە بۆشی).[3]

- ئیمامی ئەحمەدیش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە پێناسەیدا لە وەڵامی پرسیارێکدا: کە چ زانستێك لەسەر موسوڵمانان فەرزە؟

---

(١) الرسالة: لاپەڕە (٣٥٧)..

(٢) خەتیبی بەغدادیی هەموو ئەمەی نەقڵ کردووە لە (الفقیه والمتفقه. ب-١ ل-٤٥).

(٣) الفقیه والمتفقه: (٤٦/١).

فەرمووی: (هەرچی شتێك كـە فـەرزە دینیـەكانی سەرشـانی پـێ جێبـەجێ دەبێتو وەكو: نوێژ و ڕۆژو و زەكات و دروشمەكانی تری ئیسـلام، كـە حەتمـەن فەرزە لەسەری فێر ببێت).[1]

- ئیمامی ئیبنوتەیمیە -ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (ئـەوەی فـەرزە لەسەر یەك یەكی موسوڵمانان ئەوەیە: كە خوای گەورە فەرزی كردووە لەسـەری و ،ئەوەش كە بەرهەڵەستی كردووە لێی).[2]

دەبینیت پێناسەكەی نەوەوی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە پێناسـەی هـەموان گشتگیرترە، بۆیە ئەومان هـەڵبژارد، ئـەم زانسـتە فـەرزەش، لـە كەسـێكەوە بـۆ كەسێكی تر دەگۆڕێت، كە دواتر(إِنْ شَاءَ اللَّه) لە بەشەكانی فەرزی عەین باسی دەكەین.

(١) هەمان سەرچاوە: (٤٦/١).

(٢) مجموع الفتاوى (٢٨ -٨٠).

باسی چوارەم

بەڵگە لەسەر فەرزێتی وەرگرتنی

(ئەو زانستییە شەرعییەی کە فەرزی عەینە)

بەڵگە لەسەر فەرزێتی فێربوونی ئەو زانستانەی، کە فەرزی عەینن:

لە باسی دووەمدا (فەرزبوونی زانین پێش ڕەفتار) هەندێك بەڵگەمان لەسەر فەرزێتی وەرگرتنی ئەو زانستە شەرعیانە هێنایەوە لەسەر موسوڵمان فەرزن فێریان ببێت، کە لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەتەوە وەرگیراون، وەکو ئایەتی: (لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ)الحجرات/١و (فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)النحل/٤٣. و بەڵگەکانی تر ،کە هەموویان تەئکیدیان لەسەر فەرزێتی زانین پێش ڕەفتار کردەوە.

لێرەدا جگە لەوانەی لەوێ باسمانکردوون، هەندێك بەڵگەی تر دەهێنینەوە کە ئەمانیش فەرزێتی (زانین پێش ڕەفتار) دەسەلمێنن، هەروەها زەرورەتی فێرکردنی خەڵکی..

فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە دەفەرموێ: (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).[1]

---

(١) نوسەری بەڕێز نوسیوێتی: (ئیبنوماجە لە ئەنەسەوە خوا لێی ڕازی بێت گێڕاوێتیەوە لە زۆر ڕێگاوە بە زەعیفی ڕیوایەت کراوە، سیوطی دەفەرموێ: بە کۆی ڕێگاکان دەچێتە پلەی صەحیح) بەڵام ئێمە لە پەراوێزی ژمارە (٢)دا نوسیمان: ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحیح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.

واتە: فێربوونی زانست لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە.

٢- فەرموودەی (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ...).[١]

واتە: بگەڕێنەوە ناو کەس و کارتان و فێریان بکەن.

هەموو ڕیوایەتەکە لە زۆر شوێندا، (بوخاری) هێناوێتییەوە وەکو: (كتاب الآذان و كتاب الجهادو كتاب الأدب و كتاب أخبار الآحاد)..ئەمەش یەکێکیانە: (عَنْ مَالك بْن الْحُوَيْرث قَالَ قَدمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ شَبَبَةٌ فَلَبِثْنَا عِنْدَهُ نَحْوًا منْ عِشْرِينَ لَيْلَةً وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَحِيمًا فَقَالَ لَوْ رَجَعْتُمْ إِلَى بِلَادِكُمْ فَعَلَّمْتُمُوهُمْ مُرُوهُمْ فَلْيُصَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَصَلَاةَ كَذَا فِي حِينِ كَذَا وَإِذَا حَضَرَتْ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ)[٢] .

واتە: مالیکی کوڕی حوەیریث -خوا لێی ڕازی بێت- دەفەرموێ: هاتینە خزمەت پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەموومان گەنج بووین، نزیکەی بیست شەوێک لە خزمەتییدا ماینەوە، پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر بە بەزەیی و دڵنەرمبوو، پێی فەرموین: ئەگەر گەڕانەوە ناوچەکانی خۆتان فەرمانیان پێبدەن: با نوێژەکانیان بکەن، نوێژی فلانی لە فلانکاتدا بکەن و نوێژی فلانی تر لە فلان کاتیتردابکەن، کە کاتی نوێژەکە هات ،با یەکێکتان بانگەکە بدات و ئەوەتان کە گەورەترتانە با ئیمامەتییەکەتان بۆ بکات.

---

(١) بوخاری(٦٨٥) لە ریوایەتێکی تریدا (٦٣١) دەفەرموێ: (ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ) ئەمەش دەقی هەموویەتی: (عَنْ مَالك بْن الْحُوَيْرث قَالَ أَتَيْنَا النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم وَنَحْنُ شَبَبَةٌ مُتَقَارِبُونَ، فَأَقَمْنَا عِنْدَهُ عِشْرِينَ لَيْلَةً، فَظَنَّ أَنَّا اشْتَقْنَا أَهْلَنَا، وَسَأَلَنَا عَمَّنْ تَرَكْنَا فِي أَهْلِنَا، فَأَخْبَرْنَاهُ، وَكَانَ رَفِيقًا رَحِيمًا فَقَالَ ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ، وَصَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي، وَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلاَةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ، ثُمَّ لِيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ). لای موسلیمیش (٦٧٤)ە.

(٢)

لە ریوایەتێکی تردا دەفەرموێ: (ارْجِعُوا إِلَىَ أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ وَمُرُوهُمْ) .

واتە: بگەڕێنەوە ناو کەسوکاری خۆتان و لە ناویاندا بمێننەوە، تا فێریان بکەن و فەرمانیان پێبدەن.

٣- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە وەفدەکەی (عەبدولقەیس)ی فەرموو: (احْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ) .

واتە: باسی ئیمانەکە لەبەربکەن و ئەوانەی پشت خۆشتان (کە لە ناویاندا دەژین) فێربکەن، پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمانیپێدان: کە ئەوەی جەنابی فێری کردوون ،با لەبەری بکەن و بە قەومەکەی خۆیانی رابگەێنن.

بوخاری -رحمەالله- لە: (کتاب العلم/ باب ٢٥)دا :(باب تحريض النبي صلى الله عليه وسلم وفد عبد القيس على أن يحفظوا الإيمان والعلمَ ويخبروا مَنْ وراءهم) مالیکی کوڕی حوەیریث فەرمووی: پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێی فەرموون: (ارْجِعُوا إِلَىَ أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُمْ).

پاشان (بوخاری) بە سەنەدەوە لە ئیبنوعەباسەوە -خوا لێیان ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە: (إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ أَتَوُا النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فَقَالَ " مَنِ الْوَفْدُ ـ أَوْ مَنِ الْقَوْمُ ". قَالُوا رَبِيعَةُ. فَقَالَ " مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ ـ أَوْ بِالْوَفْدِ ـ غَيْرَ خَزَايَا وَلاَ نَدَامَى ". قَالُوا إِنَّا نَأْتِيكَ مِنْ شُقَّةٍ بَعِيدَةٍ، وَبَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَىُّ مِنْ كُفَّارِ مُضَرَ، وَلاَ نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيَكَ إِلاَّ فِي شَهْرٍ حَرَامٍ فَمُرْنَا بِأَمْرٍ نُخْبِرْ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا، نَدْخُلُ بِهِ الْجَنَّةَ. فَأَمَرَهُمْ بِأَرْبَعٍ، وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ أَمَرَهُمْ بِالإِيمَانِ بِاللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَحْدَهُ. قَالَ " هَلْ تَدْرُونَ مَا الإِيمَانُ بِاللَّهِ وَحْدَهُ ". قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ " شَهَادَةُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَنَّ محمدا رَسُولُ اللَّهِ، وَإِقَامُ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصَوْمُ رَمَضَانَ،

وَتُعْطُوا الْخُمُسَ مِنَ الْمَغْنَمِ ". وَنَهَاهُمْ عَنِ الدُّبَّاءِ وَالْحَنْتَمِ وَالْمُزَفَّتِ. قَالَ شُعْبَةُ رُبَّمَا قَالَ النَّقِيرِ، وَرُبَّمَا قَالَ الْمُقَيَّرِ. قَالَ "احْفَظُوهُ وَأَخْبِرُوهُ مَنْ وَرَاءَكُمْ").[1] .

واتە: وەفدێکی هۆزی عبدولقەیس هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: وەفدی کێن؟

ئێوە کێن؟

وتیان: لە ڕەبیعەین.

فەرمووی: بەخێرهاتن، وەفدێکی بەڕێزن، پێشوازی کردنیان شووڕەیی نییە و دیداریان پەشیمانی لە دوا نییە.

وتیان: ئێمە لە شوێنێکی دوورەوە دێینە خزمەتت، لە نێوان ناوچەی ئێمە و ئێوەدا کافرەکانی هۆزی (مُضَرَ) هەن، کە دوژمنایەتیمان لەگەڵیاندا هەیە، بۆیە ناتوانین بێینە خزمەتت، مەگەر لە مانگێکی حەرامدا[2].

جا لەبەر ئەوە فەرمانێکمان پێبدە، تا ئێمەش بەو کەسانەی بگەێنینەوە، کە بەجێمان هێشتوون، بەڵکو ئەمە دەبێتە مایەی چوونەبەهەشتمان.

ئیتر فەرمانی بە چوارشت پێکردن و بەرهەڵەستی چوارشتی لێکردن: فەرمانیپێدان باوەڕبە تاکوتەنهایی خوابهێنن، فەرمووی: ئێوە دەزانن باوەڕهێنان بەتاکوتەنهایی خوای گەورە چییە؟

وتیان: خواو پێغەمبەری خوا دەزانن.

---

(١) بوخاری (٨٧).

(٢) ئەو چوار مانگە بوو کە عەرەبەکانی زەمانی جاهیلیەت شەڕی ناوخۆیی خۆیانیان تێدا دەوەستاند کە بریتی بوو لە: (ذو القعدة ذوالحجة موحەڕڕەم (کە بە دوای یەکدادێن) لەگەڵ مانگی ڕەجەب).

ئینجا فەرمووی شایەتمان هێنان (أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ وَأَشْـهَدُ أَنَّ محمـدا رَسُولُ اللَّـهِ) وە نـوێژکردن و زەکاتـدان و گرتنـی ڕۆژوی ڕەمـەزان و بەخشـینی پێنجیەکی دەسکەوتی غەزاکانتانە کە بیدەنە بەئیتولمال.

ڕێی بەکارهێنانی هەندێ شتی لێکردن لەوانە: (الدُّبَّاءِ) و (الْحَنْتَمِ) و (الْمُزَفَّتِ) کە هەرسێکی وەکو گۆزەو کیتەڵەو جـامبوون، عـەرەب بە گشـتی بـۆ شـەراب بەکاریان دەهێنان، ڕێی ئەمانەی لێگرتن تـاڕێی شـەراب دروستکردنیشـیان لـێ بگرێت.

ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفـەرموێ: (پاشـان ڕێیـدان بەسرکـە کردنی ئاو (الإنتباذ)[1] لەگەڵ حەرامکردنی شەرابدا).[2]

بەم فەرموودانـە ،ڕیوایەتەکـەی: (ئەنـەس) و (مـالیکی کـوڕی حـوەیرەث) وەفدی عبدولقـەیس دەردەکـەوێت، کـە فێربـوونی زانسـتی شـەرعی، فـەرمانی پێغەمبەری خوا بووە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ)،فەرزبووەو هـەموو موسـوڵمانانی گرتۆتەوە.

بەڵام دەبێـت ئـەم بەڵگانـە لەگـەڵ بەڵگـەکانی تـردا ڕیزبکـرێن و حـوکمی کۆتاییان لێوەربگیرێت، چونکە بۆ نموونـە: لـە فەرموودەکـەی ئەنەسـدا (طَلَبُ العِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ).[3]

---

(١) عەرەبەکان لەو سەردەمەدا ئاوی سوێریان زۆرتر دەستکەوت بۆیە خورما یان مێوژیان تێ دەکرد تا کەمێك تامەکەی بگۆڕێت، بەڵام کـە زۆر دەمایـەوە وەکـو سرکـەی ترێـی لێـدەهات، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بۆ زەحمەتنەکردنی ئەرکیان ڕێـی بەمـەدا بـەو مەرجـەی نەهێڵن ببێت بەشەراب.

(٢) فتح الباری (١٣٥/١).

(٣) ئیبنوماجە لە ئەنەسـەوە خـوا لێـی ڕازی بێـت گێڕاوێتیـەوە لـە زۆر ڕێگـاوە بـە زەعیفـی ڕیوایەت کراوە، سیوطی دەفەرموێ: بە کۆی ڕێگاکان دەچێتە پلـەی صـەحیح. لە پەڕاوێـزی ←

وشەی (العلم) تێیدا ناوی توخمە و ئەلف و لامی پێوەیە، کە گشتێتی دەگرێتەوە.

واتە هەموو زانستیەك هەیە دەگرێتەوە، ئەگەر بووترێت: (ئەلف و لامەکەی (ألف ولام العهدیة)یە، واتە پێشتر زانراوە، کە چییە) وانییە، پێشتر هیچ نەزانراوە، مەگەر ئەوەی کە یەکسەر هۆش بۆی دەچێت، کە (عیلمی شەرعییە).. بەڵام ناشێت ئەم فەرزێتیە هەموو زانستێك بگرێتەوە، تەنانەت هەموو زانستە شەرعییەکانیش.

بۆیە دەبێت لەگەڵ بەڵگەکانی تردا دابنرێت، کە لە باسی دووەمدا (فەرزێتی زانین بێ گوفتاروکردار) هێنامانەوە وەکو ئایەتی: ﴿إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞ﴾ هود: ٤٧ .

وەکو ئیمامی (قورافی) ئیستیدلالی پێکرد، یان فەرموودەی: (مَنْ عَمِلَ عَمَلاً لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ).[1] .

ئەم بەڵگانە و کۆڕا (ئیجماع)ـەکەی، کە (قورافی) نەقڵیکرد، هەموو ئەوە دەیسەلمێنێ: کە ئەوەی کە فەرزی عەینەو دەبێ هەموو موسوڵمانێك فێری ببێت و بیزانێت ئەوەیە: کە فەرزەکانی سەرشانی خۆی پێئەدا دەکات، ئەمەش ئەو لەفزی (عیلمە گشتییە) تایبەت دەکات بە فەرزێتی ئەو بڕە زانستە، کە بۆ بەجێهێنانی فەرزەکانی پێویستە.

ژمارە (٢)دا ووتمان: (ئیبنوماجە/٢٢٤ شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحیح ابن ماجه)دا بە سەحیحی داناوە.).

(١) بوخاری (٢٦٩٧)، موسلیم (١٧١٨).

هەروەها ئەو ئایەتەش تایبەتی دەکاتەوە ،کە دەفەرموێ: ﴿ * وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُواْ كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُواْ فِي ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُواْ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓاْ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢.

فەرموودەکە فەرمان بە هەموو موسوڵمانان دەدات، کە زانست فێرببن، ئایەتەکەش فەرمان بە هەندێك لە موسوڵمانان دەدات: کە زانست فێرببن و تێیدا شارەزا ببن..

کەوابوو: فەرموودەکە فەرزی عەین باس دەکات و، ئایەتەکەش فەرزی کیفایە، وەکو شەرعناسان و زانایان ڕوونیان کردەوە، کە لە بەندی ڕابردوودا هێنامانەوە..

باسی پێنجەم

بەشەکانی ئەو زانستییە شەرعییەی کە فەرزی عەینە

زانستی فەرزی عەین -بە پێی دووبارەبوونەوەی پێویستی پێی- لە وتن و کارپێکردندا دەبێت بە دوو بەشەوە:

١- ئەوەی کە دەبێت لە سەرەتاوە موسوڵمان فێری ببێت، تاکو بتوانێت فەرزەکانی سەرشانی جێبەجێبکات، کە زۆر دووپات دەبنەوە، هەروەها زانینی ئەحکامی ئەو کەسابەتەی، کە دەیکات و پێویستی بە زانینی حوکمی شەرعییە دەربارەی، وەکو سەوداومامەڵەی کڕین و فرۆشتن.

ئەم بەشەش دەبێت بە دوو لق:

أ- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینە و گشتییە: کە هەموو موسوڵمانێکی موکەلەف (باڵغ و ژیر) دەگرێتەوە لە هەموو کات و شوێنێکدا.

ب- ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی عەینەو تایبەتە: کە هەندێك لە موکەللەفەکان دەگرێتەوە، نەك هەموویان، ئەویش لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕێت، بە پێی فەرزەکانی سەرشانیان..

٢- ئەمەی کە لە کاتی ڕوودانیدا، یان نزیك لە ڕوودانیدا ،دەبێت موسوڵمان فێربێت، کە دەگمەنن، وەکو عادەت دووپات نابنەوە.

ئەمانە پێیان دەووترێت: (نەوازل)، کە دەشێت ناوی بنێین (زانستی حوکمی نەوازل)، ئەمیش بە پێی تواناو جۆرو بەڵاو موسیبەت و کێشەی کەسەکان دەگۆڕێت.

کەوابوو: ئەو زانستەی ،کە فەرزی عەینە سێ بەشە:

١- زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی.

٢-زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەت.

٣- زانستی حوکمی نەوازل.

لە بەندی یەکەمدا ئاماژەمان بەم سێ بەشە دابوو، بەڵام لێرەدا زیاتر ڕوونیان دەکەینەوە(إِنْ شَاءَ اللَّه).

بڕگەی یەکەم: زانستی شەرعی (فەرزی عەینی گشتی):

فێربوونی ئەم بەشەی زانستی شەرعی لەسەر هەموو موسوڵمانێك -لە هەموو کات و شوێنکدا- فەرزە،کە هەموو موسوڵمانانی هەموو نەوەیەك لە ئەحکامی ئەم زانستەدا بەرامبەری وەك یەکن: کە بریتیە لە: شایەتمان: (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ محمداً رَسُولُ الله) و نوێژکردن و زەکاتدان و ڕۆژوگرتن و حەجکردن بۆ هەر کەسێك لە توانایدا هەبێت.

بەدیهێنانی ڕوکنی شایەتمانەکە، هەر بە وتنی نابێت، بەڵکو دەبێت حەتمەن واتاشی بزانێت، هەروەها مەرجەکانی، بۆ ئەوەی نەکەوێتە ئەو ئیعتیقاد و ڕەفتارانەوە کە پێچەوانەی شایەتمانن.

ئەبو حامیدی غەزالی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (ئەگەر پیاوێکی ژیر گەیشتە بالّغبوون: بەخەون بینین یان بە گەیشتنی بە تەمەنی سالّی بلوغ[1]

(١) زانایان بەگشتی دەفەرموون (١٥ سالّیە).

هەر ئەو ڕۆژە دەبێت، شایەتمان و ماناکەی فێربکرێت، واتە: (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ محمداً رَسُولُ الله).[1]

زانینی واتای شایەتمانەکە بە گشتی ئەوەیە بزانیت: کە (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ): نەفیکردن (لَا إِلَهَ) و سەلماندن (إِلاَّ الله)یە..

نەفیکردنی خوایەتی غەیری خوای پەروەردگار، بە وەلکردنی پەرستنیان و بەسەلماندنی پەرستنی خوای تاك و تەنهاو، بە شێوەیەکی خواویستانەو بێ هاوبەشدانان، وەکو: نوێژبۆکردنی، لێپارانەوەی و نەزرو قوربانی و بۆسەربڕین و لێترسان و ئومێدپێبوون و داوەریی بردنەلای..

هەر کەسێك هەر شتێك لەم پەرستنانە و، غەیری ئەمانە بۆ غەیری خوای گەورە ئەنجامبدات، ئەوە بە کردەوە پێچەوانەی شایەتمانەکەی بۆتەوەو، واتای شایەتمانەکەی پووچەڵکردۆتەوەو پێشی- کافردەبێت، چونکە بە پێی نەفی و سەلماندنی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) ڕەفتاری نەکردووە.

حەقیقەتی خواپەرستی بریتییە لە: زەلیلیی و ملکەچبوون بۆ خوای گەورە، ئەویش بەوە دەسەلێت: کە هەموو هەست و نەست و ختوورەیەکی دڵ و بزاوت و سرەوتی موسوڵمان، تەنها لەبەر خاتری خوای گەورە بێت.

هەروەها پابەندبوونی سەرڕاستانە بە فەرمانەکانی خوای گەورەوە، لە هەموو ڕەفتارێکدا، خوای گەورە بە پێغەمبەرەکەی خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾﴾ الأنعام: ١٦٢ – ١٦٣.

واتە: نوێژو خواپەرستیم و ژیان و مردنم بۆ خوای پەروەردگاری جیهانیانهو

---

(١) إحياء علوم الدين (٢٥/١).

کـە بـە هـیچ شـێوەیەك و لـە هـیچ بوارێکـدا هاوبـەشی نییـە، مـن ئـا بەمـە فەرمانمپێکراوە، بەتەئکید من خۆشم یەکەمین موسوڵمانم.

ئەمە خواپەرستیی و عەبدایەتی ڕاستەقینەیە.. لەم ڕوانگەوەیە، کە هەنـدێ زانا وا پێناسەی پەرستنیی کردووە کە بریتیە لە: جیبەجێکردنی ئەو فەرمانانـەی خـوای پـەروەردگار لەسـەر زمـانی پێغەمبـەرانی ڕوونکردۆتەوە،پاشـان خـوای گەورە پێچەوانەکارێتی فەرمانەکانی خۆی پلەپلەکردووە.

خراپترین و سـەختترین و دژوارترینیـان ئەوەیـە: کـە حەقیقـەتی خوایـەتیی خوای گەورە ئیلغادەکاتـەوەو، پێچەوانـەی تـەواوی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ)کەیـە، کـە بریتیە لە: هەموو ڕەفتارێکی کوفرین لـە ئیعتیقـادو ڕەفتـار (گوفتـارو کـردار)، لەوانەی شەرع بە کوفرینی ناساندوون و، فەرموویەتی: هەر کەسێك ئـەنجامی بدات و پێی کافردەبێت.

دوای ئەمانە گوناحە گەورەکان دێن، کە کوفرین نین و لەخانەی (فسق)دان. پاشان گوناحی گچکە دێت..

شـایەتیدانی و بڕیـاری (محمـد رَسُـولُ اللـه) بـە ڕاسـت و ڕاسـتگۆزانینی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هـەرچی شـتێکدا، کـە فەرموویـەتی، گوێڕایەڵیکردنی هەموو فەرمانەکانێتی، بڕیاردانە، کە تەنها جەنابی (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پێشەوایەو ڕەوایە شوێنی بکەوین.

لە ڕێی ئەم زاتە بەڕێزەوە، موسوڵمان دەزانێـت چـۆن خواپەرسـتیی بکـات، داخوازییەکانی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ) لەسـەری چییـە.. موسـوڵمان وا خـوای گـەورە دەپەرسـتێ، کـە پێغەمبـەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) ڕوونیکردۆتـەوەو چۆنێتییەکەی باس فەرموە، نەك بـە عـەقڵ و ژیریـی خواپەرسـتیی داتاشـین، ژیریی خۆ بێت، یان ژیریی و هەواو هەوەسی کەسانی تر.

لەم ڕوانگەیەوە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ آل عمران: ٣١

واتە: بڵێ ئەی محەمەد: ئەگەر ڕاستدەکەن و خواتان خۆشدەوێت، دەی سا شوێن منبکەونو تا خوای گەورە خۆشیببوێن و لە گوناحەکانتان خۆشببێت، خوای گەورە لێخۆش بوو بە بەزەییە.

- ئەمما مەرجەکانی ڕاست و دروستی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) کە بریتییە لە:

* زانین (العلم): کە پێچەوانەی نەزانینە، واتە زانینی مانای ئەم شاهیدیدانە، بەو شێوەیەی لە سەروتر ڕوونکرایەوە.

* دڵنیایی (اليقين): کە پێچەوانەی گومان و دوودڵییە.

* خواویستی و نیازپاکیی (الإخلاص): کە پێچەوانەی هاوبەشدانانە بۆ خوای تاك و پاك.

* ڕاستگۆیی (الصدق): کە پێچەوانەی درۆو درۆزنێتیە.

* خۆشەویستیی (المحبة): کە پێچەوانەی بوغزاندن و ڕقلێبوونەوەیە.

* خۆ تەسلیمکردن (الإستسلام): کە پێچەوانەی وەل (تەرك) کردن و گوێپێنەدانە.

* قبوڵکردن (القبول): کە پێچەوانەی ڕەفزکردن و ڕەتکردنەوەیە.

* کافر بوون بە هەرچی شتێك،کە لە جیاتی خوای گەورە دەپەرستریّت(الكفر بالطاغوت): واتە شوێن نەکەوتن و بەناڕەوادانانی.

ئەم مەرجانە لەگەڵ ڕاست و دروستی باوەڕهێناندان، بە هۆی ئەم مەرجانەوە، کارو کردەوەی عەبد وەردەگیرێت و لە ڕۆژی دواییدا پاداشت دەدرێتەوە.

ئەما لە ئەحکامی دونیاییدا -کە حوکمی ڕواڵەتی مرۆڤ دەکات- پەیوەندی بە ناخی کەسەکانەوە نییەو، کەس بۆی نییە باوەڕی خەڵکی تاقیکاتەوە داخۆ ئەم مەرجانەی تێدایە، یاخود نا، بە تایبەتی ڕەفتارەکانی دڵ، کە غەیری خوای گەورە ئاگای لێنییە.

ئەوەی داوا لە مرۆڤ کراوە لە دنیادا بڕیاردان و تەسلیم بوونەو هەر کەسێك شایەتمانی هێناو ڕەفتارێکی کوفرینی نەنواند -کە شایەتمانەکەی ئیلغابکاتەوە- ئەوە موسوڵمانە.

ئەما دڵنیایی و خواویستیی و ڕاستگۆیی خۆشەویستی ئەمانە کرداری دڵن، خواپەرستی دڵن، کەس ناگاتە ئەوەی بزانێت، کە دڵی خەڵکی چی و چەندی لەمانە تێدایە؟

تەنانەت ئەگەر نیشانەشی لێدەرکەوت.. تەنها خوای گەورە ئاگادارو چاودێری ئەوەیەو لە ڕۆژی دوایدا موحاسەبەی دەکات لەسەریی، هەروەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرمووی: (فَإِذَا قَالُوهَا مَنَعُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلاَّ بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى)متفق علیه.[1]

واتە: ئەگەر شایەتمانیان هێنا، ئیتر خۆێن و سامانیانم لێ حەڕام دەکەن، مەگەر بە پێی ماف و ئەرکی ئیسلام (شتێکیان بکەوێتە سەر)،لێپرسینەوەشیان لای خوای گەورەیە.

خاڵێك: زانینی واتای گشتی شایەتمان، مەرجی حکومدانی ڕواڵەتی موسوڵمانبوون نییە، بەڵکو مەرجی ڕاستی و دروستی باوەڕهێنانە لە ناخی کابرادا..

---

(١) بوخاری (٢٧٨٦)، موسلیم (٢١٣٠).

مەبەست لێرەدا دوو خاڵە:

أ- زانینی مانای شایەتمان مەرجی قبوڵکردنی موسوڵمانبوونەکەی کابرا نییە.. (کە شایەتمانی هێنا بە موسوڵمان حسێبە)، بۆیە، ئەگەر کەسێك ویستی موسوڵمانببێت، کە شایەتمانی هێنا، ئیتر کەس بۆی نییە تاقیبکاتەوە، کە بزانێت واتاکانی شایەتمان دەزانێت، یان نا؟

یان ئەگەر کابرایەك زاهیرەن موسوڵمانبوو، ناشێت پێی بووترێت: شایەتمان بهێنە، یان تاقیبکرێتەوە، تا بزانرێت چەند لە ماناکانی شایەتمان تێگەیشتووە، چونکە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موسوڵمانبوونی هەموو ئەو کەسانەی وەردەگرت، کە موسوڵمان دەبوون، بێئەوەی تاقییانبکاتەوە.

دوای زانینی موسوڵمانبوونیان، ئەحکامە زەروورییە سەرەتاییەکانی فێردەکردن، کە فەرزبوو لەسەریان، لەبەر ئەمەشبوو، کە بە (ئوسامەی کوڕی زەیدی) فەرموو- خوا لێی ڕازی بێت-: (أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ).[1] متفق علیه.

واتە: کوشتت دوای ئەوەی وتیشی (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ)؟!

شایەتمانهێنانەکەی کردە مایەی پاراستنی گیانی، کە دەبێتە بەڵگەی موسوڵمانبوون و قبوڵکردنی ،لە ڕیزی ئوممەتە موسوڵمانەکەدا.

---

(١) مُتَّفَقٌ عَلَيْه. دەقی هەموو ریوایەتەکە: (حَدَّثَنَا أَبُو ظَبْيَانَ، قَالَ سَمِعْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ بْنِ حَارِثَةَ، يُحَدِّثُ قَالَ بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم إِلَى الْحُرَقَةِ مِنْ جُهَيْنَةَ فَصَبَّحْنَا الْقَوْمَ فَهَزَمْنَاهُمْ وَلَحِقْتُ أَنَا وَرَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ رَجُلاً مِنْهُمْ فَلَمَّا غَشَيْنَاهُ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ . فَكَفَّ عَنْهُ الأَنْصَارِيُّ وَطَعَنْتُهُ بِرُمْحِي حَتَّى قَتَلْتُهُ . قَالَ فَلَمَّا قَدِمْنَا بَلَغَ ذَلِكَ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَقَالَ لِي " يَا أُسَامَةُ أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ " . قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا كَانَ مُتَعَوِّذًا . قَالَ فَقَالَ " أَقَتَلْتَهُ بَعْدَ مَا قَالَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ " . قَالَ فَمَازَالَ يُكَرِّرُهَا عَلَىَّ حَتَّى تَمَنَّيْتُ أَنِّي لَمْ أَكُنْ أَسْلَمْتُ قَبْلَ ذَلِكَ الْيَوْمِ).

ئـەو ڕیوایەتانـەی، کـە دەربـارەی تاقیکردنـەوەو پرسـیارلێکردنی هەنـدێك هـاتووە، حاڵـەتی کـەم و دەگمـەنن و نـاکرێنە ڕێسـای سـەرەکی و نیشـانەی قبوڵکردنی ئیسلامەتی کەس.

خۆ هەزاران کەس موسوڵمانبوون وو نەشسەلێنراوە، کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) موسوڵمانبوونیانی تاقیکردبێتەوە.

دەشێت، یان لەوانەیە لە هەندێك حاڵەتـدا فـەرزبێت، موسـوڵمانێتی هەنـدێ کەس تاقی بکرێتەوە، ئەویش لەبەر هۆی تایبەتی، وەکو: پرسیاری پێغەمبـەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە کەنیزەکەکە[1]..

ئەم تاقیکردنەوە و پرسیارکردنەی پێغەمبەری خـوا (صَـلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) لەبەر ئەوە بوو: کە ئازادکردنی کۆیلەیەکی موسوڵمان مەرجی کەفـارەتەکی ئەو یاوەرە بەڕێزەبوو، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ﴾ النساء: ٩٢ .

---

(١) مەبەستی نوسـەر ڕیـوایەتەکەی معـاویەی کـوڕی حەکەمە -خـوا لێـی ڕازی بێـت- کە دەفەرمـوێ: لەسـەرم بـوو کە کـۆیلەیەک ئـازاد بـکەم، منـیش کەنیـزەکێکم هێنـایە خـزمەت پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم و عەرزم کـرد ،کە دەبـێ کـۆیلەیەکی موسـوڵمان ئـازاد بکەم، ئێستا ئەمەم هێناوەو دەمەوێت ئازادی بکەم .

پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم لە کەنیزەکەکەی پرسی: (أَيْنَ اللَّهُ ؟ قَالَتْ فِي السَّمَاءِ، قَالَ: مَنْ أَنَا؟ قَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ :أَعْتِقْهَا فَإِنَّهَا مُؤْمِنَةٌ) موسليم(٥٣٧).

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە کەنیزەکەکەی پرسی: (أين الله)؟ خـوا لـە کوێیـە؟ ئافرەتەکە ئاماژەی بۆ ئاسمان کرد، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فـەرمووی: (مـن أنـا)؟ من کێم؟

وتی :جەنابت پێغەمبەری خوایت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ئیـتر فـەرمووی: ئـازادی بـکە، ئەو موسوڵمانە.

ئازاد کردنی کۆیلەیەکی موسوڵمان و زانینی موسوڵمانێتی کەنیزەکەکە بۆ ئەمە بوو: یان دەشێت قازی شایەتمان بە شاهیدەکان بهێنێت، تا دڵنیابێت موسوڵمانن و جێمتمانەن و شاهیدیدانیان لێقبوڵدەکرێت. ئەمەش لەسەر قازی فەرزە..

هەر ئەم تەفسیرەش بۆ تاقیکردنەوەی موسوڵمانێتی ئافرەتە موهاجیرەکانی مەککە دانرا، کاتێک کۆچیان بۆ مەدینە دەکرد، کە خوای گەورە فەرمووی: تاقییان بکەنەوە: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا جَآءَكُمُ ٱلْمُؤْمِنَٰتُ مُهَٰجِرَٰتٍ فَٱمْتَحِنُوهُنَّ﴾ الممتحنة: ١٠ ئەمەش پێی دەووترێت: (ڕوونکردنەوەی شەرعی)..

ئەما ئەو کەسەی دەیەوێت موسوڵمان ببێت، یان ئەو کەسەی زاهیری موسوڵمانبوونە کە لە شەرعدا پێی دەووترێت: (حاڵ نەزانراو: مستور الحال) ئەمانە تاقیکردنەوەی موسوڵمانێتیان لەسەر نییە، تا بزانرێت چەند لە مانای شایەتمان گەیشتوون، تا لە دنیادا موسوڵمانێتیەکەیان قبوڵ بێت.

هەر کەسێك بڵێت: دەبێت تاقی بکرێنەوە بیدعەچییە، ئەمە ئەو بیدعەیەیە، کە پێی دەووترێت: (ڕوونکردنەوەی بیدعەچیانە)، مەرجی زانینی مانای شایەتمان -کە بیدعەیە- وەکو ئەو مەرجە بیدعە کۆنەیە ،کە لە سەردەمانێکدا (ئەهلی کەلام) دەیانووت: دەبێ بەڵگە هزرییەکان بزانێت، کە لەسەر باوەڕهێنانە، تا شایەتمانەکەی لێ قبوڵ بکرێت.

نا، وانییە، ئەمە دیدو هەڵوێستێکی بێبەڵگەیەو بیدعەیە.. مەرجێکی باتڵە وەکو ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت - دەفەرموێ: غەزالی فەرموویەتی: ((کۆمەڵێکی زۆر زێدەڕۆییان کردو هەموو عەوامی موسوڵمانانیان بە کافردانا، چونکە دەیانووت: کەسێك عەقیدەکە بەو بەڵگانەی (ئەوان دایان ڕشتبوو) وەرنەگرێت کافرە! ئیتر ئەو ڕەحمەتە بەرفراوانەی خوای گەورەیان ئاوا بەرتەسك کردۆتەوە و، بەهەشتەکەی خوایان بۆ کۆمەڵە کەسێکی ئەهلی کەلام

کردبووەوە، دەرگاکانیان لەسەر موسوڵمانانیتر داخستبوو!!.

(ئەبو موزەففەری کوڕی سەمعان)یش بە تەفسیل بۆچوونیانی ڕەتکردۆتەوە،لە زۆرینەی پێشەوایانی فەتواشەوە هێناوێتیەوە، کە فەرموویانە: ناشێت داوا لە عەوام بکرێت: بنەماکانی عەقیدە بە بەڵگەکانیانەوە وەربگرێت، چونکە ئەوە بۆ ئەوان لە فێربوونی لقە ئەحکامی شەرع قورسترە)).

دواتر ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەگاتە ئەوە ،کە دەفەرموێ: (هەندێك لە زانایان فەرموویانە: ئەمەی لە هەموو کەس داواکراوە، بە ڕاست زانینێکی سەرڕاستانەی بێگومان و بێ دوودڵییە، کە: خوای گەورە هەیەو پێغەمبەرانی (عَلَیهِم الصَّلاةُ وَ السَّلَام) ناردوون و باوەڕیان پێدەهێنرێت و ئەوەش بە ڕاست دەزانرێت، کە فەرموویانە.

ئیتر ئەوە بە هەر شێوەیەك دەربېڕرێت و بسەلمێت، یان بە هەر ڕێگایەك بیگاتێ -تەقلیدیش بێت- مادام شلۆق نەبێت، هەر جائیزەو موسوڵمانبوونە..

قورطبی- ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: ئەمە ئەوەیە، کە پێشەوایانی فەتوا لە سەرین، پێش ئەوانیش پێشەوایانی سەلەف.

هەندێك زانا بۆ سەلماندنی ئەم قبووڵبوونەی باوەڕ، ئەسڵی باوەڕی سروشتیان کردووە بە بەڵگە کە (خەڵك ئیماندارانە لە دایکدەبێت) هەروەها بەڵگەیان ئەوەیە: کە پێغەمبەری خوا (صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ) و پاشان یاوەرانیی ئەو ئەعرابە کەلەوشکانەیان بە موسوڵمان دادەنا، کە هەر ئاوا زاهیرییان موسوڵمانێتی لێدەخوێندرایەوە، کە پێشتر هەموو بتپەرستبوون، هەر ئەوەندەی شایەتمانیان دەهێناو بە ئیسلامەکەوە پابەندەبوون بە موسوڵمان هەژمارەکران بێئەوەی ناچاربکرێن بەڵگەکان بزانن).[1]

---

(١) فتح الباری (١٣/٣٤٩-٣٥٣).

(نەوەوی)ش -رەحمەتی خوای لێبێت- هەر بۆچوونێکی ئاوای لە شەرحی سەحیحی موسلیمدا کردووە.[1] ئیبنوحەجەر لە شەرحی فەرموودەی ژمارە (٢٠-٢٥)یشدا، هەر ئەمەی تەئکید کردۆتەوە.

ب- زانینی واتای شایەتمان، لە حەقیقەتدا مەرجی ڕاست و دروستی شایەتمانە، واتە: حەقیقەتی ئەو ئیسلامەی، کە خوای گەورە لە عەبدەکانی داواکردووەو، لە قیامەتدا بە سوود دەبێت بۆ نوێژەکەی.

لەبەر ئەم حاڵە جەوهەرییەیە، کە غەزالیش لەو قسەیەی سەرەوەیدا فەرمووی: لەسەر کابرا فەرزە، کە ئەگەر گەیشتە باڵغبوون، لە مانای شایەتمان تێبگات. فەرزە بە چەند هۆکارێك:

١- وەکو ڕێسای: (مَا لاَ يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلاَّ بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ)، هەرچی شتێك فەرز بەو نەبێت تەواوناببێت، فەرزە.

فەرزە لەسەر موسوڵمان ،کە شایەتمانی هێنا بزانێت، کە شایەتمان یەکخواناسییە لە خوایەتیدا (توحید الأولوهیة)و تۆخن نەکەوتنی شیرکەو بڕیاردانی گوێڕایەڵیی و شوێنکەوتنی تەواوی پێغەمبەری خوایە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، چونکە ئەم فەرزە حەقیقەتەکەی شایەتمانە، نەك هەر وتنی بە لەفز.. بەڵگەی فەرزبوونی ئەم مانا پوخت و کورتەی شایەتمان:

أ- ئایەتی ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ٣٦.

واتە: بۆ هەموو گەلێك پێغەمبەرێکمان بۆ ناردوون، کە خوابپەرستن و

(١) صحيح مسلم شرح النووي (١/٢١٠-٢١١).

توخنی طاغوت[1] مەکەون..

لە ڕاستیدا ئەمە تەفسیری بڕیاری (لاَ إِلَـهَ إِلاَّ اللَّهُ)کەیـە، بۆیـە زانینـی ئـەم زانسـتەش فـەرزە، تـا موسـوڵمان بزانێـت: وتنـی شـایەتمانەکە، چـی لەسـەر فەرزەکات.

ب- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (فَـإِنَّ حَـقَّ اللَّـهِ عَـلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[2].

واتە: مافی خوای گـەورە لەسـەر بەنـدەکانی (ئەوەی کە فـەرزە لەسـەریان ئەنجامیبدەن) ئەوەیـە: کـە بیپەرستن و بـە هـیچ جۆرێـك -لـە هـیچ شـتێکدا- هاوبەشی بۆ دانەنێن.. ئەمەش هەر تەفسیر و لێکدانەوەی (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ)کەیە.

ج - شایەتمان و بڕیاردان: (اَلشَّهَادَةُ و اَلإِقْرَارُ)ە، لـە زمانەوانیـدا کاتێـك پێـی دەووترێت: شاهیدییدان/ بڕیاردان، کە بزانێت شاهێدی لەسەرچی داوە.

لە زاراوەی شەرعیشدا بە هەمان شێوەیە،چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿إِلَّا مَن شَهِدَ بِٱلْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾﴾ الزخرف [٨٦]

واتە: مەگەر ئەو کەسانەی بە زانینەوە شاهیدیەکەیان دابێت.

کەوابوو: حەتمەن دەبێت بزانێت ،شاهێدی لەسەردراوەکە چییەو چی لەسەر شاهیدیدانەکە دەوەستێت.

---

(١) طاغوت: شەیتان و بت و خوای ساختەو ئەو کەسەیە ،کە بە پەرستنی رازیـیە، هەروەهـا کەسێکە، یان کـۆمەڵە کەسـێکە کـە مـافی خوایـەتی لـە پەرسـتن و داوەری و یاسـادانانیان درابێتێ.. هەر لەم کتێبەدا دواتر پێناسەی ئیبنولقەیم -رحمه الله- بۆ (طاغوت) دەهێنینەوە. ان شاء الله.

(٢) بوخاری (٧٣٧٣)، موسلیم (٣٠).

هەندێك بەڵگەی تر لەسەر فەرزبوونی زانینی مانای شایەتمان:

١- ئایەتی: ﴿هَٰذَا بَلَٰغٞ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ وَلِيَعۡلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٞ وَٰحِدٞ وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ ٥٢﴾ إبراهيم: ٥٢.

واتە: ئەمە ئەو ئاگادارکردنەوەیە.. کە بۆ خەڵکی هاتووە، تا پێی ئاگاداربکرێنەوە و هۆشداریان پێبدرێتێ، تا بزانن، تەنها یەك خوا هەیە ،کەشایانی خوایەتی بێت..

٢- پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ).[1] .

واتە: هەر کەسێك بمرێت زانیبێتی، کە هیچ خوایەك نییە شایانی خوایەتی بێتو جگە لە خوای گەورە دەچێتە بەهەشتەوە.

کەوابوو: بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە زانینی واتای شایەتمان هۆکاری چوونە بەهەشتە، دیارە هەر کەسێك شایەتمانی هێنا، کە واتای گشتی و پوختی دەزانێ ئەو سوودەی لە قیامەتدا لێدەکات.

کەوابوو: زانینی مانای شایەتمان، کلیلی کردەوەکانە کە شایەتمان دەیانخوازێت..

٣- ئەو نەوە عەرەبەی، کە پێغەمبەری خوایان (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ هات، شارەزای زمانی عەرەبی و ڕەوانبێژیی و لێزانین بوون، قسەو شیعری ئەوان

---

(١) موسلیم لە سەیدنا عوسمانەوە خوا لێی ڕازی بێت.

بەڵگەی ڕاستی ڕێزمان و صەرف و مانای زمانی عەرەبییە! وەکو لە هەموو کتێبی پێشەوایانی زمانەوانییدا دیارە.

ئەم عەرەبانە مانای شایەتمانەکەیان دەزانی، دەیانزانی، کە: (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) مانای یەکخواپەرستییە لە خوایەتیدا (توحید الألوهیة)، دەیانزانی بڕیارە لەسەر ئەوەی، تەنهاوتەنها خوای گەورە شایانی ئەو خوایەتییە -بە هەموو سیفەتێکی خوایەتیی- بۆیە کاتێک پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوای شایەتمانهێنانی لێکردن، سەرسامبوون بەوەی چۆن دەشێت باوەڕ بە یەکخوا بهێنن؟!

قورئانی پیرۆز ئەم سەرسامبوونەیان ئاوا نەقڵدەکات: ﴿أَجَعَلَ ٱلْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَىْءٌ عُجَابٌ ۝٥﴾ ص: ٥.

واتە:چما هەموو خواکانی بە یەکخوا گۆڕیوەتەوە؟! ئەمە شتێکی سەیرە.!

لەوە تێدەگەیشتن کە شایەتمان بڕیاری دامالێنی هەموو سیفەتێکی خوایەتیە لە غەیری خوای گەورە و سەلماندن و چەسپاندنێتی تەنها بۆخوای گەورە..

ئێ باشە ئەوان بەو کافرێتیی و لەسەر کافرێتییەی خۆیانەوە لەوە حاڵی بووبوون، ئەدی ئەو کەسانەی لێیان موسوڵمان بووە چۆن؟

ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کەزانینی واتای شایەتمان فەرزە، تا بزانێت داخوازییەکانی ئەو شایەتمانە جێبەجێبکات، نەبادا بکەوێتە پێچەوانەکاریی و دژە هەڵوێستییەوە بەرامبەریی، ئەمەش تەئکیدە لەوەی کە لە سەرەتاوە دەمانوت: (زانین فەرزە پێش دەستبەکاربوونی گوفتارو کردار).

ئەمە هەمووی حەقیقەتی شایەتمانەکەیە بەو شێوەیەی ،کە لە لای خوای گەورە سوودی دەبێت.

ئەمما لە ئەحکامی دنیاییدا، ئەوە هەر کەسێك شایەتمانی هێنا موسوڵمانەو ئەگەر ئیعتیقادو ڕەفتاری کوفرینی نەبوو، هەر بە موسوڵمان دەمێنێتەوە، حساباتی ڕۆژی دوایشی لای خوای پەروەردگارێتی.

لێرەوە دەمەوێ زۆر بەجددی جەخت لە موسڵمانان بکەمەوە، کە فەرزە واتای شایەتمانەکەیان بزانن، فەرزە موسوڵمانان بە گشتی فێربکەنەوە،[1] بە تایبەتی لەم زەمانەدا کە پشێوی و ئاڵۆزی تێکچڕژانی دیدو بۆچوونە زۆرەکان، وایکردووە لە زۆربەی وڵاتانی موسوڵمانان، (شیرك) وا تەشەنەی کردووە ،کە لەگەڵ (توحید)دا تێکەڵبووە! تەنانەت داماوی واهەیە لە نەزانیی و بێهزریی خۆیدا ،(شیرك)ـەکە بە (توحید) دەزانێت!!

شیرك واتە: هاوبەشدانان بۆخوا، ئەمەش زۆر شێوازو جۆری هەیە، هەیە لە دیدو تێڕوانین (التصور)دایەو، هەیە لە (پەرستن)دایەو، هەیە لە (یاساو ڕێسا دارشتن)دایە، دژوارترینیان ئەم بوارانەیە:

١- **شیرك لە یاسا دارشتندا:**

یاساو ڕێسادارشتن، مافی تایبەتی خوای کردگارو کارزانەو، کەس بۆی نییە بەرنامەو دەستوورو یاسا لە خۆیەوە دابڕێژێت.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا ۝٢٦﴾ الكهف: ٢٦ .

واتە: کەس لە حوکم دەرکردنییدا ناکات بە هاوبەشی خۆی.

---

(١) بە یارمەتی خوای گەورە ئێستا بەشی شایەتمانی کتێبی (ألإسلام) ی سەعید حەووا - رحمه الله -کراوە بە کوردی، ئێستا چاپی جیاوازی لە بەردەست موسوڵمانانداید والحمدلله. خوێندنی زەروورییە والله أعلم.

بۆیە هەر کەسێك یاساو ڕێساو بەرنامەی کۆمەڵکاریی و ئیدارەو ئاڕاستەی خەڵکی، بە پێچەوانەی دینی خواوە دەربکات ئەوە خۆی وەك خوا ناساندووەو بۆتە هاوبەشی خوای گەورە، لە مافی یاسادانڕشتندا بۆ خەڵکی.

خوای گەورە ئەمە قبوڵناکات و بەسەرسوڕمانەوە بە عەرەبە جاهیلیەکانی دەفەرموو: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاؤُا شَرَعُوا لَهُم مِّنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَن بِهِ اللَّهُ﴾ الشورى: ٢١.

واتە: یان ئەوان هاوبەشیان بۆ خوای گەورە داناوە، تا بەرنامەو یاسای ژیانیان بۆ دابڕێژن لەوەی، کە خوای گەورە مۆڵەتی پێنەداوە؟!..

چونکە یەکێك لە مانا سەرەکییەکەی (دین)، سستمی ژیانی کۆمەڵگەیە، بۆ بزاوتی کۆمەڵکاریی و ئیدارەی دەوڵەتیی دادەنرێت و حەق بێت، یان ناحەق، هەر پێی دەووترێت: (دین).

خوای گەورە دینی کافرەکانیشی هەر ناوناوە: دین ،کە دەفەرمووێ: (لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ) الكافرون/٦ .

واتە: ئێوە لەسەر دینی خۆتانن و، منیش لەسەر دینی خۆمم..

لە جۆرو شێوازو چۆنێتی ئەم شیرکی یاسایە لەم سەردەمەدا ئەوەیە: کە کەسانێك ئەم مافی یاساو ڕێسادانڕشتنە، بۆ خۆیان دەپچڕن و زەوتی دەکەن، ئینجا دەکەونە یاساو ڕێسادانڕشتن، بە پێی دیدو ئارەزوو و بەرژەوەندی خۆیان، یان بە پێی دیدو ئارەزوو و بەرژەوەندی خەڵکانێکی تر..[1]

پسپۆڕانی یاساناسیی و ئەندامانی پەرلەمان و سەرۆکی دەوڵەت و حکومەتەکان (کە مافی یاسادانڕشتنیان داوەتە خۆیان و مومارەسەی دەکەن)، لە

---

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعين١/٥٠). لە باسی (الحكم بغير ما انزل الله)دا ئەم مەسەلەیە دووروو درێژ باسکراوە.

ڕاستیدا خۆیان لە مەنزیلەی خوایەتییدا داناوە!

بۆیە بەرنامەو یاساو ڕێساداەڕێژن، عەوامی موسوڵمانانیش لە غەفڵەت و بێئاگایی و ساویلکەیی خۆیانداو، لە نەزانین و نەناسینەوەی (تەوحید و شیرك)دا بەشداری دانانی ئەم خوابەشەریانە دەکەن، بە بەشداریکرنیان لە ڕاپرسی و هەڵبژاردنی سەرۆکەکاندا..

ئەمەش هەمووی پێچەوانەی بڕیاری (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ)یە، خەڵکێکی عەوام بەنەزاینی خۆی دەکەوێتە ناو ئەم شیرکەوە، چونکە واتای تەواوی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللهُ)کە نازانێت.

هەیانە، ئەگەر ماناکەی بۆ ڕوون بکرێتەوە، ئیحتیاتێك بۆ دینداری خۆی دەکات،ئەمە گرنگی ڕوونکردنەوەو زانین و فێرکردنی موسوڵمانان دەگەێنێت، لە واتای شایەتمانەکە.

٢-شیرك لە داوەریدا: بەوەی کێشەی نێوان لایەنە ناکۆکەکان ببرێتە لای غەیری شەریعەتی خواو، بە یاساو ڕاو بڕیاری تر یەکلایی بکرێتەوە، خودی دەستوورو یاسا بن، یان داڕێژەرو هەڵسوڕێنەرانیان..

ئەمەش یەکێکە لەو کێشە بەربڵاوەی ناو موسوڵمانان، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾﴾ النساء: ٦٠.

واتە: مەگەر نابینیت ئەوانەی، کە لاف و گەزافی ئەوە لێدەدەن گوایە: باوەڕیان بەوە هێناوە کە بۆ تۆ هاتۆتەخوارەوە، هەروەها بەوەش کە پێش تۆ هاتۆتەخوارەوە، کەچی دەیانەوێت داوەری خۆیان -بۆ یەکلایی کردنەوەی کێشەکانی نێوانیان- ببەنە لای طاغوتان!! لە کاتێکدا بە تەئکید فەرمانیان

پێدرابوو: کە شوێن طاغوت نەکەون و لێی دوورەپەرێزبن، بەڵام ئەوە شەیتانە کە دەخوازێت بیانخاتە ناو گومڕاییەکی زۆر ئاڵۆزەوە..

ئینولقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (خوای گەورە ئەوە ڕوون دەکاتەوە: کە هەر کەسێك داوەڕێتیی خۆی بباتە لای طاغوت، کە بە غەیری شەریعەتەکەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوەریی دەکات، ئەوە ئەو طاغوتەی بە حاکم داناوە..

لە پێناسەی (طاغوت)یشدا دەفەرموێ: بریتیە لە: شکاندنی سنووری عەبدایەتی بە خوادانان، یان دانانی پەرستراو یان شوێنکەوتوو، یان گەورەیی مل بۆکەچکراو..

طاغوتی هەموو کۆمەڵێك بریتیە لەو کەسەی، کە داوەریی دەبەنەوە لای، کەبە غەیری حوکمی خوای گەورە و پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) داوەرییان دەکات، یا لە جیاتی خوای گەورە دەیپەرستن، یان ملکەچانە شوێنی دەکەون و گوێڕایەڵی فەرمان و بەرهەڵەستیەکانی دەبن، لە ڕەفتارێکدا کە نابێت بۆ غەیری خوای گەورە بکرێت.

ئەمانە طاغوتانی جیهانن، ئەگەر ورد سەرنج بدەیت لە خۆیان و لەو خەڵکەی بە دەوریاندا دێن و دەچن، ئەوەت بۆ ڕوون دەبێتەوە: کە زۆرینەی زۆریان وازیان لە خواپەرستیی هێناوەو، ڕوویان کردۆتە پەرستنی طاغوت، وازیان لە داوەریی بردنە لای خواو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوەو، داوەریی خۆیان بردۆتە لای ئەو طاغوتانە، لە گوێڕایەڵیی و ملکەچیی فەرمانەکانی خوای گەورەو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) پەڕیونەتەوە بۆ گوێڕایەڵیی و ملکەچیی و شوێنکەوتنی ئەو طاغوتانە.

٣- شیرك لە پەرستنی مەرقەدەکان:

مەرقەدەکان و ئەوانەی تێیاندا نێژراوون ،کە لە جیاتی هانا و هاوارکردن لە خوای گەورەو دوعاو لێپاڕانەوەی، لە نیشتەجێی مەرقەدەکان دەپاڕێنەوەو

داوای یارمەتییان لێدەکەن، داوایان لێدەکەن: بەهانایانەوە بێن و مەبەستیان جێبەجێبکەن و مورادیان حاصڵ بکەن!

تەواف بە دەوری گۆڕیاندا دەکەن، قوربانیان بۆ سەردەبڕن، نەزریان بۆ لە خۆدەگرن.. ئەمانەش هەر هەمووی شیرکی گەورەن، کە ئێستا لەناو موسوڵمانانداوا تەشەنەی کردووە، ئەوەندە ئاسایی بووە، کە قسەکردن لەسەریی وەکو لەدین لادانە!!

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِي ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِي ٱلَّيْلِ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ ۖ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ ٱلْمُلْكُ ۚ وَٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ مَا يَمْلِكُونَ مِن قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِن تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا۟ دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا۟ مَا ٱسْتَجَابُوا۟ لَكُمْ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ۚ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾﴾

فاطر: ١٣ – ١٤.

واتە: ئا ئەوەیە خوای پەروەردگارو بە تواناتان کە هەموو خاوەنێتی هی ئەوە، دەسەڵات هی ئەوە، ئەوانەی ئێوە هاواریان لێدەکەن و دەخوازن بە هاناتانەوە بێن، ناتوانن ئەو پەردە تەنکەی ناو خورماییەك (کە لە نێوان ناوکەکەو گۆشتی خورماکەدایە) دروستبکەن، کە هاواریان بۆ دەبەن داوای یارمەتییان لێدەکەن، ناتانبیستن، بشیانبیستایە هەر نەیاندەتوانی وەڵامتانبدەنەوە، چونکە خۆیان بێدەسەڵات و ناتوانان، ئێ کە نەتوانن ببیستن چۆن دەتوانن بە هاناتانەوە بێن؟!

لە قیامەتیشدا دەیانبینەنەوە کە هاواریان لێهەڵدەستێ و لێتان تەبەڕادەبن و ڕەفتارەکەتان –کە هاوبەشدانان بوو بۆ خوای گەورە- دەناسێنن و ڕایدەگەێنن کە نە پێتان ڕازین و نەڕەفتارەکانیشتان لامان قبووڵە! پەی بەم ڕەفتارو سەرئەنجامە ببەن.

کەسیش وەکو خوای گەورە ڕاستیتان بۆ ڕوون ناکاتەوە، کەسیش وەکو - شارەزا و پسپۆڕ- ئاگادارتان ناکاتەوە.. (خبیر): شارەزای ناخە..

زانینی واتای: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ محمـداً رَسُـولُ اللـه) لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزە، تا ئاگای لە خۆبێت و نەکەوێتە شیرکەوە.

گرنگترین کتێبێك لەم بوارەدا یارمەتیدەرت بێت، کتێبی: (فتح المجید شرح کتاب التوحید)ە کە شێخ عبدالرحمانی کوڕی حەسەنی کوڕی شێخولئیسلام محمد بن عبدالوهابە- ڕەحمەتی خوای لێبێت-.. ئەمە یەکێکە لەو کتێبانەی ئامۆژگاری هەموو موسوڵمانێك دەکەم بیخوێنێتەوەو شارەزای بێت، چونکە زۆر بە جوانی واتای: (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ)ی ڕوونکردۆتەوە، زۆر لە پێچەوانەکانیشی- بەیانکردووە، لەوانەی، کە خەڵکانێکی زۆر لە موسوڵمانان پێوەی موبتەلان..

٢- زانینی شەش ڕوکنەکەی باوەڕ:

کە بریتییە لە: باوەڕ بوون بە خوای گەورە، بە فریشتە، بە کتێبە ئاسمانییەکان، بە نێرراوانی، بە ڕۆژی دوایی، بە خێر و شەڕی قەدەر.

ئەمانە ئەو شەش ڕوکنەن کە لە فەرموودەکەی (جوبرەئیل)دا هاتووە، لەگەڵ زانینی ئەم ڕوکنانەدا زانینی چەند شتێکی تریش گرنگە:

أ- باوەڕ گوفتارو کردارەو زیادو کەمدەکات: گوفتاری دڵ و زمان و کردەوەی دڵ و جەستە.

گوفتاری دڵ: بریتیە لە ناسینی خوای گەورەو بەڕاستگۆ زانینی دڵنیایانە (یەقین) کە دەبێتە پاڵنەری تەسلیم بوون و گوێڕایەڵیی و ملکەچیی دەرەکیی (زاهیریی).

گوفتاری زمانیش: شایەتمان هێنانەکەیە... کرداری دڵ: خواپەرستییەکانێتی،وەکو: خواویستیی و نیازپاکیی (الإخلاص) و لە خواترسان و خۆشەویستیی و ڕازیبوون و تەسلیم بوون.. دواتر باسیان دەکەین.

کرداری جەستەش: ئەنجامدانی هەموو فەرزەکان و دوورکەوتنەوەیە لە هەموو بەرهەڵەستییەکی شەرعیی... باوەڕ زیادو کەمەکات.. بە خواپەرستییەکان زیادەکات و بە گوناح و تاوانیش کەمەکات تا دەگاتە ئەوەی هیچی لێنامێنێتەوە.

ب- دوای کۆچی دوایی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئوممەتەکەی کە دابڕابوو بۆ زۆر کۆمەڵ و دەستە و پێڕی جوداو دوورلەیەك، دیدو بۆچوونی عەقائیدی و ڕێبازو هەڵوێستیان لە مەنهەجی باوەڕداران دوورکەوتەوە، بوون بەو پێڕو تاقمانەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئاماژەی پێدابوون کە هەموویان دۆزەخین، جگە لەوەیان کە لەسەر ڕێبازەکەی جەنابی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەمێنێتەوەو ناگۆڕێت، چونکە لە سەر ڕێبازی (دیدو هەڵوێست)ی یاوەرە بەڕێزەکانی جەنابیانن.

ئەمانە پێیان وترا :(ئەهلی سوننەت و جەماعەت) کۆمەڵ و دەستەو پێڕەکانیتر هەر جارەو بیدعەیەکی عەقائیدی یان پەرستن یان مەنهەجییان دەهێناو بڵاویانەدەکردەوە، کە پێچەوانەی قورئان و سوننەت و ڕێبازی یاوەرانبوو..

لەبەر زۆربوونی ئەم دیدو هەڵوێستە پێچەوانانە لە کۆن و نوێدا لە ڕیزی ئەو زانینەی کە شایەتمانەکە دەیخوازێت زانینی ئەم دەستە و..... لادەرانە خۆیان و مەنهەج و هەڵوێستیان موسوڵمان لێیان بە حەزەربێت و بە نەزانین نەکەوێتە نێوانیانەوە.

بە تایبەت لەو وڵاتانەدا کە ئەم دیدو هەڵوێستە مەوزوعیانەی تێیدا بڵاوبۆتەوە.. ئەم وریاکردنەوەو هۆشداریانەش لەسەر موسوڵمانە بە ئاگاکان فەرزە .

زانینی جیاوازی ڕێبازو دیدو بۆچوون و مەنهەجە جیاوازەکان لەوەدایە کە

زانین و فێربوون و شارەزابوون لە عەقیدە و مەنهەجی ئەهلی سوننە و جەماعەت زۆر گرنگ و پێویستە بۆ ناسینەوەی حەق و باتڵ..

٣- زانینی بەشەکانی یەکخواپەرستیی (توحید):

تەوحید هەر باوەڕهێنانەکەیە بە خوای گەورە کە یەکەمین ڕوکنی شەش ڕوکنەکەی باوەڕە:

أ- پەروەردگارێتیی (الربوبية): بریتیە لە خوابەیەکناسین لە زانین و چەسپاندنداین (تەوحیدی زانستی) واتە: باوەڕکردن بەوەی کە خوای گەورە تاك و بێوێنەیە لە زاتی خۆی و کردار و سیفاتیدا و هاوبەش و وێنە و هاوتای نییە: ﴿لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝٣ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ۝٤﴾ الإخلاص: ٣ - ٤ .

نە کەسی لێبووە و نە لەکەس بووەو نە هاوتاشی هەیە.

هەروەها باوەڕهێنانە بەوەی کە خوای گەورە لە سەرووی ئاسمانەکانەوەیە، لەسەر عەرشە، لە مەخلوقەکانی جودایە، بە زانست و توانای پەیپێبردن و بیستن و بینین وەل مەخلوقەکانیدایە، لەگەڵ باوەڕ بوون بەوەی کە: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ) هیچ جۆرە نموونەو شێوەیەکی ئەو نییە، ئەو بیسەر بینەرە..

هەروەها باوەڕبوون بەوەی کە تەنها خوای گەورە خاوەن و کردگار و ڕۆزیدەرە، سوودبەخش و زیاندەرە، زیندووکەرەوەو مرێنەرە، شەریعەت و حوکمی خۆی (بەرنامە و دەستوور)ی بۆ هەموو مەخلوقەکانی داناوەو کەس بۆی نییە هیچ مافێك بۆ خۆی ببات، هیچ شتێك (هەست و نەست و بزاوت و سرەوتێك) لەم گەردوونەدا بە بێزانین و ویست و تواناو مۆڵەتی ئەو نابێت، چ ئەوەی پێی خۆشە، چ ئەوەی پێی ناخۆشەو دەیبوغزێنێت..

هەروەها دڵنیابوون لەوەی کە خوای گەورە بەسەر هەموو شتێکدا زاڵەو بەتوانایە، بەرامبەر هیچ شتێك دەستەوستان (بێتوانا) نابێت..

هەندێك لە نووسەران، تەوحیدی ناوو سیفاتیش دەخەنە بازنەی ئەم جۆرە تەوحیدەی پەروەردگارێتیەوە، هەندێکی تریشیان دەیکاتە بەشێکی سەربەخۆ، چونکە بەلایەوە تەوحیدی زات و کردار پەروەردگارێتین..

دابەشکردنەکە هەر چۆنێك بێت، گرنگ ئەوەیە تەوحیدی ناوو سیفاتەکە بێتە لێکۆڵینەوەو خوێندنی تیۆریانەو هەر بایەخ بە ڕاوبۆچوون و پێناسە و جیدالە کۆن و نوێکانی ئەم بوارە بدات، گرنگ پەیوەستکردنەوەیەتی بە هەڵوێستی ڕۆژانەی موسوڵمانەکەوە.. تا لە کاروباری ڕۆژانەیدا لە هەستی شاراوەو دەربڕاویدا هەست بە خوای گەورەو مەزنێتیی و چاودێریی بکات..

زانینی سیفاتی وەلدابوون (معیة الله) وای لێبکات زیاتر شەرمبکات لە خوای گەورەو، ڕووی نەیەت هەندێك ڕەفتار بنوێنێت لە کات و شوێنی وادا کە خوای گەورە پێی ڕازی نییە، ئەو کاتە بە پێچەوانەوە هەوڵدەدات لە کات و شوێنێکدا ڕەفتاری پەسەند بنوێنێت کە خوای گەورە پێیخۆشبێت.. یان زانینی سیفاتی بیستنی خوای گەورە.

کابرای موسوڵمان وا لێدەکات خۆی لە قسەو باسێکدا بگرێتەوە کە دەزانێت خوای گەورە دەیبیستێت و موحاسەبەی دەکات لەسەریی، بۆیە قسەی باش و پەسەندی شەرعیانە دەکات، هەروەها سیفاتی توانای خوای گەورە وایلێدەکات پشت بە خوای گەورە ببەستێ (توکل)ی زیاتربێت، متمانەی بە تواناو بەڵێنی خوای گەورە زیاتربێت و لەگەڵیدا ڕەفتاربکات..

هەروەها هەریەکە لە سیفات و ناوەکانی خوای گەورە، تا هەستەکات کە هەرچی لەم بوونەوەرەدایە لە خەلقکراو بزاوت و سرەوت و لە فەرمان و

بەرهەڵەست هەموو شوێنەوارو ناوو سیفاتی خوای گەورە داواکارییەکانێتی. ئاوا ئەستەم دەبێت ناوو سیفاتی خوای گەورە پەکبخرێت.. شارەزابوون لەمەو ڕەفتاری دیندارانە لەگەڵییدا لە گەورەترین و باڵاترین و مەزنترین زانستین وەك (ئیبنولقەیم) ڕەحمەتی خوای لێبێت لە هەموو کتێبەکانیدا تەئکیدی لێدەکاتەوە.

ب- خوایەتی (الألوهية): کە یەکخواپەرستییە لە خواپەرستیی و خوامەبەستبوون و ڕووتێکردن، کە پێشی دەووترێت: تەوحیدی ویست و داوا (التوحيد الأرادي الطلبي).

واتە: پەرستنی خوای گەورە بە تاك و تەنهایی ئەو، بە تایبەتکردنی هەموو پەرستنێك بەوەوە، وەك لە مانای شایەتمان -بڕگەی (لَا إِلَـهَ إِلاَّ اللـهُ)دا- باسمان کرد. لەمەوە دەردەکەوێت: کە تەوحیدی پەروەردگارێتی (زانین)ەو تەوحیدی خوایەتی (کردار)ە، چونکە تەوحیدی خوایەتی ئاسەواری پەروەردگارێتێکەیەو لە ڕەفتار (کردارو گوفتار) لە عەبدەکانیدا دەردەکەوێت.

حەتمەن هەردووکی دەبێت پێکەوە وەربگیرێت، تا تەوحیدو باوەڕهێنانەکە بە پێی مەرجەکانیان بن و ڕاست و دروست بناسرێن.. باوەڕهێنانی کەسێك تەنها بە تەوحیدی پەروەردگارێتی نایخاتە ڕیزی موسوڵمانانەوە، خۆ ئەو کافرانەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرامبەریان دەجەنگاو خوێن و سامانی بە حەڵاڵ ناساندبوون ئیعترافیان بە پەروەردگارێتی خوای گەورە کردبوو.

لەوە دڵنیابوون کە خوای گەورە کردگارو هەڵسوڕێنەری ژیان و گەردوونەو هەر ئەو زیان و سوودی بەدەستە.

وەك خوای گەورە لە باسیاندا دەفەرموێت: ﴿قُلْ مَن يَرْزُقُكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَمَن يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَمَن يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ ۚ فَسَيَقُولُونَ ٱللَّهُ ۚ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٣١﴾﴾ يونس: ٣١

واتە: لێیان بپرسە داخۆ کێ لە ئاسمان و زەوییەوە ڕۆزییان دەدات؟ یان کێ بیستن و دیتنیانی بە دەستە؟ کێ زیندوو لە مردوو و مردوو لە زیندوو دەردەهێنێت؟ (پێك دەهێنێت یان دروست دەکات)؟ کێ کاروبارەکانی ژیان و گەردوون دەبات بەڕێوە؟

بۆ هەمووی هەر دەڵێن: خوای گەورەیە! بفەرموو: دەی سا بۆچی دینداریی‌یەکی ڕاست و پاك و تەقواکارانە ناکەن؟! ئەم باوەڕو بڕیارو ئیعترافکردنەیان نە لە بازنەی کوفر دەریهێنان و نەخستنیە بازنەی باوەڕووەو نە بە موسوڵمانان حسێب کران، چونکە لە تەوحیدی خوایەتییدا هاوبەشیان بۆ خوای گەورە دادەنا: لە هاوارو هانابۆبردن و دوعاو پاڕانەوەو قوربانی و نەزربۆکردن و یاسادارشتن و حوکم و داوەرییبردنە لای غەیری دینەکەی خوای گەورە..

لەبەر ئەمەیە کە یەکەمین بانگەوازی پێغەمبەران سەلامی خوایان لێ بێت بۆ قەومەکانی خۆیان بانگهێشتکردنیانبوو بۆ خواپەرستیی، بەو شێوەیەی کە خوای گەورە دەیەوێت، کە دەبێ ئەمان بە بێ شەریکبۆدانان بۆی ئەنجامبدەن، کە تەوحیدی خوای گەورەیە.

وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِى كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَٱجْتَنِبُوا۟ ٱلطَّٰغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى ٱللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ ٱلضَّلَٰلَةُ ۚ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾﴾ النحل: ٣٦

واتە: بۆ هەموو گەلێك پێغەمبەرێکمان نارد کە خوابپەرستن و تووخنی

طاغوت نەکەون.. پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە موعازی بۆ یەمەن نارد، جەختی ئەوەی لێکردەوە کە فەرمووی: (إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى أَنْ يُوَحِّدُوا اللَّهَ تَعَالَى...).[1].

واتە: تۆ دەچیتە ناو قەومێکەوە کە خاوەنی پەیامی ئاسمانین (مەسیحیبوون) با یەکەمین شت کە بۆیان بانگهێشتەدەکەیت ئەوە بێت کە خوای گەورە بەیەکبناسن و بیپەرستن..

لە ڕیوایەتێکی تردا ڕوونیدەکاتەوە کە مەبەستەکەی: تەوحیدی خوایەتی و پەرستنەو وەك دەفەرموێت: (إِنَّكَ تَقْدَمُ عَلَى قَوْمٍ أَهْلِ كِتَابٍ فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ عِبَادَةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ).[2]

واتە: با یەکەمین شتێك کە بانگهێشتیان دەکەیت بۆی پەرستنی خوای گەورە بێت، یان:(فَإِذَا جِئْتَهُمْ فَادْعُهُمْ إِلَى أَنْ يَشْهَدُوا أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَأَنَّ محمدا رَسُولُ اللَّهِ).[3]

واتە: کە چوویتە لایان بانگیان کە با شایەتمان بهێنن، با بڕیاربدەن کە هیچ خوایەك شایانی خوایەتی نییە جگە لە خوای گەورەو محمدیش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نێرراوی خوایە..

هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە خوابەیەکناسین یەکەمین فەرزە لەسەر عەبد، کە داخڵبوونی ئیسلامەکەیە. هیچ خواپەرستنێك بە بێ ئەم خوابەیەکناسینە قبوڵنابێت. بۆیە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە موعازی فەرموو کە -دوای قبوڵکردنی ئەم ڕوکنە و شایەتمان هێنانیان-

---

(١) بوخاری (٧٣٧٢).

(٢) بوخاری (١٤٥٨).

(٣) بوخاری (٤٣٤٧).

فەرزەکانی تریان فێرکە، کە ڕوکنەکانی تری ئیسلامن فەرمووی: (فَلْيَكُنْ أَوَّلَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَى أَنْ يُوَحِّدُوا اللَّهَ تَعَالَى فَإِذَا عَرَفُوا ذَلِكَ فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ فَرَضَ عَلَيْهِمْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي يَوْمِهِمْ وَلَيْلَتِهِمْ، فَإِذَا صَلُّوا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ افْتَرَضَ عَلَيْهِمْ زَكَاةً فِي أَمْوَالِهِمْ تُؤْخَذُ مِنْ غَنِيِّهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فَقِيرِهِمْ، فَإِذَا أَقَرُّوا بِذَلِكَ فَخُذْ مِنْهُمْ وَتَوَقَّ كَرَائِمَ أَمْوَالِ النَّاسِ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1] .

واتە: با یەکەمین شتێك کە بانگهێشتیان دەکەن بۆ ئەوە بێت کە خوای گەورە بەیەکبناسن و بیپەرستن، کە ئەوەیان زانی پێیانبڵێ کە خوای گەورە لە شەوو ڕۆژیاندا پێنج نوێژی لەسەر فەرزکردوون، کە نوێژەکەشیان کرد پێیانبڵێ کە خوای گەورە زەکاتێکی سامانەکانیانی لەسەر فەرزکردوون (بڕێك لە سامانیان) لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێت و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان. ئەگەر ئەمەیان قبوڵ کرد ئیتر توخنی سامانە بەنرخەکانی خەڵك نەکەویت..

کەوابوو: لەسەر هەموو بەندەیەکی خوای گەورە فەرزە هەردوو بەشەکەی یەکخواپەرستیی (تەوحید) بزانێت، چونکە باوەڕهێنانەکەی بەبێزانینی ئەو تەوحیدە قبوڵنابێت، ئەمەش یەکەمین فەرزی سەرشانی موسوڵمانە، کە دەبێت دەربارەی دینەکەی بزانێت و کاری پێبکات..

٤- زانینی ئەوانەی پێچەوانەی ئیسلامن:

واتە: زانینی ئیعتیقادو گوفتارو ڕەفتاری کوفرین، کە موسوڵمانی پێ کافردەبێت، زانینی ئەمەش لەسەر موسوڵمان فەرزە چونکە:

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾ النحل: ٣٦

---

(١) لەفزی بوخارییە (٧٣٧٢).

واتە: لە ناو هەموو گەلێکدا پێغەمبەرێکمان لێهەڵبژاردوون و پەیامی خوامان پێداناردوون: کە خوا بپەرستن و توخنی طاغوت نەکەون..

کەوابوو: زانین و ناسینی طاغوت فەرزە تا موسوڵمان -بە زانین و چاوکراوەییەوە- بزانێت چۆن خۆی لێ بەدوردەگرێت، مادام باوەڕی موسوڵمان قبوڵنابێت تا خۆی لە طاغوتان دوورەپەرێز نەگرێت.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَن يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا﴾ البقرة: ٢٥٦

واتە: هەر کەسێك کوفرانە بە طاغوت بکات (باوەڕی پێی نەهێنێت و شوێنی نەکەوێت و لە هەمان کاتدا باوەڕ بەخوای گەورە بهێنێت، بە ڕاستی ئەوە دەستی بە دینەکەی خواوە گرتووە، کە بە هیچ شێوەیەك دەستلێبەردانی نییە.. کوفرانەکردنی بە طاغوت خستۆتە پێش باوەڕهێنان بەخوای گەورەوە، چونکە باوەڕەکە بەبێکوفرانە بەطاغوتەکە قبوڵنابێت، کوفرانە بە طاغوت هەر ئەو نەفیکردنەیە، کە (لا إله)ی شایەتمانەکە (لَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ) دەیگرێتەوە..

طاغوت: لە ڕووی زمانەوانییەوە لە کرداری (طغى)وە هاتووەو واتە: لە سنوردەرچوون[1] لە زارەوەشدا بریتیە لە هەموو لە سنوردەرچوونێك، بەوەی کەسێک خۆبو یا هیتر بکاتە پەرستراو، خۆی یا هیتر بکاتە شوێنکەوتووی گوێڕایەڵی غەیری خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بە مەزندانان و ملکەچییان بۆ دەربڕیت.

---

(١) خوای گەورە دەفەرموێ: (إِنَّا لَمَّا طَغَى الْمَاءُ حَمَلْنَاكُمْ فِي الْجَارِيَةِ) الحاقة/١١، کە ئاوی لافاوەکەی (سەیدنا نوح) لە سنووردەرچوو، لە توانای ڕاوەستانیدا نەما (لای مرۆڤەکان) ئێوەمان بە کەشتیەکە قوتار کرد.

ڕۆشنتر بڵێین: طاغوت: بریتیە لە: هەرچی شتێك کە موسوڵمان لە باوەڕەوە بەرەو کوفر دەبات،کوفریش سەرچاوەی -لە سنوردەرچوونە- پێشتریش پێناسەی (ئیبنولقەیم)مان بۆ زاراوەی (طاغوت) هێنایەوە..

ئیبنوحەجەر -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (طەبەری لە پێناسەی طاغوتدا دەفەرموێ: ڕاستر لای من ئەوەیە: کە هەر کەسێك سنووری خوای گەورەی بەزاند طاغوتە، بەوەی لە جیاتی خوابپەرستڕێت، چ بەزۆر وابکات بیپەرستن، یان ناچاریان بکات گوێڕایەڵێتی بکەن، جا مرۆڤ بێت یان شەیتان، خەڵك بۆ ئەو طاغوتییە دابنێن یان ئاژەڵ و بێگیان).[1]

زۆر لە زانایان دەفەرموون: طاغوت لە ئەسڵدا شەیتانە، کە کافربوون بۆ خەڵکی دەڕازێنێتەوەو بۆیان جوان دەکات، تا فریویان بدات پێی.

وەکو خوای گەورە لە باسیدا دەفەرموێ: ﴿قَالَ رَبِّ بِمَآ أَغۡوَيۡتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَأُغۡوِيَنَّهُمۡ أَجۡمَعِينَ ٣٩ إِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ ٱلۡمُخۡلَصِينَ ٤٠﴾ الحجر: ٣٩ - ٤٠.

واتە: ئیبلیس وتی: خوایە مادام گومڕاتکردم، شەرتبێت دەبێ ژیانی دنیایان وا لا جوانکەم و سەرزەوییان بۆ بڕازێنمەوە تا هەر هەموویان گومڕا دەکەم، مەگەر بەندە زۆر خواویستەکان.

یەکەمین وەسێتی (لوقمان)یش بۆ کوڕەکەی -وەکو خوای گەورە بۆمان دەگێڕێتەوە- ئەوە بوو ،کە هاوبەشی بۆ خوا بڕیارنەدات، فەرمووی: ﴿وَإِذۡ قَالَ لُقۡمَٰنُ لِٱبۡنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ ١٣﴾ لقمان: ١٣

واتە: لوقمان، کە ئامۆژگاری کوڕەکەی کرد ،پێی فەرموو: کوڕی خۆم قەت

---

(١) فتح الباری (١١/٤٤٨) لە شەرحی فەرموودەی (٦٥٧٣)دا.

هاوبەش بۆ خوای گەورە دانەنێیت، هاوبەشدانان بۆ خوای گەورە ستەمێکی زۆر گەورەیە.. لە هەر شوێنێک زاراوەی شیرك بە گشتی بێت، مانای کوفر دەدات.

کەوابوو: زانینی کوفرو بوارەکانی و هەرچی شتێك، کە موسوڵمان پێی کافردەبێت، یان هۆی کافرێتی کافرە -کە پێچەوانەی ئیسلامە- فەرزە موسوڵمان بیزانێت.

ئەمەش بوارو جۆرو شێوازی زۆرە لە ژمارەنایات، بە ناوبانگترینیان ئەو بازنە سەرەکییەکانەن کە شێخولئیسلام محمدی کوڕی عبدالوهاب- رەحمەتی خوای لێبێت- لە کتێبەکانی ئیبنوتەیمییەوە -رەحمەتی خوای لێبێت- کۆیکردۆتەوە، هەروەها ئەو جۆر و شێوازانەی شەرعناسان لە بەشی (أبواب الردة)ی کتێبە فیقهییەکانیاندا باسیان لێوەکردووە..

٥- زانینی فەرزی خواپەرستییەکانی دڵ:

خواپەرستییەکانی دڵ زۆرکەس لێیان بێئاگایە، هەرچەندە فەرزن و زۆریان لە بنچینەی باوەڕن،لەوانە:

أ- خواویستی و نییەت پاکی: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ وَيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤۡتُواْ ٱلزَّكَوٰةَۚ وَذَٰلِكَ دِينُ ٱلۡقَيِّمَةِ ۝٥﴾ البينة: ٥.

واتە: هەر فەرمانی ئەوەیان پێدرابوو کە سەرڕاستانە بە نییەتێکی پاکەوە خوابپەرستن و دیندارێتی خواویستانە بکەن. فەرزە لەسەر موسوڵمان کە بزانێت خواویستی و نییەتپاکی و بۆخواساغبوونەوە فەرزە لەسەری و مەرجی قبوڵبوونی باوەڕە لای خوای گەورە.

لەوانەیە لە دنیادا کردار -وەکو نوێژ و زەکات و ئەوانیتر- بە پێی ئەحکامی شەرع ڕاست ئەنجامبدرێت، بەڵام لای خوای گەورە قبووڵنەبووبن و پاداشتیان

بەهەدەرچوونێت، چونکە مەرجی خواویستیەکەی تێدا نەبووە.. خواویستی و نییەتپاکی بریتیە لەوەی، کارەکە خالیسەن لەبەرخاتری خوا کرابێت و بەس.. ئەمەش کاری دڵە. واتە:(عمل القلب)ـە.

ب- لەخواترسان: خوای گەورە دەربارەی دەفەرموێ: ﴿أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَن تَخْشَوْهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾﴾ التوبة: ١٣.

واتە: خوای گەورە شایانترە لێی بترسن، ئەگەر ڕاست دەکەن و موسوڵمانن.

ج- خۆشەویستی خوای گەورە: خوای گەورە دەربارەی دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ﴾ البقرة: ١٦٥.

واتە: بەڵام ئەو کەسانەی کە باوەڕیان هێناوە، خوایان زۆرتر خۆشدەوێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ، وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ ؛ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ، أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[1].

واتە: سێ ڕەفتار هەیە لە هەر کەسێکدا هەبێت شیرینی باوەڕ دەچێژێت: خواو پێغەمبەری خوای (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە هەموو شتێکیتر زیاتر خۆشبووێت.

کە کەسێکی خۆشویست، لەبەرخاتری خوای گەورە خۆشیبووێت، گەڕانەوەی بۆ کوفر ئەوەندە پێناخۆشبێت -دوای ئەوەی خوای گەورە قورتاری کردووە لێی- وەکو ئەوەی کە فڕێیبدەنە ناو ئاگرەوە.

---

(١) بوخاری (١٦)، موسلیم (٤٣).

خۆشویستنی خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕەفتارێك نییە هەروابووترێت و بەقسە بێتەدی، نا، خۆشەویستی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) حەقیقەتێکی هەیە، کە دەبێ لە خواپەرستییی و لە دڵ و ناخدا چەسپابێت، دەبێ بووبێتە هێزی پاڵنەری ڕەفتاری دەرێ، کە بەو ئاڕاستە بڕوات، کە خوای خۆشەویست بۆی دیاریکردووە، ئەو هەڵوێستە بگرێتە بەر کە خوای گەورە پێیخۆشەو لەو ڕێبازو هەڵوێستانە دوورکەوێتەوە کە خوای گەورە پێیناخۆشەو نایەوێت، ئەوانە ئەنجام بدات کە خوا فەرمانپێکردووەو ئەوانە وەل (تەرك) بکات کە خوا فەرمانپێداوە کەنەیانکات..

قازی عیاض دەفەرموێ: (مەگەر ئەوەندە بەس نییە بۆ فەرزێتی خۆشەویستی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، کە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾ ﴾ التوبة: ٢٤

واتە: پێیان بفەرموو: ئەگەر باوك و باپیرو ئەولادو نەوەکان و براو خوشکان و هاوسەرو کەسوکارو خزم و عەشرەت و سامانی پاشەکەوتکراوو بازرگانی و کاسبییەکانتان کە دەترسن بکەوێت و نوشووستی بهێنێت (زەرەر یان ئیفلاسی تێدا بکەن)، هەروەها خانووو کۆشك و تەلارەکانتان کە زۆرلێیانڕازین و دڵتانپێیانەوەیە- ئەگەر ئا ئەمانە لاتان خۆشەویسترن وەك لە خوای گەورەو پێغەمبەرەکەی و جیهادی ڕێی ئەو، دەی سا چاوەڕێبن، تا فەرمانی گەورەتان بە سەردابێت، خۆ خوای گەورە هیدایەتی کەسانی لادەرو خراپەکار نادات..).

دوای ئەمە قازی عیاض دەفەرموێ: (ئەم هاندان و هۆشدان و ڕێنیشاندان و هەنجەت و هەڕەشەو پابەندکردنە بەسە بۆ فەرزبوونی خۆشەویستی خواو

پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، بەسە بۆ زانینی دژواریێتی و کاریگەریی هەموو هەڵوێستێك لەمە، کە ئەو سزا سەختە (هەڕەشەی خوایی)یەی بە دوادا بێت: (فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ)! دەبێت لە بەرامبەردا خاوەن خۆشەویستی خواو و پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و جیهادەکە، چ پاداشتێکی زۆرو جۆری بۆ دانرابێت؟! خوای گەورە هەرچی کابرا هەیەتی لە کەسو کاری نزیك و دوورو موڵك و سامانی خستۆتە یەکلاو خۆشەویستی خواو پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خستۆتە بەرامبەری ، ئینجا هەڕەشەدەکات و دەفەرموێت:

دە هەڵبژێرن و بزانن هەر کەسێك خۆشەویستی ئەو شتانەی هەڵبژارد، چ چارەنووسێکی دژواری تووشدێنم؟! (فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ) هەر لە هەڵبژاردنەکەیدا حوکمی فاسقی لە دنیادا دابەسەریاندا و پێیفەرموون: ئەوی ئەوبەر هەڵدەبژێرێت فاسقە، گومڕایەو ڕێنمایی خوای گەورەی لە دەستچووە:

(وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ).[1]

قازی عیاض- ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە دوای ئەمە فەسڵێکیتر دادەڕێژێت لەسەر نیشانەکانی خۆشەویستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە ناوی:(فصل في علاقه محبة (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)) کە تێیدا دەفەرموێ: (ئەوە بزانە، کە هەر کەسێك هەر شتێکی خۆشویست لای لە هەموو شتێکیتر شیرینتردەبێت، هەرگیز ڕەفتارێکی وا نانوێنێت خۆشەویستەکەی لەدەستبچێت - هەرچی شتێك بێت -دەنا ڕاستناکات و وا خۆشناوێت و هەر لافوگەزافی خۆشەویستی لێدەدا..

ئەوی لە خۆشەویستی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕاستگۆیە نیشانەی خۆشەویستیەکەی پێوە دیاردەبێت.

---

(١) کتێبی (الشفاء/ل٥٦٣) چاپی عیسی الحلبي.

یەکەم شت: ئیقتیداکردنێتی پێی و کارکردنێتی بە سوننەتەکانی و هەڵگرتنەوەی گوفتارو ڕەفتارەکانی و ڕاپەڕاندنی فەرمان و تۆخن نەکەوتنی بەرهەڵستیەکانی و خۆ ڕاهێنانێتی لەسەر ڕەفتارو ڕەوشتی و وەك ئەوکردنەوە لە کاتی هەبوونیی و نەبوونییدا، لە سستی و لە چالاکییدا، لە لەشساغیی و نەخۆشییدا..

لە هەموو ڕەفتارێکدا هەوڵدەدات وەك جەنابی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بکاتەوە.. ئاوا بەرخۆشەویستی خوای گەورەش دەکەوێت، وەك خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾ آل عمران: ٣١

واتە: ئەگەر ڕاستەکەن و خوای گەورەتان خۆشدەوێت دەی سا شوێن من کەون تا خۆشیبوێن.

پێشترداناني سوننەتەکانی ئەو فەزڵدانانێتی بەسەر حەزو ئارەزووەکانی خۆیدا، بەڵگەی خۆشویستنێتی. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَٱلَّذِينَ تَبَوَّءُو ٱلدَّارَ وَٱلْإِيمَٰنَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِى صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّآ أُوتُوا۟ وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾ الحشر: ٩

واتە: ئەو کەسانەی کە پێشتر باوەڕیان هێنابوو (مەبەست لە پشتیوانانی مەدینەیە کە هەموو شتێکی خۆیان بۆ پێشوازی موهاجیرەکان ئامادەکردبوو) ماڵ و حاڵیان کردە مەئوای برایانی موسوڵمان کۆچەریان، لە دڵەوە حەزیاندەکرد موهاجیرەکان لەخۆبگرن و (لە خۆشویستنیاندا)، سەروەت و سامان و جێگایان لەگەڵدا بەش بکەن، هیچ گرێ و گۆڵێکیش لە دڵیاندا بەرامبەر ئەم هەڵوێستە دروست نەبوو.. ئەوانیان لە پێشترداداەنا وەك لە خۆیان، ئەگەرچی هەژاریشیان بەسەر خۆیاندا بهێنایا..

لە نیشانەی تری خۆشەویستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ئەوەیە کە لە پێناوی ڕەزامەندی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گوێ بە ڕەزامەندی خەڵکنادات. (یان بڵێن ڕەزامەندی خوای گەورە بۆ ڕازیبوونی خەڵکی نادۆڕێنێت)..

هەروەها بوغزاندنی هەر کەسێك کە خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەیبوغزێنن، دوژمنایەتی ئەو کەسە دەکات کە دوژمنداریێتی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکات.

هەڵوێستی سازش و نەرمونیانێتی بەرامبەر دوژمنانی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) نانوێنێتو چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ المجادلة: ٢٢

واتە: کەسانێك نابینیت باوەڕیان بەخواو ڕۆژی دوایی هەبێت لەملاوەش ئەوانەیان خۆشبوێت کە دوژمنایەتی دینی خواو پێغەمبەرەکەی دەکەن.

یاوەرانی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەبەر خاتری خوا خۆشەویستانی خۆیان کوشت.. باوك ئەولادی خۆی لەبەر ڕازیکردنی خوای گەورە و سەرخستنی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەکوشت..[1]

مەبەست لە نەڵکردنی بۆچوونەکانی قازی عیاض -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەوەیە کە ڕوون ببێتەوە کە ئەگەرچی خۆشەویستی لە کرداری دڵەو فەرزە، بەڵام لە کردەوەکانی جەستەدا دەردەکەوێتەوە،وەکو ئەویان کە لە دڵدایە و فەرزە، نواندن و بەرجەستەکردنی ئەم خۆشەویستیە لە ڕەفتاریشدا (لە گوفتاروکردار)دا هەر فەرزە..

---

(١) هەمان سەرچاوە (٢/٥٧٦-٥٧١).

ئەوەی دەربارەی خۆشەویستییە، دەربارەی کردەوەکانی تری دڵیشە، کە خواپەرستیین، وەکو: ڕازیبوون و تەسلیمبوون.. هەر بە هەمان شێوەن..

د- ترس و ئومێد: چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱدْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا﴾ الأعراف: ٥٦.

واتە: بە ترس و ئومێدەوە داوا لە خوا دەکەن.

هـ- پشتبەخوابەستن: وەك دەفەرموێ: ﴿وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾﴾ آل عمران: ١٦٠.

واتە: با موسوڵمانان پشتبەخوابەستن.

و- ئارامگرتن لەسەر گوێڕایەڵیی و لەسەرنەکردنی گوناح و لەسەر نارەحەتیەکان: خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ﴾ البقرة: ١٥٣.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە !یارمەتی خۆتان (شەحنبوونەوەی باوەڕو ووڕەو چالاکیتان) لە ئارامگری و نوێژەکانەوە وەربگرن و پێیان بەهێزبن..

شێخی ئیمام عیززەدینی کوڕی عبدالسلام -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (کردەوەکانی دڵ زۆرن لەوانە: بردنی گومانی باش بە خوای گەورەو خەمخواردن بۆ ئەو خواپەرستییانەی لە دەستچوون، خۆشحاڵبوون بە فەزڵ و چاکەی خوای گەورە، حەزکردن لە باوەڕو باوەڕداریی و گوێڕایەڵ و حەزنەکردن لە کوفرو فیسق و تاوان، خۆشویستن لەبەرخاتری خواو بوغزاندن هەر لەبەرخاتری خوا، وەکو خۆشویستنی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بوغزاندنی کافرو ملهووڕو خراپەکاران.

سەبرگرتن لەسەر نارەحەتیەکان و پابەندیی و گوێڕایەڵیی و خراپەنەکردن و

خۆگرتنەوە لێیان، زەلیلبوون و ملکەچیی و گوێڕایەڵیی خوای گەورە و یادکردنی و لەبیرنەکردنی.

هەروەها خۆزگەخواستن بەپیاوچاکان و چاکەکانیان، بە خێرەومەندان و خێرو خێراتیان، بە دیندارانی سەرڕاست و تەقواکارییان.

ئەمانە هەموو لە کردەوەی دڵن، هەروەها خۆگرتنەوەو وەلکردنی هەر شتێك کە پێچەوانەی پیاوچاکیی و خێرومەندیی و تەقواکارییە.. هەروەها شەیدابوونی دیداری خوای گەورە. خۆشویستنی موسوڵمانان و ئەوی بۆ خۆی پێخۆشە بۆ ئەوانیشی پێخۆشبێت، ئەوی بۆ خۆی پێناخۆشە بۆ ئەوانیشی پێناخۆشبێت.

هەروەها خۆڕاگرتن لەسەر داخوازییەکانی شەیتان و هەوڵدانی بۆ ڕاکێشانی بۆ سەرپێچیی و تاوان.. کردنەوەی یادی مردن و وەستانی لە حزوری خوای گەورە.

خۆشحاڵبوون بە چووستیی خواپەرستیی و خەفەتخواردن لە سستیی خواپەرستیی، چونکە موسوڵمان وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: موسوڵمان دڵخۆشە بە چاکەکارییەکەی و خەفەتدەخوات بە خراپەکردنی..

هەروەها باوەڕهێنان بە هەموو ئەوەی کە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە خوای گەورەوە بە موسوڵمانانی ڕاگەیاندووە، یان ئاڕاستەکانی جەنابی خۆی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چ ئەوەی ڕوویداوە چ ئەوانەی نادیاری داهاتوون - هەروەها ئامۆژگاریکردنی هەموو موسوڵمانێك.

هۆشدانە هەڕەشەی خوای گەورەو ترساندنەکانی، هەر کاتێك نەفسیش ویستی بەرەو گوناح ڕایکێشێت، وا خوا بپەرستێت هەروەکو کە دەیبینێت تا

خواپەرستییەکانی بە باشترین شێوە ئەنجامبدات، با بزانێت کە خوای گەورە دەیبینێت و ئاگای لە هەست و نەستێتی.. ئا ئەمەیە ئیحسان..).[1] هتد باسکراوەکانی تری رەحمەتی خوای لێبێت..

ئەمانە نموونەی خواپەرستییە فەرزەکانی دڵن، کە دڵ و ڕەوشتی موسوڵمانی پێگۆشدەبێت و لەسەر خواناسیی ڕادێت.

کردەوەکانی دڵ سەرچاوەی کاریگەری کردەوەکانی جەستەن، پاڵنەریانن، بۆیە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (أَلا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلا وَهِيَ الْقَلْبُ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[2].

واتە: پارووە گۆشتێك وا لە ناو جەستەدا، ئەگەر ئەو چاك بێت، هەموو جەستە چاك دەبێت، ئەگەر ئەو خراپبێت هەموو جەستە خراپدەبێت، ئەو پارووە دڵە، دڵ..

٦- زانینی ئەحکامی پاکژییی:

چونکە مەرجی ڕاست و دروستی نوێژەکانە، لەو ئەحکامانەی پاکژییی، کە فەرزە بزانرێت:

أ- زانینی سیفەتی ئەو ئاوەی پاکژییی پێدێتەدیی.

ب- زانینی پیسیی و جۆرەکانی و چۆنێتی لادانی.

ج- زانینی چۆنێتی تاراتگرتن.

---

(١) عزالدين بن عبدالسلام: قواعد الأحكام في مصالح الأنام (١٨٩/١) دار الكتب العلمية.
(٢) بوخاری (٥٢)، موسلیم (١٥٩٩).

د- زانینی غوسڵە فەرزەکان، وەکو: لەشپیسیی (لەش گرانیی) و حەیزو نیفاس.

ه- زانینی سوننەتە سروشتیەکان، وەکو: خەتەنەکردن و ڕیش دانان و بەرکردن و ئەوانی تر.

و- زانینی چۆنێتی دەستنوێژ: مەرجەکانی، فەرزەکانی، سوننەتەکانی، بە چی دەشکێت.

ز- زانینی ئەحکامی تەیەمموم:کەی جائیزە و چۆنێتی و.. هتد.

۷- لەبەرکردنی سورەتی فاتیحە:

چونکە ڕوکنی نوێژە، باشتریش وایە چەند سورەتێکیش لە سورەتە کورتەکان لەبەر بکات، هەروەها سوننەتە ئەحکامی تەجوید بزانێت، تا بەباشی قورئان بخوێنێت.

۸- زانینی ئەحکامی نوێژ:

لە دوای شایەتمان، نوێژەکان تەئکیدلێکراوترین فەرزن، یەکەمین شتێکە کە عەبد لە قیامەتدا موحاسەبە دەکرێت لەسەریی ، ڕوکنی دووەمی ئیسلامە، هەر کەسێك بە ئەنقەست نەیکات کافرە،[1] ئیعتراف بە فەرزێتی بکات یان نەکات، ئەمە بەڵگەی قورئان و سوننەت و کۆڕای یاوەرانی زیاتر لەسەرە، وەکو (ئیبولقەییم) لە سەرەتای کتێبی (الصلاة)کەیدا باسیکردووە.. لەو ئەحکامانەی کە فەرزە لە باسی نوێژدا موسوڵمان بیزانێت:

---

(۱) دیارە ئەمە باسێکی ڕاجێی کۆنی نێوان شەرعناسانە، ڕای جمهوری شەرعناسان، ڕای جمهوری پێشەوایان ئەبوحەنیفەو مالیك و شافیعی: کافرنەبوونێتی، ئەگەر نکوڵی لە فەرزبوونی نەکرد.. دەکرێت بگەڕێیتەوە سەر (ئەحکامەکانی نوێژ/کرێکار (۵۳۹/۱) چاپی یەکەم/نوسینگەی تەفسیر.

أ- زانینی مەرجەکانی فێربوونی: کە بریتییە لە:ژیریی، باڵغبوون،لەگەڵ ئەمەش، نوێژی منداڵی نەفام دروستە، فەرمانی پێدەدرێت بیکات.

ب- زانینی مەرجەکانی ڕاستی و دروستی: وەکو: دەستنوێژ، ڕووکردنە قیبلە، عەورەت داپۆشین، هاتنی کاتی، و نییەت.

ج- زانینی چۆنێتی نوێژ: ڕوکن و فەرز و سوننەتەکانی.

د- زانینی سوجدەی سەهو: هۆیەکانی، بۆچی باشە و چۆنێتی بردن.

ه- زانینی ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە، هەروەها ئەوانەی کردنیان باش نییە (مەکروهن)..

لەگەڵ فەرزێتی زانینی ئەمانەدا، پێویستە نوێژە سوننەتەکانیش بزانێت، ئەوەی تەئکیدی لێکراوە،وەکو: نوێژو دووڕکاتی سپێدە، پێش فەرزی بەیانی، ئینجا هاوڕێی فەرزەکان (الرواتب)، چونکە بەردەوام وەلکردن و نەکردنیان هۆیە بۆ لەکەدارکردنی جێمتمانەیی (عەدالەت)ی موسوڵمان..

هەروەها بۆ پڕکردنەوەی نوقسانی فەرزەکان پێویستە وەکو لە فەرموودەی صەحیحدا هاتووە، کە نوقسانی نوێژی فەرز بە نوێژی سوننەت پڕدەکرێتەوە.

و- زانینی ئەحکامی نوێژی جەماعەت و هەینی و دوو جەژنەکە..

٩- زانینی ئەحکامی جەنازە:

ئەگەر چی زانینی ئەحکامی جەنازە فەرزی کیفایەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی لە هەندێك حاڵەت دەبێتە فەرزی عەین، خوێندنی زەروورییە، دووکەس ڕێبواری سەفەرێکن لە چۆڵەوانیدان و یەکێکیان مرد، ئەوی تریان کە ئەحکامی جەنازە نەزانێت، چی لێدەکات و چۆن ڕەفتار دەکات؟

بۆیە فێربوونی ئەحکامی جەنازە، کە زەروورەتە فەرزە، لە ئەحکامەکانیشی: شوشتنی مردوو، کفنکردن، نوێژ لەسەرکردن، ناشتنی (بەگۆڕسپاردنی).

١٠- زانینی ئەحکامی زەکات:

کە یەکێکە لە پێنج ڕوکنەکەی ئیسلام، فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك هەندێك ئەحکامی گشتی زەکات بزانێت، وەکو مەرجەکانی فەرزبوونی، بۆ ئەوەی ئەگەر لەسەری فەرزبوو، بزانێت چۆن ئەحکامی تری فێردەبێت و دەیچەسپێنێت.

مەرجەکانی فەرزبوونی زەکات لەو زانینانەن کە فەرزن لەسەر موسوڵمان فێربێت. بەڵام باقی ڕوکنەکانیتر دەچنە خانەی (زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەت) چونکە کە سامان زۆردەبێت فەرز دەبێت لەسەریی تەفسیلاتی ئەحکامی زەکات فێربێت، ئەمەش تایبەتە بەوکەسەو هاوئاستی ئابووریان..

أ- مەرجەکانی فەرزبوونی زەکات پرێتیە لە: موسوڵمانێتی، سەربەستی، هەبوونی نیصاب، (ئاستی یەکەمی دەوڵەمەندی بە دیدی ئیسلام) خاوەنێتی تەواوی نیصابەکە، تێپەڕبوونی ساڵ بەسەر تەواوبوونی نیصابەکەیدا.

سامانی پەیداکراو لە زەوی (دۆزراوەی ژێر زەوی و چاندن و.. هتد) تێپەڕبوونی ساڵ مەرج نییە زانینی ئەوە کە زەکات لە سامانی منداڵیشدا هەیەو دەبێ دەرکرێت.

هەروەها سامانی شێت، چونکە باڵغبوون و ژیرێتی مەرجی فەرزبوونی زەکات نین. وەکو جمهووری پێشەوایان دەفەرموون، بەڵام ئیمامی ئەبو حەنیفە لای وایە زەکات لە سامانیاندا نییە..

ب- زانینی سامانی زەکات: لە چ جۆرە موڵك و سامانێك زەکات دەدرێت؟

لە ئاژەڵی لەوەڕگای دەرەوەی ماڵ و سامانی زەوی، هەنگوین، پارە، کەلوپەلی بازرگانیی، زانینی بڕی زەکاتی هەر جۆرێکیان فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك.

ج - زانینی زەکات پێدراوان و زەکات پێنەدراوان.

د- زانینی مەرجەکانی فەرزبوونی سەرفترە و بڕ و کاتی دەرکردنی..

١١- زانینی ئەحکامی ڕۆژوو:

ئەمیش لە ڕوکنەکانی ئیسلامە کە خوای گەورە فەرزی کردووە، جا هەر کەسێك ئەم فەرزە بیگرێتەوە (وەکو ڕۆژووی ڕەمەزان کە ساڵانە دێتەوە سەریی) فەرزە لەسەری ئەحکامە سەرەکییەکانی بزانێت وەکو:

أ- مەرجەکانی فەرزبوونی: ڕۆژوو لەسەر هەموو موسوڵمانێکی باڵغ و ژیرو بەتوانا، نێرو مێ سەربەست و کۆیلە فەرزە..

ب- مەرجەکانی ڕاستی و دروستیی: موسوڵمانبوون، باڵغیی، ژیریی ، هەبوونی نییەت، پاکیی لەحەیزو نیفاس.

ج- گرتنی ڕۆژوو: خۆگرتنەوە لە شکێنەرەکانی (خواردن، خواردنەوە، جیماع) لە سپێدەوە تا خۆرئاوابوون.

د- حەرامێتی ڕۆژوو: بۆ حەیزدار و زەیستان کە فەرزە نەیگرن و دوای ڕەمەزان بیگرنەوە.

ه- زانینی بەتاڵکەرەوەکانی ڕۆژو و ئەوانەی گرتنەوەو کەفارەتیان دەوێت و ئەوانەی هەر کەفارەتیان دەوێت و بەس.

و- زانینی مۆڵەتی نەگرتنی ڕۆژوو بۆ نەخۆش و پیری بێهێزو موسافیر بە مەرجی خۆی و ئەو کەسانەش کە دەبێ بیگرنەوەو ئەو کەسانەش کە بەڕۆژوو نابن و لە جیاتی ئەو کەفارەت دەدەن.

ز- سوننەتەکانی ڕەمەزان وەکو: تەراویح و ئیعتیکاف و زۆرخوێندنی قورئان و خێرو خێرات و چاکەکاریی زیاتر..

١٢- زانینی ئەحکامی حەج:

کە ڕۆکنی پێنجەمی ئیسلامە، فەرزە لەسەر موسڵمان ئەوە بزانێت، کە خوای گەورە حەجی لەسەرفەرزکردووە، لە تەمەنیدا جارێك، لەبەر ئەمە فەرزە لەسەریی ئەمانە بزانێت:

أ- مەرجەکانی فەرزبوونی: کە بریتیە لە: موسوڵمانێتی، ژیریی ، باڵغبوون، سەربەستی تەواو، توانا، دەشێت منداڵ و کۆیلەش حەج بکەن و پاداشتیشیان بۆ دەنووسرێت، بەڵام فەرزەکەی تەمەنیان بەوە لەسەر لاناچێت، منداڵەکە کە باڵغ بوو، کۆیلەکەش کە ئازادبوو، حەجەکەیان لەسەرفەرزە بیکەن. لە فەرزبوونی عومرەدا ڕاجوێی هەیە.

ب- هەبوونی توانا: بۆ گەیشتنە ماڵی خواو جێبەجێکردنی ڕۆکنەکانی حەج و گەڕانەوە بۆ ماڵی خۆی بێکێشە و گرفتی ڕێ.

سیفەتی توانایی لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر دەگۆڕێت، ئەوی لەسەر دوورنشین فەرزە، مەرج نییە لەسەر کەسی نزیك نشین فەرزبێت، ئەوی لەسەر ئافرەت فەرزە لەسەر پیاو فەرزنییە.

بە گشتی حەج خواپەرستییەکی جەستەیی و دارایییە، توانایی پەیوەندی بە توانایی جەستەو توانایی دارایییەکەشەوە هەیە.. هەروەها ئەمانی ڕێگاکەی، هەر کەسێك جەستەی لە توانایدا هەبوو بچێتە حەج و پارەی سەفەرەکەی هەبوو، مەسروفی زیاتر لە پێداویستیە سەرەکییەکانی هەبوو، وەکو: هەبوونی ماڵ (خانوو) سواریی و خزمەتکارو مەسروفی خێزان و منداڵ..

ئەمە توانای حەجی هەیەو لەسەری فەرزە بیکات.. باشتر وایە موسوڵمان - هەر کە تواناکەی بۆ دەستەبەربوو- زوو حەج بکات.. بۆ ژنیش مەرجە هاوسەری یان مەحرەمی خۆی لەگەڵدابێت، هەر کەسێك پارەی هەبوو بەڵام بە جەستەی ناتوانا بوو دەشێت کەسێك بکاتە وەکیلی خۆی و حەجەکەی بۆ بکات..

ج- هەر کەسێك حەجی لەسەر فەرزبوو زانینی ئەحکامەکانیشی- لەسەر فەرزەبێت، ئەو بڕە زانستەی لەسەر فەرزەبێت بە جۆری فەرزی عەینی گشتیە. ئەما ئەو کەسەی نیازی چوونەحەجەکەی هەیە زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەتی لەسەر فەرزەبێت، بۆیە لەسەر ئەمیان فەرزە ئەحکامی حەج و فەرزو سوننەتەکانی بزانێت، هەروەها چی بەتاڵیدەکاتەوە و کەفارەت لەسەر چییە..

د- هەروەها ئەحکامی قوربانیکردنی لەسەرفەرزە ،چونکە مەزهەبەکان لە فەرزبوونیدا ڕاجوێن..

١٣- زانینی ئەحکامی جیهاد:

واتە: کوشتاری کافران،کە لەسەر موسوڵمان فەرزە بزانێت، کە خوای گەورە جیهادی لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزکردووە، وەکو دەفەرموێ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰٓ أَن تُحِبُّوا۟ شَيْـًٔا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾﴾ البقرة [٢١٦]

واتە: خوای گەورە کوشتاری لەسەر فەرزکردن، هەرچەندە پێشتان ناخۆشە، بەڵام دەشێت شتێکتان پێناخۆشبێت و خێریشی بۆتان تێدابێت، هەر وەکو کە لەوانەیە شتێکتان پێخۆشبێت، بەڵام بۆتان خراپبێ. خوای گەورە دەزانێ، ئێوە خۆتان نازانن..

جیهاد لە فەرزی کیفایەکانە، کە ئەگەر کۆمەڵە موسوڵمانێك پێیهەستان و بۆ هێنانەدیی مەبەستی جیهادەکە بەسبوون، پاداشتیان مسۆگەرەو گوناحەکەشیان لە ئەستۆی موسوڵمانانی تردا لابردووە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿لَّا يَسْتَوِي ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾﴾ النساء [٩٥]

واتە: خوای گەورە ئەو موجاهیدانەی کە بە گیان و ماڵ لە پێناوخوادا جیهاد دەکەن پێی چاکترن و فەزڵیان دەدات بەسەر دانیشتووەکاندا، پلەیەك لەوان بە باشتریان دادەنێ، بەڵێنی جوانی بە هەردووڵاشیانداوە، بەڵام موجاهیدەکانی بە پاداشتێکی گەورە و مەزن بەسەر دانیشتوانەکاندا داوە..

فێربوونی ئەحکامی جیهاد لە زانستی شەرعی فەرزی عەینی تایبەتە.. بەڵام لەبەر ئەوەی لەبەر چەند حاڵەتێك جیهاد دەبێتە فەرزی عەین لەسەر هەموو موسوڵمانێکە ئەحکامە گشتیەکانی بزانێت، لەبەر ئەمەشە لێرەدا خستمە ڕیزی زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی..

جیهاد لە سێ حاڵەتدا دەبێتە فەرزی عەین، کە دەبێت هەموو موسوڵمانێك تێیدا بەشدار بێت:

أ- ئەگەر ئیمام (خەلیفە) فەرمانی بە کەسێك، یان بە کۆمەڵە خەڵکێکی موسوڵماندا کە بچنە جیهاد، جیهادەکەیان لەسەر فەرزدەبێت، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُوا۟ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ﴾ التوبة: ٣٨

واتە: ئەوە بۆچی کە پێتاندەووترێت: لە پێناوی خوادا ڕاپەڕن، جیهادبکەن، خۆبەزەوییەوە قایمدەکەن و خۆتان قورس دەکەن؟!

پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.[1]

واتە: ئەگەر داوای جیهاد لەهەموتان کرا ڕاپەڕن و دەستی بدەنێ.. لە هەمان

---

(١) بوخاری (٢٦٧٠)، موسلیم (١٣٥٣).

ڕوانگەوە: ئەگەر ئەمیری کۆمەڵێکی موجاهید یان حزبێکی جیهادی داوای لە یەکێك لە شوێنکەوتوانی کرد، کە بەیعەتی لەسەر گوێڕایەڵیی و ملکەچیی و جیهاد فی سبیل الله پێدا بوو، بچێتە جیهاد (یان چالاکییەکی جیهادی ئەنجام بدات) فەرزە لەسەریی فەرمانەکەی ڕاپەڕێنێت....

ب- جیهاد لەسەر ئەو کەسە فەرزە، ئەگەر بۆ جیهادی فەرزی کیفایە چووبووە بەرەی ، کاتێك سوپای موسوڵمانان و سوپای کافران ڕووبەڕووی یەکتریی دەبنەوە، مانەوەی ئەمیش لەبەرەی جیهادو خۆڕاگرتنی فەرزە لەسەریی و حەرامە بەرەی جەنگ جێبهێڵێت، لەوێ فەرزە خۆڕاگرانە بمێنێتەوە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ۝١٥ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُۥٓ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ۝١٦﴾ الأنفال: ١٥ - ١٦

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتانهێناوە!، ئەگەر تووشتانبوو بەتووشی سوپای کافرانەوە -با وەکو لێشاویش بن-[1] لەبەریان هەڵنەیەن و پشتیان تێنەکەن، هەر کەسێك لەو ڕۆژەدا پشتیان تێبکات ئەوە بەر غەزەبی خوا دەکەوێت و جێپەنای دۆزەخ و چارەنووسی زۆر خراپەبێت، مەگەر کەسێك بەرەی جەنگی لە دوژمن گۆڕی بێت یان خۆی بگەێنێتە کۆمەڵە موسوڵمانێکی تر لە گۆشەیەکی تری بەرەکەی جیهادەوە، ئەمە بەر ئەو سزایە ناکەوێت.

ج- ئەگەر دوژمن ناوچەیەکی وڵاتی موسوڵمانانی داگیرکرد، جیهاد لەسەر دانیشتوانی ناوچەکە دەبێتە فەرزی عەین، هەر بەو بەڵگانەی ڕابورد

---

(١) لە ئەسڵدا (زحف) بزاوتی زارۆکە کە لەسەر سمتی (پێش هەستان و دارەداڕەکردنی) واتە: قوونەخشکێ.. واتە: ئەگەر دە ئەوەندە زۆر بوون وەکو خشان دەهاتنە سەرتان لەبەریان نابێت هەڵبێن..

(سووڕەتی ئەنفال/ ئایەتەکانی ١٥،١٦،٤٥) چونکە داگیرکردنەکە یەعنی هەبوونی دووڕیزی لەشکرو بەرەی بەرامبەر. ئیتر کافران و موسوڵمانان لە ڕووبەڕوو بوونەوەی یەکتریدادەبن. ئەوی هەر لەم جۆرە جیهادو فەرزەیە جەنگ و شۆڕشی دژی حاکمە مورتەددەکانیشە کە بەسەر وڵاتی موسوڵمانداندا سەپێنراون و بە یاسای کوفر حوکم دەکەن، ئەوانیش دوژمنی ئیسلامن و کافری دەسەڵاتداری شەڕانین و جیهادکردن دژیان لەسەر هەموو موسوڵمانێکی ئەو وڵاتانە فەرزی عەینە.

ئەگەر لە توانایاندا نەبوو جیهادەکەی دژبکەن ئەوکاتە خۆ ئامادەکردن لەسەریان فەرز دەبێت، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ:﴿وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ﴾ الأنفال: ٦٠

واتە: ئەوەی لە تواناتاندا هەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کافرەکانی -لە هێزی جەنگ- ئامادە بکەن..

لەم سێ حاڵەتەدا جیهاد دەبێتە فەرزی عەین..

جیهاد خواپەرستیەکە لە خواپەرستییەکانی ئیسلام، خوای گەورە بەبێ خواویستیی و نییەتپاکیی لە کەسی وەرناگرێت. فەرزە بۆ سەرخستنی دینەکەی خوا لە پێناوی خوادا بجەنگێت، تا سەروەری شەرع بەسەر هەموو لایەکدا باڵادەستدەبێت و هیچ بەربەستێك لەڕێی بڵاوکردنەوەی دینەکەدا نامێنێت، با کافرانیش لالوتبن و پێیناڕەحەتببن.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ[1] .

---

(١) بوخاری (٧٠٢٠)، موسلیم (١٩٠٤).

واتە: هەر کەسێك بۆ ئەوە بجەنگێت، تا وشەی خوا (دینەکەی) بااڵدەستبێت، ئەوە لە پێناوی خوادایە..

- مەرجەکانی فەرزبوونی جیهاد بریتیە لە: (موسوڵمانێتیی، باڵغبوون، ژیریی، نێرینەیی، سەربەستیی، هەبوونی توانای دارایی کە بۆ جیهادەکە پێویستە، جەستەی ساغ، مۆڵەتی دایك وباوکە موسوڵمانەکەی، مۆڵەتی خاوەن قەرز بۆ قەرزدار).

هەموو ئەمانە مەرجی جیهادکردنن، ئەگەر فەرزی کیفایەبوو، ئەگەر بووبەفەرزی عەین، مەرجەکانی کەمدەبنەوە بۆ: (موسڵمانێتیی، باڵغبوو، ژیریی، نێرینەیی، جەستەی ساغ)، ئەوکات مۆڵەتی دایك وباوك و خاوەن قەرز مەرج نامێنن، هەروەکو لە فەرزە عەینەکانی تریشدا هەیە..

جیهادی فەرزی عەین لەسەر کۆیلەو نەداریش هەر فەرزە، بەڵام لەسەر ژن، نا.. هەرچەندە هەندێك لە شەرعناسان دەفەرموون: بە لێکچواندن (قیاس) بە فەرزەکانی تر لەسەر ژنانیش فەرزە جیهادبکەن، مادام بۆتە فەرزی عەین. بەڵام وا نازانم وابێت. دەشێت خۆبەخشانە بەشداری جیهاد ببن. بەڵام فەرز نییە لەسەریان.. ئەم باسە بە دوورو درێژتر لە کتێبی (العمدة في أعداد العدة)دا هەیە.

١٤- فێربوونی فەرز و ئادابە عەینییەکان: لەوانە:

أ- جوان ڕەفتارکردن لەگەڵ دایك وباوك، ئەگەر کافریش بن، گوێڕایەڵیکردنیان لە غەیری گوناح و تاواندا، چونکە خوای گەورە یەکخواپەرستی بۆ خۆیی و گوێڕایەڵیی دایك وباوك پێکەوە هێناوە! لە زۆر ئایەتدا وا ڕیزبەندی کردووە. وەکو: ﴿۞ وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنًا﴾ النساء: ٣٦

واتە: خوای گەورە بپەرستن، هیچ جۆرە هاوبەشێکی بۆ دامەنێن و لەگەڵ دایك وباوکدا جوان ڕەفتاربکەن.. ئەوی لە ڕیزی ئەمەشە خزمایەتی و ڕاگرتنی پەیوەندی کەسوکارە...

ب- سەرپەرشتی و بەخەمەوە بوونی مافی و منداڵ و مەسروفکێشان و فێرکردنی دینەکەیان و هاندانیان لەسەر گوێڕایەڵی و جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوای گەورە.

ج- ڕەچاوکردنی مافی دراوسێیەتی، ئەویش فەرزە.

د- ڕێزگرتن لە میوان.

ه- زانینی مافی موسوڵمان و ئەداکردنی ئەو فەرزانەی لەم بوارەدا لەسەرێتی وەکو وەڵامدانەوەی سڵاوو سەردانی نەخۆش و شوێنکەوتنی جەنازە و یارمەتیدانی موحتاج و بەهاناوە چوونی لێقەوماو و ئامۆژگاریکردنی.

و- گوێڕایەڵی کاربەدەستی موسوڵمان -کە موسوڵمانن- لە غەیری گوناح و تاواندا، هەروەها ڕێزگرتنیان و ڕێزگرتنی زانایان و پیاوچاکان و خێرەوەمەندان..

ز- وەرگرتنی مۆڵەتی سەردان و چوونەمیوانیی و دیدەنیی و لە چاوگرتنەوە و گوێنەگرتن لە حەرامکراوەکان.

ح - خواردنی حەڵاڵ و دووڕە پەرێزیی لە حەرام.

گ- فەرزێتی ڕاستگۆیی و دەستپاکیی و هێنانەدیی بەڵێن و پاراستنی پەیمان و گرێبەست و ڕێکەوتن.

ی- فەرمان بەچاکە و بەرهەڵەستی لەخراپە، بە تایبەتی ئەگەربوو بە فەرزی عەین.

ك- پۆشینی پۆشاکی بااڵپۆش بۆ ئافرەتی موسوڵمان، هەروەها نیقاب و داپۆشینی دەموچاوو[1] خۆگرتنەوە لە تێکەڵاوی نامەحرەم.

---

(١) ئەمەش باسێکی ڕاجوێیە، شێخی ئەلبانی ڕەحمەتی دوای ئەوەی کتێبی (جلباب المرأة المسلمة)ی باڵاوبۆوە کە نیقاب بە فەرز ناناسێنێت، شیوخەکانی عەرەبستان ڕەددیان لێدایەوەو
←

ل- فەرزە لەسەر ئافرەتی موسوڵمان گوێرایەڵی مێردەکەی -لە غەیری گوناح و تاواندا- بکات و مافەکانی ڕەچاوبکات.

ئەمانە فەرزن، زۆر ئاداب و ڕەفتاریتر هەن، کە سوننەتن و پەسەندترە موسوڵمان بیانزانێت، وەکو: ئادابی خواردنەوەو ئادابی ئامۆژگاریی و هاوڕێیەتیی و تێکەڵاویی خەڵکی و خوێندنی زیکرەکان و ڕەوشتە پەسەندەکان.

١٥- <u>زانینی حەرامەکان:</u> پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێك ئەو حەرامانە بزانێت چین، کە خوای گەورە لێی قەدەغەکردووەو هەڕەشەی لە بکەرەکەی کردووە، تا خۆیانی لێبپارێزن.. لەوانە:

<u>أ- گوناحەکانی دڵ:</u> لەوانە: کوفری ناخی دڵ -کە لە گوفتارو کرداریدا دەرناکەوێت- ئەمە هەر دووڕوویی گەورەیە.

هەروەها لە گوناحەکانی دڵ: باوەڕبوونی بە هەبوونی هاوبەش بۆ خوای گەورە، نکوڵیکردنی لەزیندووبوونەوە، بوغزاندنی دینەکەو ڕقبوونەوە لە ئەحکامی شەرع، یان پەسەندکردن و حەزکردن لە دید و هەڵوێستی کافران..

دیسان لە گوناحەکانی دڵ: خۆبەگەورە زانین و حەسوودی (بەغیلیبردن) و ڕیابازیی و حەزلەگوناحکردن و خۆشحاڵبوون بەکردنی، هەروەها خۆشویستنی ستەمکاران و پیاوخراپان، ئینجا گومانبردنی خراپ بە موسوڵمان و دڵڕەقبوون کە

تەنانەت یەکێکیان لەسەری نوسیبوو: (الشيخ الألباني يدعو الى السفور) ئیتر وا دیارە ئەم حەملەیە شێخی ڕەحمەتی زیاتر هاندا بە دوای هەموو بەڵگەکانی ئەواندا بچێتەوەو توێژینەوە بۆ دەق و سەنەدەکانیان بکات، بۆیە کتێبێکی لەسەر (بێ بەڵگەیی نیقاب پۆشین) دانا بەم ناوە دووروودرێژەوە: (الرد المفحم على من خالف العلماء وتشدد وتعصب وألزم المرأة أن تستر وجهها وكفيها وأوجب ولم يقنع بقولهم إنه سنة ومستحب) کە دەفەرموێ فەرزێتی نیقاب هیچ بەڵگەیەکی صەحیح و حەسەنی لەسەر نییە.. ئێمەش پێیان فەرزنییە.

ڕێ لە چاکەکاریی دەگرێت، هەروەها ڕق و تووڕە بوون بە ناهەق.

ب- گوناحە گەورەکان کە سزایان لەسەرە، بڕیتین لە: لە دین هەڵگەڕانەوە (بە گوفتار یان کردار یان ئیعتیقاد لەو مەرجەی لە ڕێی شەرعییەوە بسەلمێت) هەروەها قەتڵ (کوشتنی کەسێکی تر بە ناحەق)، زینا، تۆمەتبارکردنی زینا، نێربازیی، شەرابنۆشین، جەردەیی و ڕێگریی.

ج- گوناحەکانی زمان: وەکو: درۆکرن و غەیبەت و دوو زمانیی و شایەتی درۆو تۆمەتبارکردنی نامووس و جنێوو تانە دان و گاڵتەپێکردن و سووکایەتیکردن بە موسوڵمان و دەربڕینی خۆشحاڵیی بە کێشەکانی، شیوەن و شەپۆڕو واوەیلا لەسەر مردووە.

د- گوناحەکانی چاو: وەکو: نەزەر (تەماشاکردنی ئافرەتی نامەحرەم و مێردمنداڵی بێ موو)، چوونە دیتنی شانۆو مەلهاو سینەماو تەلەفزۆن و هاوشێوەیان، یان تەماشاکردنی ستەمکاران و بینینی هەڵوێستی زوڵمکردنیان.

ه- گوناحەکانی پێستن: وەکو بیستنی گۆرانی و مۆسیقاو قسەی خراپ و جاسوسیکردن.

و- گوناحەکانی عەورەت: وەکو: زیناو نێربازیی، خۆلێخشاندنی ئافرەتان لە یەکتریی و خۆ ڕەحەتکردن و وەلکردنی خەتەنەکردنی نێرینە.

ز- گوناحەکانی خواردن و خواردنەوە: وەکو: خواردنی گۆشتی حەرام و مردارەوە بوو، خواردنی گۆشتی گوێدرێژو درندەو باڵندەی گۆشت خۆر،خواردنی خوێن و گۆشتی بەرازو شەراب و جگەرە کێشان..

ح- حەرامەکانی سامان: لەوانە دزیی، زەوتکردن، ماشینەوە، سوو، بەرتیل، قومار، خواردنی سامانی خەڵك و نکوڵیکردنی، خواردنی ماڵی هەتیوو، خواردنی ئەمانەت، غەشکردن لە کڕین و فرۆشتن و گرێبەست، حەشاردانی سامان بە ئومێدی گرانبوونی، زێدەڕەویی و گوێنەدان بە پارەو بە فیڕۆدانی هەوانتەو

سەرفکردنی پارە لە حەرامەکاندا و بازرگانیکردن بە شتی حەرامەوە...

هەر سامانێك لە رێی حەرامەوە پەیداکرابێت، خواردن و بەکارهێنانەوەشی حەرامە، ئەوانەی حەرامخۆرن، با بزانن کە ئاگری دۆزەخ گەدەیان دەئاخنێتەوە ! خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلۡيَتَٰمَىٰ ظُلۡمًا إِنَّمَا يَأۡكُلُونَ فِي بُطُونِهِمۡ نَارٗاۖ وَسَيَصۡلَوۡنَ سَعِيرٗا ١٠﴾ النساء: ١٠

واتە: ئەو کەسانەی (کە سامانی هەتیو/حەرام) دەخۆن ئەوانە حەتمەن دەبێ لە ئاگری دۆزەخ قوت بدەن و بیخۆن، هەر دەشچنە دۆزەخەکەوە.

هەروەها حەرامکراوەکانی سامان کە پێشتر باسمانکرد.

لە خانەی سامانی حـەرام دا: کـرێ و حەقدەسـت و مـەعاش و هـەر پـارە و سامانێکی تر کە لە کاری حەرامدا دەسـتدەکەوێت، هـەر حەرامـە، دیسـان ئـەو سامانە زەوتکراوەی لە دەوڵەمەند بە ناوی سۆشیالیستیەوە وەردەگیرێت -گوایـە دەدرێتـەوە بـە هـەژاران بـۆ هێنانـەدیی دادی کـۆمەڵایەتی- هـەر حەرامـە، جـا زەویوزار بێت یان خانوو و کۆمپانیـاو کارگـە، یـان پـارە و سـامان بێـت (وەکـو دەڵێن: المنقولة وغير المنقولة) هـەر هـەمووی حەرامـە و غەسـپ و زەوتکردنـە و چەندین سااڵیشی بەسەردا تێپەڕببێت، هەر حەاڵڵ نابێت.

هەر کەسێك سامانی حەرامی پەیداکرد، دەبێت تۆبەی لێبکات، لـە مـەرجی تۆبەش گێڕانەوەی سـامانەکەیـە بـۆ خاوەنەکـەی، ئەگـەر زەحمـەتبوو یـان بـێ خاوەنبوو (وەکو کرێی حـەرام) قوتـار بـوون لێـی ئەوەیـە بکرێتـە خێـر.. وەکـو ئیبنوتەیمییە و ئیبنوالقەیم بە تەفسـیل لـە زۆر لـە کتێبەکانیانـدا باسـیان لێـوە کردووە.

<u>گ- گوناحەکانی پۆشاك و شکڵ</u>: وەکو دانەپۆشینی عـەورەت یـان پۆشـاکی تەنك و تەسك کە عـەورەت لێـوەی دیاردەبێـت، هـەروەها پۆشـاکی تـەنك یـان سفووریی، پۆشاك درێژکردنەوە بۆبنپێ، پۆشینی ئاوریشـم و زێـر/ ئـاڵتوون) بـۆ

پیاو، خۆ چواندنی پیاو بەژن و ژن بەپیاو، خۆ چواندن بە کافران، ڕیش تاشین، مووهەڵکێشان، قژی سەناعی و..

ی- گوناحی ڕەفتار لەگەڵ خەڵکی: وەکو: ڕەنجاندنی دایك وباوك، پساندنی سیلەی ڕەحم (پەیوەندی خزمایەتی)، دەستدرێژی کردنەسەرخوێن و سامان و ناموسی خەڵکی، فەزحکردنی موسوڵمانان و بێدەنگ نەبوون لە عەیب و عاریان و دانەپۆشینی، ئازاردانی دراوسێ، فێڵبازیی و هەڵخەڵەتاندن و فریودان و غەشکردن، یارمەتیدانی ستەمکار، یاخیبوون و شۆڕشکردن دژی کاربەدەستی موسوڵمان بە ناهەق، مانەوە بە تەنها لەگەڵ نامەحرەم، سەفەری ئافرەت بە بێ مەحرەم..

ك- گوناحی جەنازە و سەر قەبران: وەکو: شیوەن و زاری لەسەر مردووەکە، کۆبوونەوەی پرسە بەو شێوە بیدعەیەی دەکرێت، دروستکردنی گومەزو دیوار لەسەرگۆڕ، گەچکاریی و مۆم و چرا داگیرساندن لەسەریی، دانیشتن لەسەریی، نوێژکردن لایەوە،

- حەرامێتی جادووگەریی و فاڵگرتنەوە و شێوەیان: حەرامێتی چوونە لایان، حەرامێتی بە ڕاست و ڕاستگۆ زانینیان، ئەوی لەم خانەشدایە خوێندنەوەی بورجەکان و (خوێندنەوەی ئەمڕۆت)! وەکو لە ڕۆژنامەکاندا هەیە..

- حەرامێتی کێشانی وێنەی گیانلەبەران و هەڵواسینی وێنە، هەروەها پەیکەرداتاشین و دانانی.

- حەرامێتی داوەریی بردنە لای پاسای کوفر و حاکمی کافران: چونکە داوەریی بردنە لای طاغوتان، هەروەها حەرامێتی بەشداربوونی هەڵبژاردنی پەرلەمان و بەخۆپاڵاوتن، یان دەنگدان، یان یارمەتیدان، حەرامێتیی خزمەتی سەربازیی لە سوپای حاکمە طاغوتەکاندا ،هەروەها پۆلیسێتی بۆ کردنیان..

ئەوانە گرنگترین گوناحن، کە دەبێ موسوڵمان بیانزانێت، تا خۆیان

لێبپارێزێت، چونکە موسوڵمانێکی زۆر پێوەی موبتەلابوون، زۆرینەیان لە گوناحە گەورەکان (الکبائر)ن و هەڕەشەیان لەسەرە، بۆیە پێویستە موسوڵمان خۆیان لێ بەدووربگرێت، ئەگەر کەوتیشە ناویانەوە، زوو تۆبەی لێبکات.

- زانینی فەرزی تۆبەکردن: فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك ئەوە بزانێت، کە تۆبەکردن لە هەموو تاوان و گوناح و سەرپێچیەکی خوای گەورە فەرزە (فەرزە کە بزانیت فەرزە)، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ تُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ تَوۡبَةٗ نَّصُوحًا﴾ التحريم: ٨.

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە! بە ڕاستیی و پاکیی پەشیمانبوونەوە بۆ خوا دەربڕن (تۆبەی سەرڕاستانە بکەن).

هەروەها: ﴿وَتُوبُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ٣١﴾ النور: ٣١.

واتە: هەر هەموتان بگەڕێنەوە لای خوا (تۆبە بکەن) ئەی موسوڵمانینە، بەڵکو سەرفرازبن، هەروەها: ﴿وَأَنِ ٱسۡتَغۡفِرُواْ رَبَّكُمۡ ثُمَّ تُوبُوٓاْ إِلَيۡهِ﴾ هود: ٣.

واتە: داوای لێخۆشبوون لە خوای پەروەردگارتان بکەن، پاشان پەشیمان ببنەوە (تۆبە بکەن) هەروەها: ﴿وَمَن لَّمۡ يَتُبۡ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ١١﴾ الحجرات: ١١.

واتە: هەر کەسێك تۆبە نەکات بە تەئکید ئەوانە ستەمکارن.

ئەمەش هەندێك بەڵگە لەسەر فەرزێتیی تۆبەکردن:

دەریاوانی زانست: (سەفارینی حەنبەلی) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- (١١٨٨ی کۆچی کۆچی دواییکردووە) دەفەرموێ: (ئەوەی کە زانایان لەسەری کۆن) ئەوەیە: کە تۆبەکردن یەکسەر لە دوای گوناحەکە فەرزە، ناشێت دوابخرێت،

گوناحەکە بچووك بێت، یان گەورە، ئەمە لـە مەسـەلە سـەرەکیی و گرنگـەکانی ئیسلامە، کە جەختی زۆری لێکراوەتەوە).[1]

ئەمما مەرجـەکانی ڕاسـت و دروسـتی تەوبـەکردن، کـە قبوڵبـوونی لەسـەر ڕاوەستاوە ئەمانەیە:

أ- وازهێنان لە گوناحەکە: چونکە خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾﴾ آل عمران: ١٣٥

واتە: سوورنەبوون لەسەر ئەو گوناحانەی دەیانکرد..

ب- لە کردنی پەشیمان بێتەوە: خوای گەورە دەفـەرموێ: ﴿فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾﴾ الحجرات: ٦ .

واتە: دوای لەوە پەشیمان دەبنەوە کە کردوتانە.

هـــەروەها ﴿لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ﴾ التوبة: ١١٠.

واتە: لەسەر ڕوخاندنی مزگەوتی (ضرار)ە، کە دووڕووەکان دڕووستیانکردو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە فـەرمانی خـوای گـەورە ڕووخانـدی، ئینجا دووڕووەکان خەفەتێکی زۆریـان لێخـوارد، بۆیـە دەربارەیـان دەفـەرموێ: هێشتا ئەو بینایەی بۆ گومان و دووڵیی و فیتنەیی دروستیانکردبوو، جێی خەم و پەژارەیانە، مەگەر تۆبە بکەن.. هەندێك لە ئـەهلی تەفسـیر وەکـو (قـورطبی) دەفەرموێ: (تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ) واتە: پەشیمان بوونەوە..

ئیبنولقـەییم ر-ەحمەتـی خـوای لێبێـت- دەفـەرموێ: (پەشـیمان بوونـەوە، تۆبەکردن بە بێ ئەو نابێـت، چونکـە ئـەو کەسـەی لەسـەر ڕەفتـارە خراپەکـەی

(١) سەفارینی: کتێبی (لوامع الأنوار البهية) چاپی المكتب الإسلامي١٤١١ک. (٣٧٢/١)

پەشیمان نابێتەوە مانای وایە، هێشتا پێی ڕازییەو سوورە لەسەریی، لە مەسنەدی ئیمام ئەحمەددا هاتووە: (الندم التوبة) واتە :پەشیمانبوونەوە تۆبە کردنە).[1]

ج- هەندێك لە زانایان فەرموویانە: داوای لێخۆشبوونی بە زمان (بە وتنی) مەرجە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ﴾ هود/٣ .

واتە: داوای لێخۆشبوون لە خوای پەروەردگارتان بکەن، پاشان پەشیمان ببنەوە هەروەها: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾﴾ آل عمران: ١٣٥.

واتە: ئەوانەی کە ئەگەر گوناحێکی خراپیان کرد (فاحیشە گشتییە بەڵام زیاتر بۆتە وەسفی) یان ستەمیان لە نەفسی- خۆیان کردن خێرا خوایان بیر دەکەوێتەوە داوای لێخۆشبوونی گوناحەکەیان دەکەن، جا کێ لە گوناح خۆش دەبێت غەیری خوای گەورە؟! ئەوانیش ئەمە دەزانن بۆیە سوور نابن لەسەر تاوان و گوناحەکەی کە کردوویانە..

د- ویست و ئیرادەی بەهێزبکات و بڕیاربدات: بە هیچ کلۆجێك نەگەڕێتەوە سەرگوناحەکە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَإِنَّهُۥ يَتُوبُ إِلَى ٱللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾﴾ الفرقان: ٧١

واتە: هەر کەسێك تۆبەی کردبێت و کردەوەی چاکەی ئەنجامدابێت، ئەوە بەڕاستی ڕووی لە خوا کردۆتەوە و لێیوەرگیراوە..

---

(١) مدارج السالكين (٢٠٢/١). فەرموودەکەش کە ئیبنولقەییم و نوسەری بەڕێز هیچیان لەسەر نەفەرموە، ئیبنوماجە (٤٢٥٢) هێناوێتیەوەو شێخی ئەلبانی -رحمەالله- لە (صحيح سنن ابن ماجه/٩٨٠٢)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

هـ- دەبێ تۆبەکە لە کاتی وەرگرتنی تۆبەدابێت ،نەك لـە کـاتی لـە دەستچوودا، واتە تا ساتی غەرغەرەی مەرگ.

خوای گـەورە دەفـەرموێ:﴿وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٰٔنَ﴾ النساء: ١٨.

واتە: تۆبەکردن بۆ ئەو کەسانە نییە کە خەریکی خراپەکارین و کە ئەجەلیان هات، لە ساتە وەختی مەرگدا دەڵێن: ئێستا حازرم تۆبەبکەم!!

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ).[1]

واتـە: خـوای گەورە تۆبـەی بەندەکـەی قبوڵـدەکات، ئەگـەر نەگەیشـتبێتە غەرغەرەی گیانکێشان (سەرەمەرگ)..

و- دانەوە و پاراستنی ماف:

گوناحی عەبد دوو بەشە:

یەکەم: ئـەو گوناحانـەی مـافی خـوای گـەورەن و گوناحکـار سـنووری شکاندووە، ئەمیش دوو جۆرە:

١- ئەوانەی هەر تۆبەکردن دەخوازن، وەکو :شەراب نۆشین.

٢- ئەوانەی تۆبەو گێڕانەوەی مافەکە دەخوازن،وەکو: بەئەنقەست شـکاندنی ڕۆژوو، زەکات نەدان، کەفارەت نەدان، نەهێنانەدیی نەزرەکەی وهیتر..

---

(١) ترمذی (٣٨٤٧) دەفەرموێ: (حەسەنە) ئیبنوماجە (٤٢٥٣)، ئەحـمەد (٦١٦٠)، ئیبنوحیبـان (٦٢٨). هەموویان لە ئیبنو عومەرەوە -خوا لێی ڕازی بێـت-. ئەلبـانی -ڕحمەاللـە- لە (صـحیح سنن الترمذي/١٩٠٣)دا دەفەرموێ: حەسەنە.

ئەمە تۆبەکردنیشی دەوێت و ئەداکردنەوەی فەرزەکەش.

ڕۆژووە دەیگرێتەوە، زەکاتە دەیدات، نەزرە دەیکات و هەروەها..

دووەم: ئەو گوناحانەی مافی خەڵکیان تێدابووە،وەکو: مافی پاراستنی ناموس و کەسایەتیی، یان جەستەیی، یان سامان.

هەر کەسێك بەزوڵم قسەی لەسەر ناموسی کەسێك کردبێت، دەبێ تۆبەی لەسەربکات و گەردنی خۆشی لە خاوەنەکەی ئازادبکات .

هەر کەسێك سامانی کەسێکی بەڕێگای حەرام کەوتۆتەلا، دەبێ تۆبەی لێبکات و سامانەکەی وەکو خۆی بۆ بگێڕێتەوە، یان بۆی ببڕێرێتەوە، ئەگەر نەیتوانی بۆی دەکات بەخێر.

ئەگەر زیانی بەجەستەی گەیاندبوو ،دەبێ تۆبەبکات و حەقەکەی لێوەربگرێتەوە، جا بە لێدانەوەیەتی، یان قەرەبووکردنەوەی بریندارییی و شکاویی و ئەوانە.

هەندێك لە زانایان -وەکو: نەوەوی -رەحمەتی خوای لێبێت- مەرجەکانی تۆبەکردنیان کردووە بە چوار، یەکێکی وەکو: ئیبنوحەجەری هەیتەمی -رەحمەتی خوای لێبێت- لە کتێبەکەیدا (الزواجر) فەرموویەتی: مەرجی تۆبەکردن (١٠ دەن).. بە ڕای هەموان ئەو شەش مەرجەبوون، کە لە سەرەوە هێنامنەوە.. هەندێك لە زانایان دەفەرموون: دواخستنی تەوبەکردنیش، تەوبەیەکی تر دەخوازێت بە هەر حاڵ.

ئەمە گرنگترین خاڵی زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی بوون ،کە هەموو موسوڵمانێك فەرزە بیانزانێت.

- فەرزە لەسەری، ئەرکانی ئیسلام و ئەرکانی باوەڕ و مانای یەکخواپەرستیی (توحید) و، واتای شیرك و کوفر بزانێت، تا باوەڕەکەی ڕاست و دروست

دامەزرێنێت و نەکەوێتە ڕەفتارێکەوە، پێچەوانەی باوەڕەکەی بێت.

- فەرزە لەسەری، ئەحکامی پاکژیی و نوێژو زەکات و ڕۆژوو حەج و جیهاد فێربێت، تا خواپەرستییەکەی قبوڵ بێت.

- فەرزە لەسەری فەرزەکان و ئادابە شەرعییەکان و حەڵاڵ و حەرام فێربێت، تا سەوداو مامەڵەی دروست بێت.

- مەرج نییە بەڵگەکان بە دوورودرێژیی فێربێت، بەڵکو حوکمی شەرعی هەر فەرزێك بزانێت بەسە، واتە :بزانێت کە حوکمی خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لەو باسەدا ئاوایە، با تەفسیلاتیش نەزانێت.. ئەمە لە باسی (تەقلیدگەریی)دا، زیاتر ڕوونم کردۆتەوە، والحمد لله.

بەڵگەی هەموو ئەمانەی باسمکردن، لە شوێنی خۆیاندا لە کتێبە فقهییەکاندا هەن، هەروەها لەسەرچاوەی تری زانستی شەرعی، کە دواتر هەندێك کتێب دەناسێنین، تا خوێنەر سوودیان لێوەربگرێت(إِنْ شَاءَ اللَّه).

هەموو موسوڵمانێك دەبێ ئەوە بزانێت، کە فێربوونی ئەوەی باسمانکرد فەرزە لەسەریی، گەیاندنیشی بە ژن و منداڵەکانی فەرزە، هەروەها بە هەر کەسێکیتر کە ئەم لێی بەرپرسبێت.

بەرپرسێتیی زانایان و بەتوانایانە،کە ئەم زانست و بیر و هۆشە بڵاو بکەنەوە، بەرپرسێتیی کاربەدەستی موسوڵمانانیشە، کە بواری فێربوونی زانستی شەرعی بڕەخسێنن و، خەڵکی بۆهاندەن و یارمەتی داراییان بدەن، تا بۆ وەرگرتن و گەیاندنەوەی لێببڕێن.

دواتریش لە بەندی سەربەخۆدا باسی (چۆنێتی وەرگرتنی زانستی شەرعی) دەکەین، لەگەڵ دیاریکردنی بەرپرسێتی هەر پۆلێك لە کاربەدەستان و زانایان و عەوام خۆشیان، لە وەرگرتن و گەیانەوەیدا.(إِنْ شَاءَ اللَّه).

(بیرخستنەوەیەک):

بینیم (ئەبوعبداللەی کوڕی بەططە) - رحمه الله- -کە سالّی (۳۸۷ ك)کۆچی دوایی کردووەو، یەکێکە لە پێشەوایانی ئەهلی سوننەت و جەماعەت، (ئیبنوتەیمییە) لە زۆر جێگای (مجموع الفتاوی)ی خۆیدا، زۆر بۆچوونی ئەوی وەرگرتووە- لە کتێبی (الإبانة عن شریعة الفرقة الناجیة)یەکەدا، پوختەیەکی ئەحکامی باوەڕی لە (زەحاکی کوڕی موزاحیم) وەرگرتووە -ڕەحمەتی خوای لێبێت -کە لە گەورە و ناودارانی تابیعین بووە لە (خۆراسان) (سالّی ۱۰۵ ك) کۆچی دوایی کردووە- کە دەشێت بە (بە کورتەی زانستی شەرعی فەرزی عەینی گشتی) دابنرێت، بە باشمزانی بۆ سوودی برا موسوڵمانەکانم، لێرەدا نەقڵی بکەمەوە:

(ئەبو عبدالله ی کوڕی بەططە) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- بە سەنەدەوە لە (الضحاك بن مزاحم) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- و گێڕاوێتییەوە :کە فەرموویەتی: (ئەوی کە هەقەو عەبد دەستی پێبکات، سوپاس و ستایشی خوای گەورەیە، بۆیە دەڵێم: سوپاس و ستایشی خوای گەورە دەکەین لەسەر ڕێنماییکردنمان بۆ ئیسلام و، یارمەتیدانمان بۆ وەرگرتنی قورئان.

الحمدلله، کە نیعمەتی خۆی بەسەرماندا بە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) ڕژاندو و بەودا دینەکەی نارد، کە باوەڕە، باوەڕیش هەر ئیسلامە، دین و ئیمان و ئیسلام هەر ئەو بەرنامەیە، کە خوای گەورە بە پێغەمبەران و نێردراوانی خۆیدا بۆ خەڵکی دەنارد، وەك دەفەرموێ:﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِيٓ إِلَيۡهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعۡبُدُونِ ٢٥﴾ الأنبياء: ٢٥

واتە:پێش تۆ هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێت، حەتمەن ئەوەمان بە وەحی بۆ ناردووە کە هیچ خوایەك نییە شایانی خوایەتی بێت جگە لە من، دەی سا بمپەرستن.

دین و ئیمان و ئیسلام: باوەڕهێنانە بە خوای گەورە و بە ڕۆژی دوایی و فریشتە و کتێبە ئاسمانییەکان و بە پێغەمبەران، (تەصدیق کردن) بە ڕاستگۆزانین و بڕیاردان بە حەقێتی و ڕەوایەتی هەرچی شتێك لای خوای گەورەوە هاتووە.

دین و ئیمان و ئیسلام: تەسلیمبوونە بە قەزاوقەدەرو حوکم و بڕیاری، ئەمە باوەڕە، هەر کەسێك ئاوا باوەڕی هێنابێت، ئەوە ئیمانی بە تەواوی هێناوە، هەر کەسێك ئاوا موسوڵمان بووبێت، گیان و سامانی حەرامەو ئەو مافانەی هەیە، کە هەر یەك لەو موسوڵمانانە هەیانە، بەڵام پاداشت و ڕێزی پێنادرێت، تا ئەم باوەڕە بەکردەوە نیشان نەداتەوە، ئەو کاتە پاداشت لەسەر باوەڕو کردارەکانی دەدرێتەوە.

سەلماندن و چەسپاندن و کارپێکردنی باوەڕ: بریتیە لە: گوێڕایەڵیی و ملکەچیی دەربڕین بۆ فەرمانەکانی خوای گەورە، بە جێبەجێکردنی فەرزەکان و دوورکەوتنەوە لە حەرامکراوەکان و، ئیقتیدابەپیاوچاکان و نوێژکردن و زەکاتدان و ڕۆژووگرتنی ڕەمەزان و حەجی ماڵی خوا بۆ هەر کەسێك ،لە توانایدایە و چوونەنوێژی جومعەو جەماعەت و کردنی جیهاد لە ڕێی خوای گەورە دا.

هەروەها غوسڵ دەرکردن لە جەنابەت (لەش پیسیی) و پاکژیی و دەستنوێژگرتن بۆ نوێژکردن و پاکڕاگرتنی جێ نوێژ..

سەلماندن و چەسپاندن و کارپێکردنی باوەڕ: بریتیە لە چاکەخوازیی لەگەڵ دایك وباوك و سیلەی ڕەحم و پەیوەندی خزمایەتیی، کە خوای گەورە فەرمانی بە پەیوەستکردنیداوەو لە شیرازەپسانی تووڕەبووە، هەروەها تێکەڵاویی بە ڕەوشتی پارسەنگەوەو چاکەکاریی و دڵسۆزیی لەگەڵ خزمان و زانینی مافی هەموو خاوەن مافێك لە دایك وباوك و ئەولادەوە بۆ خزمان و هەتیوو، ئینجا هەژارو ڕێبوارو موحتاج و قەرزارو کۆیلەی مەکاتب (کە لە ڕەنجدایە خۆی بکڕێتەوە) بۆ دراوسێ و هاوڕێ و کەنیزەك، بۆ فەرمان بەچاکەو بەرهەڵەستی لەخراپەو

خۆشویستن لەبەرخاتری خواو خۆش نەویستن و بوغزاندن، هەر لەبەرخاتری خواو دۆستایەتی دینداراني خواویست و خواناس و دژایەتی دوژمنانی خواو، حوکم و داوەریکردن بەوەی، خوای گەورە ناردوویتیە خوارەوەو گوێڕایەڵیی کاربەدەستانی موسوڵمانمان -کە لە خۆیانە- تووڕەبوون لەبەرخاتری خوا، ڕازیبوون هەر لەبەرخاتری ئەوو پەیمان بردنەسەر.

ڕاستگۆیی، نەزر بەجێهێنان، سەرڕاستی لە بەڵێندان و پاراستنی ئەمانەت و ڕاسپاردە، پاراستنی نهێنی و سامان و گەیاندنەوەی ڕاسپاردەی خەڵکی بە سەلامەتیی و نووسینی قەرزو دانەوەی خێرایی بە شاهیدی دادپەروەران.

بەیعەتدان و شاهێدیگرتن لەسەریی و ڕازیبوون بە بوون بە شاهیدو شاهیدییدان بە شێوەی ڕەوایی خۆی لە پێناوی چەسپاندنی ڕەوایەتیدا، با لەسەر نەفسی خۆی و دایك وباوك و خزمانیشی بێت

ڕەچاوکردنی پارسەنگی تەرازووکێشان و سەرڕاستی پێوان.. یادکردنی خوای گەورە لە هەموو حاڵەتێکدا.. پارسەنگی گیانی خەڵك و چاوگرتنەوە لە نەزەری حەرام.

داوێنپاکیی و خۆگرتنەوە لە هەر چییەك کە حەرامە لە جەستە.. خۆگرتن لە کاتی تووڕەبوونداو ڕەفتاری چاك بەرامبەرخراپەو ئارامگرتن لەسەربەڵاو موسیبەت و میانڕەوێتی لە تووڕەبوون و ڕازی بوونیدا، ڕۆیشتنی لەسەرخۆو هێدیانەو زووتۆبەکردن و داوای لێبوردن لە خوای گەورەو ناسینی حەق و حەقناسان و زانینی دادو دادپەروەران و ناسینیان.

زانینی ستەم و ناسینی ستەمکاران، پاراستنی سنووری خوای گەورەو گێڕانەوەی ڕاجوێی و ناکۆکیی بۆ لای شەرعناسان، تا بزانرێت هەرچی بەڵگەی قورئان و فەرمودەی لە پشتبوو حەقەو گومانی تێدانییە، هەرچی شتێك کێشەو ناکۆکیی تێدابوو، بیگەڕێننەوە بۆ بەرپرسانی موسوڵمان و زانایان، کە دەزانن حوکمی پەسەندو شیاوی لێوەوەرگرن.

وەلکردنی هەرچی شتێك جێیگومانە، بۆ شتێك کە لێی دڵنیایە، نەچێتە ماڵان تا مۆڵەتی چوونەژوورەوە وەردەگرێت و سڵاو لە نیشتەجێیانی دەکات، پێش ئەوەی کەسی لێ ببینێت، یان قسەی کەسی گوێ لێببێت، ئەگەر مۆڵەتیاندا دەچێتە ژوورەوە و ئەگەرنا، نا.

ئەگەر کەسی تێدانەدی، هەر نابێت بە بێ مۆڵەت بچێتەناوی، ئەگەر پێیوترا بگەڕێرەوە گەڕانەوە جوانترەو بۆ پاڵفتەی دەروونەکان بەسوودە.. ئەما ئەو شوێنانەی چۆڵن و کەسی لێناژی، ئەگەر لادانی ڕێبوار لێی سوودی هەبوو بۆ خۆی یان خەڵکیتر دەچێتە ناوی و سوودی لێدەکات، چونکە وەرگرتنی مۆڵەتی کەسی ناوێت.

خزمەتکارو کەنیزەك و بەردەستانی ناوماڵ -مادام بچووك بن و باڵغ نەبووبن- لە سێ کاتدا دەچنەژوورو جێی خاوەن حاڵەکانیان -دوای مۆڵەت وەرگرتنیان-: پێش سپێدەی بەیانی کاتی قەیلولەو ناوەڕاستی ڕۆژ کە خاوەن ماڵ لە حەوانەوەدایە لای ماڵ و منداڵی خۆی، هەروەها دوای نوێژی عیشا کە خاوەن ماڵ و منداڵەکانی دەچن بۆ نووستن.

کە زارۆکیش گەورەبوو ئیتر مۆڵەت وەرگرتنی لە هەموو کاتێکدا لە شەوورۆژدا لەسەرە، کە لە سەر زارۆك فەرز بێت لەسەروی ئەوەوە فەرزترە.

دووربوون لە قەتڵ کە خوا حەرامی کردووە، مەگەر بەحەق، دووربوون لە خواردنی ماڵ و سامانی خەڵك بە ناحەق، لە سەودا و مامەڵەی بازرگانی و کاسبی هاوبەشدا، لە ماڵی تێکەڵی هەموویان بخۆن، ئەمەیان ڕەوایە مادام لە سەرەتاوە ڕازیبووبن پێی. دووربوون لە خواردنی ماڵی هەتیوو بەناحەق. دوورکەوتنەوە لە شەڕاب نۆشین و خواردن و خواردنەوەی حەرامیتر، دووربوون لە سوو (ڕیبا) لە حەرامی ئاشکرا.

دووربوون لە قومارو بەرتیل، لە زەوتکردنی ماڵی خەڵکی. دووربوون لە

زوڵم و دەگەلێدانی کەسایەتی خەڵك و پەیداکردنی پارەی ناڕەوا.

دووربووون لە ئیسڕاف و زێدەڕەوی و مەسرەفی بێجێ، دووربووون لە سووککێشان و کورتپێوان، دووربوون لە بەیعەت هەڵوەشاندنەوەو لادانی ئیمام (خەلیفە).

دووربووون لە غەدروغەش و سوێندو شاهیدی درۆ، لە درۆو دەلەسە و فشەکەرێتی، لەبوختان و دووزمانیی و غەیبەت و جاسوسیکردن، لە جنێودان و تۆمەتی نا ئەخلاقی، لە تانەوتەشەرو ناووناتۆرەلێنان، لە بەدگومانی و لە گاڵتەپێکردن و سوکایەتیپێکردن.

دووركەوتنەوە لە سووربوون لەسەر گوناح و بەساده گرتنی. خۆڕاهێنان لەسەرحەق و لەسەرکردنەوەی و دووركەوتنەوە لە زوڵم و ستەم. لە کەمتەرخەیمی و ئیهماڵکردن.

دووركەوتنەوە لە شانازیی و لوتبەرزیی و هەواوفیزو خۆبەگەورەنیشاندان، دووركەوتنەوە لە قسەی خراپ و گاڵتەوگەپ،دووربوون لە بەخۆسەرسامبوون! دووركەوتنەوە لە پیسیی و پیسایی و خۆخاوێنڕاگرتن.

ئەمە سیفەتی دینی خواو دیندارێتیە، ئەمە ئیمان و ئیماندارێتییە، کە خوای گەورە داوای بڕیاردانی لەسەرکردووە، ئەمە ڕێی شەرعە و حەرام و حەڵاڵی تێدارووونە، فەرزو سوونەت و نەفلی تێدائاشکرایە.

هەرچی شتێك بۆ مرۆڤ بەسوودە تێیداچەسپێنراوە،ئەمە بواری خاوەن هزروبیرمەندو ژیرەکانە، لەسەروی هەموو زانایەکیشەوە زانایتر هەیە، کلیلی دەرگای هەموو ئەم ڕەفتارانە تەقوایە.. دەی سا لەخوابترسن و دەست بەدینەکەوە بگرن و هێزو تواناش هی خوان و خوا دەیبەخشێت.

خوای گەورە ئێمەش و ئێوەش سەرکەوتووبکات لە پابەندبوون و دیندارێتیدا، تا دەگەینە ڕەزامەندی خوای گەورە أللهم آمین..).

لێرەدا شەرحەکەی زەحاکی کوڕی موزاحم تەواو بوو.

ئەبوعبداللەی کوڕی بەططە دەفەرموێ: (برایانی خۆم! ئائەمانە ئەحکامی باوەڕهێنان و لق و چڵەکانێتی، ئەمانە ڕەفتارو ڕەوشتی ئەم باوەڕدارانەیە کە حەقیقەتی باوەڕ لە ناخیاندا ڕواو دیدیان پێی ڕۆشنبووەو نیشانەکانی تەقواو دینداریی ڕەسەن لە سیمایاندا دەردەکەوێ..

هەر موسوڵمانێك باوەڕی ئاوا بچەسپێت و بەو ئەحکامانە گەشەبکات و زانستیەکانی شەرع شارەزابێت و خواناسیی لە ناخیدا ببێتە سەرچاوەی تین و گەڕ، ڕەوشتی دامەزراوترو کەسایەتی پارسەنگتردەبێت، گوفتارو کرداری یەکدەبن، کە دەدوێ، ئایەتی قورئان و فەرموودەی لەسەر زمانەو هەرچی دەیڵێت ژیریی و هزری دامەزراو لایەنگرێتی دەکات، لایەنگرێتی هزرو ژیرو هەزروان و بیرمەندانیش گرنگە، چونکە خوای گەورە پلەی ژیریی بەرزڕاگرتووەو بەڵگەکانی زاڵکردووە.

بە پێچەوانەشەوە، تا باوەڕ لەقبێت، یان کزوکڵۆڵ و داماوتر دەبێت، ڕەوشتی لاسەنگ و گوفتارو کرداری لێکجوداو دوورو قسەی بێجێ و هەڵەقوبەڵەقی زۆرتر دەبێت.

نە هزرو نە هزرەوانێك نابینیت لایەنگری بکات، خوای گەورە ئێمەش و ئێوەش بە ڕەزامەندیی و خۆشنودیی خۆی و سەرفرازیی دونیا و قیامەتمان شادکات و ڕێنماییمان بکات و لە هەموو بەڵایەك لاماندا.. أللهم آمین).[1]

ئەمە پوختەیەکی ئەو زانستیە شەرعیە بوو، کە فەرزی عەینی گشتیە کە (زەحاکی کوڕی موزاحیم) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ڕوونیکردەوە، کە لە

---

(١) کتاب (الإبانة عن شريعة الفرقة الناجية) لأبی عبدالله بن بطة، (٢/٦٥٠ -٦٥٣) چاپی دار الراية/ ١٤٠٩ک.

سەرەتای سەدەی دووەمی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە، کـە دیـارە گشـتگیری ڕۆکنەکانی ئیمان و ڕۆکنەکانی ئیسلام و فەرزو ئادابە گشتیەکان و حەرامکراوە سەرەکییەکان و کۆمەڵێك لە دابونەریت و ڕەوشتە بەرزەکانیشن.

ئێستا دەچینە سەر بەشی دووەمی زانستیە شەرعییەکان، کە فەرزی عەینن بەڵام تایبەتە:

بڕگەی دووەم: ئەو زانستیە شەرعییەی، کە فەرزی عەینی تایبەتە:

ئەمە زانینی ئەو ئەحکامە شەرعیانەیە کە لەسەر هەندێك کەس لە هەندێك حاڵەتیاندا فەرزەبێت.

بـۆ نموونـە: زەکـات و حـەج کـە لەسـەر کەسـێکی دەوڵەمەنـدو بـەتوانا فەرزەبێت، فێربوونی ئەحکامی زەکات و مەرجەکانی لەسەر ئەو فەرز دەبێت، نەك لەسەر کەسانێك کە نەدارن.

یـەکێك دەیـەوێت هاوسـەرگیری بکـات فـەرزە لەسـەری ئەحکامـە شەرعییەکانی تایبەت بە نیکاح و ژیانی هاوسەریی فێرببێت، کەسێك دەیەوێت بکەوێتـەبازاڕەوە بۆکەسـابەتی کـڕین و فرۆشـتن، ئەمـە فێربـوونی ئـەحکامی (سەودا و مامەڵە)ی لەسەر فەرزەبێت، چونکە فێربوون و زانین پێش گوفتارو کردارە..

نموونەی ئەمە کە لە ڕووبەڕوبونەوەیەکی (ئیبنوحەزم)دا -ڕەحمەتی خـوای لێبێت-:

خـوای گـەورە کـە زەکـاتی لەسـەر هـەموو سـاماندارێك فـەرزکرد، ئینجـا فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەر فـەرزکرد، سـامانەکەش هـی هـەر کەسـێك بێت، پیاو و ژن، سەربەست و کۆیلە، زەکاتی لێدەکەوێت.

کەوابـوو: فێربـوونی ئەحکـامی زەکـات فەرزە لەسـەر خـاوەن سـامانەکە،

کەسێك کە سامانی نییە فێربوونی ئەحکامی زەکاتی لەسەرفەرزنییە. هەر کەسێك حەجی لەسەرفەرزبوو، فێربوونی ئەحکامی حەج و عومرەی لەسەر فەرزدەبێت، بەڵام ئەو کەسەی نە سامانی هەیەو نە لەشی ساغ بێگومان فێربوونی ئەحکامی حەج و عومرەی لەسەر فەرزنییە..

بەهەمان شێوە فەرزە لەسەر سەرلەشکرو فەرماندە سەربازییەکان ئەحکامی جیهادو بەشکردنی دەستکەوت (غەنیمەت و فەی) فێرببن و بیانزانن..

لەسەر ئەمیرو والی و کاربەدەستانی دەوڵەت و قازی داوەرەکانیش، فەرزە ئەحکامی داوەریی و سزا شەرعییەکان فێرببن و بیانزانن ،ئەمە لە سەر خەڵکی تر فەرزنییە..

هەروەها زانین و ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لەسەر بازرگان و کاسبکارانی بازاڕ، فەرزە. فەرزە بزانن چی حەڵاڵە و چی حەرامە.. ئەمە لەسەر خەڵکانی تری غەیری پۆلی ئەوان فەرز نییە).[1]

ئەم فێربوون و زانینەفەرزە، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە لە ناو خەڵکانێکی بیدعەچی و کۆمەڵە گومڕاکانی وەکو: (شیعە و خەواریج و قادیانی و بەهائی و سۆفی) و هاوشێوەیاندا دەژین، فێربوون و زانینی ئەحکامی باوەڕو شوێنکەوتنی ڕێبازی پێغەمبەر (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سەلەف، لەسەریی فەرزدەبێت ، تا بتوانێت خۆی لە گومانی ئەمانە بپارێزێت.

ئەوەی لەسەر ئەم کەسە فەرزە بیزانێت، لەسەر کەسانیتر -کە لەو جۆرە کۆمەڵگایانەدا ناژین- فەرزنییە. مەبەستەکەی (ئەبوحامیدی غەززالی)ش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەمە بوو کە فەرمووی: (ئەمما ئیعتیقادو کردەوەکانی دڵ، ئەوە بە گوێرەی ختووڕەکانی دڵ فەرزدەبن، ئەگەر ختووڕەیەکی دەربارەی

(١) ئیبنوحەزم: کتێبی: (الأحکام ١٢٢/٥).

واتایەکی شایەتمان بەدڵداهات یان کەوتە گومان و ڕاڕاییەکەوە دەربارەی ئەو کاتە زانینی بەڵگەی لابردن و ڕەواندنەوەی ئەو ختووڕەو گومانەی لەسەرفەرزدەبێت، دەبێت بەڵگەو هەنجەتی ئەهلی حەق فێربێت، تا بتوانێت ئەو گومانانە بڕەوێنێتەوە.

ئەگەر گومانی وای لا دروستنەبوو مرد، پێشئەوەی بەڵگەی شەرعی ئەوە بزانێت کە فەرمایشتی خوای گەورە ئەزەلییە و دروستکراو نییە و خوای گەورە لە قیامەتدا دەبینرێت و هیچ سیفەتێکی خوای گەورە دروستکراونییە، ئەوە بە موسوڵمانێتی مردووە.

ئەمەش کۆڕا (ئیجماع)ی زانایانی لەسەرە -ئەم ختووڕە و گومان و ڕاڕایانە جاری وا هەیە سەرشێتیە و لەخۆیەوە بۆی دروستدەبێت، جاری واش هەیە بەهۆی دەوروبەرییەوە، بە هۆی ئەو کۆمەڵ و دەستە و تاقمە دیدجیاوازانەوە بۆی دروستدەبن کە لە وڵاتەکەیدا هەن.

ئەگەر لە ناوچەیەکی وادا دەژیا کە خەڵکی بە کەلام (وەکو فەلسەفەو مەنطق) و بیدعەوە خەریکبوون و لە ناویاندا تەشەنەیکردبوو ئەوە لە سەرەتای باڵغبوونییەوە حەقی بۆباسدەکرێت و بەڵگەکانی فێردەکرێت.

ئەگەر گومانێکیشی لادروستبووبوو، لابردنی فەرزە، هەرچەندە لەوانەیە ئاسان نەبێت، چونکە لە دڵیدایە و دەرناکەوێت، ئەمە فەرزە، هەروەکو کە فێبرووونی ئەحکامی کڕین و فرۆشتن لەسەر ئەو بازرگانە فەرزە کە لە وڵاتەکەیدا مامەڵە بەسوو (ڕیبا) دەکەن و ئەمیش لە بازاڕی ئەواندا کاسبی دەکات.. ئەمە دەبێت ئەحکامی سووخۆریی بزانێت.

ئەمە ئەو زانستیە شەرعییەیە کە فێربوونی فەرزی عەینە. مانای وایە فەرزە

بزانێت چۆن فەرزەکانی سەرشانی جێبەجێ دەکات، هەر کەسێك ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی ئەو کات و حاڵەتە فێربوو زانی، ئەوە ئەو زانستە فەرزەی زانیووە کە فەرزی عەین بووە لەسەری فێری ببێت).[1]

غەزالی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- کە دەفەرموێ: فەرمایشتی خوا ئەزەلی (قەدیم)ـە. ئەمە باسێکی تەفسیلی دەخوازێت کەوا لە کتێبی (لوامع الأنوار)ی سەفارینییدا[2] ڕەحمەتی خوای لێبێت.

بەم شێوەیە کە هەر کەسێك دەستیدایە ئیشێك یان ویستی ڕەفتارێك (گوفتار یان کردار) یێك بنوێنێت، یان هەڵوێستێك بگرێتەبەر، پێویستە پرسیاری شەرعی بۆبکات، تا بزانێت حوکمی شەرع لەو بزاوتە یان لەو سەرەوتەیدا چییە؟ بپرسێت ئایا جائیزە یان نا؟ کەسێك دەیەوێت بچێتە بەرەیەکی جەنگەوە، یەکێکی تر دەیەوێ جۆرە کاسبیەك بکات، یەکێکی تر دەیەوێ لە دائیرەیەکدا دابمەزرێت، هەروەها پێویستە لەسەری پێش دەستپێکی حوکمی شەرع دەربارەی بزانێت.

ئینجا دێینە سەر بەشی سێیەم لە فەرزی عەینی زانستە شەرعییەکان کە زانینی ئەحکامی (نەوازل)ـە إِنْ شَاءَ اللَّه.

---

(١) ئیمامی غەززالی: کتێبی: (إحیاء علوم الدین ٢٦/١).

(٢) سەفارینی: (الوامع الأنوار البهیة) چاپی المکتب الإسلامی (١٤١ك (٢٧/١ و ١١٢ و١٣٠).

بڕگەی سێیەم: زانینی ئەحکامی ڕووداوە واقیعییەکان (نەوازل):

زانستە شەرعییەکان کە فەرزی عەینن، بە هەردوو جۆری: گشتی و تایبەتییەوە بریتین لە: زانینی حوکمی شەرعی کاروباری ڕۆژانەی موسوڵمان، کە ژیانی خۆی و دەوروبەری پێوەی بەندە، ئەنجا ئەوە دێتەپێش کە دەگمەنەو جارجار، یان لەناکاو ڕووەدات.

فێربوونی حوکمی ئەمە لەسەرەتاوە فەرزنییە، بەڵکو کە ڕوویدا ،یان لە هەر کەسێک قەوما، یان هاتەپێشی و بۆی دروستبوو، ئەوساتە فەرزە لەسەریی فێری حوکمە شەرعییەکەی ببێت، تا پێوەی پابەندببێت و هەڵوێستێك دەربارەی بگرێتەبەر، کە خوای گەورە پێی ڕازیی بێت و پاداشتی لەسەر وەردبگرێتەوە.. نەبادا بێ زانین بکەوێتە ڕەفتار (گوفتار یان کردار)ێکەوە ،کە فەرزبوو پێش ڕەفتارەکەی فێریببێت.

ئەم بەشە زانینە ئەوەیە: کە (نەوەوی) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئاماژەی پێداوە کە فەرموویەتی: (پاشان ئەو زانینەی لەسەرێتی ئەوەیە کە جێبەجێکردنی فەرزێکی لەسەروەستاوە، ئەما ئەوەی دەگمەنەو کەم ڕووەدات، ئەوە لەگەڵ ڕووانیدا زانینی حوکمەکەشی فەرز دەبێت).[1]

کەوابوو: ڕووداو (نەوازل) ئەوەیە: کە نەوەوی فەرمووی: (دەگمەنەو کەم ڕووەدات)، هەروەها دەفەرموێ: (ئەگەر ڕووداوێکی لێڕوودا، یان شتێکی بۆ هاتەپێش، فەرزە لەسەریی پرسیاری شەرع بکات (واتە لە شەرع بپرسێت -لە شەرعزانان تا بزانێت حوکمی شەرع لەوەدا چییە)، ئەگەر لە ناوچەکەی خۆیدانەبوو، دەبێت بڕوات بۆ ئەو ناوچەیەی شەرعناسی شیاوی لێیە، تا لێی

---

(١) المجموع(٢٥/١).

بپرسێت و وەڵامەکەی بزانێت، با دووریش بێت، خۆ سەدان و هەزاران کەس لە سەلەف بۆ زانینی وەڵامی یەك پرسیار ڕێی شەوو ڕۆژیان دەبڕی).[1]

(خەطیبی بەغدادی) و (ئیبنوعبدولبەر) - ڕەحمەتی خوایان لێبێت- هەردووکیان لە (عبداللە ی کوڕی موبارەك)ەوە- ڕەحمەتی خوای لێبێت- گێڕایانەوە کە: (فەرزە لەسەر هەر کەسێك مەسەلەیەکی هاتەپێش ئەوەندە بۆی بپرسێت تا دەزانێت ئەحکامی شەرع دەربارەی چییە).[2]

(ئەبو حامیدی غەزال)یش دەربارەی حوکمی ڕووداو (نەوازل) دەفەرموێ: (هەموو موسوڵمانێك لە کاروباری شەووڕۆژیدا، لە خواپەرستیی و ڕەفتاریدا هەندێك هەڵوێستی پێشدێت کە پرسیارکردن دەربارەی حوکمی شەرع تێیدا، فەرزە.

هەروەها هەر شتێك کەوای بۆدەچوو ،کە لەوانەیە لێی ڕووبدات یان بۆی پێشبێت، فەرزە خێرا حوکمە شەرعییەکەی فێربێت).[3]

یەکێك لە گەورەترین و دژوارترین ڕووداوی دەگمەن و پێشهات کە هاتۆتە ڕێی موسوڵمانان لە هەموو وڵاتەکانیاندا: لادانی سەروەریی شەرع و حوکمڕانی دینەکەیە و گۆڕینێتی بە سەروەریی یاساو حوکمی کوفرو بێدینی.

لەبەر ئەوە فەرزە لەسەر یەك یەکی موسوڵمانانی سەردەم نێرو مێیان،

---

(١) هەمان سەرچاوە (٥٤/١) لە ئادابی (فێرکار و فێرخواز)دا بە دوور و درێژی باسکراوە والحمد لله.

(٢) خەتیبی بەغدادی: کتێبی: (الفقیه والمتفقه ٤٥/١)، ئیبنوعەبدولبەر: کتێبی: (جامع بیان العلم ١٠/١).

(٣) إحیاء علوم الدین(٢٧/١).

حـوکمی شـەرعی ئـەم (نازلە)یـە بزانن،چونکـە چەنـدین فـەرزی تـری لەسـەر دەوەستێت.

دیسـان لـەو نەوازلانـە ئەوەیە: بانگهێشـتی دیموکراسـیی و دامەزرانـدنی حیزبایـەتی و پەرلـەمانی یاسادارِشـتن و لـق و چلّـەکانی تـری ئـەم (سیسـتمە) نامۆیەیە، وەکو پالّاوتن و هەلّبژاردن.. هەموو ئەمانە شیرکی گـەورەن و ناشـێت موسوڵمانان بەشداربان تێدا بکات، بەڵکو دەبێ هۆشداریی بداتە موسوڵمانان کـە توخنی نەکەون.

بەمەش کۆتـایی بـەم بـەش و بەنـدە دەهێنـین کـە دەربـارەی ئـەو زانسـتە شەرعیانەبوو، کە فەرزی عەینن و لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزن.

روونکردنەوەی ئەمە بەو مەبەستەبووکە موسـوڵمان بزانێـت کە بـۆی نییـە (بێزانین رِەفتار ئەنجامبدات).

دەبێ لەوە دڵنیابێت کە هیچ شتێك لە دنیادا نییە برِگـەو حـوکمێکی شـەرعی لەسەر نەبێت،چونکە خـوای گـەورە فەرموویـەتی: ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَىْءٍ﴾ النحل: ٨٩.

واتە: کتێبکەمان بۆ ناردوونەتە خوارە کە هەموو شتێکی تێدا رِوونکراوەتەوە..

چونکە هەرچی شتێك هەیە، یەکێکە لە :فەرز، سوننەت، رِێدراو، نەشـیاو، حەرام. بە هەبوونی دەقی قورئان یان سوننەت یـان بـە لێـوەرگرتنی شەرعناسـان لێیان، روونکراوەوتەوە.

بەندی سێیەم

ئەو زانستیە شەرعیانەی، کە فەرزی کیفایەن

ئەم بەندە بە حەوت (باس) دەخەینە ڕوو إنْ شَاءَ اللّٰه

- باسی یەکەم: پێناسەی زانستی شەرعی فەرزی کیفایە.
- باسی دووەم: بەڵگەی فەرزبوونی.
- باسی سێیەم: چۆن وەردەگیرێت؟
- باسی چوارەم: سیفاتی فەرزی کیفایە.
- باسی پێنجەم: پاراستنی زانستی شەرعی فەرزە لەسەر کۆی ئەو موسوڵمانانەی بۆ فەرزی کیفایە، لێبڕاون.
- باسی شەشەم: کەی دەشێت موسوڵمان بەزانستی کیفایەوە خەریک بێت ؟
- باسی حەوتەم:کەی زانستی فەرزی کیفایە دەبێت بە فەرزی عەین؟

باسی یەکەم

پێناسەی زانستی فەرزی کیفایە

فەرزی کیفایە لە زانستیدا ،ئەو زانستیانەیە کە بەسەرجەمی موسوڵمانان دەبێت فێری بڕبن و بشیانپارێزن، ئەگەر کۆمەڵێکیان -بەورادەو ئەندازەو چەندێتییەی، کە بۆ هەموان بەسبن- فێربوون و زانیان، گوناحی نەزانینی لەسەر خەڵکەکەیتر لادەچێت و پاداشت و پیاوەتیەکەش بۆ فێرخوازانی دەمێنێتەوە.

ئەگەر کەس فێری نەبوو نەیزانی یان ئەوانەی فێریبووبوون کەمبوون، بەقەدەر ژمارەی پێویستی ئوممەت نەبوون، هەموویان گوناحبارەبن و تاوانی کەمتەرخەمییان دەکەوێتە ئەستۆ..

ئەم زانستیەش بە تەنها زانستی شەرع نییە، بەڵکو هەموو زانستێکە کە موسوڵمانان پێویستیان پێیەتی، ئەما ئەو زانستیە شەرعەییەی کە موسوڵمانان - بۆ پیادەکردنی حوکمی دینەکە- پێویستیان پێیەتی، بەتەئکید دوای شایەتمانەکە پێش هەموو شتێکیترە.

وەکو فێربوونی قورئانەوانی و فەرموودەوانی و زانستیەکانی شەرع (فقە)و ئوصوڵ و کۆڕا (ئیجماع) و ڕاجوێیی و بنەماکانی عەقیدە و زمان و ڕێزمان و زمانی عەرەبی..

کە دەڵێن: (بەورادەو ئەندازەو چۆنێتیە کە بۆ هەموان بەسبن) واتە: هەموو کاروبارێکی پاراستنی زانستیەکان بگرنەوە.

بۆ نموونە: فێرکردن و ئامۆژگاریی و فەتوادان و داوەریی و حیسبە،[1] بەو چەندێتییەی، کە ئوممەت لێیزیادبێت و کەمنەبێت، بە ڕادەیەکی وابێت، نەوەی ئێستا بتوانێت لە نەوەی پێشووی وەربگرێت و بیگەێنێتەوە بە نەوەی نوێ..

خاڵێکی بەسوود: (شاطبی) - ڕەحمەتی خوای لێبێت -دەربارەی فەرزی کیفایە دەفەرموێ:

(زانایانی ئوصوڵ دەفەرموون: فەرزی کیفایە فەرزێکە لەسەر هەموانە، بەڵام ئەگەر هەندێکیان پێیهەستان، فەرزێتییەکە لەسەر شانی ئەوانیتر نامێنێت).

(شاطبی) لەگەڵ ئەمەشدا کە ئەم بۆچوونە لە زانایانی ئوصوڵەوە نەقڵدەکات بەڵام بۆچوونی خۆی دەخاتەپێشچاو، کە پێیوایە: فەرزی کیفایە وەکو حاکمێتی ئیمام (خەلیفە) و پێشنوێژی ئیمامی مزگەوتە، لەسەر هەموو کەسێك فەرزنابێت، تەنها لەسەر ئەوانە فەرزدەبێت کە شیاوی ئەو ئەرکەن، چونکە شتێکی نەشیاوە کەسێك (قل و فل)[2] لێکجودا نەکاتەوە ،تەکلیفی شتێکی لێبکرێت، کە لە توانایدانەبێت و نەشتوانێت هیچ بەرژەوەندییەك بۆ ئوممەت بهێنێتە دیی.

ئەمە نەك شیاونییە بەڵکو عەبەسێتیە، چونکە وەك بەرژەوەندیی پێ نایەتەدیی، زیانیشی لە ئوممەت پێدوورناخرێتەوە.

کەوابوو: لە هەردوولاوە باتڵە.. بۆ چەسپاندنی ئەمەش بڕوانە پێغەمبەری

---

(١) حیسبە: وەزیفەیەکی ڕەسمی حکومەتی ئیسلامیە، کە لەم زەمانەدا سەرجەم کاروباری (چاودێری کڕین و فرۆشتن و ڕەفتارو ڕەوشت و ناکۆکی پێش دادگا و ڕێنیشاندەرێتی نەشارەزا و.. زۆریتر) دەگرێتەوە وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

(٢) تەرجومە بۆ وشەکەی شاطبی: (من لا یبدئ فیها ولا یعید) کە واتای (ئەلفێکی لێ نازانێت)، بەڵام لە ناو فەقێ و مەلای کورددا (قل و فل) بۆتە پەندی پێشینانیان.

خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چی بە(ئەبوذەر) فەرموو: (يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلاَ تَوَلَّيَنَّ عَلَى مَالِ يَتِيمٍ) .

واتە: بە زەعیف (نەشیاو) دەتبینم، ئەمەشم بۆ تۆ پێخۆشترە وەک لە خۆم.. نەئەمیرێتی دوو کەس بکەو نەسەرپەرشتی سامانی هەتیوبکە.

خۆ هەردوو کارەکە فەرزی کیفایەن، لەگەڵ ئەمەشدا هۆشداریی دایە ،کە توخنیان نەکەوێت.. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە ئەو دوو پلەو بەرپرسیارێتیە گشتینین و بۆ هەمووکەسێك ناشێن. وەکو: (لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ)[1] کەیە.

واتە: داوای بەرپرسێتیی مەکە..

کەوابوو: ئەمیرێتیی تایبەتە بە شیاوانی، نەك بە هەموو کەس.

دوای ئەم بۆچوونەی خۆی، هاتۆتەوە سەر بۆچوونی زانایانی ئوصوڵ و، بەردەوام لایەنگرێتی کردوون.

دەفەرموێ: (بەڵام لەوانەشە ئەمەش ڕاستبێت کە بووترێت: فەرزەکە ڕووی لە هەموانە، بەو سیفەتەی کە جائیزە بۆ هەموویان، چونکە جێبەجێکردنی ئەو فەرزە بەرژەوەندی هەموانی تێدایە.

لە هەموویان داواکراوە، کە ئەو کەلێنە پڕبکەنەوە، هەر کەسێك توانای کاربەدەستێتی و هەڵگرتنی ئەو بەرپرسیارێتییەی هەبوو، بۆشی شیاوبوو، داوالێکراوە بیهێنێتەدیی، تەنانەت ئەگەر شیاویتر نەبوو ئەم دەبێت ناچاربکرێت وەریبگرێت.

---

(١) بوخاری (٦٧٢٧)، موسلیم (١٦٥٢). ئەمە بەشێکە لەم فەرمودەیە: (حَدَّثَنَا الْحَسَنُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، بْنُ سَمُرَةَ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ سَمُرَةَ لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ فَإِنَّكَ إِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ وَائْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ).

کەوابوو: بۆ داواکردنی فەرز داوا لە بە تواناکان دەکرێت، ناتواناکانیش دەبێت -بۆ هەڵگرتنی ئەم بەرپرسیارێتیە- بە تواناکان پێشخەن، لە ڕوانگەی ڕێسا ئوصولییەکەوە ،کە دەفەرموێ: (مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ) .

واتە: (هەرچی شتێك -فەرزێك بەو نەبێت تەواو نەکرێت- وەرگرتنی فەرزە). بەم شێوەیە ڕاجوێی چارەسەردەکرێت و هەنجەتی ڕاجوێی نامێنێت..).[1]

ئەمە کە ئایا فەرزی کیفایە لەسەرەتادا لەسەر هەموان فەرزە، یان لەسەر شیاوەکانیان؟

ئەمە مەسەلەیەکی ڕاجوێی نێوان زانایانی ئوصوڵە.. (ئامەدی) و (ئیبنولحاجب) بۆچوونی یەکەمیان پێپەسەندە و(ڕازی)ش لە (المحصول)دا ڕاو بۆچوونی دووەمی پێ پەسەندە کە ڕاو بۆچوونی (موعتەزیلە)یەو لێرەدا پەسەندکراوی (شاطبی)شە[2]..

بەڵام (شاطبی) -ڕەحمەتی خوای لێبێت- بۆچوونێکی (سازاندن)ی باشی هێناوەتەوە، کە دەفەرموێ: (لەسەر شیاوان فەرزە دەستی بدەنێ و لەسەر نەشیاوانیش (هەموان) فەرزە شیاوان پێشخەن و یارمەتیدەریان بن،ئاوا بەرپرسێتی هەموان دەسەلمێنێت و هەموانیش جێبەجێی دەکەن)..[3]

---

(١) ئیمامی شاطبي: کتێبی: (الموافقات ١٧٦/١ -١٧٩). چاپی دار المعرفة.

(٢) ئیسنەویی: کتێبی: (التمهید) چاپی مؤسسة الرسالة /١٤٠١ ک. لاپەڕە (٧٥).

(٣) وەکو حاڵەتی ئیمامی ئیبنوتەیمییە و ئوممەت و دەوڵەتی سەردەمی خۆی.. ئەو فەرزانەی سوڵتانی شام (دەوڵەت) نەیدەکرد وەکو: جیهاد و مەشق و جێبەجێکردنی هەندێك ئەحکام و کارە دەستەجەمعیەکانی ئوممەت و دەوڵەت، ئەو و قوتابیەکانی پێی هەڵدەستان، خەڵکەکە و سوڵتانیش داوایان لێدەکرد ببێتە سوڵتان (حاکم)، بەڵام دەیفەرموو: نایکەم چونکە من پیاوی ئوممەتم، نەك پیاوی دەوڵەت. مادام خۆی شیاوبوو و بۆشی شیاوبوو فەرزەکان جێبەجێ بکات، دەیکرد، خەڵکە نەشیاوەکەش پێیان ڕاست و چاکبوو ئەو پێشڕەوێتیان بکات و ←

باسی دووەم

بەڵگەی فەرزبوونی فەرزی کیفایە

١- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿۞وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢

واتە: نەدەکرا هەر هەموو موسوڵمانان تێکڕا بەجارێك بۆجیهاد بچوونایە، هەردەبوو لە هەر کۆمەڵێك کەسانێکیان بۆ زانستی شەرعی لێبڕانایا، تا بە تەواوی لە دینەکە تێدەگەیشتن، بۆ ئەوەی کە گەڕانەوە ناو کەسوکاری خۆیان فێریان بکەن و هۆشداریان بدەنێ، کە چی حەرامە و دەبێ خۆلەچی بەدووربگرن؟..

لە بەندی یەکەمدا باسمانکرد: ئەوە لەم ئایەتە دەفامرێتەوە کە فێربوون و وەرگرتنی زانستی شەرعی شارەزابوون تێیاندا فەرزی کیفایەیە، چونکە خوای گەورە لەسەر دەستەیەك لە موسوڵمانان فەرزی کردووە نەك لەسەر هەموویان.. ئایەتەکە خەڵکی کردووە بە دوو پۆل:

أ- شەرعناسی شارەزا: کە خوای گەورە فەرمانی پێداون کەس و کاریان تێگەێنن لە دین: (وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ.)

ئامادەشبوون هاوکاری بکەن.

ب- عەوام و نەزان: کە خوای گەورە فەرمانی پێداون: دینەکە فێربن و ئەو هۆشداریيە بە هەندوەربگرن، کە شەرعناسەکان دەیاندەنێ.

ئیمامی شافیعی -رەحمەتی خوای لێبێت -وەکو لە (الرسالة)کەیەوە لە بەندی یەکەمدا لێمانەوە وەرگرت- دەفەرموێ: (ئایەتەکە بۆ ئەوە بەسە کە شارەزابوون لە زانستی شەرعیدا ئەرکی هەموویان نییە، بەڵکو لەسەر هەندێکیان فەرزە).[1]

بۆچوونی (ئیبنوعبدولبەر)یشمان -رەحمەتی خوای لێبێت- هێنایەوە، کە لە (سوفیانی کورێ عویەینە)وە -رەحمەتی خوای لێبێت- نەقڵیکرد، کە فەرمووی فێربوونی زانستی شەرعی و جیهادکردن لەسەر موسوڵمانان -وەکو کۆمەڵکارییان- فەرزە، کە هەندێکیان پێیانهەستان، لەبری ئەوانیش دەکەوێت و فەرزەکە لەسەر کەسیان نامێنێت)، پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ﴾.[2]

(ئیبوعبدولبەر) هەر لەوێدا دوای باسکردنی ئەو زانستیە شەرعییەی کە فێربوونی فەرزی عەینە، دەفەرموێ: (پاشان باقی زانستەکانیترو فێربوون و شارەزابوون و فێرکردنی خەڵکی و فەتوا بۆدانیان پێی لە حوکمی کاروباری دین و دنیایاندا فەرزی کیفایەیە، کە لەسەر هەموویانە.

بەڵام ئەگەر کەسێکیان، یان کەسانێکیان پێیهەستان فەرزێتییەکە لەسەر هەموان لادەچێت، زانایان لەم بۆچوونەدا ڕاجوێ نین.

بەڵگەی هەموشیان هەر ئەو ئایەتەیە: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ فەرزی

---

(١) الرسالة (٣٦٦).

(٢) جامع بيان العلم، (١٠/١).

فێربوونەکە هەموویانی نەگرتۆتەوە، بەڵکو ئەو کۆمەڵە خەڵکەی بۆ فێربوون و شارەزابوون و گەیاندنەوەی لێبڕاون.

الطَّائِفَةٌ: لە زمانی عەرەبیدا یەك کەس و بەرەوژوورە..[1]

ئەهلی تەفسیر لە باس و سیفاتی ئەم (طائفە)دا ڕاجۆ بوون، کە بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی زانستە شەرعییەکە لێدەبڕێن، ئایا لە موجاهیدەکانن یان لە دانیشتوانەکانن؟

ئبینولقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- پوختەی بۆچوونی هەموانی ئاوا هێناوەتەوە: (خوای پەروەردگار خواپەرستیی و ڕاپەڕاندنی فەرمانەکەی لێکردوون بە دوو جۆرەوە: یەکەمیان: جیهادبەرپاکردنەکەیە، دووەمیشیان: لێبڕانە بۆ زانستی شەرعی و شارەزابوون تێیدا.

چونکە پاراستن و پیادەکردنی دینەکە بەم دوانەیە، کە بریتیە لە: ئەمیرەکان و زاناکان (الأمراء والعلماء).

واتە: ئەهلی جیهادو ئەهلی زانستی شەرعی، ئەهلی جیهاد بەرگری لە دانیشتوان دەکەن، دانیشتوانەکانیش زانستە شەرعییەکان فێردەبن و دەیگەێننەوە، کە موجاهیدەکان دەگەڕێنەوە ناو کەس و کاریان، شەرعناسەکان هەموو ئەوانەیان فێردەکەن کە بەهۆی مەشغوڵبوونیان بە جیهادەکەوە بۆیان نەخوێندراوەو شارەزاینەبوون، چونکە ئەوانەی نەچوونە جیهادەکە (لەبەر وەرگرتنی زانستەکە) لە خزمەت پێغەمبەری خوادا بوون (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)و ئاگایان لە فەرمانەکانی بووە..

---

(١) جامع بيان العلم(١١/١).

لێرەوە زانایان دەربارەی ئایەتەکە دوو بۆچوونیان هەیە:

یەکێکیان: دەی سا با لە هەر کۆمەڵێك لە موجاهیدان یەکێکیان فێری بەڵگەکان و چۆنێتی جیهادەکە ببێت تا کە گەڕایەوە ناو دانیشتووەکان و هۆشداریبیان بدەنێ و ئینزاریان کەن (کە ئەحکامی جیداەکەو چۆنیەتی بەرپاکردن و مومارەسەکردنی) ئاوایە.

ئەمەش بۆچوونی: (شافیعی) و کۆمەڵێك لە ئەهلی تەفسیر کە دەفەرموون چونکە فەرموودەی (ئاحاد)یش کە یەك کەس دەیگێڕێتەوە حوکمی شەرعی پێدەچەسپێت.

دووەمیان: با لە هەموو کۆمەڵێك کە چوونەتە جیهاد یەکێکیان بۆ فێربوونی زانستی شەرعی و شارەزابوون بگەڕێتەوە، تا کە موجاهیدەکان گەڕانەوە ناو کەسوکاریان ئەم زاناو شارەزایەی زانستی شەرعی بتوانێت ئەو بەڵگانەیان پێبگەێنێت کە خۆیان لەبەر خەریکبوونیان بە جیهادەوە نەپەرژاونە تە سەر وەرگرتن، ئاوا موجاهیدەکانیش ئاگایان لەو ئەحکامە شەرعیانە دەبێت کە بە وەحی بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هاتوونەتەخوارەوە لەکاتی لێرەنەبوونی ئەواندا..

ئەمە بۆچوونی زۆرینەی ئەهلی تەفسیرو شەرعناسانە، ئەمەشیان ڕاستترە، چونکە (فَلَوْلَا نَفَرَ) بانگەوازی ڕابوونە بۆ جیهادکردن.

وەکو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) فەرموویەتی:(وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا).

واتە: ئەگەر هاوارتان لێکرا بۆ جیهاد، ڕابن و ڕاپەڕن و بە دەنگییەوە بچن.[1]

---

(١) اعلام الموقعين(٢/٢٣٣).

مانای ئایەتەکە بە پێی هەر بۆچونێکیان بێت کە ئایا لێبڕاوەکە بۆ زانستی شەرعی و شارەزا بوون تێیدا، -کە زانینی تەفسیلات وردەکاری زانستیەکانە- لە موجاهیدەکان دەبێت یان لە دانیشتوانەکان، هەر ئەوە دەگەێنێت کە فەرزە لەسەر هەندێك موسوڵمان -نەك هەموویان- بۆ زانست لێبڕێن.. ئەمەش فەرزی کیفایەتێتی..

٢- ئایەتی: ﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ آل عمران: ١٠٤

واتە: با لە ناو خۆتاندا کۆمەڵێکتان بۆ بانگەوازی خواویستیی لێبڕێن، با خەڵکی بۆ ئەم خێرە (دینەکە) بانگبکەن فەرمان بەچاکەبکەن و بەرهەڵستی لەخراپەبکەن، بە ڕاستی چالاکوانانی ئەم کۆمەڵە، سەرفرازن.

ئایەتەکە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە بڵاوکردنەوەی بانگەوازو فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵستیکردن لەخراپە -کە قاڵ و قوڵبوونەوە لە ئەحکامەکانیاندا زۆر زانستی شەرعی دەخوازن- فەرزی کیفایەیە.

بە بۆچوونی ئەو زانایانەی فەرموویانە (مِّن) لە ئایەتەکەدا بۆ (التبعیض/ جیاکردنەوەی هەندێك لە هەموو)ە، کەوا دیارە ئەمە پەسەندتربێت.

کەوابوو: خوای گەورە فەرزەکەی لەسەر هەندێك لە موسوڵمانان پێویستکردووە.

٣- ئایەتی: ﴿فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾﴾ النحل: ٤٣، ﴿فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾﴾ الأنبياء: ٧ .

واتە: ئەگەر نەتاندەزانی پرسیار لە قورئانەوانان بکەن.

لە ئاماژەی ئایەتەکەدا دیارە کەکۆمەڵێك لە ئوممەت توانای وەڵامدانەوەو فێرکردنی زانستی شەرعییان هەیە.

ئایەتەکەش بە دەق دەفەرموێ: نەزان پرسیاربکات. هەروەها طائیفەیەك لە ئوممەتەکە بۆ وەرگرتنی زانستی شەرعی لێبڕاون تا فێربوون و توانای وەڵامدانەوەی پرسیاریان هەیە..

ئایەتەکە موسوڵمانانی کردووە بە دوو بەشەوە: شارەزایانی شەرع کە فێردەکەن، و فێرخوازانی شەرع کەدەپرسن.

٤- ئایەتی: ﴿وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾﴾ النساء: ٨٣.

واتە: کە قسە و قسەڵۆکێك لە جەنگی واتە وات و ئیدیعایەی دوژمن دەبیستن -چ دەربارەی ئەمان بێت چ ترس - لەکەمتەرخەمی و پێنەگەیشتنیاندا یەکسەر بڵاویدەکەنەوە، ئەگەر بیانگەڕاندایەوە بۆ پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و بۆ سەرپەرشتیاری کاروباری موسوڵمانان حەتمەن ئەوان دەیانزانی شیکار بۆ هەواڵەکە بکەن و ئەحکامی گونجاوی بۆ هەڵوێست وەرگرتن لێوەربگرن.. ئەگەر فەزڵی خوای گەورە نەبوایە -کە ئاگاداریتان دەکات- بە بەزەیی و ڕەحمەت یارمەتیتاندەدات کەمێکتانەبێت هەموو شوێن شەیتان دەکەوتن !

ئەم ئایەتەش وەکو ئایەتی پێشوو -بە ئاماژە- مانای ئەوە دەبەخشێت کە لە ناو موسوڵماناندا کۆمەڵێکیان هەن کە زانستیان هەیەو پەی بە دەق و واقیعەکە دەبەن و توانایان هەیە ئەحکامی شەرعی گونجاو دەربارەی ڕووداو واقیعەکان لەسەرچاوەکانیانەوە وەربگرن. (واتە توانای ئیجتیهادکردنیان هەیە).

ئەمانە دەتوانن لە حاڵەتی نەوازلدا -وەکو کاتی ترس و کاتی ئەمان- حوکمی شەرع دەرکەن.. دیسان ئایەتەکە وەکو ئایەتەکانیتر موسوڵمانانی کردووە بە

دووبەشەوە: یەکێکیان: زاناکانن کە شارەزای دەقە واقیعەکەن و ئەحکامی شەرعی دەردەکەن. پۆلی دووەم خەڵکە نەزانەکەیە کە پرسیاردەکات و چاوەڕێی فەتوای زانایانە.

ئەم چوار بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە گەیاندنی بانگەوازی خوایی و فێرکردنی نەزان و فەتوادان بۆ فەتواخوازان فەرزە لەسەر هەندێك موسوڵمان -نەك هەموویان- ئەمەش ئەوە دەگەێنێت: کە شارەزایی و قاڵوقوڵبوونەوە لە زانستە شەرعییەکاندا ،فەرزی سەرشانی هەندێك لە موسوڵمانانە نەك هەموویان. کەوابوو: فەرزی کیفایەیە..

باسی سێیەم

فەرزی کیفایە چۆن وەردەگیرێت و دەگەێنرێتەوە؟

وەرگرتن و گەیاندنەوەی فەرزی کیفایە بە دوو ڕێگایە: چۆنێتی و چەندێتی:

١- چۆنێتی: ئەمە پەیوەندی بە (سیفەتی زانستی فەرزی کیفایە)وە هەیە، ئەمە بەوە دێتەدیی کە جێبەجێکارانی ئەم فەرزە هەر هەموو زانستیەکی شەرعی بە تەفسیلاتیەوە کە دەربارەی ئیسلام فێردەبن.

(جۆرەکانی ئەم زانستییە شەرعییانە لە باسی دواتر: باسی چوارەم: باسدەکەین إِنْ شَاءَ اللَّه) هەروەها لە (باسی پێنجەم)دا ئەوە ڕوونەدەکەینەوە کە شتێکی ناومکینە تەنها کەسێك بتوانێت هەموو زانستە شەرعییەکان و وردەکارییەکانیان بەتەنها فێرببێت و لە هەموویاندا شارەزایی پەیدابکات! ئەمە ئەرك و بەرپرسێتی و فەرزی سەرشانی کۆمەڵە شارەزاکەیە..

٢- چەندێتی: ئەمەش پەیوەندی بە ژمارەی (بەسێتی) ئەو کەسانەوە هەیە، کە فەرزی کیفایەکە جێبەجێ دەکەن. کە بە دوو شێوە دێتەدیی:

أ- دەبێ بە ناو هەموو ئوممەتی ئیسلامیدا -لە هەموو سەردەمانێکدا- ژمارەیەکی تەواو زانا و شەرعناس هەبن، بەسبن بۆ هێنانە دیی بەرپرسێتی ئەرکی ئاڕاستەی موسوڵمانان، لە ڕووی ئەحکامی شەرعییەوە، بەسبن بۆ فێرکردن و ئامۆژگاریی و فەتوادان و داوەریی و حیسبە، ئەگەر ژمارەی ئەو زانا و شەرعناسانە بە قەدەر پێویستنەبوو، ئوممەت هەمووی گوناحباردەبێت.

ب- لە هەموو گوند و شارۆچکەیەکی بچووکدا کە بەقەدەر مەسافەی نۆژ کورتکردنەوە لێك دوورنەبن،[1] دەبێ بە ژمارەی (بەس) زانا و شەرعناسی لێبێت کە شیاوی ڕێژەی خەڵکەکەبن و فریای فێرکردن و فەتوادان و ئامۆژگاریان بکەون..

هەندێك لە زانایان فەرموویانە: هەر شوێنێك (گوند و شارۆچکە) زانایەکی شەرعزانی تێدانەبێت نیشتەجێبوون لێی حەرامە! بەڵگەی فەرزێتی هەبوونی زانایەکی شەرعزان لە هەموو گوندو شارۆچکەیەکدا ئایەتی نەفیرەکەیە کە دەفەرموێ: ﴿فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ﴾ خوای گەورە لەسەر هەموو گوند و ناوچەیەکی سەربەخۆ -کە کۆمەڵە موسوڵمانی جودان- فەرزکردووە کەسێك یان کەسانێکیان بۆ فێربوون و گەیاندنەوەی زانستی شەرعی لێببڕێن، تا دوای شارەزابوونیان بتوانن خەڵکەکەیان لە حەرام و حەڵاڵ تێگەێنن.

(ئیبنوحەزم)- ڕەحمەتی خوای لێبێت- لەم بارەیەوە دەفەرموێ: (لەسەر هەموو کۆمەڵێك کە لە گوندێکدا بن یان لە شارێکدا یان لە ناوچەیەکی (وەکو هەواری زستان و کوێستان) یان دەوارنشین یان قەڵانشین بن، فەرزە کە کەسێکیان یان چەند کەسێکیان بۆ فێربوونی ئەحکامی دیانەتی ئیسلام - لەسەرەتایەوە، تا کۆتایی- لێببڕێن.

دەبێ هەموو قورئان فێر بن، هەموو ئەوەی سوننەتەو صەحیحە لەسەرەتایەوە، تا کۆتایی بنووسنەوە، سەروبۆر بۆ دەقەکانی بکەن و بزانن چۆن دەخوێندرێتەوە.

---

(١) کەمتر لە (٨٣) کیلۆمەتر.

هەروەها کۆڕای موسوڵمانان، لە چیدا ڕاکۆکن و لە چیدا ڕاجوێن، ئینجا بکەونە فێرکردنەوەی خەڵکی و تێگەیاندنیان لە ئیسلام، لە قورئان و فەرموودە و کۆڕا (ئیجماع) بە پێی زۆرو کەمی دانیشتوانەکە دەبێت، ژمارەی کەسی لێبڕاو بۆ شەرعیش زیاد بکات، چونکە ئایەتەکە وا دەخوازێت:﴿وَمَا كَانَ ٱلْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا۟ كَآفَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَآئِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا۟ فِى ٱلدِّينِ وَلِيُنذِرُوا۟ قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾﴾ التوبة: ١٢٢ .

ئەوەندەی زەروورییە فێریان دەکاتەوە، بە شێوەیەك کەلە سەر فەتوا خوازەکانیشی قورس نەکات ئەگەر بەو چەندێتی و چۆنێتیە فێربوون و گەیاندیانەوە فەرزی فێربوون لەسەر هەموویان لادەچێت.

ئەگەر لە ناوچەکەی خۆیاندا کەسیان نەبوو دینەکەیان فێرکات و ئەحکامی شەرعییان بۆ ڕوونبکاتەوە، ڕۆیشتنیان لەو شوێنە بۆ شوێنێکی تر کە زانا و شەرعناسی لێیە، فەرزە، دووریش بێت، هەر دەبێ بڕۆنە لای ئەگەرچی لە وڵاتی چینیش بێت).[1]

(ئەبو حامیدی غەزالی)- ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (فەرزە لە هەموو مزگەوتێك و لە هەموو گەڕەکێکدا شەرعناسێك هەبێت تا دینەکە بە خەڵکەکە بگەێنێت و ئەحکامەکانیان بۆ ڕوون بکاتەوە.. هەروەها لە هەموو گوندێکدا).[2]

---

(١) کتێبی: (الإحكام في أصول الأحكام ١٢٣/٥). ئیبنوحەزم- رحمه الله- کە ئەمەی فەرموە خۆی لە ئەندەلوس - ئیسپانیا و پورتوغالی ئەمڕۆ بووە! کەچی خەڵکی زەمانەکەی ئێمە هەموو زانستە شەرعییەکەی بۆ خراوەتە سەر سی دی، بە دە یۆرۆی نایکڕێت! ئەگەر بە دیاریش بدات پێی، گوێی لێناگرێت! پێشی خۆشە کە پێی دەڵێن مەلا فڵان!!

(٢) إحياء علوم الدين(٣٧٠/٢).

(نـەوەوی) ڕەحمـەتی دەفـەرموێت: (ئەگـەر ناوچەیـەك مـوفتی لێنـەبوو، هەندێك لە زانایان فەرموویانە: نیشتەجێبوون لێی حەرامە، راست ئەوەیە: ئەگەر توانیـان بچنـە شـوێنێك کـە مـوفتی لێبێـت -بـۆ وەرگرتنـی وەڵام و پرسـیاری شەرعییان- حەرام نییە هەر لەو شوێنەی خۆیاندا بمێننەوە.

ئەگـەر موفتیەکـە لـە شـوێنێکی دووری کـەمتر لـە مەسـافەی کورتکردنەوەی نوێژ فەتوایدا و گەیشتەوە بەمان، فەرزی کیفایەکەشیان لەسەر نامێنێت).. تا دەگاتە (فێرکردنی قوتابیـان و فـەتوادان بـۆ فـەتواخوازان فـەرزی کیفایە، ئەگەر کەس نەبوو پێیهەستێت جگە لە یەککەس، لەسـەر ئـەو کەسـە فەرز دەبێت).[1]

(نەوەوی) کە دەفەرموێت: (کەمتر لە مەسافەی کورتکردنەوەی نوێژ) لەبـەر ئەوەیە کە ئەو مەسافەیە بە بـێ نـارەحەتی دەبڕێـت، ئەگـەرچی شەرعناسـان لـە دیاریکردنی ئەو مەسافەدا ڕاجوێن، کە ئێرە شوێنی تـاوتێکردنی بۆچوونـەکانیان نییە..

---

(١) المجموع (٢٧/١).

باسی چوارەم

سیفەتی فەرزی کیفایی زانستی شەرعی

مەبەست لە فەرزی کیفایەی زانستی شەرعی: زانین و ڕوونکردنەوەی ئەو زانستە شەرعیانەیە کە لەسەر ئوممەت بە گشتی فەرزە، ئەمە ئەو زانستیانەیە کە کادیرانی کۆمەڵگە موسوڵمانەکە (لە شەرعناسان و موفتی و قازی و موحتەسیب و هاوشێوەیان) شیاوو لێهاتووکراون، کەوەزیفەی ئاڕاستەکردنی پارسەنگانەو ڕاگرتنی کۆمەڵگەکەیان لەسەرشانە، هەریەکەیان لە بواری خۆیەوە ئەرکی سەرشانی جێبەجێدەکات، بەڵام بەسەرجەمی ئەرکەکانیان کەشتی کۆمەڵگەکەیان لەنگەر دەگرێت.

ئەمە چۆنێتیەکەی بڕگەی ڕابردووە کە بۆ جێبەجێکردنی فەرزی کیفایە فەرزە بگیرێتە بەر..

لە بەندی یەکەمی ئەم کتێبەدا: بۆچوون و باسی چۆنێتی جێبەجێکردنی فەرزی کیفایەمان لە دیدی هەندێك زانا هێنایەوە، لەوانە: (غەزالی و نەوەوی) - ڕەحمەتی خوایان لێبێت- :

١- غەزالی دەفەرموێ: ئەم زانستییە شەرعییە (فەرزی کیفایەکان) هەندێکیان هەیە بناغەیین، هەندێکیان لقن و، هەندێکی تریش پێشەکی و ئەوانیتر تەواوکەرن.

یەکەم: بناغەییەکان: ئەمانە چوارن: قورئان، سوننەت، کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت، ڕەفتاری یاوەران.

دووەم: لقەکان: ئەوانەی لە بناغەکەیانەوە هاتوون، ئەمانیش دوو پۆلن:

پـۆلی یەکـەمیان: ئـەوی پـەیوەنـدی بـە بەرژەوەنـدی دنیـاوە هەیـە، کـە شەرعناسیی (فیقهـ)ە.

پۆلی دووەم: پەیوەندی بە ڕۆژی دواییەوە هەیە، وەکو زانستی حاڵـەتی دڵ و ڕەوشتەپەسەندو ناپەسەندەکان.

سێیەم: پێشەکییەکان: ئەوانـەی وەکـو ئـامێری سـازدانی زانسـتیەکانی پێشوون، وەکو زمان و ڕێزمان.

چوارەم: تەواوکەرەکان: کە زانستیەکانی قورئان و زانستیەکانی فـەرموودە و ئوصوڵی فیقهن.

ئـەم زانسـتیە شـەرعیانە هـەموویان پەسـەندەکانن، هەمووشـیان فـەرزی کیفایەن) بە کورتکراوەیی.[1]

٢- لە بەندی یەکەمدا پێناسە و چۆنێتی نەوەویشـمان نـەقڵکرد کـە دەربـارەی فـەرزی کیفایـە فـەرمووی: (وەکـو لەبـەرکردنی قورئـان و فـەرموودەو زانینـی زانستەکانیان و ئوصوڵ و شەرعناسـیی و ڕێزمـان و زمـان و صـەرف و زانینـی گێڕەوەرەکان و کۆڕا و ڕاجوێی...).[2]

٣- (ئەبومحمـــدئیبنوحەزم) - ڕەحمەتـــی خـــوای لێبێـــت- لـــە کتێبـــی: (إلإحکام)ـەکەیدا/ بەندی سی و یەکەم: سیفەتی ئەو موفتییەی کـە بـۆی هەیـە فەتوابدات و ئەو ئیجتیهادکردنەی کە لەسەر ئەهلی ئیسلام فەرزە)، دەفەرموێ:

(ئەمما لێبڕاوانی خوێندنی زانسـتی شـەرعی و تێگەیشـتن لـە دینەکـە -کـە فەرزی فێربوونیان لە جیاتی ئوممەتەکە خستۆتە سەرشانی خۆیان- کە شـیاوی

---

(١) إحياء علوم الدين،(١/٢٧-٢٨). لە بەندی یەکەمدا بە دوورو درێژیی باسکراوە.

(٢) المجموع (١/٢٦).

فێرکردنـەوەو فـەتوادان و ئامۆژگـاری کەسـوکاری خۆیـان بـووون، کـە شـیاوی داوەرێتیی نێوان خەڵکەکە بـووون، ئیـتر بـە گـوێرەی توانـای خۆیـان فێربـوونی زانسـتە شـەرعییەکانیتر (فـەرزە کیفایـەکان)یان لەسـەر فـەرزەبێت. وەکـو: ئەحکامی قورئان و فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّـهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ) پلـە و ئاستی چۆنێتی گێڕانەوە و سیفەتی گێڕەڕەوەکان و زانینی سەنەدو صـەحیح لـە مورسەل و زەعیف..

ئەمانە لەسەر ئەو شارەزایانەی شـیاوی فێربوونـەوەی زانسـتەکانی شـەرع بوون، فەرزن.

لەمەش باشتر ئەوەیە: ڕاکۆیی و ڕاجوێی زانایان و شەرعناسان شارەزا بێت، تا بزانێت ئەمیان بۆچی وایفەرمووە و ئەویان ڕای وایە؟

بۆچوونەجیاوازەکان چۆن دەناسێنێت و چۆن دەتوانێت یـەکێکیان پەسـەندتر بناسێنێت، دیسان فەرزە لەسەریی شێوازو چۆنێتی بەڵگەسەلماندن فێرببێـت، تـا بتوانێت حەق و باتڵ لێك هەڵاوێرێت و پەی بەوە ببات کەلە دیـاردە و ڕوالـەتی زاهیریانەدا پێچەوانەی یەکترن.. هەموو ئەم زانستیانەش لە قورئانـدا ئاماژەیـان پێکراوە.

خوای گەورە دەفەرموێ: (لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ..... تا شارەزای دینەکەبن)، واتە: شارەزایی لە قورئان و سوننەت کە ئەسڵی دینەکەیە.

هەروەها دەفەرموێ: (إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُـوا .....ئەگـەر لادەرو گوناحکارێـك هـەواڵی بۆهێنـان، بە دووێـدا بچـنەوەو توێژینـەوەی تێدابکـەن و یەکسەر وەریمەگرن..).

ئەمەش ئاماژەیە بۆ ناسینەوەی خراپەکاران و فاسـقان و جوێکردنـەوەیان لـە تەقواکار و دیندارانی سەرڕاست.

* زانینی کۆڕا (ئیجماع):

هەندێك وایان زانیووە، کە بەم ئایەتە فەرزبووە کە دەفەرموێ: (أَطِيعُوا اللَّـهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ).

واتە: گوێڕایەڵی خوای گەورەو گوێڕایەڵی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و سەرپەرشتیارانی خۆتان بکەن، کە لە خۆتانن.

چونکە ئایەتەکە فێربوون و وەرگرتنی ئەوە فەرزەکات کە سەرپەرشتیارانی ئێمە لەسەری ڕێکدەکەون، لە ئەسڵیشدا ئێمە لە ژێر فەرمانی خوای گەورەداین، کە دەبێ گوێڕایەڵێتی ئەو سەرپەرشتیارانە بکەن.

کەوابوو: ئەوەی ئەوان لەسەری کۆدەبن، ئێمە پابەندەکات پێیەوە، مادام ڕاکۆن، کە ڕاجۆ بوون پابەندییەکەمان لەسەر لادەچێت.

* زانینی ڕاجۆ (الإختلاف):

زانینی ئەوەی ئەوان لەسەری ڕاجوێبوون و دیدو بۆچوونی هەر یەکەیان و زانینی گێڕانەوەی کێشەکە بۆ قورئان و سوننەت تا ناوکۆیان بکات.

ئەمەش فەرمانی خوای گەورەیە: (فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّـهِ وَالرَّسُولِ).

واتە: ئەگەر لە شتێکدا ڕاجۆ و ناکۆکبوون، بۆ چارەسەر بگەڕێنەوە لای خواو پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئەمەش گەڕانەوەمانی بۆ قورئان و سوننەت لەسەرمان فەرزکردووە، تا لەسەر ڕاجوێی و ناکۆکی بەردەوام نەبین وو زووبگەینە چارەسەری قورئان و فەرموودە.

ئێمە وامان نەدەزانی کە زانا و شەرعناسان لە ناوخۆیاندا ڕاجوێن، وامانەزانی ئەوەی پێماندەڵێن: ڕایان لەسەریی کۆیەو پێویستە وەریبگرین و

کاری پێبکەین، بێئەوەی بیبەینەوە سەر بەڵگەی قورئان و سوننەت!

بەڵام ئێستا کە زانیومانە ڕاجوێن، کە زانیومانە بۆچی ناکۆکن، دەبێ بگەڕێینەوە سەر قورئان و سوننەت، نەك هەر لەسەر ڕاجوێی و ناکۆکیەکانی ئەوان بڕۆین و گوناحبار بین. بەوە گوناحبار دەبین کە نەگەڕاوینەوە سەر قورئان و سوننەت، بەوەش گوناحبار دەبین کە کەوتوینەتە ڕاجوێی و ناکۆکیی، بەوەش گوناحباردەبین کە شوێن بۆچوونی بێبەڵگە کەوتووین، کە فەرمانمان پێدرابوو شوێنی نەکەوین..

(ئەبو محمد) دەڵێ:[1] (ئەمەش هەڵەیە چونکە خوای گەورە فەرمانی بە ئێمە داوە کە گوێڕایەڵی بۆ سەرپەرشتیارانی خۆمان دەربڕین، لەو ئەحکامانەدا کە لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بۆ ئێمەیان هێناوە، ئەمما بۆچوونی خۆیان ببێت بە ئەحکامی شەرع بە بێ بەڵگەی قورئان و سوننەت

ئەمە کاری کردن نییە. بۆ کەس جائیز نییە وابکات، نە بۆ زانا و نە بۆ نەزان، زانا ناتوانێت و بۆی نییە کەسێك بە بۆچوونی خۆیەوە پابەند بکات کە لە قورئان و سوننەت و کۆڕا (ئیجماع)ـەوە نەیهێناوە..

خوای گەورە توندترین شێوازی هەڕەشەی لە پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کردووە، کە نابێت لە خۆیەوە قسە بکات و بە ناوی خواوە شت بفەرموێت ئیتر خەڵکی تر چۆن؟! دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ ٱلْأَقَاوِيلِ ﴿٤٤﴾

(١) ئەوە هەر(ئیمام ئیبنوحەزم) - رحمه الله- خۆیەتی وا دەفەرموێ (ئەبو محمد دەڵێ) چونکە کونییەی خۆی ئەبو محمدەو عادەتی زانایانیش وابووە، کەنەڵێن: (منیش دەڵێم) چونکە ئیبلیس دەیووت: (من)، ئادەم دەیفەرموو (ئێمە) دەشفەرموون :وتی (واتە: بەکرداری ڕابردوو) کە دیارە لەو کاتەی ئێمە دەبیستین یان دەیخوێنینەوە بووە بە رابوردوو.

لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِٱلْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ ٱلْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَٰجِزِينَ ﴿٤٧﴾ الحاقة: ٤٤ – ٤٧.

واتە: ئەگەر قسەیەك بە ناومانەوە بكات بە دەستی ڕاستی (كە هێما و جێی ڕێزێتی) ڕایدەكێشێتە لاوە و بڕبڕەی پشتی دەشكێنن، نە ئێوە و نە كەسی تریش ناتوانێت ببێتە بەربەستی ئەو سزایەمان..

لە فەرموودەی صەحیحیشدا هاتووە: كە هەر كەسێك بە ناوی خواوە شتێك بڵێ، ئەوە درۆی بە ناوی خواوە كردووە و ئەگەر بە ناوی خواشەوە نەیكردبێت، هیچ نییە سیفەتی فەتواو حوكمی شەرعی و ئاڕاستەی دینی وەرناگرێت.. بەڵام زانینی ڕاجوێی نێوان زانایان زانستییەكی زیادەیە و بەسوودە..

(سەعیدی كوڕی جوبەیر) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: شارەزاترین كەس زاناترینە بە ڕاجوێی زانایان.. بە ڕاستی ڕاستی فەرموە، چونكە زانستییەكی زیادەیە.. هەروەها زانینی هۆكار و پاڵنەری بۆچوونەكە و لە كوێوە هێناوێتی ئەمەش بەسوودە..

* زانینی چۆنێتی بەڵگەی سەلماندن:

چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦٤﴾﴾ النمل: ٦٤.

واتە:بفەرموو: دەی ئەگەر ڕاستدەكەن بەڵگەكانتان بهێنن و ڕاستی بسەلمێنن.

-هەروەها: ﴿۞ مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ﴾ البقرة: ١٠٦

واتە: حوكمی هەر ئایەتێك بە حوكمێكی تر بگۆڕین یان لێببگەڕێین وەكو خۆی بمێنێتەوە، حوكمێیتر دێنینەشوێنی، كە بۆ خەڵكەكە بەسوودترە (چ بۆ دنیایان چ بۆ ڕۆژی دواییان) یان بەرابەری دەبێت.

كەوابوو: خوای گەورە لێرەدا زانینی حوكمی پێشوو (گۆڕاوەكە) و حوكمی

نوێ (گۆڕەرەکەی) شەرعی لەسەر فەرزکردووین..

زانستی تۆ: وتمان: خوای گەورە ئەوەی فەرزکردووە کە بۆ شارەزابوون لەدینەکە هەموو زانستیەکیتر کە پێویستکات دەبێ وەربگیرێت و فێری ببین، مادام لە تێگەیشتنی فەرمایشتی خواو فەرموودەی پێغەمبەرەکەیدا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یارمەتیماندەدات .

وەك دەفەرموێ: ﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوۡمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمۡ﴾ إبراهيم: ٤ .

واتە: هەر پێغەمبەرێکمان ناردبێت هەر بە زمانی قەومەکەی خۆی بووە تا بتوانێت دینەکەیان بۆ ڕوونبکاتەوە..

کەواتە: فێربوونی زمانی عەرەبیش بۆ شەرعناس فەرزە، تا بە باشی لە فەرمایشتی خواو فەرموودەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) تێبگات.

ئەمەش زانین و تێگەیشتنی ڕێزمانی عەرەبی و صەرف و مانای وشەکانی ڕێزمانی عەرەبی دەخوازێت، کە عەرەبەکانی ئەو سەردەمە قسەیان پێکردووەو قورئانیش لەسەر زمانی ئەوان و بەو وشانەی ئەوان هاتۆتەخوارێ.

نەزانینی ڕێزمان و صەرف کاریگەری لەسەر جۆری حوکمی شەرعی هەیە، نەزانینی وردەکاری مانای وشەکان کاریگەری لەسەر ڕەسەنێتی لێلادانی ماناکەی هەیە، نەزانینی سەرو بۆر (ضەمە و فەتحە و کەسرە.. هتد) کاریگەری لەسەر هەموو ماناو لەفزێك هەیە.

ئەو کەسەی شارەزای ئەم زمانە بەو لق و چڵ و وردەکاریانەیەوە نەبووبێت، چۆن بۆی جائیزە فەتوا بدات؟!

ئەمە فەتوا بە نەزانی دەدات! خوای گەورەش ئەو ڕێگایەی بەستووە کە فەرموویەتی: ﴿وَلَا تَقۡفُ مَا لَيۡسَ لَكَ بِهِۦ عِلۡمٌ﴾ الإسراء: ٣٦ .

واتە: ئەوەی کە نایزانیت نە حوکمی پێدەرکە نە کاری پێبکە.

یان ﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يُجَٰدِلُ فِي ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾ الحج: ٣

واتە: خەڵکانێك هەن بە بێ هەبوونی زانست و زانیاری دەکەونە جیدال و موناقەشەی دینی!!

هەروەها: ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُۥ بِأَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَٰهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُۥ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ ٱللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾﴾ النور: ١٥

واتە: هەروا قسە بەسەر زارتاندا دێت و بێهەبوونی زانست و زانیاری هەر لە خۆتانەوە قسەدەکەن، وادەزانن ئەمە لای خوای گەورە سادەیەو ئاساییە! بەڵام ئەوە لای خوای گەورە زۆرگەورەو دژوارە..

یان: ﴿هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ حَٰجَجْتُمْ فِيمَا لَكُم بِهِۦ عِلْمٌ﴾ آل عمران: ٦٦ .

واتە: ئەوەتا وا ئێوە بەو زانست و زانینەی هەتانە، دەکەونە بەڵگەهێنانەوە و سەلماندن، بەڵام بۆچی بەڵگە لەسەر شتانێک دێننەوە کە نایزانن؟!

زانیاریتان دەربارەیان نییەو هەر لەخۆوە موناقەشە ی دەکەن؟!

• **سیرە:** هەروەها لەسەر شەرعناسان و شارەزایانی دین فەرزە سیرەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) باش بزانن، تاپەی بەوە ببەن کە کام حوکم پێش کام حوکمە؟

چ ڕووداوێك پێش ڕووداوەکانی تر؟

فەرمان و بەرهەڵەستیەکانی یەکەمین جار کامانەن و ئەوانەی دوایین کامانەن؟

هەروەها جەنگ و ئاشتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) چۆن بووە؟

جیهادی لەگەڵ کێ بووە بۆچی ڕایگەیاندووە و ڕێکەوتنی ئاشتی لەگەڵ کێ و بۆچی کردووە؟

دەبێ لەمانە شارەزابێت، تا بزانێت جەنگ و ئاشتی لە ئەحکامی شەرعدا چۆنە بەرامبەر بەکێیەو بۆچی؟

خوێنی کێ حەڵاڵە و خوێنی کێ حەرامە؟

ئەو ئەحکامانە چین کە لەسەر وردەکارییەکانی هەردووکیانن؟!

هەر کەسێك ئاوا شارەزابێت و لە فەتوادانیدا خاوەن وەرع و تەقوابێت، سووربێت لەسەر پاراستنی دینەکەو حەقبێژو خاوەن هەڵوێستی حەقخوازی بێت، فەتوادانی بۆ حەڵاڵە، ئەگەر وا نەبوو لێی حە ڕامەو نابێ فەتوای دوو کەس بدات، یان داوەرییان بکات.

ئیمام (خەلیفە)ش لێی حەرامە کەسی وا تەعین بکات بە دەسەڵاتدار (والی و قازی یان موفتی)، لە خەڵکیش حەرامە داوای فەتوای لێبکەن، چونکە شارەزایی لەو زانستە شەرعیانەدانییە کە باسمان کرد.

پاراستنی دین و دینداریی یەکەی خۆشی باشنەگرتووەو سوورنەبووە لەسەریی، کەوابوو: گوناحکارەو فاسقە،مادام نەیوێراوە فەرمان بەچاکەو بەرهەڵستی لەخراپە بکات،کە فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵستی لەخراپە دوو فەرزە لەسەر خەڵکی.

کەسی وا ئەهلی فێرکاری دین و فەتوادان نییە.. خوای گەورە دەفەرموێ:

﴿وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ آل عمران: ١٠٤

واتە: با لە ناو خۆتاندا کۆمەڵێکتان بۆ بانگەوازی خواویستی لێبڕێن، با

خەڵکی بۆ ئەم خێرە (دینەکە) بانگبکەن: فەرمان بەچاکەبکەن و بەرهەڵستی لەخراپەبکەن، بە ڕاستی چالاکوانانی ئەم کۆمەڵە سەرفرازن..

ئەمەش بە پلەی سەرەکی ئاڕاستەی زانایان و شەرعناسان کراوە کە چاکەو خراپە دەناسنەوەو دەبێت سووربن لەسەر ئەم فەرمانکردنە بەچاکەو بەرهەڵستیکردنە لەخراپە..

چونکە ناشێت کەسێك نەزانێت چاکە چییەو فەرمان بەخەڵکی بکات بیکەن، یان نەزانێت خراپە چییەو لەخۆوە بەرهەڵستی خەڵکی بکات کە نابێت بیکەن، ئەو کەسە کە (مَعْرُوفٍ و مُنكَرٍ) لێك جوێ دەکاتەوە، دەتوانێت نکۆڵی لەخراپە کاریی بکات..

ئەگەر لەگەڵ ئەم سیفەتانەدا کە باسمان کردن خاوەن هێزی ڕاپەڕاندن بوو، خاوەن هزری سیاسی هەبوو، دەشێت ببێتە قازی و ئەمیرو کاربەدەست.. ئەگەر ئەو سیفەتانەی تێدا نەبوو، ناشێت.. پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ)[1] .

واتە: موسوڵمانی بەهێز لای خوای گەورە خۆشەویسترە (پەسەندترە) وەك لەموسوڵمانی لاوازو بێهێز..

هەروەها دەفەرموێ: (يَا أَبَا ذَرٍّ إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا وَإِنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لَا تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ وَلَا تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ).[2] .

واتە: ئەی ئەبوذەر! تۆ کەسێکی لاوازیت، (کاتێک که داوایکرد بکرێتە بەرپرسی کارێک) ئەوەی بۆ خۆمم پێم خۆشە بۆ تۆشم پێخۆشە، قەد مەبە بە ئەمیری دووکەس و، مەشبە بە سەرپەرشتیاری ماڵ و سامانی هەتیو..

---

(١) موسلیم (٢٦٦٤).

(٢) موسلیم (١٨٢٦).

دیارە خۆ (ئەبوزەر) - خوا لێی ڕازی بێت- شیاوی فەتوادان بوو، بەڵام شیاوی داوەرێتیی، یان کاربەدەستیی نەبوو.

پێناسەی کورتی زانستیە شەرعییەکان بریتییە لە: زانینی ئەحکامەکانی شەریعەت لە قورئان و لە فەرموودەی نێردراوەکەی خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە لە غەیری جەنابیەوە شەرع وەرناگیرێت.

زانینی ئەحکامی قورئانیش، شارەزایی دەخوازێت لە زانستی لابەرو لادراو (الناسخ والمنسوخ) واتە حوکمی پێشوو لەگەڵ حوکمی نوێی هەمان مەسەلە..

زانینی ئەحکامیش لە سوننەتی پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هەمان شێوەی زانینی (ناسخ و مەنسوخی فەرموودە) دەخوازێت.

هەروەها ئەو ڕیوایەتەی صەحیحەو ئەوی نەسەلێنراوە صەحیح بێت.. دوای زانینی ئەم ئەحکامانەی قورئان و سوننەت، شارەزایی کۆڕا (ئیجماع) دێت، کە بزانێت شەرعناسان لەسەرچی یەکڕان و لەچیدا ڕاجوێن.

ئینجا چۆنێتی گێڕانەوەی ڕاجوێیی بۆ قورئان و سوننەت، تا چارەسەری ناکۆکییەکانی لێوە وەربگیرێت..

هەرکەسێك شارەزایی قوونڵی بەو شێوەیەی باسمانکرد لە باسێکی دینەکەدا پەیداکرد، بۆی جائیزە فەتوای تێدابدات، نەزانینی باسەکانیتر نابێتە بەربەستی فەتوادان لە باسێکدا کە دەیزانێت و شارەزایەتی.

هەموو کەسێك جگە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بە تەئکید هەندێ باس و بابەتی شەریعەتی لا شاراوەیە کە لە لای کەسانیتر دەستدەکەون.

ئەگەر ڕێ بەکەس نەدرایە فەتوابدات، تا شارەزایی تەواوی هەموو زانستیە شەرعیەکان دەبێت، ئەوکاتە لە غەیری پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کەس نەیدەتوانی فەتوا بدات.

ئەمە قسەی موسوڵمان نییە، چونکە ئیلغاکردنەوەی دینەکەیە، بۆیە هەر کەسێك وا بڵێ، پێی کافردەبێت.

پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) یاوەرانی خۆی دەناردە ناوچەکان تا ئیسلامیان فێربکەن و ئەحکامی شەرعیان تێبگەیێنن، خۆ هیچیان -خوا لێیان ڕازی بێت- هەموو زانستە شەرعیەکانیان نەدەزانی، چونکە زۆرجار دەبوو کە ئایەتێك دەهاتەخوارەوەو زۆریان لەوێ نەدەبوون.

کەوابوو: هەر کەسێك شارەزایی لە زانستە شەرعییەکاندا تەنها لە یەکیان، یان لەبابەتێکدا هەبوو، بۆی هەیە لەو باس و بابەتەدا کە دەزانێ فەتوا بدات و داوەریی بەوە بکات کە فێربووە.[1]

٤ - (ئەبو عومەری کوڕی عەبدولبەڕ) - ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە باسی ئەو زانستیانەی فەرزی کیفایەیە دەفەرموێ: فێربوونی زانستی شەرعی چەندین پلەو ئاستە، ناشێت پێش فێربوون لە ئاستێکەوە بچیتە زانستی ئاستێکی تر.

ئەوە ئامۆژگاریی سەلەفە، هەر کەسێکیش لە ڕەفتارو ڕێسای ئەوان لایدا گومانی تێدا نییە ،کە گومڕادەبێت، هەر کەسێك بیەوێت بە ئیجتیهادکردن بەسەریاندا بازدا، گومانی تێدانییە لاڕێدەکەوێت.

یەکەمین زانستی فێربوونی قورئان: لەبەرکردنێتی بە تێگەیشتنەوە، لەگەڵ زانینی ئەو زانستیانەی یارمەتیدەری تێگەیشتنی قورئانن.

ناڵێم: لەبەرکردنی قورئان فەرزە، بەڵام بۆ کەسێك شارەزابوونی بخوازێت، حەتمەن باشترە لەبەری بکات، یان لانیکەم ئەوانەی پێویستی پێیانە.

---

(١) ئیبنوحەزم: (الإحكام في أصول الأحكام ١٢٤/٥-١٢٨)

(عبدالوارثی کوڕی سوفیان) فەرمووی: (قاسمی کوڕی ئەسبوغ)پێی وتین: (ئەحمەدی کوڕی زوهەیر) پێی وتوون: کە (سەعیدی کوڕی سولەیمان) پێی وتن: کە (ئەبوعبدالله مەیموون)[1] لە (زەححاك)ەوە بۆی گێڕاونەتەوە، کە ئایەتی: ﴿ كُونُواْ رَبَّٰنِيِّـۧنَ بِمَا كُنتُمْ تُعَلِّمُونَ ٱلْكِتَٰبَ ﴾ آل عمران [٧٩]

واتە: لەبەرئەوەی ئێوە پەیامی خوا دەگەێننەوەو خەڵکی فێردەکەن، تا خواویستی سەرڕاستبن..

(زەححاك) دەیفەرموو: لەسەر هەموو موسوڵمانێك کە خەڵکی فێری قورئانەوانی دەکات، فەرزە شارەزایی ئەحکامەکانیش بێت، هەر کەسێك پێش باڵغبوون قورئان لەبەربکات و دواتر بۆ فێربوونی لێبپرێت و بۆ وەرگرتنی ئەحکامەکانی و تێگەیشتینی زمانی عەرەبی، ئەمە زۆر یارمەتیدەری دەبێت لە حاڵیبوونی هەموو مەبەستە قورئانییەکان و لەسوننەتی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئینجا دوای ئەوە دەبێ (ناسخ و منسوخ) بخوێنێت و بزانێت شەرعناسان لەسەرچییدا ڕاکۆن و لەچییدا ڕاجوێن.. ئەمە ئاسانە بۆ کەسێك خوا بۆی ئاسان بکات.

دواتر زانستیەکانی فەرموودە بخوێنێت و سەحیحەکانی لێك جودابکاتەوە - بەمە زیاتر لە ئەحکامەکانی قورئان تێدەگات و هەستدەکات قورئان دەروازەی زانستیەکانی خۆی لە بەردەمدا بۆ واڵادەکات، چونکە لە سیرەی پێغەمبەری خوادا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) زۆر ئەحکامی (ناسخ و مەنسوخ)ی هەیە.

---

(١) مەیمون، ناوی ئەو زانایەیە. وشەکە عەرەبییە، بە مانای: خۆشی و شادی دێت. وەکو دەووترێت: (سفر ميمون: واتە: گەشتێکی خۆش)..

جا با هەر کەسێك دەخوازێت فەرموودەوانیی بخوێنێت، بەرچاوی خۆی ڕۆشنبکات بەو ڕێساو بنەماو پێناسەی فەرموودەوانانی جێمتمانەی گەورەی ئوممەت، کە خوای گەورە کردنی بە عەمباری زانست و ئەمیندارانی ڕێبازی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)..

ئەوەی کە زیاتر یارمەتیدەری فێرخوازی فەرموودەیە ئەوەیە: کە باسمان کرد و وتمان: بایەخدانی فێربوونی زمانی عەرەبی و تەفسیلاتی ماناو ڕستەو داڕشتنی ڕێزمانی و پێکهاتەی وشە (صەرف) و ڕەوانبێژیی (بلاغە)یە بۆ زانینی مەجازو حەقیقەتی مەبەست.

ئینجا بۆ جیاکردنەوەی لەفزی گشتی و لەفزی تایبەت.. هەرکەسێك شارەزایی لەمانە پەیدابکات گرنگە - دەشێت لە شوێنێکدا بڵێ، بەس بەڵام بەس بوون دەوڵەمەندبوون نییە.

دەشێت هەوڵی فێربوونی زانستی زیاتر بدات یان هەر لەمانەی باسکران قاڵوقووڵ ببێتەوە.

(عومەری کوڕی خطاب) - خوا لێی ڕازی بێت- نامەی بۆ هەموو هەرێمەکان دەنارد کە بایەخ بە سوننەت بدەن و خەڵکی فێری سوننەت و زانستی میرات بکەن.

بایەخیش بە زمان و ڕێزمان وا بدەن هەر وەکو کە بایەخ بە فێرکردنی قورئانەکە دەدەن.. پێشتریش باسی هەڵوێستی سەلەفمان کرد..

فەرزە لەسەر فێرخوازی فەرموودە یاوەران بناسێت، کە دینەکەیان لە پێغەمبەری خواوە (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) گەیاندووە، زەروورییە شارەزای مێژووی ژیانیان ببێت و فەزڵ و گەورەیی و پلەی جیاوازیان و حاڵ و وەصفی ئەو کەسانەش بزانێت، کە دینەکە لە یاوەرانەوە فێربوون و گەیاندوویانەتەوە.

ژیانی ئەمانیش بە تەفسیلاتی خوێندن و مامۆستاو جێمتمانەیی

نوسینەکانیان زەروورییە، بۆ زانینی جێمتمانە (ثقة)کان و جوداکردنەوەیان لە راویەلاوازەکان.

ئەمەش ئاسانە بۆ کەسێك خوای گەورە بۆی ئاسانبکات و خۆشی هەوڵی جیدی بۆ بدات.

هەر کەسێك بە تەنها پێشەوایەکی گرت و زانستیەکان لای ئەو فێربوو، فەرموودەکانی لێوە وەرگرت و لەوەوە مەبەستەکانیانی زانی و شارەزای فەتوادان بوو، ئەوە پشکێکی باشی زانستی شەرعی بەرکەوتووەو چاکە، بەڵام ئەگەر هەوڵی زیاتر بدات چاکترە..

خۆ بەسبوون دەوڵەمەندیی نییە، هەر کەسێك ویستی ڕاکۆیی و ڕاجوێیی یاوەران بزانێت و شارەزایی فەرموودەو شەرعناسی ببێت و، خۆی شایانی پێشەوایەتی شەرع بکات، با (ئیمامی مالیك) بگرێت.

ئێمەش وا فەرمانمان پێدرا، ئەگەر کەسێك بیەوێت زیاتر لە زانستیەکانی لای حیجازییەکان بزانێت و شارەزایان ببێت خوا ڕێنماییدەکات، با بڕوات دیدوبۆچوونی شەرعناسانی عێراقیش بخوێنێت، دوایی شارەزای بەراوردکردنی بۆچوونەکان و چۆنییەتی ئیستیدلالکردن دەبێت.

فێردەبێت کە بۆچی لە هەندێك مەسەلەدا فەرموودەیان وەرنەگرتووەو بە ڕەئی فەتوایان داوە -چۆن و بۆچ لە هەندێ ئەحکامدا ڕاجوێ بوون- هەر کەسێك توانای بەسەر ئەمەدا بشکێت و شارەزایی تێدا پەیدابکات و بگاتە بنەماو ڕێسای تێگەیشتنی ئەوانیش لە قورئان و سوننەت، بێئەوەی سەری لێ بشێوێت و ماندوو ببێت، بە تەئکید ئەمە پلەی زۆری پەیژەی زانستی دەبڕێت و دەریاوانی شەرع دەبێت.

ئەمەش خەڵاتی نییەتی پاك و سەبرگرتن و خۆگرییە لەسەر ناڕەحەتیی و برسێتیی و نەبوونی فەقێییەتی.[1]

ئەمەش ئاستی ئەو زانستیە شەرعییەیە، کە فەرزی کیفایەیە.

(١) ئیبنوعەبدولبەر: جامع بیان العلم ١٦٦/٢-١٦٩. بە کورتی.

باسی پێنجەم

پاراستنی زانستیە شەرعییەکان لەسەر کۆی لێبڕاوانی فێرخوازیی شەرع فەرزە

پاراستنی کۆی زانستیەکانی شەرع لەسەر کۆی ئەو کەسانە فەرزە ،کە بۆ زانستی شەرعی لێبڕاون، بۆ فێربوون و شارەزابوون و گەیاندنەوەی.. لەسەر ئەمان بەدەستەجەمعی فەرزە نەك لەسەر تاکتاکیان..

ئەم باسە پەیوەندی بەباسی ڕابردووەوە هەیە، دوای ڕوونکردنەوەی سیفەتی وەسفی فەرزی کیفایە لەزانستە شەرعییەکاندا کە کۆمەڵێك زانستین، کەسانێك وادەزانن وەرگرتنی فەرزی کیفایە نابێت لەیەك زانستیاندابێت، بەڵکو دەبێت لە هەموویاندا شارەزاییان پەیدابکات..

ئەمە وانییە، چونکە جیاوازی هەیە لە نێوان ئەوەی کە فەرزە لەسەر کۆی ئوممەت پێکەوە دەستەجەمعی هەموو زانستیە شەرعییەکان وەربگرن و بە فەرزیی عەین و فەرزی کیفایەوە بپارێزن.

ئەمە لەسەر تاکی موسوڵمان نییە، چونکە وەکو زانیمان تاکی موسوڵمان زانستە شەرعییە گشتیەکانی فەرزی عەینە لەسەریی، هەروەها (زانستە شەرعیە فەرزە عەینە تایبەتەکان)یش لەسەر هەندێك کەس فەرزە..

ئەما فەرزی کیفایە بۆیە پێی دەووترێت: کیفایە ،کە ئەگەر کەسانێك جێبەجێیانکرد و بەسبوون، فەرزەکە لەسەر هەموان لادەچێت..

بڕگەی یەکەم: ئەوەی لەسەر کۆی ئوممەت فەرزە پاراستنی هەموو زانستیە شەرعیەکانە:

بە درێژای مێژووی ئوممەتی ئیسلام ئەم فەرزە جێبەجێکراوە، لەهەموو نەوەکاندا زانای دەریاوانی زانستی هەبووە لە زانستی قیرائاتدا کە خوێندنی جۆراوجۆری قورئانەو تا ئەم سەردەمە کە زانای پسپۆڕی قیرائات دەم بەدەم و بە نووسین ئەم زانستیەیان هێناوە.[1]

ئەمانە خۆ مەشغوڵی فەرموودەوانی نەبوون.. زانا دەریاوانە پسپۆڕەکانی فەرموودەوانی بەهەردوو بەشیەوە :(روایە) و (درایة) بە بەزانستی قیرائاتەوە خەریك نەبوون، زمانەوانە پسپۆڕەکان لە هەموو بواری ڕێزمان و صەرف و وشەو ڕەوانبێژیی و.. هتد، مەشغوڵی هەندێ زانستیتر هەر نەبوون.. دەبینیت پێشەوا گەورەکانی ئوممەت لەسەر مەزهەب و هاوئاستانیان لە شەرعناسییەکەدا دەریاوانی دەگمەنن.

بەڵام شارەزای زۆر لەو زانستانە نەبوون کە بۆ ئیجتیهادکردنیان پێویستبووە، لەو زانستیانە خۆنەگەیشتوونەتە پسۆڕی تایبەتیەکانی ئەو زانستیانە.. بەڵام بە سەرجەمی زانین و ڕەنجی هەموو زانایانی ئیسلام هەموو

---

(١) ئێستا لە زانکۆکانی: (ئەزهەرو مەدینەو فاس لە مەغریب و بەهاوەلپور لە پاکستان و حەیدەر ئابادی دکن لە هیندستان)و دەیان وڵات و شوێنی تر بەشی قیرائات لە کۆلێجەکانی قورئاندا هەیە.

لە شاری(فاس) لە زانکۆی (القرویین) کۆلێجێك هەیە ،تایبەت بەزاراوەی قورئانە بە ناوی (کلیة المصطلحات).

زانستیە شەرعیەکان نەوە بەنەوە پارێزراون.. خوای گەورەش دەفەرموێ: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ۝٩﴾ الحجر: ٩

واتە: ئێمە خۆمان قورئانمان ناردۆتە خوارەوەو خۆشمان دەپارێزین.. پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) دەفەرموێ: (لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللَّهِ).[1] .

واتە: کۆمەڵێك لە ئوممەتەکەم هەر بەردەوام لەسەر پیادەکردنی دینەکە دەمێننەوە..

ئیمامی ئیبنوتەیمییە - ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (لەبەر ئەوەی دەبێت ئوممەت بە کۆی هەموان (دەستەجەمعی) هەموو زانستی قورئانەکە بپارێزن، هەموو سوننەت و پەسەندو مەدحکراوەکانیش، ئەگەرچی ئەوە لەسەر یەك یەکی ئوممەت فەرزنییە، بۆیە لەسەر کۆی ئوممەت فەرزە هەموو زانستیەکان فێربێت و بیپارێزێت و بیگەێنێتەوە کە لەسەر تاکتاکەکانی فەرزنییە).[2]

هەروەها دەفەرموێ: (لەسەر ئوممەت بە گشتی هەموو ئەو زانستیە فەرزە کە لە پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی، بەشێوەیەك کە هیچ مەسەلەیەك لەوەی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) هێناوێتی بزر نەبێت، ئەمەش وا لە قورئان و سوننەتدا، لەمە زیاتر فەرزی کیفایەیە ئەگەر کەسانێك

---

(١) موسلیم (٣٥٥٥).

(٢) مجموع الفتاوى (١٧٥/٢٥).

فێربووون و گەیاندیانەوە فەرزێتی لەسەر ئەوانیتر لادەچێت).[1]

کەوابوو: ئەو کەسەی خەریکی فێربوونی زانستی کیفایەیە فەرزنییە لەسەری هەموو زانستیەکانی فێرببێت.

بڕگەی دووەم: ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی کیفایەن و لەسەر هەندێك دەبنە فەرزی عەین:

وەکو: موفتی و قازی و موحتەسیب و زانای فێرکار، فەرزە لەسەر هەریەکەیان ئەو زانستیانە فێربێت، کە بۆ پیشەکەی پێویستە بەپێی رێسای (مَا لَا يَتِمُّ الْوَاجِبُ إِلَّا بِهِ فَهُوَ وَاجِبٌ).

واتە: ئەوی - فەرز بەو نەبێت تەواو نابێت- فەرزە.

شێخولئیسلام ئیبنوتەیمیە -رەحمەتی خوای لێبێت- لەم بارەوە دەفەرموێ: (کەسێك نەڵێ: ئەگەر کەسێك هەموو فەرموودەیەك نەزانێت موجتەهید نییە، چونکە ئەگەر ئەوە لەسەر موجتەهید بکرێتبەمەرج، کە دەبێ هەموو فەرموودەیەکی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بزانێت، هەرچی فەرموویەتی و کردوویەتی لەوەی ئەحکامی شەرعی لێوەوەردەگیرێت، جاخۆ هەموو ئوممەت موجتەهیدێکی دەستناکەوێت، چونکە کەسێکی وا لە ئوممەتدا نییە،ئەوەی کە داواکراوە لە موجتەهید: زانینی زۆرینەی ئەو زانستیەیە کە کەمینەکەی لای شاراوە بێت نەك زۆرینەکەی).[2]

کەوابوو: ئەوی بۆ فێربوونی زانستیەکان -کە فەرزی کیفایەن- لێبڕاوە فەرز

---

(١) هەمان (٣/٣٢٨-٣٢٩).

(٢) مجموع الفتاوى (٢٠/٢٣٩).

نییە لەسەریی هەموو زانستیەکانی تری شەرع بزانێت، یان بخوێنێت، بەڵکو ئەوەیانی لەسەرفەرزە کە فەرزە سەرەکییەکەی پسپۆڕی خۆی پێ جێبەجێدەکات.

ئەمە بۆ موجتەهیدە گەورەکانیش وایە، لەسەریان فەرز نییە هەموو زانستێك بزانن.. بەڵام سەرجەمی زانایانی ئوممەت بە کۆمەڵ -وەکو: شەرعناسان و فەرموودەوانان و ئامۆژگاران زمانەوانان و قورئانەوانان و ئەوانە- ئەوەیان لەسەر فەرزە کە هەموو زانستەفەرزێکی کیفایە بزانن.

ئەمەش مەبەستی پێغەمبەری خوا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) کە ئاماژەی بە کۆمەڵێك لە ئوممەتەکەی دەکات، کە دینەکە بە بەردەوامی پیادە دەکەن، کە دەفەرموێ: (لاَ تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي قَائِمَةً بِأَمْرِ اللَّهِ).[1]

(١) موسلیم (٣٥٥٥).

باسی شەشەم

کەی دەشێت بە فەرزی کیفایەوە خەریك بیت؟

هەموو موسوڵمانێک بۆی هەیەخەریکی فێربوونی زانستی فەرزی کیفایە ببێت بە دوو مەرج:

مەرجی یەکەم: خەریک نەبێت بە فەرزی کیفایەکەوە بە شێوەیەك کە فەرزە زانستی عەینی لە دەستبچێت، یان فێربوونی سستبکات، یان دوابخات، چونکە کۆڕا (ئیجماع)ی ئوممەت لەسەر ئەوەیە :کە فەرزی عەین لە پێشترە وەك لە فەرزی کیفایە.

خەطیبی بەغدادی، بە سەنەدی پەیوەستەوە لە ئیمامی مالیکەوە -رەحمەتی خوایان لێبێت - دەگێڕێتەوە: کە فەرموویەتی: (فێربوونی زانستی بە تەئکید شتێکی جوان و چاکە بڵاوکردنەوەشی بە تەئکید کارێکی جوان و چاکە ئەگەر نییەتی پاکی خواویستی لەگەڵدابوو، بەڵام جارێ تەماشابکە بزانە -لە کاتی سپێدەتەوە تا خەوتنانت- چیت لەسەر فەرزە، ئەویان پێشبخە).[1]

مەرجی دووەم: خەریك نەبیت بە فەرزێکی کیفایەوەو وازلەفەرزێکی کیفایەیتر بهێنیت، کەلەو لەپێشترە،گرنگترو کاریگەرتر (بۆ خۆی و دەوروپشتی).

---

(١) خەتیبی بەغدادی: الفقه المتفقه (٤٦/١)، هەروەها غەززالی لە (إحیاء علوم الدین ٧٩/١) نەقڵی کردووە.

ئەمەش هەندێك بۆچوون لەسەر ئەو ڕەفتارە:

علامەی قورافی مالیکی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لەمبارەیەوە دەفەرموێ: (مەسەلەی ئەولەوییەتدان بە فەرزێکی کیفایەو دواخستنی فەرزێکیتر لەسەر ڕێسای تەرجیحدان (پەسەندترکردن) دەوەستێت.

بزانرێت خوای پەروەردگار بایەخی زۆری بە کامیانداوەو کامیانی لەپێشتر ڕیزبەندکردووە.

بۆ نموونە: لە مافناسییدا، ئەو مافانە پێشتردەخرێن کە سنوورو بوارو جێبەجێکردنیان تەسککراوەتەوە، وەك لەوەی سنووری بەرفراوان و بواری تەواویان لەبەردەمدا هەیە، تابزانرێت کە پارسەنگکرنەوەی مافەکان جێبایەخی شەرعە..

بۆ نموونە: ئەوەی کە ئێستا پێویستەو کاتی زۆری نەماوە پەلەی لێدەکرێت و پێشتردەخرێت، وەك لەوەی کاتی بە دەمەوە ماوە، هەروەك کە فەرزی عەین پێش فەرزی کیفایە دەخرێت، چونکە لە هەموو موکەللەفێك داواکراوە،بەڵام کیفایەکە داواکراوە لە هەندێك موسوڵمان..

ئەو فەرزە کیفایەی بەرژەوەندی زۆرتر دێنێتەدیی پێش ئەو فەرزە کیفایە دەخرێت کە دەگمەن و بەرژەوەندییەکی کەمتر دەهێنێتەدیی.. یان ئەوە پێشتر دەخرێت کە لە خەمیدان لە دەست بچێت وەك لە زانستیەکی تر کە زیاتر لەبەردەستدایە، بادواییەکەشیان گرنگترو بااڵتریش بێت..).[1]

(ئەبو حامیدی غەزاڵ) یش -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە باسی (موناقەشەی فیقهیدا) کە لە زانستیە فەرزە کیفایەکانەو بایەخ بە ڕاجوێی و پەسەندکردنی بۆچوونێك دەدات.

---

(١) الفروق (٢٠٣/٢).

(غەزالی) لە مەرجی خوێندنیدا دەفەرموێ:

یەکەم: نابێت کەسێك پێوەی مەشغوڵبێت کە هێشتا لە خوێندنی زانستیە شەرعییەکان کە فەرزی عەین نەبووبێتەوە، هەرکەسێك هێشتا فەرزە عەینەکان فێرنەبووبێت، ئەم فەرزە کیفایە بخوێنێت، بە هەنجەتی ئەوەی دەیەوێت: حەق ڕوون بێتەوە! ئەوە درۆدەکات..

ئەوە وەکو کەسێکە کە لە نوێژە فەرزەکەی گەڕێت تادەچێت، چونکە خەریکی پۆشاك دوورینەو دەڵێت: مەبەستم داپۆشینی عەورەتی ئەو کەسانەیە کە پۆشاکیان نییەو خەممە بە ڕوتی نوێژ بکەن!)..

ئینجا دەفەرموێ: (هەر ئەوەندە بەس نییە کە کابرا خەریکی فێربوونی زانستی کیفایەیە، بەڵکو دەبێ کات و مەرج و ئەولەویەتی فەرزەکان ڕەچاوبکات.

دووەم: وا نەزانێت فەرزی کیفایە لە موناقەشەی فیقهی گرنگترە.. ئەگەر لەوە دڵنیا بێت، کە یەکێکیان لەوی تریان گرنگترە (گرنگ و گرنگتری لە بەردەستدابوو) بەڵام خۆی بە گرنگترەکەیانەوە خەریك نەکرد، گوناحبار دەبێت..

ئەوە وەکو ئەو کەسە وایە: کە کۆمەڵێك خەڵکی تینوو دەبینێت واکەوتوون و لەوانەیە لە تینواندا بمرن، خەڵکی وەلی کردوون و ناچن بە دەنگیانەوە، لە کاتێکدا دەتوانێت فریایان بکەوێت و زیندوویانبکاتەوە بەوەی ئاویان بگەێنێتێ، کەچی خۆی مشغوڵکردووە بە کەڵەشاخ گرتنەوەو (الحجامة)!

دەشڵێ: ئاخر کەڵەشاخگرتن فەرزی کیفایەیەو نابێت ناوچەکە خاڵی بێت لە نەزانینی، دەنا هەموو دانیشتوانەکە گوناحباردەبن! کە پێشی دەڵێن: ئاخر لە شارەکەدا چەندین کەس هەیە کەڵەشاخ دەگرن و لە ئەحکامەکانی دەزانن، دەڵێ: هەبوونیان کەڵەشاخگرتنەکە لە فەرزێتی کیفایە دەرناهێنێت! حاڵی ئا ئەمە کە

کۆمەڵێ موسوڵمانی تینوو کە وان لە سەرەمەرگدا بۆ کەڵەشاخگرتن و فێرکردنی وازلێدەهێنێت! وەکو ئەو کەسەیە: کە مەشغوڵی زانستی موناقەشەکردنە، لەو لاشەوە چەندین فەرزی کیفایەی گرنگ ئیهماڵکراوە..).[1]

(غەزالی) لە شوێنی تری ئەو کتێبەیدا باسی ئەم ڕێزبەندیی و مەرجی وەرگرتنی زانستی فەرزی کیفایە دەکاتەوە، باسی زانست بڵاوکردنەوە دەکات، دەفەرموێ: (فەرزە لەسەر هەموو موسوڵمانێك لە خۆیەوە دەست بەچاکسازیی بکات، خۆ لەسەر فەرزەکان ڕایبهێنێت و لەحەرامکراوەکان دوورەپەرێزبێت.

پاشان ئەندامانی خێزان فێربکات دوای ئەوان دراوسێکانی، ئینجا خەڵکی گەڕەك و پاشان شارو وڵاتەکەی.. تا دەگاتە ئەوپەڕی جیهان ،ئەگەر کەسێ نزیك ئەم فەرزەی جێبەجێکرد لەسەر دووره دەست نامێنێت..

ئەمە لە پێشتره بیکات.. ئەگەر فەرزێکی عەین بخاتە پێشی، یان فەرزێکی تری کیفایە کە لەمیان گرنگتر بێت).[2]

ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- ئەویش لەسەر ئەم پاش و پێشخستنەی فەرزە زانستیە کیفایەکانی دواوە دەفەرموێ: کەسێك خواپەرستییەك وازلێبێنێت بۆ خواپەرستییەکیتر کە یەکەمیان گرنگترەو لە پێشتره، دەبێت ئەوە بزانرێت: کە ئەمە چەواشەکاریی شەیتانە ،کە دەیەوێت موسوڵمانان بە چاکەوە مەشغوڵ بکات تا چاکتری لە دەست بدات، بە پەسەندەوە خەریکی دەکات تا هۆشی لە پەسەندتر نەمێنێت و لە دەستی بچێت بۆ ئەوەی خێرە زۆرەکەی لە دەست بچێت.

لە باسی تۆبەکردنیشدا باس لە ئاست و پلەکانی توانای شەیتان دەکات لە

---

(١) إحياء علوم الدين (٥٦/١).

(٢) هەمان سەرچاوە (٣٧١/٢).

ژێردەستەکردنی موسوڵمانان‌دا، دەفەرموێ: (نیگای چوار: لەوە وردبێتەوەو بزانێت کە کێ فەرمانی گوناحکردنی پێدەدات؟

کێ بۆی جوان دەکات؟

کێ هانیدەدات؟

بە تەئکید شەیتانە، کە لە پشتییەوەیە، بۆیە بەسوودە ئەمەی لەبیربێت و لێی غافڵ نەبێت، ئەگەر بەردەوام هۆشی لەمە بێت و شەیتان بە دوژمنی خۆی بزانێ و بە قسەی نەکات و خۆی لێبپارێزێت، حەتمەن ئاگاداری خۆی دەبێت و لێی بەحەزەر دەبێت، نەبادا لە قۆناغێکدا زەفەری پێببات و تووشی گوناحی بکات..

شەیتان بە حەوت قۆناغ لەگەڵ مرۆڤێکدا خەریك دەبێت بەو ئومێدەی بە تەواوەتی لە خشتەی بەرێت و وەکو خۆی لێبکات.. هەر قۆناغێکیش لە قۆناغی دواتری قورسترە لەسەر موسوڵمان.

شەیتان کۆڵ لە هیچ قۆناغێک نادات، هیوای بە سەرکەوتنی هەر دەمێنێت. بەڵام کە لە موسوڵمانەکە بێهیوا دەبێت و دەزانێت بۆی ناچێتە قۆناغی سەروتر، بە ناچاری لە قۆناغەکەی خواروودا زیاترپێوەی مەشغوڵ دەبێت).

ئینجا ئیبنولقەییم قۆناغەکان باسدەکات، کە من بەکورتی نەقڵی دەکەم:

- <u>قۆناغی یەکەم</u>: قۆناغی کافربوون و بێدینیی و باوەڕنەبوونە بە خوای گەورەو بەدین و دینداریی. ئەگەر شەیتان مرۆڤی گەیاندە ئەم قۆناغە ئەوە دیارە ئامانجی پێکاوە، ئەگەر موسوڵمانەکە نەیهێشت شەیتان زەفەری پێ ببات، شەیتان بۆ قۆناغێکی نزمتری هان دەدات، کە ئاستیتری گومڕاییە.

- <u>قۆناغی دووەم</u>: قۆناغی بیری گومڕایی و لاڕێبوون و بیرگۆڕین.

واتە: گۆڕینی ئەحکامی دین، نەك گۆڕینی دینەکەی خۆی.

- قۆناغی سێیەم: قۆناغی گوناحەگەورەکان، بەوەی فەرزەکانی پێ لەدەستبدات و گوناحە گەورەکان بکات.

- قۆناغی چوارەم: زۆر مومارەسەکردنی گوناحە بچووکەکان، تا لەسەری کەڵەکەی دەکات و دەیباتەوە بۆ گوناحی گەورە.

- قۆناغی پێنجەم: قۆناغی مەشغوڵکردنی بە ڕێپێدراوەکانەوە بۆ ئەوەی فەرزو سوننەت و خێرو چاکە گەورەکانی لە دەستبدات.. وەکو ڕەنجدانی زۆری لە کاسبیکردن و پەیداکردنی خۆراك و خواردنەوەو زۆرنووستن و کات بەزایەدان و ئەوانە..

- قۆناغی شەشەم: قۆناغی دانانی کاری پەسەند لە پێش پەسەندتر لە خواپەرستیی و کارەچاکەکاندا، کارە پەسەندەکانی لا جوان دەکات، لای شیرین دەکات، پێوەی خەریك دەکات، سوودو پاداشتەکانی دەخاتەوە پێشچاوی، بۆ ئەوەی لانەکات بە لای پەسەندترەوەو نەیپەرژێتە سەریان، کە سوودو پاداشتی ئەوانیتر زیاترن..

دیارە شەیتان کە هەستەکات دەرەقەتی ئەم موسوڵمانە نایات و دەزانێت موسوڵمانەکە سوورە لەسەر پاداشت، دەیەوێ بە کارێکی پاداشت کەمەوە خەریکی بکات، مەشغوڵی دەکات، تا نەچێتە سەر کارە سەرەکیە گرنگەکان کە ڕەفتاری هیممەتبەرزان و کەسایەتییە مەزنەکانن.

دەڵێت: باخەریك بێت بەچاکەوە نەك بەچاکترەوە، بە پەسەندەوە نەك بەپەسەندترەوە، بەوەی خۆی حەزی لێیەتی، نەك بەوەی خەڵك پێویستێتی.

بەڵام کوا خەڵکی ئەم قۆناغە؟

چەندن؟

لە هەموو جیهاندا چەندن؟

شەیتان زەفەری بە زۆرینەی مرۆڤ بردووەو لە قۆناغەکانی یەکەمدا بەزاندوونی.. ئەوی بە زانین و شارەزایی و زانستیە شەرعیەکان و خواویستی و تەقواکاریی خۆی بەهێزکردووەو ماوەتەوەو خۆی نەداوە بەدەستیەوە، چونکە شارەزایی بەرەکانی ڕووبەڕووبوونەوەکە بووە، دوژمنی ناسیووە، لە فاکوفیکی شارەزابووە وچونکە خۆی بە خواناسیی و ئاڕاستەی قۆناغەکە ڕاگرتووە، بە ئومێدی ڕەزامەندی خوای گەورەوە لە جیهادێکی بێ ئەماندایەز

دەزانێت بە قەدەر ماندووبوون و ڕەنج و ئازار پاداشت وەردەگرێت و پلەی لای خوای گەورە بەرزدەبێتەوە، دەزانێت چ جۆرە کارێک بکات، چ خواپەرستییەك لە پێشە، کامیان پلەی بەرزترە، کامیان گرنگترە کامیان شەیتان پێی ناڕەحەتە، کامیان لوتکەیە ئەو دەگرێتەبەر..

چونکە دەزانێت لە خواپەرستیی و ڕەنجدان و وێردو رەفتارو رەوشتەکانیشدا بەرزو بەرزتر هەیە، بۆیە خۆی بۆ سەری سەرەوە دەکوتێت.

لەویردەکاندا (سید الإستغفار) دەخوێنێت: (اَللَّهُمَّ اَنْتَ رَبِّیْ لَا اِلَهَ اِلَّآ اَنْتَ خَلَقْتَنِیْ وَ اَنَا عَبْدُکَ وَ عَلَی عَهْدِکَ وَ وَعْدِکَ مَااسْتَطَعْتُ اَعُوْذُ بِکَ مِنْ شَرِّ مَاصَنَعْتَ اَبُوْأ لَکَ بِنِعْمَتِکَ عَلَیَّ وَ اَبُوْأ بِذَنْبِیْ فَغْفِرْ لِیْ فَاِنَّهُ لَا یَغْفِرُ الذُّنُوْبَ اِلَا اَنْتَ)[1]..

لە بانگەوازدا حەقبێژیی چاونەترسە، لە ڕەنجداندا جیهادیە، چونکە لوتکەی ئیسلامەتییەکەیەو تەنها خواناس و ئازاو بە هیممەتەکان دەیگەنێ، چونکە لوتکەیە: (وَذُرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ)[2].. ئەو کەسە لەم قۆناغی ململانێ و شەڕە

---

(١) بوخاری (٦٣٠٦).

(٢) ترمذی (٢٦١٦)، ئیبنوماجە (٣٩٧٣)، ئەحمەد (٢٣١/٥) ئەلبانی رحمەاللە لە (إرواء ←

شەیتانییەدا دەیباتەوهو کە دیدو زەینی بەنووری خوا ڕۆشنە، کە دڵی بە خواوێستی پاراوە، کە شارەزای دینی خوایەو سەرڕاستانە دیندارێتی پێدەکات..

ئەمانە ئەوانەن کە لەسەرڕێ مانەوەو مافی هەموو کەسێکیشیان وەکو خۆیداوە، ئەگەر لەم قۆناغەدا شکستی بە شەیتان هێنا، شەیتانیش هەستەکات کە قۆناغ بە قۆناغ دۆڕاندوێتی و لە بەزینی تەئکیددایە، دەزانێت کە ئیتر موسوڵمانە خواناس و ووریاکەی بەرامبەری لەبەرەی پێغەمبەران (عَلَیهِمُ السَّلَام) و ڕاستگۆو پیاوچاکان و شەهیدانەوە بەرەنگاری دەبێتەوە.

بۆیە ئینجا هەرچی لە دەستخۆی و نەوەو زوڕییەت و شوێنکەوتووی جنۆکەو مرۆڤدێت دەڵێت: بیکەن.. ئەمەش شەڕی بێ ئەمن و ئەمانی قۆناغی حەوتەمە کە ئەگەر کەس هەبوایە لێی قوتاربوایە، پێغەمبەرانی مەعسومی خوا دەبوون (سەلامی خوایان لێبێت).

- قۆناغی حەوتەم: قۆناغی خرۆشانی شەیتان و نەوە شەیتانیزمەکانی جنۆکەو مرۆڤ (جن و ئینس)ـ بەرامبەریی. بواری هیچ موساوەمەیەك نەماوەو جەولەی کۆتاییە..

ئیمامی ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دەفەرموێ: (قۆناغی حەوتەم قۆناغی بەگەڕخستنی هەموو وزەی شەیتان خۆی و توانای نەوەو شوێنکەوتووەکانێتی، هەموویان لەسەر جۆرەها ئازارو ژان و کێشە هاندەدات کە هەریەك لای خۆیەوە بۆ موسوڵمانەکەی دروستدەکەن..

هەر هەموو دەدەنە بەرتیرو ڕمی خۆیان.. ئازاری ڕۆح و دەروون و جەستەی بۆ دەکەنە کاری ڕۆژانە، بە دەست و دەم و دڵ دژی دەست و دەم و دڵی دەبن.

الغلیل/٤١٣)دا دەفەرموێ: سەحیحە.

ئیتر بە پێی ئاست و پلەی خێرخوازیی و دینداریی ئەم کەسە، ئەوانیش پێوەی خەریك دەبن، تاپلەی باڵاتر بێت شەیتان و شوێنکەوتووەکانی زیاتر دژایەتی دەکەن.

سەربازی شاراوەو ئاشکرای خۆی دەکات بە گژیدا، هەموو حیزبەکەی خۆی تێبەردەدات.. بۆیە دەبینیت گەلۆرو سەرسەریی و ناکەسبەچەی لاکۆڵانان دەکەونە سەر ئازاردانی پیاوچاکان و دەمپاك و خێرخوازانی ناسراوو نەناسراوی خۆیان..

ئەمە دنەی شەیتانە، هاندانی ئەوە، چەپڵەلێدان و ئافەرینی ئەوە وا ئەو خەڵکە گێرو هێرو ناحاڵییە وادەزانن دژایەتی ئەم پیاوچاکە، چاکەیە زۆر بە جیددی بۆی لێدەبڕێن، بەڵام لەبەرەی بەرامبەریشەوە کابرای ئیماندارو بەجەرگ لە دیدی ڕوونی خواناسییەوە دەزانێت ئەمە جیهادە..

بۆیە دەبێت بۆ خواو بە پێی ئەحکامی شەرعی خوا بکرێت، دەبێ لەبەر خاتری خوا خۆڕابگرێت، لەسەر پابەندی دیندارێتیەکەی مەحکەم خۆڕابگرێت، سوور بێت لەسەر دیدو هەڵوێستی.. لەسەر ڕێبازی بانگەوازە خواییەکەی.. چونکە دەزانێت ئەوە مەیدانی (موراغەمەیە) واتە: لوتشکاندن!

کوا هەموو موسوڵمانێك هەست بەمە دەکات، کوا هەموو کەسێك دەگاتە ئەم مەیدانە، ئەمە خەواصی ئەهلی ئیمان پەی پێدەبات.

خوای گەورە لوتشکاندنی کافرەکانی بەموماڕەسەی ئەم دوو خواپەرستییەی موسوڵمان باس فەرمووە:

<u>یەکەم بە هیجرەت</u>: کۆچکردن لەبەرخاتری خوا، دەربازبوونە لە دەستکافران و خۆگەیاندنە مەئوای موجاهیدانە. ﴿ * وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ﴾ النساء [١٠٠]

واتە: هەرکەسێك لەبەر خاتری خوای گەورە هیجرەت بکات، خوای گەورە لوتی دووژمنی پێشۆڕەکات و بژێوی و ڕۆزیی بەرفراوانیشی دەخاتەبەردەست.

خوای گەورە ئەو موجاهیدە ترساوە ڕاکردووەی ناوناوە لوتشکێن و ورەبەزێنی دوژمنانی خوا.. خوای گەورە پێیخۆشە ئەم موسوڵمانە لاوازو بێدەسەڵاتە (لە زاهیریدا) کە لە ناخیدا خواویست و بە ئارام و ویست بەهێزە، لوتی دوژمنانی خوا بشکێنێت و ڕقیانهەستێنێت.

دووەم: بەجیهادکردن: کە هەموو ساتی جیهادەکەو هەموو بزاوت و سرەوتێکی موجاهیدەکە مایە ی ترس و خەم ڕقهەستانی دوژمنانی خوایە.. ورد سەرنجدە!

- خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطَئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ﴾ التوبة: ١٢٠

واتە: ئەوە لەبەر ئەوەی کە هەرشتێکیان تووش دێت (تووشی موجاهیدەکان) لە تینوێیتیی لە ماندووێتیی، لە نەخۆشیی و نارەحەتیی، لەبەرخاتری خوای گەورەو لەپێناوئەودا، یان کە دەچنە هەر جێگایەك کە دوژمن نارەحەت بکات و ڕقی هەستێنێت،هەر زەربەیەك لە دوژمن بدەن، هەر هەموویان بە (عَمَلٌ صَالِحٌ) بەکردەوەی چاکە بۆ دەنووسرێت.. خوای گەورە پاداشتی پیاوچاك و خێرەومەندان زایە ناکات.

- خوای گەورە نموونەی پێغەمبەرەکەی (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) و یاوەرانی چواندووە بە چاندنێك گەشەو نەش ونمای تەواوی کردووەو هاتۆتە بەردەست، خاوەنی دڵخۆشە پێی و دوژمنیش خەریکە بتەقێت... بڕوانە ئەم ئایەتە: ﴿ذَٰلِكَ

مَثَلُهُمْ فِي ٱلتَّوْرَىٰةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِي ٱلْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْـَٔهُۥ فَـَٔازَرَهُۥ فَٱسْتَغْلَظَ فَٱسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِۦ يُعْجِبُ ٱلزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ ٱلْكُفَّارَ﴾ الفتح: ٢٩

واتە: نموونەیان کە لە تەورات و ئینجیلدا هێنراوەتەوە وەکو کشتوکاڵێکە کە گەیشتۆتەبەر، لەسەرپێی خۆی وەستاوەو تووندوتۆڵ و بێباك، جوتیارەکان پێی سەرسامن و کافرەکانیش پێی تووڕەن و ڕقیان پێی هەستاوە.. ڕقهەستانی دوژمن و خەفەتخواردنی بە بڕەوی چالاکی موسوڵمانان مەبەستێکی خوای گەورەشە، داخوازییەکییەتی، ئەمە بەرهەمی ڕەنجی عەبدو بەرەکەتی خوای گەورەیە.

پێغەمبەری خواش (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) لە باسی نوێژو سووجدەی سەهوودا دەفەرموێ: مایە ی لوتشکاندنی شەیتانە! دەفەرموێ: (إِنْ كَانَتْ صَلَاتُهُ تَامَّةً كَانَتَا تُرْغِمَانِ أَنْفَ الشَّيْطَانِ).

واتە: ئەگەر نوێژەکەی تەواوبوو بەدروستیی کردی، ئەوە لوتشکاندنی شەیتانە.

لە ڕیوایەتێکی تردا: (وَكَانَتِ السَّجْدَتَانِ رَغْمَ أَنْفِ الشَّيْطَانِ).[1]

واتە: دوو سووجدەکەی سەهوو، کە لە زیادە دەیبات لوتشکاندنی شەیتانی تێدایە..

کەوابوو: هەرکەسێك خواپەرستیی کردە مایەی ناڕەحەتکردنی دوژمنانی خواو تووڕەکردن و ڕق هەستانیان لێی، کارێکی گەورەی کردووە کە لە

(١) موسلیم (٥٧١) چونکە شەیتان ویستوویەتی نوێژەکەی بە نوقسانی بکات، لە بەرامبەردا دوو سوجدەی زیادەی تێکەوتووە کەبووەتە مایە ی لوتشکاندنی شەیتان. نیل الأوطار (٥٤١/١).

(صددیقین) دەوەشێتەوە، چونکە بەقەدەر ئەمەندەی خوای خۆشدەوێت و دەیەوێت بە هەموو شتێك ڕازیی بکات.. مادام خوای گەورەش ڕقهەستاندن و خەفەتخواردنی دوژمنانی پێخۆشە.

کەوابوو : با موسوڵمانی سەرڕاست لەسەر هەڵوێستی خواناسیی خۆی بەردەوامبێت و سەبر لەسەر ئەو ڕقهەستان و دەستوەشاندنەیان بگرێت، ئاخر لەبەر ئەم خۆشحاڵییەی خوای گەورەیە کە جائیزە بە شانازیی و خۆ بادانەوە لەبەرەی جیهادا خۆی بنوێنێت!

هەموو کەسێك شارەزای ئەم ڕێڕەو دەروازەیەی خواپەرستیی نییە، کەمکەس دەزانێت، هەر کەسێك تامیکردبێت گریانی بۆ یادی دێت و خۆزگەی پێدەخوازێتەوە- خوای گەورە یارمەتیدەرەو پشت بەو دەبەستڕێت، هێزو توانا و پشت و پەنا ئەوەو بەس.[1]

ئەگەر بمانەوێ لە قسەکانی (ئیبنوالقەییم)ەوە -ڕەحمەتی خوای لێبێت- مەرجەکانمان باسبکەینەوە کە وتمان بۆ ئەو کەسەی خەریکی فێربوونی فەرزی کیفایەیە پێویستە بڵێین:

هەرکەسێك بە خوێندن و فێربوونی فەرزی کیفایە لەسەر حسابی فێربوون و زانینی فەرزی عەین خۆی مەشغوڵکرد، ئەوە شەیتان دەرەقەتی هاتووەو زەفەری پێبردووەو لە قۆناغی سێیەمەوە ڕێی لێگۆڕیووە، چونکە ئەو کەسەی فەرزی عەین وەل (تەرك) دەکات، گوناحی گەورەی کردووە.

گوناحی گەورەش ئەوەیە: کە هەڕەشەی سەختی لەسەرە.

هەڕەشەی سەختیش لەسەر ئەو کەسەیە، (فێربوونی زانستیە شەرعییەکان کە فەرزی عەینن)ی وازلێهێناوە.

---

(١) مدارج السالكين (١/٢٢٢ -٢٢٧).

هەرکەسێك خۆی مەشغوڵکردبێت بە خوێندن و فێربوونی فەرزێکی کیفایە لەسەر حسابی فەرمانکردن بەچاکەو بەرهەڵستی لەخراپە -کە هەر فەرزێکی کیفایەیە، بەڵام گرنگترو کاریگەرتر- ئەوە شەیتان دەرەقەتی هاتووەو زەفەری پێبردووەو، لە قۆناغی شەشەمدا ڕێی لێگۆڕیووە، چونکە مەشغوڵی کردووە بە کاری پەسەند بۆ ئەوەی پەسەندتری لە دەست بچێت..

خاڵێکی بەسوود:

لەم باسەدا ئەمەت بۆ ڕوونبۆوە: کە ناشێت کەسێك مەشغوڵی فێربوونی ئەو زانستیە شەرعییە بێت کە فەرزی کیفایەیە، لە کاتێکدا هێشتا زانستیە شەرعییەکانی کە فەرزی عەینن نەخوێندووە، یان نەیزانیووە.

هەروەها کە ناشێت مەشغوڵی فێربوونی فەرزێکی کیفایە بێت پێش فێربوونی فەرزێکی کیفایەی گرنگترو لە پێشتر..

لەمەوە بۆت دەردەکەوێت: کە موسوڵمانان بە گشتی و ئەهلی زانستی شەرعی بە تایبەتی، چەند کەمتەرخەم و بێئاگان لەم ڕێسایەی بەختەوەری دنیاو قیامەتی لەسەر دامەزراوە.

دەبینیت لەم سەردەمەدا کە لە زۆرینەی زۆری وڵاتی موسوڵمانان فەرمانکردن بەچاکەو بەرهەڵستیکردن لەخراپەو جیهاد ،کە لە هەرە تەئکیدکراوەکانن چۆن زانایان- بە هەموو پلەو ئاستێکیانەوە- ئیهمالیانکردووە! کە ئەوان شایانترن ئەم فەرزانەیان جێبەجێبکردایە..

لەهەر وڵاتێکی موسوڵماندا دەیان کۆلێج و پەیمانگای شەرعی دەبینیت، کە سەدان مەلاو زانا دەرس بە هەزاران فێرخواز دەڵێنەوە تێیاندا، کەچی دەبینیت کوفرو خراپەکاریی بە هەموو جۆرەکانییەوە بە هەموو چینێکی کۆمەڵگەکەدا بڵاو بووەتەوەو کەس نابینیت دژیان بوەستێتەوە، کەس نابیستێت دژیان بدوێ

چ جـای گۆڕینیـان! سیاسـەتی نـاوخۆو دەرەوەی وڵات بـە یاسـای کـوفرین ئاڕاستەدەکرێت.

عەلمانییە بێدینـەکان بەرنامـەو ڕێبـازی خۆیـان بەسـەرگەلاندا فـەرزکردووە، فێرگەو ڕاگەیاندن و دەزگاکانی ئاڕاستەی کۆمەڵگە هەمووی بە پێـی نەخشـەو پلانی ئـەوان کـاری ڕۆژانـەیان دەکـەن، تـا نەوەیـەك گۆشـبکەن، لاوازو هـیچ لەباردانـەبوو، هـیچ پەیوەندییـەکی لەگـەڵ دینەکەیدانییـە، مـەلهاو شـوێنی داوێنپیسیی و سەماو سفوریی لە هەموو وڵاتی موسوڵمانداندا بۆتە نەریت.

شەراب و سووخۆریی دیاردەی زەقی هەموو کۆمەڵگاکانن، گەڕەك و ماڵ و شوێنی ڕەسمی داوێنپیسیی بۆ زیناکردن کراوەتەوەو یاسا هەموویان دەپارێزێت و چاو لە غەیرە ڕەسمیەکانیشیان دەپۆشێت کە دە ئەوەندەی شوێنە ڕەسمیەکانن، ئەم هەموو کوفرو بێدینی و بێهەڵوێستیە هـەمووی بـە زەبـری هێـزی سـەربازی فەرزکراوە، بێ ئەوەی پۆلێك موسوڵمانی خواویست و لێـزان و جـوامێر ببینیـت، هەوڵی گۆڕینیان بدەن. ئیتر چ خێرێك لە دین و خوێندنی ئـا ئەمانـەدا مـاوە، کـە خۆیان بە زانستی شەرعییەوە هەڵواسیووە بێئەوەی مونکەرێك بگۆڕن؟

پاسـەوانانی ئـەم کـوفرو بێـدینیی و خراپـەکاریی و بەرەڵاییـە کاربەدەسـتە کافرەکان ،حاکمە مورتەدەکانی وڵاتی موسوڵمانانن کە بە غەیری شەریعەتی خوا حوکمدەکەن، کە یاسای کوفریان هێناوەتە جێی سەروەری شەرع.

دەبینیت هەرهەموو جۆرو شێوازی کوفرو بیدعـەو گـومڕایی و لاڕێبـوون و سەوداو مامەڵەی سووخۆریی و شەراب و زیناکـاریی و بـاج و دەسـتدرێژیی و زەوتکردنی سامانی گشتی و تایبەت، لە هـەموو وڵاتـی موسـوڵماناندا ڕەفتـاری یاسایین و هەمووی لەگەڵ حەملەی خاچپەرستە ئیستیعماریییەکاندا لـە کۆتـایی سەدەی نۆزدهیەمەوە هەمووی فەرزکراون..

هـــەموو ئەم فەســـادە (بـــەریتانیا)و (فەڕەنســـا)و وڵاتـــە ئیســـتعماریيە

ڕۆژئاواییەکانیتر ،هێنایانە ویلایەتەکانی دەوڵەتی عوسمانی و هیندستان و باشووری خۆرهەڵاتی ئاسیاو وڵاتانی ئەفریقا.

ئینجا ئەم هێزە خاچپەرستانە دەستەدەستە لە نەوەی نوێی موسوڵمانانیان بردە ژێر سایەیی خۆیان و ئاڕاستەیانکردن، کە بە تەواوی بوونە داشی دامەو دارەدستی کوفر هێنایانن سەر حوکم و یاسادانان و دارشتنی بەرنامەو خوێندن و ڕاگەیاندن و داوەرییان خستە بەردەستیان.

ئاوا وڵاتی موسوڵمانانیان لەت و پەت کرد، کە هێزیان لێبڕی دینەکەیان خستنە کەنارەوەو مەنهەجی خۆیان سەپاند، کە مورتەددو ئەڵقەلەگوێی خۆیان کردە ڕاپەڕێنەرانی دیدو هەڵوێستی خۆیان.

ئیتر خۆیان بە جەستە چوونەدەرەوەو هەموو کوفرو بێدینیی و خراپەکارییەکەیان بەو مورتەددانە سپارد کە بۆ بەردەوامی دیدو ڕێبازی ئیستعماری لێبڕابوون..

ئەم حوکمڕانە مورتەددانە کە تائەمڕۆش بە هێزی ئاگرو ئاسن و چەك و سەرباز، بە پارەو چەواشەکاریی مەنهەجی ئیستعماریی دەپارێزن و سوورن لەسەر جێبەجێکردنی هەموو برگەو بابەتێك ئەم حاکمە مورتەددانە ئێستا سەرچاوەی لە دین هەڵگەڕانەوەو هاندەرو پاسەوانین...

جیهادکردن بەرامبەر ئەم حاکمە مورتەددانە و سیستم و بەرنامەو ئاڕاستەیان لەسەر هەموو موسوڵمانێك فەرزی عەینە، هەرکەسیش تێدا بێخەم و کەمتەرخەمبێت، گوناحی گەورە ئەنجامدەدات و فاسقە، چونکە هەڕەشە سەختەکان دەیگرێتەوە کە لەو کەسانە کراوە کە جیهادیان وەل (تەرك) کردووە- ئەمە شەیتانە شکستی پێهێناون، لە قۆناغی سێی ململانێی خۆیدا زەفەری پێبردوون، وەکو ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- دیاریکردووە.

پاشان دوای ئەوەی ئەم هەموو کوفرو بێدینیە تەشەنەیکرد، ئەم هەموو

گومڕایی و خراپەکارییە وڵاتی گرتەوە، ئەوانەی لە زانستی شەرعی دەخۆن و عائیدی ئەون چییان کرد؟!

ئایا حەقیقەتیان ڕوونکردۆتەوە؟!

ڕێی جیهادیان نیشانی ئوممەتەکە دا؟

داوایان لێکردن دژی ئەم حاکم و حوکمە مورتەددانە ڕاپەڕن؟

هانیاندان لەسەر شۆڕش و گۆڕانکاری؟

پێش ئەمەش، ئایا ئا ئەمانەی بە ئەهلی زانستی شەرعی دەناسرێن؟

ئایا خۆیان دەزانن حوکمی شەرع دەربارەی ئەم (نەوازل)انە چییە؟!

زۆر بەداخەوە، نەخێر، دەستەیەکی دەگمەن نەبێت کە بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەم ڕاستیانە لێبڕاون، کەزۆر کەمن، ئەمما زۆرینەی هەرە زۆری مەلا و زانا و شەرعزانانی ئەمڕۆ، خۆیان کڕکردووەو لە هەموو کوفرو فەسادێک بێدەنگن!

گوێ نادەنە ئەو هەموو زەڕبەی لە دین و دینداران دەدرێت، هەموو ئەوانە لەو پێڕو ڕێیەن ،کە ئیبنوالقەییم -ڕەحمەتی خوای لێبێت- لە باسیاندا دەفەرموێ: (ئەو کەسانەی شارەزاییان لە دینی خوادا هەیە ، ئەوانەی شارەزایی شەریعەتی خواو سیرەو سوننەتی پێغەمبەری خواو (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بەرنامەو ڕێبازی یاوەران بوون کەمینەیەکی ناو خەڵکین.

لەناو ئەمانەشدا کەمینەیەکیان دینداری سەر ڕاستن و غیرەتیان بۆ دینەکەیان دەجوڵێت، ئەمما ئەوانیتر -کە بە حساب دەمڕاست و پێشەوای دینن- هەموو ڕۆژێك دەبینن چۆن سنووری دینەکە دەبەزێندرێت، دەبینن چۆن خەڵك وازلەدینەکەدەهێنن کەچی خەمێك دایان ناگرێت!

ئەمە چ زانین و دینداریەکە کە دەبینێت هەموو ڕۆژێك گورز لە دوای گورز لەم دینە دەدرێت و ئەم لێی بێخەمەو پێی تووڕە نابێت؟!

دڵی ساردو زمانی بەستوو، شەیتانێکی کەڕو لاڵ، هەروەکو چۆن ئەو کەسەی کە قسەی ناحەق دەکات شەیتانێکی دواوە، ئەوی قسەی حەقیش ناکات شەیتانێکی کەڕو کاسە.. چ بەڵایەك لەمە سەختترە؟!

چ کێشەیەك لەسەر دڵ لەمە قورسترە، کە زانایانی دینەکە غیرەتیان بۆ دینەکە ناجوڵێت کە پێی‌دەخۆن و لێیدەخۆن، ئەگەر مەعاشی یەکێکیان کەمبکات (نەك بشبڕێت) ئەگەر پلەیەکی مەلایەتێکەی بهێنرێتە خوارووتر، ئەگەر خانووەکەی مزگەوتی لێبسەنێنەوە، دەبینیت چۆن شەوورۆژ دەکەوێتە ڕەنجدان و هەڵپەکردن و واسیتەو واسیتەکاریی و (بەرتیلدان)! بۆ ئەوەی هیچی لە دەستنەچێت.

کەچی جارێك ئەم جۆرە هەست و خرۆشە، ئەم سووربوون و پەرۆشە بۆ سووکایەتی پێکردنێکی دینەکە نابینیت لێیانەوە.. باشترینیان، پاکترینیان، دڵسۆزترینیان ئەوەیانە کە ماوەیەك (تەنها ماوەیەك) خەم دایدەگرێت و ئاهێکی سارد هەڵدەکێشێت (بێئەوەی کارێکی بەدوادابێت).

ئەما ئەوانی تر کە ئیمتیازی دنیاییان لێدەسەندرێت ، بە هەرسێ ڕێگاکەی گۆڕینی مونکەر (بە دەست بە زبان بە دڵ) هەوڵی سەندنەوەو هێنانەوەی پشکە مافەکەیان دەدەن! ئەمانە لە بەرچاوی خوای گەورە کەوتوون.

کەوتوونەتە بەر غەزەبیی، ئەمانە لە دونیایاندا گەورەترین موسیبەتیان بەسەرداهاتووە کە خۆیان نازانن، یان خۆیانی لێگێلدەکەن. ئەمە مردنی دڵیانە، دڵێك بۆ خوای گەورە دانەخورپێت، غیرەتێکی بۆ دینەکەی تێدانەمابێت، قەناعەتێکی بە پاراستنی دین و لەسەرکردنەوەی دینداران نەمابێت، دەمێکە ئەو دڵە سارده وزەی لێبڕاوە و مردووە..).[1]

---

(١) ئیبنولقەییم: (إعلام الموقعین ١٥٢/٢ -١٥٨).

باسی حەوتەم

کەی فێربوونی زانستی فەرزی کیفایە دەبێتە فەرزی عەین؟

ئەمە لە چەند حاڵەتێکدا دەبێت:

١- ئەگەر دەستی بە وەرگرتن و فێرکردنی زانستێك کرد، فەرزە لەسەری بەردەوام بێت، تا تەواوی دەکات.(١)

٢- ئەگەر زیرەك و وریابوو، توانای بەسەر فێربووندا زۆربوو، ئەمەش هەر بۆچوونی ئیبنوتەیمیەیە رەحمەتی خوای لێبێت.(٢)

٣- ئەگەر کەسێکی تر لەو ناوچەیە بۆ فێربوونی فەرزی کیفایە لێنەبڕا، لەسەر ئەم فەرز دەبێت.(٣)

٤- ئەگەر ئوممەت بۆ فێربوون داوایلێکردبوو، بۆی لێنەبڕابوو، مەعاشی لەسەروەردەگرت، جا لە بەیتولماڵەوە بۆی دیاریکرا بێت یان لە کۆمەڵێکەوە یان لە خێرەومەندێکی موسوڵمانەوە.(٤)

ئیمامی ئیبنوتەیمیە -رەحمەتی خوای لێبێت - لە باسی ئەم حاڵەتانەدا دەفەرموێ: (ئەهلی زانستی شەرعیش هەروان، ئەوانەی کە زانستیەکانی

---

(١) ئەوە بۆچوونی ئیمامی ئیبنوتەیمیەیە لە:(مجموع الفتاوی ١٨٦/٢٨) بەڵام ئیمامی نەوەوی بۆچوونی وا نییە: بروانە: (المجموع ٢٧/١).

(٢) مجموع الفتاوی، (١٨٦/٢٨).

(٣) هەمان سەرچاوە (٨٢/٢٨).

(٤) هەمان سەرچاوە (١٧٦/٢٨-١٨٧).

قورئان و سوننەت دەپارێزن -عەین و کیفایەی- لەگەڵ ئەوەشدا کە پاراستنی ئەو زانستیانە لەسەر کۆی ئوممەت فەرزە، نەك لەسەر تاکتاکی ئەندامانی.

بەڵام هەندێك زانستی فەرزی عەین لەسەر هەموو موسوڵمانێك فێربوون و زانینی فەرزە- بەڵام ئەو فێرخواز و فێرکارانەی زانستی شەرعی کە بۆی لێبڕاون و مووچەی لەسەر وەردەگرن فەرزی عەینەو فەرزی کیفایەکەشیان لەسەر فەرزەبێت، پێویستە هەردوو بەشی زانستیە شەرعیەکان فێربین و بیزانن.

لەسەر ئەمانە زیاترە وەك لە خەڵکیتر، چونکە لە لایەکەوە هەر بە حوکمی شەرعەکە لەسەریان فەرزبووە، لە لایەکیترەوە ئەمان دەتوانن و خەڵکی تر ناتوانێت.

توانینەکە دەشێت توانینی بیروهۆش و ژیریی بێت، وەکو زیرەکی و زوولەبەرکردن و.... هتد، دەشێت لەبەر ئەوە بێت کە ئەو پێشتر بۆفێربوون و زانین لێبڕاوبوون و دەزانن چۆن دەکرێت و شارەزای سەرچاوەو کتێبەکان بوون، زانایانیان ناسیوە یان بیستووە، بەڵگەکانی فەرزبوونی زانستی شەرعییان زانیووە، وە هەروەها..

لەم ڕوانگەوەیە کە وەرگرتن و فێربوونی زانستی شەرعی و جیهاد فەرزبووە، وەکو حەجکردن، بەو مانایە کە هەر کەسێك ئەحکامەکانیان فێربوو نابێت لە بیری بچێتەوە).[1]

هەروەها دەفەرموێ: (ئەمانە فەرزی کیفایەن، ئەگەر کەسێك بۆ فێربوون و زانینی لێبڕا کە پێی جێبەجێبکرێت، لەسەر ئەمیش دەبێتەوە بە فەرزی عەین، بە تایبەتی ئەگەر غەیری ئەم لە توانایدا نەبوو).[2]

---

(١) مجموع الفتاوى (١٨٦/٢٨-١٨٧).

(٢) هەمان سەرچاوە (٨٢/٢٨).

ئەمە بۆچوونی (ئیبنوتەیمییە)یە ،کە هەر چوار حاڵەتەکەی تێدا باسکردووە کە فەرزی کیفایەی تێدا دەبێتە فەرزی عەین، لە فێربووون و زانینی زانستیە شەرعییەکاندا.

ئیمامی نەوەوی -ڕەحمەتی خوای لێبێت- پێچەوانەی ئەم بۆچوونەی هەیە، چونکە لەفەرزبووونی فێربووونی زانستی کیفایەدا بەدەستپێکردنی دەفەرموێ: (ڕاستترین بۆچوون ئەوەیە: کە نەبێتە فەرزی عەین، چونکە دەستپێك لای ئێمە (شافیعییەکان) لە غەیری حەج و عەمرەدا تەواوکردنی نابێت بە فەرز).[1]

هۆی جیاوازی ئەم دوو بۆچوونە: جیاوازی مەزهەبەکانە دەربارەی، وەکو (شێخ محمد بن حسێن المالکی) لە پەراوێزی کتێبی (الفروق)ـەکەی (قورافیی)دا نووسیوێتی: (سوننەت و مەندوبە تەئکیدلێکراوەکان کە لای ئێمەو حەنەفییە بەڕێزەکان -بە پێچەوانەی شافیعیەکانەوە- واجبە، هەروەها لای ئێمە راستتر ئەوەیە: کە فەرزی کیفایە بە دەستپێکردنی دەبێتە فەرزی عەین و واجبە تەواوبکرێت،تەنانەت وەرگرتنی زانستی فەرزی کیفایەش وایە، لەسەر ئەو کەسەی زیرەکە و دەستپێکردووە، فەرزە).[2]

ئاگادارکردنەوەیەك:

کە دەووترێت: فێربوونی ئەو زانستیانەی فەرزی کیفایەن و دەبێت بەفەرزی عەین مانای وانییە، کە لەبەر ئەوەی بەمیانەوە مەشغوڵین فەرزی کیفایەی گرنگترو لە پێشتر واز لێ بهێنین، کە بووەتە فەرزی عەین، وەکو: فەرمانکردن بەچاکە و بەرهەڵەستیکردن لەخراپەو جیهادکردن کە فەرزەبن، بەڵکو پێویستە هەمووی پێکەوە بسازێنرێن، چونکە هەموو بوونەتە فەرزی عەین -هەروەکو چۆن ناشێت فەرزی نوێژ وەل (تەرك) بکرێت لەبەر ئەوەی

---

(١) المجموع (٢٧/١).

(٢) القرافي: (الفروق/ بەرگی یەکەم: پەراوێزی لاپەڕە ١٦٣) چاپی دارالمعرفة.

زەکات دەدرێت، یان ڕۆژووی ڕەمەزان دەگیرێت، بەڵکو لە یەك کاتدا هەر سێ فەرزەکە پێکەوە دەسازێنرێن، وەك نوێژەکە دەکات و بە ڕۆژوویشە، دوای نوێژیش دەتوانێت زەکاتەکەی بدات- جێبەجێ کردنی ئەم فەرزە کیفایانەش کە بوونەتە فەرزی عەین هەروان و دەشێت جێبەجێکردنیان پێکەوە بسازێندرێن.

ئەگەر زەحمەت بوو پێکەوە لەیەك کات و شوێندا بکرێن،ئەویان پێشتر جێبەجێدەکرێت، کە بواری تەسکترە، نەبادا کات بەسەربچێت، وەکو: نوێژ و زەکاتەکە وە هەروەها..

بەوە کۆتایی بە باسکردنی ئەو زانستیانە دێنین، کە فەرزی کیفایەن، کە کۆتا بەندی (حوکمی فێربوونی زانستی شەرعی)یە..

دوای ئەمیش باسی (چۆنێتی وەرگرتنی زانستی شەرعی)یە و دوای ئەمیش ئادابی فێرخوازی دێت إِنْ شَاءَ اللَّه.

دەستپێك ٧/ ١٢/ ٢٠١٢

کۆتا: ٢٥ / ١٢/ ٢٠١٢

وَآخِرُ دَعْوَانا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

ناوەڕۆك

پێشەکیەك (مەبەست لەو زانستییەی کە خوێندکارەکانی مەتح کراون) ٥
باسی یەکەم بەڵگەی قورئان لەسەر گەورەیی زانست و زانایانی ١٣
بیرخستنەوەیەك: ٢٨
وشەی (سُلْطَان) لە قورئاندا بە دوو مانا هاتووە: ٢٨
باسی دووەم بەڵگەی فەرموودە ٣٣
لەسەر گەورەیی زانستی شەرعی و پلەی بەرزی فێرخوازیی ٣٣
لە نامۆژگارییەکانی ئەم فەرموودەیە: ٣٦
باسی سێیەم ڕای سەلەف لەسەر گرنگی زانستی شەرعیی و گەورەیی فێرخوازیی ٦٦
باسی چوارەم کێ شایانی پلەی ڕێزی زانایانە و چەند؟ ٧١
باسی یەکەم حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعیی و بەشەکانی ٨١
پێشەکییەکی نوسوڵی: ٨١
دوای ئەم پێشەکییە نوسوڵیە دەڵێین: ٨٥
بەندی یەکەم حوکمی وەرگرتنی زانستی شەرعی و بەشەکانی ٨٦
یەکەم: زانایان لەسەر ئەوە ڕێکن کە وەرگرتنی زانستی شەرعی فەرزە. ٨٦
بەڵگەی فەرزێتییەکەی: ٨٦
ئەم فەرزی عەینەش دوو جۆرە: ٨٧
أ- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیەی کە فەرزی عەینە: ١١٤
ب- ڕوونکردنەوەی ئەو زانستیە شەرعییەی فەرزی کیفایەیە: ١١٩
ج ــ بەشی سێیەم: نەفل (زیادە): ١٢٨
پوختەی باس: ١٣٣

بەندی دووەم

ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی عەینن ١٣٥
باسی یەکەم خەڵکی پێویستیان بە شەرعە ١٣٧

باسی دووەم فەرزبوونی زانین پێش ڕەفتار (گوفتار بێت یان کردار) و حەرامبوونی گوفتارو کردار بێ زانینی حوکمی شەرعی دەربارەیان ١٤٩
یەکەم: بەڵگەی قورئانی: ١٥٢
دووەم: بەڵگەی سوننەت: ١٦١
سێیەم:بەڵگەی کۆڕا (ئیجماع): ١٦٩
پوختەی باس: ١٧١
(بیرخستنەوەیەک): شەرع تا ڕۆژی قیامەت بەرژەوەندییەکانی مرۆڤی ڕەچاو کردووە: ١٧٤
باسی سێیەم پێناسەی ئەو زانستیە شەرعییەی کە فێربوونی فەرزی عەینە ١٨٢
باسی چوارەم بەڵگە لەسەر فەرزێتی وەرگرتنی (ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی عەینە) ١٨٥
باسی پێنجەم بەشەکانی ئەو زانستییە شەرعییەی کە فەرزی عەینە ١٩٢
بڕگەی یەکەم: زانستی شەرعی (فەرزی عەینی گشتی): ١٩٣
١- شیرك لە یاسا داڕشتندا: ٢٠٦
١٤- فێربوونی فەرز و نادابە عەینیەکان ٢٣٩
بڕگەی دووەم: ئەو زانستیە شەرعییەی کە فەرزی عەینی تایبەتە: ٢٥٧
بڕگەی سێیەم: زانینی ئەحکامی ڕووداوە واقیعییەکان (نەوازل): ٢٦١

بەندی سێیەم

ئەو زانستیە شەرعیانەی کە فەرزی کیفایەن ٢٦٤
باسی یەکەم پێناسەی زانستی فەرزی کیفایە ٢٦٦
باسی دووەم بەڵگەی فەرزبوونی فەرزی کیفایە ٢٧١
باسی سێیەم فەرزی کیفایە چۆن وەردەگیرێت و دەگەێنرێتەوە؟ ٢٧٨

باسی چوارەم

سیفەتی فەرزی کیفایی زانستی شەرعی ٢٨٢
باسی پێنجەم پاراستنی زانستیە شەرعییەکان لەسەر کۆی لێپرسراوانی فێرخوازیی شەرع فەرزە . ٢٩٨
بڕگەی یەکەم: ئەوەی لەسەر کۆی نوممەت فەرزە پاراستنی هەموو زانستیە شەرعیەکانە: ٢٩٩

بڕگەی دووەم: ئەو زانستییە شەرعییانەی فەرزی کیفایەن و لەسەر هەندێك دەبنە فەرزی عەین: ٣٠١
باسی شەشەم کەی دەشێت بە فەرزی کیفایەوە خەریکبیت؟ ٣٠٣
خاڵێکی بەسوود: ٣١٥
باسی حەوتەم کەی فێربوونی زانستی فەرزی کیفایە دەبێتە فەرزی عەین؟ ٣٢٠
ناوەرۆك ٣٢٥
تێبینی ٣٢٨

بەرەوڕوو قسەیەک

(ئیبنو حەجەر) -رحمه الله- دەفەرموێ: (مەبەست لە زانستی: ئەو زانستیە شەرعیەیە، کە فەرمانی دینەکە روون دەکاتەوە، لە خواپەرستی و مامەڵەو ڕەفتاردا، لە ناسینی خواو زانینی سیفات و ئەو ئەرکانەی لەسەر مرۆڤ بەرامبەر خوای گەورە دیاری کراون لە بە دوور ڕاگرتنی لە کەم و کورتی.. ئەوی ئەمانەش لە خۆ دەگرێت ،تەفسیری قورئان و فەرموودە و شەرع (فقه)).

ئیمامی (شاطبی) یش - رحمه الله - دەفەرموێ: (زانستی: هۆکارە، خۆی لە خۆیدا مەبەست نییە، بەڵکو هۆکاری کارکردنە، بۆیە هەرچی لەسەر گەورەیی و مەزنی و ڕێزی زانستی هاتووە لەبەر پیادەکردن و جێبەجێکردن و کارپێکردنەکەیەتی).

شەیخولئیسلام (ئیبنوتەیمییە) دەفەرموێ: (ئەوەی موسوڵمانان دەیزانن و لە بیرو ژیرییاندا جێی خۆی گرتووە، ئەوەیە کە ئەو کەسانە میراتگری نێرراوانی خوا و جێنشینی پێغەمبەرانن، کە دینەکەیان بە شارەزایی وەرگرتووەو بە کردەوە پیادەیان کردووەو بانگەوازەکەی خواو پێغەمبەرییان هەڵگرتووە).

نوسینگەی تەفسیر
بۆ بڵاوکردنەوە
هەولێر - شەقامی ٣٠مەتری تەنیشت منارەی چۆلی
+964 750 818 08 66
www.al-tafseer.com
tafseeroffice@yahoo.com
/TafseerOffice
نرخی 8.000 دینار
9 789922 654324